

VLADIMÍR ŠIS:

MAKEDONIE

Makedonský EMIL ŠOLC Praha-Karlín

MAR 1901

Cárská rodina v debrském kroji (princezny v trnovském).

VLADIMÍR ŠÍŠ:
MAKEDONIE.

Nakladatelství EMIL ŠOLC Praha - Karlín.
společnost s r. o.

1914.

A 4587 b

397009

MAKEDONIE.

STUDIE ZEMĚPISNÁ, HISTORICKÁ, NÁRODOPISNÁ,
STATISTICKÁ I KULTURNÍ.

PŘEDMLUVA.

V Lipsku 10. ledna 1914.

Kniha, již tu veřejnosti předkládám, byla napsána za tím účelem, aby aspoň částečně vyplnila mezeru v české literatuře, postrádající přehledné dílo o Makedonii, a aby mimo to vyhladila chybné nazírání na tak zvanou makedonskou otázku. Vyjímaje prof. L. Niederla u nás o Makedonii nepsal vědecky nikdo a proto tisk náš z nedostatku původních prací domácích počal se dívat na Makedonii a její obyvatelstvo očima nekritickýma a nezkušenýma, zaslepenýma dokonce různými strannickými teoriemi srbskými. Srbští učenci a publicisté svou vlasteneckou literaturou vytvořili a rozšířili ta nejnesprávnější mínění o Makedonii a Makedoncích: jednak Makedonii nepřirozeně a negeograficky ohraničili zkrátivše ji, jak to tehdy nacionální i politické zájmy srbské diktovaly, o všechny její severní a severozápadní kraje (všichni); — jednak představili její slovanské obyvatelstvo v nepravém světle, prohlásivše je buď přímo za srbské (Milojevič, Veselinovič, Gopčević, Ivanič a j.) a nebo za jakýsi zvláštní slovanský národ, tvořící přechod mezi národy srbským a bulharským, avšak prvním jazykem a ethickým i psychickým vlastnostmi bližší (Cvijič). Aby svá tvrzení dokázali, nezdřáhali a nezdřáhají se srbsští učenci porušovati hrubě vědecké zákony na úkor objektivní pravdy, převraceti úmyslně skutečnost a fakta a zavrhovati autority cizí, jim svou nestranností i pravdivostí nepohodlné. U nás přijaty byly s velkou důvěrou hlavně teorie Cvijičovy o anacionalismu makedonských Slovanů a tak se stalo, že ve známém srbsko-bulharském sporu o dělení Makedonie tisk český odehrál úlohu strannického soudce, něco, co ještě na dlouho zůstane skvrnou v jeho historii. Zapomnělo se u nás heslo, že není Slovan ten, jenž utlačuje Slovana druhého, a volalo se na Bulhary, aby se zřekli Makedonie ve prospěch srbský, ježto prý Slovanstvo neutrpí nijaké škody, budou-li „makedonští Slované, necítící dosud ani srbsky ani bulharsky“ — posrbeni. Odsoudil jsem tyto hlasy českého tisku v knize

„Kritické dny Bulharska“ a teď jdu ještě dále: abych vrhl více světla do makedonského problému, vydávám tuto knihu, jež, přes to, že to mé přání nebylo, z různých a pochopitelných důvodů nutně musí mít polopolemický ráz. Vyhnutí nebylo, chtěl-li jsem řádně odpovědět srbským učencům a publicistům.

K tomu cíli sebral jsem si materiál, abych na základě zkušeností starších svých předchůdců nejdříve pevně ustanovil přesné a zeměpisné hranice Makedonie. Dále vylíčil jsem co nejstručněji minulost Makedonie, aby bylo jasno, komu náleží historické právo na ni. V oddílu národopisném pozastavil jsem se déle u národnosti bulharské, považuje za svou povinnost promluvit poněkud šířeji o jazyku makedonských Bulharů, nemajícím velmi málo společného se srbsčinou, za to ale málo lišícím se od bulharštiny. Uvádím statistiky obyvatelstva i škol, jež tak reliefně zdůrazňují převahu bulharství v Makedonii. A konečně v hlavě „Bulharství Makedonie“ opět jen stručně vylíčil jsem stav bulharství v Makedonii před založením exarchátu, aby čtenáři bylo jasno, že v Makedonii žil nacionálně a kulturně vyspělý bulharský národ ještě v době, kdy nijaká propaganda bulharská nemohla účinkovati a „pobulharovati Makedonce“, jak tvrdí nepřátelé Bulharů.

Podotýkám jen ještě to: hledíme-li na Makedonii z dálky, tu opravdu makedonský problém jeví se nám — problémem. — To dalo se i se mnou, dokud jsem se s Makedonií seznamoval jen z literatury. Ale stačilo, abych si zajel do Makedonie, abych vníkl do skutečného národopisného stavu jejího, abych si doplnil a nebo opravil ono, co jsem až dosud četl — a problém přestal mi být problémem. Jako na dlaní viděl jsem, že Makedonie je bulharská, ježto Bulhaři tvoří většinu jejího obyvatelstva. Ba lze ji spíše prohlásiti za tureckou než srbskou nebo řeckou, neboť Turků je dvakrát tolik co Řeků i Srbů dohromady. A poněvadž opět Bulharů je dvakrát tolik co Turků, možno prohlásiti Makedonii bez zdráhání za bulharskou.

Knihla tato nepředstavuje snad úplně vyčerpání thematu „O Makedonii“ — nýbrž je pro mne pouze přípravným materiálem a poslouží mi k přehlednějšímu a objemnějšímu dílu, jež chystám pro dobu pozdější. A proto jí musí také čtenář tak přijmouti.

Pro své protivníky, kteří se opětně vyhrnou proti mně s osobními útoky a nejhnusnějšími klevetami, mám už předem kategorickou odpověď:

„K věci!“

Vladimír Sís.

I.
ZEMĚPISNÉ HRANICE.

V šerém starověku žilo mezi řekami Bystricí a Mavrone-rem malé plémě „Makedonci“, po němž nazván kraj ten Makedonie. Později teprve a hlavně za vlády makedonských králů, již svou říši rozšířili značně na sever i východ, jména „Makedonie“ dostalo se celé oné zemi, jež je nosí dodnes. Je to země hraničící na severu se Starým Srbskem a královstvím srbským do r. 1913, na severovýchodě a východě se starým Bulharskem, k němuž r. 1878 připojena byla část severní Makedonie a to kraj kustendilský a samokovský, — a Thracii, na jihu s Egejským mořem, Thesalií a Epiírem a na západě s Albánií. Podrobnější pak hranice Makedonie jsou tyto:

na severu Sar planina, Crna Gora skopská (Karadagh), řeka Morava a staré hranice srbské;

na východě staré hranice bulharské, pohoří Dospat i řeka Mesta po ústí do Bílého moře;

na jihu Egejské moře po ústí ř. Bystrice, rozvodí Bystrice a řek na jih od jejího ústí vlévajících se do moře Egejského, a částečně pohoří Šjalka. Od tohoto pohoří odbočují hranice přímo k Bystrici, překročí ji severně od města Selfidže (Servia), takže tato zůstává vně Makedonie, a ubírají se dále přímo k západu, obcházejí s jižní strany město Kožany s okolím, přeskakují na pohoří Snežik a Murik a opětně překročí Bystrici severně od města Naseliču (Lenčisty) a odtud jdou v přímé čáře k horskému uzlu Gramosu;

na západě hranice Makedonie tvoří přímou linii vybiňující od Gramosu po hřebenu Moravy — planiny. Dále hranice probíhají průsmykem Zvezdou, světým jezery Prespanským a Zvirinským, zahýbají k západu po svazích Kamenné pl., a pak definitivně odbočují v pravém úhlu na sever nejdříve po hřebenu Mokrenské planiny a pak přes Jablanici spouštějí se k Černému Drinu ponechávající celý jeho tok až po krajní výběžky Saru v Makedonii.

Poněvadž Makedonie nevystupovala v historii nikdy jako osobitý celek, jako nějaká politická jednotka, nýbrž obyčejně jen jako součástka některé jiné říše (západobulharské, byzantské, srbské a turecké) anebo jako jádro říše zvětšené sousedními zeměmi (říše makedonské a šišmanovské), nemohly se její hra-

nice nikdy ustáliti. Ani Turci neuznávali Makedonii za nějaký zeměpisný celek, nedbali také její geografické jednoty, nýbrž rozdělili ji zcela libovolně mezi tři vilajety: solunský, bitolský a skopský. Je nutně seznámiti se blíže s tímto tureckým administrativním rozdělením Makedonie, neboť v takové formě znají ji všichni dosavadní cestovatelé i autoři studií o Makedonii, užívající napořád tureckých termínů administrativních.

Makedonie byla tedy rozdělena mezi tři vilajety. Každý vilajet dělil se opět na sandžaky a tyto na kazy, neboli okresy.

I. Vilajet solunský zahrnoval v sobě tři sandžaky, rozdělené na dvacet pět kaz a to:

1. sandžak solunský (13 kaz) s následujícími okresními městy: Solun, Kasandra, athonská Kareja, Lagadin, Kukuš, Strumica, Dojran, Gevgelie, Tikveš (Kavadar), Enidže-Vardar, Voden, Ber (Karafer) a Katerina;

2. sandžak serský (8 kaz) s okresními městy: Ser, Demir Hissar (Valovišta), Dolní Džumaja, Zichna, Petrič, Melnik, Nevrokop a Razlog;

3. sandžak dramský (4 kazy) s okresními městy: Drama, Kavala, Pravišta a Sary-šaban.

II. Vilajet bitolský zahrnoval v sobě pět sandžaků rozdělených na dvacet dvě kazy a to:

1. sandžak bitolský (5 kaz) s okresními městy: Bitol (Monastir), Prilep, Lerin (Florina), Kičevo i Ochrid;

2. sandžak debrský (4 kazy) s okresními městy: Debr, Dolna Reka, Mat a Debrej Zir;

3. sandžak elbasanský (tři kazy) s okresními městy: Elbasan, Peklin a Gramos;

4. sandžak korčanský (4 kazy) s okresními městy: Korica (Korča), Kolonia, Starovo a Kostur;

5. sandžak selfidžský (6 kaz) s okresními městy: Selfidže, Elasona, Naselič, Kožany, Kajlari a Grevena.

III. Vilajet kosovský zahrnoval v sobě šest sandžaků s třiceti okresy a to:

1. sandžak kosovský (10 kaz) s okresními městy: Skopije (Ůsküb), Orchanie, Kumanovo, Egri-Palanka, Kratovo, Kočany, Štip, Pehčevo, Radovište a Veles (Köprülü);

2. sandžak přištinský (6 kaz) s okresními městy: Přiština, Mitrovica, Nový Pazar, Vučitrn, Gilany a Prešovo;

3. sandžak senický (4 kazy) s okresními městy: Senica, Kolašin, Nová Varoš a Bjelopolj;

4. sandžak plevljenský (2 kazy) s okresními městy: Pjevlje a Prijepolj;

5. sandžak pečský (5 kaz) s okresními městy: Peč, Đakovo, Berany, Trgovište a Gusiň;

6. sandžak prizrenský (3 kazy) s okresními městy: Prizren, Luma a Tetovo (Kalkandelen).

Přirozeně, že tyto okresy (77 celkem) nenáleží všechny k Makedonii, nýbrž jen jistá část. Solunský vilajet spadá téměř celý do Makedonie, vyjímaje okres katerinský, jenž zeměpisně patří k Thesalii. Z dvaceti dvou okresů bitolského vilajetu třeba odpočísti celkem dvanáct a to: k Albanii náleží všechny tři okresy elbasanského sandžaku (elbasanský, gramoský i peklinský), dva debrského (debrej-zirský i matský) a tři okresy korčanského sandžaku (korčanský, kolonijský i částečně starovský neboli pogradecký); jeden patří k Ępiru a to okres naseličský a tři k Thesalii (selfidžský, grevenský a elasonský). Na Makedonii zbývá tedy z bitolského vilajetu pouze deset okresů. Z vilajetu kosovského tři sandžaky (plevljenský, sjenický a pečský) patří celé k Starému Srbsku, o ostatní tři dělí se Staré Srbsko s Makedonií: na Staré Srbsko připadá ze sandžaku prizrenského okres prizrenský a lumský, z přištinského všechny vyjímaje okres prešovský a ze srbského pouze orchanijský. Takovým způsobem dostáváme pro Makedonii celkem čtyřicet pět okresů s následujícími okresními městy: Solun, Kasandra, Kareja (Athos), Laga-din, Kukuš, Strumica, Dojran, Gevgeli, Tikveš, Enidže-Vardar, Voden, Ber, Ser, Demir Hisar, D. Džumaja, Zichna, Petrič, Melnik, Nevrokop, Razlog, Drama, Kavala, Pravišta a Saryšaban (24 měst ze solunského vilajetu); Bitol, Prilep, Lerin, Kičevo, Ochrid, Debr, Dolna Reka, Kostur, Kajlari a Kožany (10 měst z bitolského vilajetu); Skopije, Kumanovo, E. Palamka, Kratovo, Kočany, Štip, Pehčevo, Radovište, Veles, Prešovo a Tetovo (11 měst z vilajetu skopského.)¹⁾ To je tedy zeměpisná Makedonie.

Zcela jinak si představují Makedonii, vedeni k tomu důvody politickými Řeci a Srbi. Řečtí učenci²⁾ za Makedonii prohlašují úplně dva vilajety solunský a bitolský, kdežto skopský přidávají k Starému Srbsku. Podobně představuje Makedonii i mapa publikovaná v „Bulletin d'Orient“. Na této mapě ubrány jsou pouze dva sandžaky bitolského vilajetu: elbasanský a debrský — i k Makedonii, jež je současné etno-

¹⁾ plus Gostivar s okolím odtržený od tetovského okresu i tvořící v poslední době samostatný okres.

²⁾ Nic. Kasasis: „L' Hellénisme et la Macédoine.“ Paris 1903, str. 56—57.

graficky řecké, náležejí tyto okresy s městy: Solun, Kasandra, Lagadin, Kareja athonská, Kukuš, Dojran, Gevgeli, Strumica, Ser, Nevrokop, Razlog, Melnik, Petrič; D. Hisar, D. Džumaja, Drama, Kavala, Saryšaban, Zichna, Pravišta, Tikveš, Voden, E. Vardar, Ber, Katerina, Bitol, Prilep, Ochrid, Kičevo, Lerin, Gostivar, Starovo, Kolonia, Kostur, Kajlari, Kožany, Naselič, Grebena, Selfidže a Elasona.

Mapa je nekritická.²⁾ K Makedonii přidány byly kraje thesalské, epirské a albánské a jiná naopak od ní odtrženy. Hranice této řecké Makedonie ustanoveny jsou tak, jak to vyžadovaly tehdy řecké nacionální a politické zájmy. Makedonie srbská značně se blíží k Makedonii řecké, jenže je ještě zkrácenější. Srbský učenec dr. J. Cvijić neuznává za hranice Makedonie a St. Srbska pohoří Šar a Černou Horu, nýbrž přidává k St. Srbsku celý skopský sandžak, takže hranice Makedonie na severu pošinuty jsou na jih od Kumanova, Skopije a Tetova. Takové hranice udává Cvijić v brožuře „L'annexion de la Bosnie et de l'Herzégovine serbe“ (1909) a jiné brožuře „Balkanski rat i Srbija“ (1912 v listop.). Tu v St. Srbsko zahrnuto je území vystupující v smlouvě srbsko-bulharské z r. 1912 pod jménem „sporné území“. Je to kraj prostírající se od Černé hory skopské a Šar planiny po čáru, vedenou jihozápadně směrem od hory Golem vrch (1830 m) mezi pohořími Kozjak a Lisec, dále severně od Kratova a pak k Vardaru k vesnici Sopot. Tam čára ta překročuje Vardar a ubírá se po svazích Golešnice a přes Babu pl. k břehům Ochridského jezera severně od města Ochridu. Cvijić se však na této hranici neustálil. Když srbské vojsko proniklo až do Bitolska, vydal novou mapu Makedonie v „Petermanns Mitteilungen“. Na mapě jsou hranice St. Srbska na úkor Makedonie pošinuty ještě hlouběji k jihu, takže od Makedonie uznána jsou města Veles, Prilep a Ochrid. Prof. Cvijić chtěl mapou tou podepřít požadavek srbské vlády, vyslovený zvláštním oběžníkem, jenž pod č. 5669 rozeslal ministerský předseda Pašič všem srbským vyslancům v Evropě. V oběžníku vyzývají se vyslanci srbští, aby agitovali v cizině pro ideu autonomie Starého Srbska. Jsou tu udány hranice tohoto St. Srbska, jak si je srbská vláda přála mít ještě před zahájením války s Tureckem: „Tato oblast (t. j. St. Srbsko) zaujímá celý kosovský vilajet zároveň s novopazarským sandžakem, severozápadní část vilajetu skadarského s adriatickým přímořím a severní a východní část bitolského vilajetu. Zeměpisná hranice tohoto území byla by následující: vycházela by od Paterice na srbsko-bulharsko-turecké

²⁾ „Národní Listy,“ Praha č. 171 v stati „Zeměpis Makedonie.“

hranici a ubírala by se na jih po rozvodí Vardaru a odtud přes Babunu tím směrem, aby města Prilep, Kičevo a Ochrid s okolními vešla do jeho podstaty. Od Ochridského jezera hranice ubírají se částečně po Černém Drinu atd.

Přirozeně, že tyto hranice, nadiktované politickými zájmy, nemohou odpovídati požadavkům vědy, nemohou být hranicemi zeměpisnými i správnými. Přirozené hranice Makedonie na severu tvoří Šar-planina a skopská Crna Gora (Karadagh). Hranice tyto přijala celá řada učenců všech věků.

Zde jsou:

Strabo v popisu makedonské říše praví: „Na severu ohraničena je Makedonie smyšlenou čarou, vedoucí přes pohoří Bertiskos, Skardos, Orbelos, Rodope i Haimos; hory tyto vycházející od Adrie táhnou se v pravé čáře až k Euxinu tvoříce k jihu velký poloostrov a to: Thrakii zároveň s Makedonií, Epirem a Achají.“⁴⁾

Pohoří Skardos je dnešní Šar planina. Makedonie tedy leží na jih od pohoří Šaru.

Chalkondylas, jenž žil v XV. století, v líčení života slavného srbského cara Dušana Silného, uvádí Skopiji jako město, ležící v Makedonii.

Filip du Fresne Canaye, jenž vyličil své cesty po Východě z r. 1573, zmiňuje se o Skopiji: „Skopije, město velmi veliké, leží dle jedněch v Bulharsku (nella Bulgaria), dle mého pak názoru, dbáme-li starých hranic, v Makedonii (ma al mio ginditio nella Macédonia).“⁵⁾

Petr Bohdan, katolický arcibiskup sofijský, udává tyto hranice Srbska: „Na východě hraničí Srbsko s Bulharskem, od kterého je děl řeka Morava; na jihu s horami Albanie, zvanými v starých dobách Illyrské hory, a Makedonií.“

Stefano Gaspari udává tytéž hranice.

Ještě jasněji ukazují hranice Makedonie staré zeměpisné mapy ze XVII. a XVIII. století. Tak v italském Atlanto Veneto (díl I., Venetia 1694 p. 110) v popisu Vardaru se praví, že pohoří Šar je severní hranicí Makedonie.

Šar planinu za severní hranici Makedonie a Skopije za makedonské město uznávají dále tyto staré atlasy a mapy:

Guil et Joannis Blaeu: „Theatrum orbis terrarum sive atlas novus“ a sice díl „Macedonia, Epirus et Achaia.“ Amsterdam 1650.

⁴⁾ Strabo VII., 326 str., vydání Kramerovo.

⁵⁾ Recueil de voyages et de documents pour servir à l'histoire et de la géographie. Díl 16, Paříž 1897, str. 33.

G. de Rossi: „Mercurio geographico.“ Roma 1674 — mapa č. 47.

D'Anville: „Carte d'Europe.“ 1760.

Nuovo atlante geographico universale. Roma 1792, mapa č. 52.

W. Faden: „European dominions of the Ottomans or Turkey in Europe.“ London 1795.

Franz von Reilly: „Karte von dem osmanischen Reiche in Europa.“ Wien 1796.

Joannis Walchii: „Imperii osmani sive Turcici europaei tabula.“ 1797.

S. Robert: „Carte de la Turquie d'Europe.“

J. Hassius: „Hungaria.“

August Gottlob Bochemio: „Totius Danubii.“

Guil de l'Isle: Atlas nouveau contenant toutes les parties du mond. — Amsterdam.

P. G. Chanlaire: Carte de la Turquie d'Europe. — Paris 1800.

V řadě těchto starých map je jedna, jež mluví ve prospěch srbský tím, že umísťuje Skopije severně od Makedonie. Je to italská mapa „Corso geographico“ z r. 1692. Na této mapě leží však město Skopije na řece Nišavě, Kratovo na řece Moravě a Kjustendil někde blízko Dunaje, tedy vesměs chybně.

Z XIX. století pochází řada evropských učenců, již cestovali po Makedonii a napsali o ní vědecká díla. V nich vesměs udávají hranice Makedonie výše naznačené a uznávají Skopiji a Tetovo za města makedonská.

Jedním z nejlepších znalců Makedonie v prvních letech minulého století je francouzský konsul Pouqueville. Dle něho: „město Gilany nalézá se na hranici (severní) Makedonie. Řeka Axios neboli Vardar protéká ve vzdálenosti pěti mil údolím pohorí žarského a vstupuje do Makedonie.“ A k jižní hranici Makedonie vztahují se slova: „Servia (Selfidže) může se považovati za přirozenou hranici Makedonie a Thesalie spíše než tož řeky Haliakmonu (Bystrice), přijatý starými za čáru, dělicí tyto dvě země...“⁶⁾

Jiný Francouz Cousinéry⁷⁾ píše o Makedonii a jejich

⁶⁾ Pouqueville: Voyage de la Grèce. Paris 1826 t. II, p. 138, t. III, p. 91.

⁷⁾ M. E. M. Cousinéry: Voyage dans la Macédoine. Paris 1828 t. I, chap. I, p. 13.

hranicích: „Na východě Makedonie zahrnuje v sobě celé území, jež se prostírá mezi řekami Strumou a Mestou.

Na západě nalézá se Thesalie.

Na severu byla Lyncestida a Peonia, mezi pohořími, jež se táhnou od hor Skardských (Šaru) a Skomských.

Na jihu je záliv solunský, kasandrijský, athenský, moře strymonské...“

Podrobnější popis Makedonie podává učený Francouz Ami Boué, jenž napsal několik vědeckých spisů o evropském sultanátu. V jednom z nich⁹⁾ praví: „O Makedonii dělí se paša skopský, vezír bitolský, paša solunský a tetovský, vojvodové dupničtí i muslimové džumajští a kosturčtí — — —“

Pašalik solunský zahrnuje v sobě: Chalkidikiu, Dolní Vardar, nižší část údolí řeky Indže Karasu — — —

Sandžak skopský zaujímá velkou část Makedonie. Jemu podřízeny jsou kraje kačanický, kjustendilský, kratovský, štipický a velešský. K pašaliku bitolskému přičítá A. Boué Prilepsko, Ochridsko, Debr, Kostursko, Grevensko a j.

Belgičan Crousse popisuje Makedonii takto:¹⁰⁾

„Makedonie se zřejmě dělí na dvě části: horní a dolní. Dolní prostírá se v přímoří a vykazuje se rozsáhlými údolními a širými, úrodnými rovinami. Horní naopak je hornatá a pokrytá hlubokými lesy. Hlavní města v Makedonii jsou: Solun (Selanik turecky), město průmyslové a obchodní. Za Solun následuje Bitolia anebo Toli-Monastyr s 15.000 obyvatelstva; Kostur, ležící na krásném jezere; severně od Bitolje Skopije anebo Uskub na Vardaru; severovýchodně od Soluně Seres v jedné úrodné rovině; na západ od Soluně nalézá se Voden a Janica. Solunský poloostrov, stará Chalkidika je jakýsi přídavek Makedonie.“

A konečně historik Gustav Schlumberger mluví o říši Šišmanovců, ohraničuje Makedonii následovně:¹¹⁾

Na východ od této provincie (Thrakie) šíří se Makedonie, ohraničená na východě řekou Mestou (Nestos), na severu pohořími Scordus a Orbelus, na západě velkým horským pásmem (albánskými horami), na jihu Olympem a horami Cambunijskými. —“

⁹⁾ Ami Boué: La Turquie d'Europe. Paris 1840 t. III, pp. 187—188.

¹⁰⁾ Fr. Crousse: La péninsule gréco-slave; son passé, son présent et son avenir. Bruxelles 1876 p. 202 a 203.

¹¹⁾ Gustav Schlumberger: L'Épopée Byzantine à la fin du X. siècle. Paris 1895 p. 604.

V devatenáctém století vyšlo též několik map, jež vesměs udávají skopský sandžak jako makedonský kraj. Jsou to:

1. Carte de l'empire ottomane comprenant de la mer Baltique — publié par J. Andrivau — Goujou. Paris 1854.

2. Carte de l'Épire et de la Thesalie, dressé par H. Kiepert 1871; nové opravené vydání r. 1880.

3. Ethnographische Uebersicht des europäischen Orient — zusammengestellt von H. Kiepert, Berlin 1876.

4. Special-Karte von Ostrumelien nach den englischen und russischen Künstaufnahmen von H. Kiepert, Berlin 1877.

5. Ethnographische Karte der Europäischen Türkei von K. Oe-ung. Konsulat im Adrianopol. Wien 1879.

6. Cartes des nouvelles frontieres envers la Serbie, la Roumanie, la Bulgarie, la Roumélie Orientale et les populations impériales de la Turquie, rédigé par H. Kiepert 1879.

7. Cartes commerciales indiquants les populations industrielles et agricoles etc. Province de Macédoine, par J. Bianconi, 1885.

8. Die Balkanhalbinsel in 4 Blättern von J. Vogel. — Gotha 1890.

9. Makedonien, Ostrumelien und Albanien von Dr. Karl Penker nach Tomaschek, Vambery und J. Cvijić. Wien 1903.

Pouze jediná anglická mapa „The royal atlas of modern geography by Alexander Kleidt Johnston. Edinburg 1884“ odděluje od Makedonie Skopsko i udává je zároveň s Kosovým polem jako zvláštní kraj. Na mnohých pak mapách v XIX. století vyšlých není Makedonie ohraničena.

Neméně významná svědectví o hranicích Makedonie podávají sami Srbi: Rajič, Solarič a V. Karadžič. Otec srbské historie J. Rajič¹¹⁾ ve svých dějinách slovanských národů praví: „Horní Mysie, která také zasahuje do Dardanie a Tribalie, dostala jméno Srbie; jejími hranicemi jsou: na severu Dunaj a Sáva; na jihu Šar-planina a Makedonie; na západě Drin a na východě Cibrica.“ A zmiňuje se o pochodu J. Hunyadiho, vypravuje: „Janko sebrav vojska svá — přešel s nimi do Mysie, odtud odešel do „Bulharska“, země kolem Vidinu. Ne mnoho tu ztrávil dnů spěchal na Kosovo Pole, jež s Bulharskem hraničí.“

Solarič¹²⁾ ve svém zeměpisu popisuje Srbsko jako zemi, jež leží na západ od Bulharska a mezi Šar-planinou a Dunajem.

¹¹⁾ Jovan Rajič: „Istorija raznych slovanskich narodov.“ Videa 1794.

¹²⁾ Solarič: Zemljeopisanije. Benátky 1604.

Bulharka z Banice (Gostivarško)

Vuk Karadžič opakuje vlastně totéž: „Srbsko zaujímá vše od Šar-planiny po Dunaj i od Staré Planiny po Drin i Lim — — —“

A není ni jednoho vážného učenca, jenž by kladl na severu jiné hranice, než právě tyto: Šar-planinu i skopskou Crnou Goru, dvě přirozené horské hradby obepínající současně s Rodopami, albánskými a thesalskými horami v pevném objetí celou Makedonii, jež představuje takto rozsáhlou kotlovinu, prožilkovanou menšími a nižšími horskými pásmy vnitřními. Tato Makedonie je zeměpisná, její hranice nadiktovány jsou vědeckými důvody geografickými, to je Makedonie pravá a vědou přiznaná za takovou. Hranice takové uznává nekonečná řada učenců, z nichž je tu uvedena pouze nepatrná část. Proti ní pak vyslovují se pouze zainteresovaní srbští a řečtí učenci, a i to teprve v době nejnovější. Jedinou výjimku v Srbsku činí učenec Stojan Novaković.²³⁾ Drží se i on hranic obecně přijatých pro Makedonii, totiž Šaru a Crne Gory.

²³⁾ Stojan Novaković: Novo Brdo i vránské okolí, Bělehrad 1880, str. 6.

II.
DĚJINY.

Makedonii jako by osud určil k tomu, by hrála v dějinách úlohu svědka věčných bojů, vzněcovaných rasovými, nacionálními, náboženskými a politickými vášněmi. Boji těmi vyplněno je takřka každé desetiletí starověku i středověku, jimi plní se i novověk do nejposlednějších chvil.

Nejstarší zprávy o Makedonii a národech v ní žijících zachovali nám Thukydid, Herodot a Strabo. Od nich dovidáme se, že Makedonie obydlena byla už v třetím tisíciletí před Kr. thráckými a částečně i epirskými a illyrskými plemeny. Z Thráků v Makedonii zastoupeni byli: Sapaji (též Sintí zvaní) kolem horního toku Strumy a na svazích skopské Černé Hory; Neropi v skopské rovině; Pajoni v poříčí vardarském a bregalnickém; Bisalti, Botiaiové a Pieři v jižní Makedonii přímořské. Epiroti zastoupeni byli v západní Makedonii plemeny dolopským a lynkestským, Illyři pak v okolí Ochridu a Debru plemenem Desaretů. O thráckých plemelech z Makedonie přišedších na pomoc Priamovi trojskému zmiňuje se Homerova Ilias. V X. zpěvu uvádí se jméno Rhesa, vládce strumských Thráků. A ve zpěvu druhém čteme: Πυραχμης ἄγε Πάριον ἀγαλοκόρου . . . . . ἀπ' Ἀζίου εὐρυπέλουτος. Tedy nějaký vůdce Pyrajchmes přivedl od širotokého Axia, jak staří zvali Vardar, křivoluké Pajony. Ze thrácká pleмена přispěla ku pomoci Řeky napadnutému Priamovi, třeba vysvětliti tou okolností, že i Priamovi poddaní byli Thráky, již kolem r. 3000 př. Kr. přešli z Bal-kánu do Malé Asie.

Makedonská plemena žila, jak už to vidíme ve starověku napořád u všech národů, životem separatistickým, nechtíce se pokořiti některé centrální vládě. Teprve v VII. století př. Kr. zakládá se v jihozápadní Makedonii říše makedonská. Tou dobou začínají se s Makedonií blíže seznamovati i Řeci, kteří na svých obchodních výpravách neopomíjeli navštěvovati přímořské kraje, hlavně okolí dnešní Soluně a Chalkidiku. Říše makedonská dosáhla vrcholu své slávy za panování Filippa II. a hlavně Alexandra Velikého; po jeho však smrti nastala doba úpadku a konec samostatnosti říši makedonské učinili Římané.

Ale ještě před příchodem Římanů Makedonii přehnali se

jak divoká bouře Peršané, kteříž si pokořili všechna thrácká plemena, obývající jižní a střední Makedonii. Pouze horší Pajoni uchovali si svobodu. Po těchto Pajonech nazývá se dodnes celá krajina mezi Pehčevem a Carevým Selem Pijanec a Pijanečko, jako opět po Sapajích uchovalo se jméno Šopi. V stol. IV. př. Kr. vyskytuje se v severní Makedonii ještě jedno thrácké plémě a to Danteleti neboli Denseleti. S těmito se často setkáváme v římských dějinách, ježto vystupují na scénu historických událostí jako spojenci Římanů proti makedonské říši a pomáhají jim r. 168 porazit makedonského vládce Persea. Za to Římané udělili jim různé výsady a ponechali svobodu, kterou jim Sulla jen na čas odňal (Sulla Dardanos et Denseletas ceterosque, qui Macedoniam vexabant, in deditionem recepit). V Římě si ale hleděli Dantelety brzy opět udobřit, a když Piso chtěl je znovu pokořit, ozval se proti tomu sám slavný Cicero: „Ty jsi zahájil válku i s Dentelety, národem pokorným této říši vždy, ba i když všichni barbari z Makedonie povstávali k obecné vzpouře — (Cicero in Pisonem § 34.). Přes to ale svému osudu neutekli: r. 46 po Kr. celá Thrákie a Makedonie byly už jen římskými provinciemi.

V III. století po Kr. moc Římanů počíná upadat. Od severu dorážejí na hranice římské říše na Balkáně divoká plemena germánská a hunská, za nimiž jako zadní voj blíž se Slované. Ale až do konce pátého století nelze mluvit o Slovanech jako stálých obyvatelích Balkánu. Přicházejí jen jako nevídaní hosté, působící značné starosti byzantským císařům. Teprve v šestém století, hlavně za panování Justiniána Velikého, usazují se Slované trvale na severu balkánského poloostrova a počínají pronikat až do Makedonie. R. 578 vidíme je před Soluní. Církevní historik Jan Efeský píše o tom: „Třetího roku po smrti císaře Justiniána Velikého a za panování Tiberia Vítězného vystoupil prokletý národ Slovanů a podnikl útok na celou Helladu, kraje soluňské a celou Thrákií.“ V polovici pak VII. stol. nalézáme Slovanů už na celém balkánském poloostrově a tudíž i v Makedonii.

Usazení Slovanů neudálo se na Balkáně tedy rázem, nýbrž postupně během celých čtyř století a počínaje od severovýchodu k jihozápadu. Nejdříve obsadili tito Slované dnešní Bulharsko a pak počali pronikat do Makedonie a dále až na samý Pelopones. Z Hellady byli později vytlačeni a udrželi se v hranicích, jež jsou dodnes hranicemi bulharského jazyka a národa. Na severu stýkali se s plemeny srbsko-chorvatskými, proniknuvšími až k Šaru a skopské Černé Hoře. Tato pohoří stala se pak hranicemi národů srbského a bulhar-

ského a zůstala jimi dodnes. Slované, obývající dnešní Bulharsko a Makedonii dělili se nesporně na menší kmény, ale užívali společného jména „Slověné“, nazývajíce jazyk svůj „jazyk slověnsk“. Řeci nazývali je Σλαβωνί, Σλαβωνί, Σλαβρα, Σλαβωνί i Σλαβωνωνί a Římané obyčejně Sclaveni.¹⁴⁾

O starých Slovánech zachovali nám ve svých dílech zprávy historičtí spisovatelé: císař Konstantin Purpurorodý (De administrando imperio), Theophanes (Chronographia), Kameniates (De excidio Thessalonicensi), neznámý autor života sv. Demetria solunského (Vita sancti Demetrii Thessalonicensis).

Makedonii obývala v VII. a VIII. století, jak zmínění historičtí a učenci dokazují, následující slovanská plemena:

1. Sakulati v těsném sousedství Soluně. V „Životě sv. Demetria“ praví se, že kolem r. 670 ještě s jinými Slovány obléhali Soluň. Zmiňuje se o nich i Kameniatas, žijící koncem IX. a začátkem X. století: „Na západ (od Soluně) šíří se rovina, dosahující k druhým pahorkům, na nichž leží město zvané Verrea... V středu této roviny roztroušena jsou sídla, z nichž některá, sousedící s městem, mají jména jakýchsi Dragovičů i Sagudatů.“ R. 904 naopak pomáhali tito Sakulati (též Sagudati) Soluňanům hájiti město proti útoku saracenského loďstva.

2. Dragoviči rovněž obléhali r. 670 Soluň a r. 778 dodávali opětně obléhajícím Soluň Slovanům potraviny. Sařařik myslí o nich, že jsou příbuzní s ruskými Dregoviči.

3. Brzaci neboli Brsjaci. Pomáhali r. 670 v obléhání Soluně. Dodnes se tak nazývají, jak potvrzuje Verkovič.¹⁵⁾ obyvatelé přílepského, tykvešského a částečně veleského i bítošského okolí.

4. Smoljané. Žili při dolním toku řeky Mesty a v dramském okolí a byli tudíž nejvýchodnějším makedonským plemenem slovanským.

5. Strumci neboli Strymonci žili v krajích kolem ústí Strumice a středního toku Strumy.¹⁶⁾ Jako spojenci Sakulatů a Rynchinů zpustošili v letech 685—687 okolí Soluně a r. 689 se Sakulaty podnikali loupežné výpravy, i na Mramorovém moři ohrožující i Cařihrad.

¹⁴⁾ K. J. Jireček: Dějiny národa bulharského, Praha 1876. Str. 91. Kap. IV.

¹⁵⁾ „Opisanije byta Makedonskich Bolgar“ v „Izvěst. Moskov. Univers.“ r. 1868.

¹⁶⁾ Sařařik: Výklad pomíst. jmen bulhar. Sebrané spisy III, 76.

6. Rynchini byli jihozápadními sousedy Smoljanů a dosahovali až k Orfánskému zálivu. Prosluli jako námořníci. Na Chalkidice, dnes čistě řecké, ponechali po sobě památku v slovanských názvech míst: Nizvoro, Ravanikia, Lerigovo, Cholomon, Kalica atd. Ze žili i v Jerisu, tedy na samých hranicích athénských, Slované, dokazuje řecký zápis z r. 982, chovaný v Kareji, na němž jsou tři podpisy glagolské.

7. Vojničti (Vajuniti) žili na hranicích makedonsko-epirských. Obléhali i oni r. 676 Soluň. Bohumír Malaterra, líčící pochod Roberta proti byzantské říši, nazývá Epir „bulharskou zemí“ a město Artu „bulharským městem“. Později Vojničti podlehlí hellenisaci, ale přes to zůstalo po nich v Epiru mnoho slovanských názvů. V. Makušev¹⁷⁾ napočítal mezi 1539 názvy vesnic 717 slovanských.

8. Velegeziti. „Život sv. Demetria“ udává jejich sídla v okolí thesalských Theb. R. 676 pomáhali obléhati Soluň. V Thesalii dodnes jedno město jmenuje se Velestino. Hledati původ jména Velesa v souvislosti s tímto plemenem, žijícím vlastně už vně Makedonie, zdá se býti poněkud smělym.

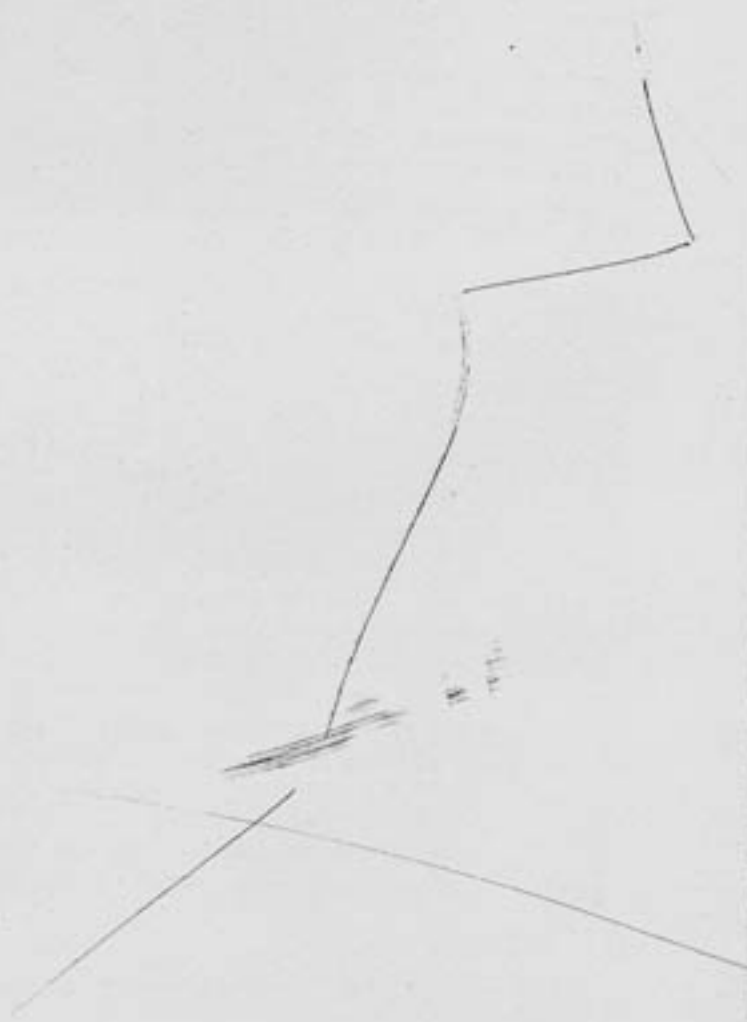
Plemena tato, stejně jako ona v Bulharsku, měla své vůdce, své vládce, kteří neuznávali nijaké ústřední správy. V Bulharsku tomuto rozdrobenému plemennímu životu, seslabujícímu slovanskou moc, učinil konec Asparuch se svou bulharskou družinou. Asparuch pokořil severní kmeny slovanské a položil základ nové říši. Hrstka neslovanských Bulharů zmizela beze stopy v moři slovanském, davši mu pouze společné jméno. Tak setkáváme se na Balkáně s národem bulharským a s bulharskou řečí, prozatím ale pouze na východě. V Makedonii trvá dále plemenní život, což usnadňuje byzantským císařům, aby si mohli tyto makedonské Slovany několika válečnými výpravami (r. 657 císař Konstantin II., r. 686 Justinian II., r. 783 císařovna Irena, r. 842 Michael III.) vždy na čas pokořovati.

Za panování slavného bulharského cara Symeona (893—927) Makedonie tvořila přirozeně část jeho veliké říše. Nástupce Symeonův, Petr, (927—968), byl slaboch a toho použil boljar Šišman: vzbouřil se a odtrhl od jeho říše západní kraje, Makedonii a Albanii, a založil nový stát bulharský, jenž přečkal i zánik východní bulharské říše. Největší moci a slávy dosáhlo toto makedonsko-bulharské cařství za panování caře Samuela, jenž vládl slavně plných čtyřicet let na postrach Řekům. Hlavním městem cařství byl nejdříve

¹⁷⁾ Istoričeskija razyskanija. Varšava 1871.

Bulharka z G. Brodu (Sérsko).

Moglen, pak Voden, Prespa a na konec Ochrid, jenž se stal též sídelním městem bulharského patriarchy.

Křesťanství do Makedonie vniklo ještě v dobách apoštolských. Sám apoštol Pavel hlásal víru Kristovu v Soluní a Filippích (mezi Dramou a Kavalou) skrývá se delší čas před pronásledováním pohanů v okolí Jerisa. Jak čteme v „Skutcích apoštolských“, apoštol Pavel založil též biskupství v Soluní, Filippích a Beru. Když Slované přišli do Makedonie, zastihli ji celou křesťanskou. V Skupech (Skopiji), Lychnidě (Ochridu), Heraklei (Bitolji) i jinde byla biskupství. Slované počali přijímat křesťanství, ale velice zvolna, ježto nerozuměli řeckým kněžím víru Kristovu jim hlásajícím. Řeci také záhy začali používatí šíření křesťanství současně i k hellenisaci. Patriarch Nikita (*Νικήτας ὁ ἀπὸ Σιδηρόπολις*) a Vasil Makedonský byli takovými počátečními Slováky. Šíření hellenisace učinilo konec vynalezení slovanské abecedy. Přijavši z Moravy vypuzené Methodějovy i Kyrillovy učedníky sv. Klementa, Nauma, Gorazda a jiné, Makedonie stala se kolébkou slovanského písemnictví na Balkáně. Z Makedonie šířilo se toto slovanské písemnictví též do nynějšího Bulharska, do něhož rázem uvedl křesťanství car Boris. Jeden starý bulharský letopis praví o té události: „Ten car (Boris) pokřtíl celou zemi bulharskou a vystavěl chrámy v zemi bulharské; a na řece Bregalnici i tu přijal cařství; na Ovčím Poli vystavěl bílé chrámy — —“

Tu se po prvé setkáváme s jménem bulharským i v samé Makedonii. Ale vraťme se k vládě caře Samuela, jenž vtiskl Makedonii pečeť bulharství nejzřetelněji. Samuelova říše byla rozsáhlá. Hranice její zasahovaly hluboko do dnešního Bulharska (po Sofii), Srbska (po Bělehrad), Starého Srbska (po Prištinu), k břehům Adriatického moře přes Albanii a daleko na jih do Epiru a Thesalie. Těžištěm této silné říše byla Makedonie s kvetoucími tehdy městy: Ochridem, Prilepem, Prespou, Moglenem, Ostrovem, Kosturem, Devolem, Velesem, Skopiji, Vodenem a Melnikem. Jen Solun zůstávala v rukou byzantských.

Po celou dobu svého panování musil Samuel voditi krvavé boje s Řeky a Srby. Srbský vládce Jan Vladimír a byzantský Vasil II. znepokojovali stále Samuela. Až do roku 996. Samuel vítězně odrazil všechny útoky svých nepřátel. Toho roku stihá jej první nezdár, ale na štěstí odlákána je pozornost Vasílova od bulharské říše maloasijskými povstáními. R. 1014 nepřátelství obnoveno je s větší ještě roztrpčeností. Válka vede se střídavým štěstím. Jejího konce se Samuel nedočkal. 13. září 1014, právě když dlel v Prilepu, raněn byl

mrtvici při pohledu na armádu patnácti tisíc oslepených svých vojáků. Byli to oni vojáci, jež Vasil II. zajal u Belasice, dal oslepti a poslati do Prilepu caru bulharskému. Za dva dny na to Samuel zemřel. Oslepení vojáci byli přirozeně všichni Makedonci, makedonští Slované, jedním slovem Bulhaři, neboť jen proto dostalo se Vasilu II. názvu „Bulharobijec“. Nazván byl tak ne pro svá vítězství nad Bulhary, nýbrž pro své hrozné zločiny v Makedonii páchané jím a jeho soldateskou, z nichž nejhroznějším zůstává oslepení 15.000 vojáků Samuelových.

Po zemřelém Samuelu ujal se vlády syn jeho Gavril Roman. Vasil II. pokračoval ve válce. Kvetoucí, bohatá a úrodná země vydána byla v pospas ohni a meči. Řeci dobyli Bitol, Prilep, Moglen, Notiu a Štip. Nový car marně prosil o mír. Vasil II. získal si na konec i jeho bratrance Jana Vladislava, jenž Romana zavraždil, zapomenuv, že mu tento kdysi zachránil život. Týž osud stihl i cařici a srbského knížete Vladimíra, později za svétce prohlášeného. Usurpator trůnu chtěl pak uzavřítí s Vasilem II. mír, ale přední velmoži v čele s nejmocnějším z nich, bohatýrem Ivecem, tomu zabránili. Válka byla obnovena. Vasil II. vylhl opět do Bitolska, ale když se dověděl, že Ivec ohrožuje jeho armádu v týlu, zničil její zadní voj, spěšně vrátil se do Soluně.

R. 1017 zpustošili Řeci opětně celou jižní a střední Makedonii, ale do severní proniknouti nemohli.

Roku 1018 vypravil se Jan Vladislav k Drači, oblehl pevnost, ale padl tu. Vasilu II. otevřeny byly teď dveře do posledního koutu bulharské říše uhájivšího si svobodu. Nikdo nestál mu v cestě. Velmoži se mu dobrovolně vzdávali, města a tvrze odevzdávaly bez zdráhání klíče od svých bran. V triumfálním pochodu navštívil Vasil II. Skopji a pak Ochrid, přijav hold členů bulharské carské rodiny. Jedině králevič Fruzin a velmoži Elemag a Ivec utekli se jako poslední obránci svobody bulharské do nepřístupné Albanie. Ale první dva se záhy vzdali. Pouze Ivec ještě vzdoroval, získav si za to v národu bulharském věčnou památku legendárního bohatýra. Ale i jeho podařilo se Řekům zradou zajati a oslepti. Nad svobodou bulharské Makedonie zavřel se hrob a nastala éra byzantské nadvlády. Povstání Petra Deljana r. 1040 a Konstantina Bodina r. 1073 skončila s nezdarem. V potlačování prvního makedonského povstání Petra Deljana pomáhal Byzantům též norvěžský princ Harald a za to ho národní písně norské nazývají Bolgara-brennir (pokořitel Bulharska) a Makedonie uvádí se v nich jako Bolgarland.

Jakási památka po svobodě bulharské zachována byla v ochridském arcibiskupství, v němž byl proměněn patriarchát. Arcibiskupství potvrzeno bylo Vasilem II. roku 1020 zvláštními listinami, z nichž jedna vypočítává i eparchie k němu přidělené a to: Ochrid s Prespou, Kostur, Moglen s Prošekem, Bitol s Prilepem a Velesem, Skopije, Servia, Berrhoea, Strumica, Morozvid se Zletovem, Velbudž (Kjustendil) se Stobem rylským a Razlog, tedy města a okresy dodnes v Makedonii se vyskytující. Arcibiskupové ochridští byli ovšem Řeci, ale mnozí z nich vynikli fevnivostí, s jakou hájili svou nezávislost, důsledně se nazývajíce arcibiskupy bulharskými *αρχιεπίσκοποι Βουλγαρίων* nebo *πίπτα Βουλγαρίας*.

Tito arcibiskupové nedovoľovali, aby se cařhradští patriarchové míchali do jejich domácích záležitostí. Nejznámější z nich jsou Theofylakt a Nikita Choniat.

Řeci rozdělili pokořenou Makedonii na themata (kraje), v jichž čele stáli strategové. Takové strategy vidíme v Ochridě, Prespě, Kosturu, Devalu i jinde. Podřízeni byli vrchnímu veliteli, jenž sídlil v Skopiji. Jinak velmoži domácí uhájili si z velké části své svobody, což právě udržovalo naději na opětne osvobození Makedonie. Ale, jak už je nahoře řečeno, povstání pokoušející se o to, skončila s nezdarem. Daleko šťastnější v tom ohledu byli východní Bulhaři. R 1186 podařilo se bratřím Petru a Asenu I. setřásti jho byzantské a založit znovu svobodnou říši. Spojivše se se Srby, chtěli Bulhaři osvobodit i své bratry makedonské, ale pokus selhal. V Makedonii však vidíme tou dobou povstalecké čety, znepokojující posádky byzantské. Za panování caře Kalojana (1197—1207) bulharské voje několikrát činí vpády do Makedonie, aby ji osvobodily. To se částečně daří konečně boljaru Dobromiru Strězemu, jenž vyhnal byzantské posádky ze severní Makedonie a prohlásil se za jejího vládce. Tento velmož uhájil si svobodu svému panství i proti Frankům, kteří na čas zaměnili byzantskou nadvládu v Thrakii a Makedonii. Jižní Makedonii opět podržel ve své moci soluňský král Bonifác. Po jeho smrti car Kalojan přitáhl s vojskem k Soluni, oblehl město, ale zemřel, raněn jsa úkladně svým vojevůdcem Manastrasem Kumánem. Bulharské vojsko vrátilo se pak s nepořízenou domů.

R. 1210 vpadl do jižní Makedonie epirský král Michael a vyrval ji z moci Latinů. Později se ale s Latiny smířil a spojil proti Strězemu, jenž byl úkladně zavražděn a celá Makedonie opět porobena.

Ne však na dlouho. Po Kalojanovi nastoupil na trůn bulharský Boril a po něm Jan Asen II. (1218—1241). To-

muto téměř bez boje podařilo se osvoboditi celou Makedonii. Ale ovšem staré doby samuelovské se Makedonii nevrátily. Asěn zvolil si za své sídelní město Trnovo a staral se o zvelebení hlavně východní části své říše, ježto těžiště jeho cařství nalézalo se v dnešním Bulharsku. Dlouholetý však mír, který za jeho panování zavládl, přivolal s sebou blahobyť, jenž dal Makedonii zapomenouti na přestálé hrůzy.

Po smrti Asěna II. moc bulharská opět upadla. Nezletilý car Kaliman I. byl r. 1246 otráven a v říši zavládly zmatky. Toho chtěl využití císař Vataces. Vrhhl se silnou armádou do Makedonie, dobyl Seres a Melnik a pak už vlastně bez boje obsadil celou Makedonii, vyjímaje západní, jež zůstala v rukou epirského krále Michaela II. Ale později zmocnil se i této západní Makedonie. R. 1254 císař Vataces zemřel a vlády ujal se slabý Theodor II. Laskares. Car Michael Asěn se vzbouřil a vypudil Řeky z Makedonie. Ale jen na krátko. Překvapení Řeci se vzpamatovali a vyrvali Bulharům dobytou kořist a zlomili r. 1257 i moc epirského krále Michaela II. v krvavé bitvě u Prilepa.

Byzantská vláda v Makedonii trvala pak až do r. 1281, kdy se severní Makedonie zmocnil zchytalý srbský král Štěpán Uroš II., zvaný Milutin. Jeho vojsko pronikalo až k Seru. Srbi dovedli si uhájiti severní Makedonii i proti loupežným hordám katalonským, které hrozným způsobem zpustošily celou jižní Makedonii, neušetřivše ani Svaté Hory. Celá Makedonie připojena byla k srbské říši znamenitým srbským carem Dušanem Silným. Říše srbská zlomením moci bulharské vítězstvím u Velbudže r. 1330 stala se nejsilnější na Balkáně. Hranice její sáhaly až k Athénám. Řeci se ještě krátkou dobu drželi v pevném Seru, ale na konec byli i odtud vypuzeni. Zavládl opětně kýžený mír a v Makedonii vracel se blahobyť. Arcibiskupství ochridské bylo Srby ponecháno při staré svobodě a nezávislosti od patriarchátu pečského.

Netrvalo ani srbské panství v Makedonii dlouho. Po smrti Dušana Silného zavládla v říši jeho úplná anarchie. Cařství se rozpadlo ve více částí a Makedonie rozdělena byla mezi několik velmožů. Východní (Ser a Melnik) zmocnil se despot Jan Ugleš, Dramska kesar Voichna, severní Makedonie Dějan. V kraji mezi Serem a Vardarem vládl Bogdan, v Prilepsku Vikašin a Berrhoei Radoslav Chlapen.

Zmatky vládly i v Bulharsku. Národové balkánští jako by netušili, že se blíží z Asie hrozná bouře, jež je s to smést je s povrchu zemského. V době, kdy bylo třeba, aby vládla na Balkáně svornost a jednotnost, my vidíme mocné říše

srbskou a bulharskou rozdrobené a nesvorné. A tak už roku 1362 byli Turci pány Plovdiva. Řeci povolali si je proti Slovanům zapomínající, že si pletou i na sebe bič. Drobní vládcí makedonští se přece jen vzpamatovali. Sebrali vojsko, celkem asi 60.000 mužů a přitáhli s ním k Čermenu, aby vypudili Turky z Odrinu. V čele makedonské armády stál Vlkašin prílepský, Ugleš serský, Vojchna dramský a jiní velmoži makedonští. Krvavý boj skončil vítězstvím tureckým a Čermen stal se hrobem samostatnosti Bulharska a Makedonie. Vojevodci turečtí velkovezír Khaireddin a Evrenos-bes obsadili na to Kavalu, Dramu, Zichnu, Ser, Kukuš a Ber. Turci postupovali vítězně k severu a ani vítězství Srbů a Bosanců u Pločnika r. 1387 nedovedlo je zadržeti. R. 1388 pokořeno celé Bulharsko a o rok později svedena pro Srbsko osudná bitva na Kosovu Poli.

Osud křesťanského Balkánu a hlavně Makedonie byl zpečetěn. Ale i tu ještě nějakou dobu v Srbsku a Bulharsku vidíme vládnouti domácí velmože ve svých krajích privilegovaných Turky. Soluň se držela, hájena Benátčany, až do r. 1430. Ve Škopiji vládl vojvoda Jigit, jenž společně s despotou srbským vzbouřil se proti sultánu Musovi. Byli však r. 1413 poraženi. Proti Musovi, známém v jihoslovanských písních pod jménem Musa kesedžija — zákeřník — několikrát povstal též makedonský velmož Bogdan. Ale nejznámější z junáků makedonských je syn Vlkašinův kralevič Marko. Není docela bezvýznamné, že dobrý znatel Balkánu, Jan Musachi ve své historii „Breve memoria de li discendenti de nostra casa Musachi“ nazývá Vlkašina králem Bulharska a někdy Srbska a Bulharska (Vucasino rè de Bulgaria a jindy Vucasino rè de Bulgaria e Serbia) a kraleviče Marka „Marco rè di Bulgaria.“¹⁰⁾ Kralevič Marko proslavil se smělými boji s Turky, jinak ale není zjevem tak sympatickým, jak by se dalo z písní národních souditi.

Ponenáhlu však odňali Turci velmožům makedonským i poslední svobody a ubohá země zahalena byla celá neproniknutelným mračnem poroby. A když r. 1767, řeckými intrikami navedená, zrušila Porta i ochridské arcibiskupství, k těžké porobě politické přidala se snad ještě těžší poroba církevní. Turci, národ nekulturní, brali křesťanům jen víru. Řecký patriarchát snažil se urvatí Makedoncům i jazyk mateřský. Je to hlavně patriarch Samuel, jehož úklady bylo zrušeno bulharské autonomní arcibiskupství ochridské, a jenž, zbaviv se tak poslední překážky, zahájil energickou propa-

¹⁰⁾ Ch. Hopf: Kronika řecko-římská. Berlín 1873, str. 23 a 281.

gandu hellenisační v Makedonii. Řeci měli na své straně všechny výhody. Zániku byzantského císařství litovati nemusili. Císaře zaměnil patriarch a jeho říše, prostírající se na všechny pravoslavné kraje sultanátu, byla obsáhlejší, než byzantské císařství v dobách největšího rozkvětu, moci a síly. Řeci dále měli znamenité školy v Janině (1532), na Patmu (1580), v Kožanech (1740), v Šoluní (1760), na Athu (1758). Jež jim odchovávaly inteligenci učitelskou a kněžskou, a pomocí již snadno mohli šířiti hellenisaci v neuvědomělých krajích bulharských, srbských a kucovalašských. Skutečně také celé kraje, slovanské dosud, byly počteny, hlavně pak v jihozápadní a přímořské Makedonii. Inteligence pak městská počala napořád užívati řeckého jazyka stejně jako obchodníci, přinucení k tomu obchodními styky s Řeky. Početování šlo tak daleko, že sami bohatí Bulhaři, namnoze z lásky k osvětě, zakládali a vydržovali v čistě bulharských krajích řecké školy.

A hellenisace byla by bývala pokračovala nezastavitelně dále, kdyby se nebyl ozval na Athu mocný hlas makedonského Bulhara, otce Paysija, volajícího svůj národ k novému národnímu životu. R. 1762 skončil tento první Bulhar nového věku své vlastenecké dějiny: „Istorija slavenobolgarskaja o narode i o carej i o svjatyh bolgarskich i o vsech dejanija i bitija bolgarskaja.“ Historie vědecké ceny nemá, ale za to její buditelský význam je nekonečný. Každý řádek dýchá vroucí láskou k národu bulharskému, každé slovo mluví do duše Bulharům: „Povstaňte všichni, kteří ještě spíte!“

V předmluvě praví Paysij:

Všichni národové mají své dějiny a jsou hrdí na svůj původ. Proto on sebral v klášteřích athénských a jinde všechny památky a zápisy o Bulharech a postaral se, aby i bulharský čtenář, jenž miluje svůj národ a vlast, mohl se seznámiti s minulostí bulharskou, jež je slavná. Je přímo zrádné, pakli se Bulhar stydí za svou národnost a přechází k Řekům proto, že jsou snad tito učenější a že mají slavnější minulost.

„Ze všech slovanských národů nejslavnější byli Bulhaři“ — praví Paysij dále — „první si oni cary zvolili a nejlepší zemi dobyli. A tak ze všech národů slovanských nejmocnější byli.“

A pak opět vytýká neuvědomělým Bulharům, kteří se počertují, jejich zrádné jednání a dokazuje, že Řeci nejsou snad moudřejší a vzdělanější a Bulhaři proto prostíši.

„O, nerozumo a bláhovče! proč se hanbiš nazývat se Bulhar a nečeš ve svém jazyku a nemluviš?“

„Ty, Bulhare, nedej se obelstítí, znej svůj národ a jazyk a uč se svým jazykem!“

A oproti Srbům, již se všude vychloukali, že srbský národ je slavnější než bulharský „pastýřský národ“. Paysij s oprávněným rozhořčením podotýká, že „Srbi rádi prázdnými slovy a výmysly kryjí pravdu a se chlubí.“

Na jiném místě vypočítává bulharská města v Makedonii: „Novaj, Kozjastena, Škeča, Gjumurdžina, Smiljan, Zachna, M. Prosečena, Drama, Filjupus, Nevrokop, Meomija, Banja, Melenik, Sera, Dimirisar, Žumaja, Dochrjan, Petrič, Radoviš, Vijnica, Strumnica, Stip, Kočany, Palanka, Kratovo, Komatovo, Tykviš, Veljas, Theleris, Skopě, Balža, Vodin, Novgrad, Negroš, Katranica, Vardar, Trištica. To jsou města všechna v Makedonii mezi pohořím Despotem a mezi Řeckem, 37 měst bulharských.

Ochrid, Bitol, Prilep, Tetovo, Debr, Gornou Reku, Ber a jiná města, k nimž přidává i mnohá ze Starého Srbska, prohlašuje za bulharská města Dardanie.

Z ukázek těch vidí se, jak široký měl Paysij rozhled o Bulharsku a jak hluboce nacionálně cítil tento Makedonec a první buditel bulharského národa. Jeho vliv byl na Bulhary nemalý. Svou historií vybudil mnohé, aby i oni pokusili se psátí v národním jazyku, a tak vidíme celou řadu znamenitých Bulharů z Bulharska a Makedonie, kteří perem pokouší se klestíti cestu národu svému k osvětě. Nejznamenitější nástupce Paysijův v buditelské činnosti je opět Makedonec, zakladatel pedagogiky bulharské Neofyt Rylský, jenž v Gabrově, Koprivštica a Rylu vychoval svému národu celou armádu kulturních a nacionálních pracovníků.

Makedonie dala dále Bulharům spisovatele Kirila Pejčinoviče, Hadži Jachima a Marka Todoroviče, kteří vesměs psali „prostým jazykem bulharským“ a to dialekty buď tetovským, skopským neb šípským; dala i první knižtiskaře bulharské daskala Kamča, hadži Theodosia a Nikolu Karastojanova. Makedonie stává se ohniskem nacionalního jitrění bulharského. Boje s řeckým klerem jsou zde nejtuzší. Aby se ubránili hellenisaci, raději se na mnohých místech pokatoličují. Boj o nezávislost církevní je zahajován zde a signál k němu dává první — Skopije. Cím skončil boj ten, je známo. 28. února 1870 Ali paša odevzdal bulharským zástupcům sultánský ferman, v němž se vyslovuje vůle sultanova, aby byl založen bulharský exarchát. Ve fermanu z Makedonie přivtělena byla k exarchátu severní Makedonie. Ostatní kraje měly býti přidány k exarchátu po předchozím

odhlasování dvoutřetinové většiny domácího obyvatelstva pro nebo proti exarchátu. Zprávu o založení exarchátu makedonští Bulhaři přijali s největším nadšením. Zakládány jsou hojně školy i kostely, otevírány v městech čítárny a nacionálnímu probuzení dán největší rozmach.

R. 1878 zasvitlo Makedonii na čas slunce svobody. V San Stefanu vítězní Rusi k osvobozenému Bulharsku připojili i Makedonii. Ale v Berlíně evropská diplomacie zničila opět všechny naděje Makedonců. Pravda, v čl. 23. přislíbeny byly Makedonii jisté reformy, ale těch se Makedonie nikdy nedočkala.

Až do osvobození Bulharska Srbi z knížectví o Makedonii jako by ani nevěděli, přes to, že Makedonie dala Srbsku dosti dobrovolníků ve válkách s Turky, tvořících tak zvané „bulharské legie“. Teprve král Milan obrací na Makedonii svou pozornost. A tak záhy Makedonie stává se arenou nových politicko-nacionálních bojů. S Řeky, s patriarchátem boj neutuchl, nýbrž spíše se jen zosílil, přecházející do krajnosti. Nyní proti Bulharům vystupují i Srbi. Objevují se čety, vzájemně se potírající. Portě je to vhod. Objevení čety v některém kraji odůvodňuje před očima Evropy krvavé exekuce, jež proměňují postupně celou Makedonii v poušť. Při tom Turci protěžují řecké a srbské čety. Kdežto zajatí povstalci bulharští šmahem odsuzování jsou k smrti, řeckí a srbské trestání bývají několikaměsíčním vězením.

R. 1903 zvláštní reformní komise s Hilmim pašou v čele chystá se zaváděti berlínské reformy, ale Srbi a Řeci se vyslovují proti nim. Není divu, že makedonské obyvatelstvo vzkypělo. A tak došlo k proslulému bitolsko-kosturskému povstání. Povstání toto je plod domácí nespokojenosti, není dílem vnější agitace, jak by mnozí rádi dokázali, nýbrž je odpovědí Makedonců proti vládním útiskům a protestem proti nárokům Srbů a Řeků na bulharskou Makedonii. Bulhaři v Makedonii byli postaveni mimo zákon. Nemohli déle mlčeti a povstali. Zbraně chopili se všichni bez rozdílu věku i pohlaví. Prapor svobody na několik dní zavládl nad hlavami povstalců. Obětavost, ideální nadšení a hrdinskost, s jakou se povstalci bíteli proti mnohonásobné přesile turecké, dokazují, že to bylo povstání domácí. Povstání to bylo zoufalým gestem proti nespravedlnosti, již vydáni byli Makedonci se všech stran. Svobodu — nebo smrt!

Povstání bylo jak v Makedonii tak i v Thrakii krvavě potlačeno. V bojích padlo 5328 vojáků tureckých a 994

povstalců. Bez příštího zůstalo 70.800 lidí. Uvězněno bylo jich 1500 a přes 30.000 uteklo jich do Bulharska.

V bojích těch vyznamenal se obzvláště vojvoda Sarafov, jenž velel celé armádě povstalecké o 15.000 mužích a ohrožoval Bitolji.

Povstání r. 1903 patří k nejskvělejším stránkám dějin porobení Makedonie. Ono je také nejlepším důkazem nacionální a politické vyspělosti Makedonců, ono je nejpád-
nějším protidůkazem tvrzení, že v Makedonii žije národ nacionálně beztvárný.

Ale i čety rekrutovány jsou výhradně z Makedonců a jen sem tam vidíme mezi nimi dobrovolníky z Bulharska. Činnost čet nelze schvalovat. Uškodily více než prospěly, a staly se bičem domorodého obyvatelstva, již za své sympatie k nim bylo krutě trestáno úřady. Považují to za hrubou chybu bulharské politiky, že místo, aby vůči Turecku držela se politiky přátelské, považovala za nejvýhodnější, četami udržovati Portu v nesnázích. Ne revolucí, nýbrž evolucí mělo se prováděti osvobození Makedonie. Turci s počátku nebyli nepřátelsky naladěni proti Bulharům a byli by snad vyhověli po dobrém požadavkům bulharským, týkajícím se Makedonie. Makedonie mohla míti bulharské úředníky, jak tomu bylo též v letech osmdesátých. Hranice bulharské měly býti uzavřeny pro čety, jak to udělal svého času min. předseda Karavelov.

Ale ovšem později se staly čety nutným zlem. Řeci a Srbi terorem, šířeným četami, počali nutiti makedonské Bulhary, aby se zřikali exarchátu a přijímali řecké a srbské kněze a učitele. Poněvadž úřady turecké nezakročovaly a nedbaly protestů, musily zakročovati čety bulharské. A tak hlavně první decenie tohoto století vyplněna je ustavičnými krvavými boji čet.

Po celé Makedonii zorganizovány byly tajné revoluční komitěty. Země rozdělena byla na revoluční rayony, z nichž decenie tohoto století vyplněna je ustavičnými krvavými boji čet, je vojenská. V čele stojí vojvoda, jemuž jsou podřízeni všichni členové čety, zvaní komiti. Disciplína je přísná, neposlušnost trestá se smrtí. Počet členů čety kolísá, ale obyčejně se ustaluje na minimum 12 a maximum 30. Vyskytují se ovšem čety i o 100 až 200 mužích. Dnem schůzky komitů je svátek sv. Jiřího a dnem rozchodu den sv. Dimitra, kdy už lesy řídnou a neskýtají bezpečného úkrytu. Z vojvodů bulharských prosluli nejvíce: Sarafov, Apostolov, Jane Sandanský, Panica, Christo Černopejev, Petrov, Jane Nikolov, Taskata, Alexandrov, Bojo a mnozí jiní. Srbi mají opět svého Ba-

lunského, Skopljanče, Pečance, Starosrbjance, Gl. Sokoloviče, Tankosiče, Krstiče, (jenž sloužil i Řekům), a Řeci kapitány Georgiakiho, G. Gutu, Nikolasa, Mavromata a j.

Život komitů je těžký; stále v nebezpečí, že budou vyzrazeni, často hladovíci a umírající vysílením, honěni úřady, toulají se po horách a lesích, bijí se, umírají. Ale současně je v životě tom cosi krásného, co vábí: ve volné přírodě, za krásných nocí letních příjemně se to sedí někde v lese u ohničku a vypravuje — až do prvního zavolání stráží: Nepřítel! Opět boj, ústup a hledání nového úkrytu. Je-li někdo v boji raněn a nemohou-li ho druzí odnésti, sám obyčejně učiní konec svému životu, jen aby nepadl živ do rukou nepřátelských, a nebo mu tu službu prokáže někdo z přátel.

Jako ukázkou činnosti čet bulharských uvádím malou statistiku:

Roku:	svedeno bojů:	padlo komitů:
1900	2	11
1901	7	20
1902	34	77
1904	27	59
1905	77	250

Rok 1903 neuvádím, neboť sem spadá velké povstání bitolské. Nejvíce bojů svedeno bylo r. 1905 — celkem 77, a to: se Srby 11, s Řeky 19, s Řeky a Turky 3 a ostatní s Turky. Toho roku srbské čety zavraždily makedonských Bulharů 24; řecké 361. Čtyři vesnice byly do základů zničeny, 11 částečně a 40 jich bylo vydrancováno. Jedině ve vodenském kraji zavražděno bylo během desíti měsíců (od října 1904 do srpna 1905) přes sto Bulharů. Mezi zavražděnými bylo 17 žen a dětí.

Civilní agenti evropští vypracovali statistiku bojů, jež svedlo turecké vojsko s četami v jedenácti měsících (od března 1906 do února 1907). Všech je 101, a sice:

Svedeno bojů s Bulhary . . .	56
„ „ s Řeky . . .	34
„ „ se Srby . . .	11
Ztrát měli Bulhaři: 242 mrtvé, 28 zajatých;	
„ „ Řeci: 181 „ 77 „	
„ „ Srbi: 39 „ — „	
„ „ Turci: 69 vojáků 9 četníků, 2 důstojníky mrtvé,	
86 „ 11 „ 3 „ raněné.	

Bulharka z Tetova.

Válka skončila porážkou půlměsíce. Makedonie byla osvobozena. Dle písemní smlouvy, mezi srbskou a bulharskou vládou uzavřené, měla celá Makedonie na jih od Kumanovska, Skopska a Tetovska připadnouti sine quo Bulharsku. S Řeky pak se měli Bulhaři dodatečně domluvití. Zatím ale vznikl spor, jenž skončil novou krvavou válkou mezi bývalými spojenci. Břímě války odnesla opět Makedonie. A v Bukurešti stihl ji osud Polska: byla rozdělena na tři díly, z nichž největší znovu byly porobeny Srby a Řeky.

Nevěřím, že tím se končí krvavá historie Makedonie, nýbrž naopak myslím, že v dohledné době budeme svědky nových bouří, jež se přeženou přes ubohou tuto zemi, přes toto slzavé údolí, že poteče znovu nevinná krev a vznese se dým a zoufalé volání nad tiché vesnice.

A kdy zavládne mír?

III.

HOSPODÁŘSKÝ STAV.

Vedle pohraničních pohoří Saru (hora Ljubotru 3050 m¹²⁾), Crne Gory, Rylu a Rodop, ještě celá řada menších horských pásem vniká do vnitrozemí Makedonie, čímž jí takto zemí z velké části hornatou. Ve východní Makedonii nejznámější pohoří jsou planiny: Pirin (Elin vrch 2681 m), Plačkovica, Osogovo, Ogražden, Belasica, Silka, Boz-dagh a Kušnica; a v západní pl. Suchá, Golešnica, Babuna, Baba, Nidže a Nerezka, vesměs pohoří dosahující výše až dvou tisíc metrů, jako na př. hora Perister (2359 m), tvořící malebné pozadí městu Bitolji.

Makedonie má však i své rozsáhlé roviny vydatně zavlažované řekami a potoky a vynikající neobyčejnou úrodností. Prvenství náleží solunskému poli, jak se v Makedonii rovinám obyčejně říká. Od severu vstupuje se do solunského pole „Železnou branou“ (Demir kapu), ponechávající Vardaru a železniční linii skrovný průchod, sevřený s obou stran strmými, holými skalisky. Průsmyk je dlouhý asi půl kilometru a tvoří vážnou strategickou posici. Dále na jih se ne šíří sto metrů úžou šíří, ale krajina má divoký, nevlidný ráz. A teprve deset kilometrů od Železné Brány na jih vidíme úrodnou kotlinu zvanou Bohemia. Pod ní začíná „gevgelijské pole, jež poutá k sobě pozornost svými tabákovými plantážemi i obrovskými morušovými sady. Západně od gevgelijského pole prostírá se Meglensko, kraj se slibnou hospodářskou budoucností. Odtud na jih k moři a až ke krajním výběžkům olympským šíří se právě solunské pole. Zregulováním řeky Vardaru a odvodněním rozsáhlých bažin při ústí jeho docílí se tu právě obilní komory balkánské. Hlavními produkty zemědělskými budou ovšem pšenice a kukuřice. Podnebí je neobyčejně mírné a v rovinách přímořských daří se olivám, vavřínovým stromům, citronům, fíkovníkům a jiným jižním ovocným stromům. Demir kapu je tedy jakousi klimatickou hranicí. Celý kraj ten dostal se do rukou Řekům, kteří, bohužel, jak dokazuje hospodářsky hluboce upadlá kvetoucí kdysi Thesalie, sotva budou moci pomoci k rozkvětu

¹²⁾ to je maximální číslo; přesně a spolehlivě výška až dosud určena není.

zemědělství v tomto úrodném, přírodou štědrě obdařeném koutu makedonském.

Solunskému poli odpovídá na severu skopské pole. Jsouc značně nízké (ani ne 300 m) má neobyčejně mírné podnebí a vedle pšenice, kukuřice daří se tu výborně též tabáku a bavlně. Skopské pole trpí stejně jako solunské širokými močály, jež se ovšem dají snadno regulací Vardaru odstraniti a proměnit v úrodné nívy. Takto skopské pole tvoří část vardarské nížiny, k níž vedle něho náleží i velešské pole a tikvešské.

V poříčí Bregalnice zmínku zasluhuje kočanské pole, v němž se daří výborně rýži a bavlně. Kraj ten patří k nejúrodnějším v severní Makedonii. Vegetace je tu velice bujná. Kolem Zletova pěstuje se hojně zelenina a mák.

Kočanskému poli podobá se stejně úrodné a velice mírným podnebí obdařené údolí řeky Strumice.

Na západ od skopského pole za krajními výběžky Crne Gory se severu a Vodné planiny s jihu prostírá se zálivovitě tetovské pole, proslulé svými ovocnými sady. Tetovská jablka jsou na Balkáně proslulá. Svahy k Šaru jsou lesnaté a skýtají pastvu tisícům ovcí, koz a krav občas znepokojovaných medvědy a vlky.

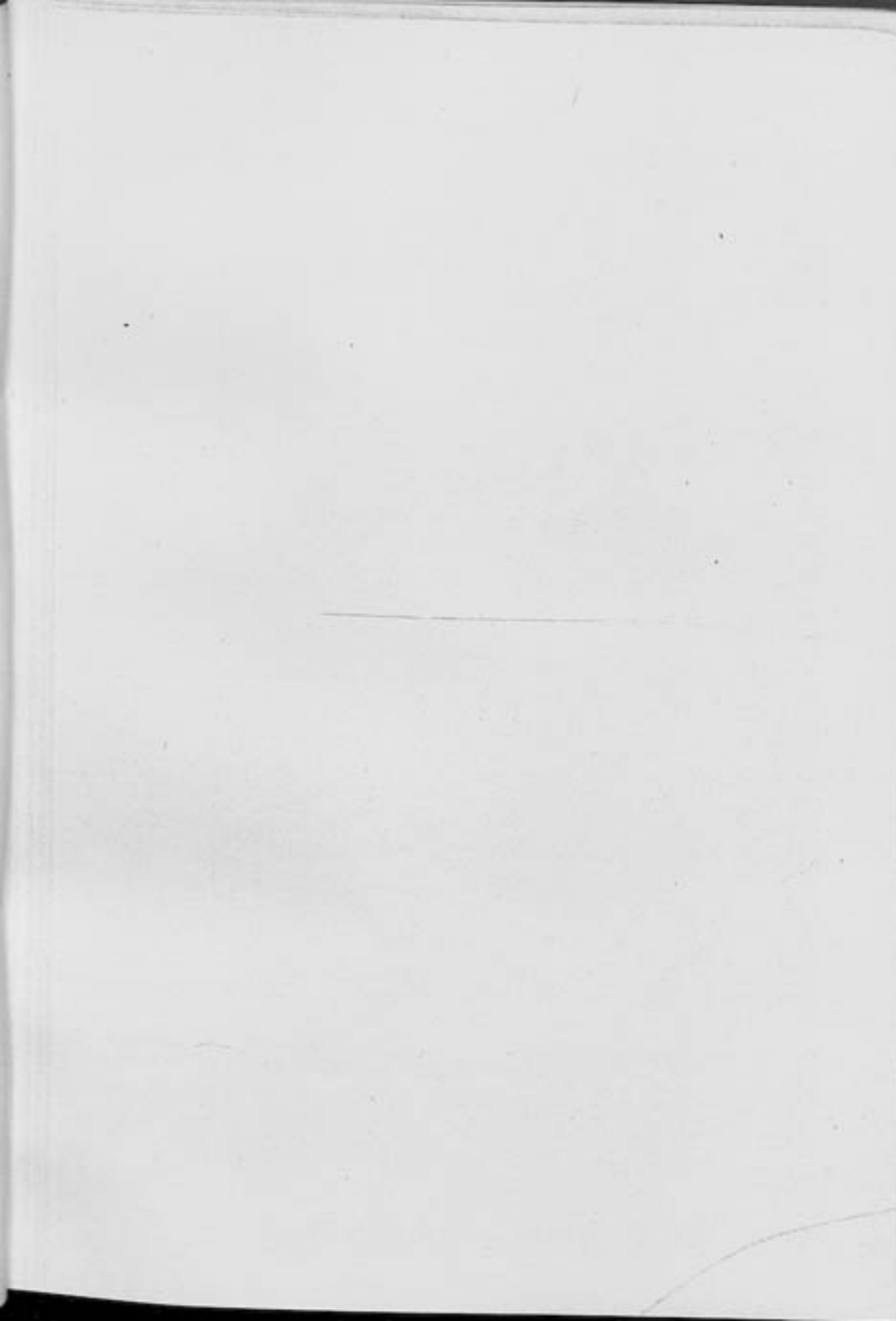
Až dosud obilní komorou Makedonie a Albanie bylo a je bitolské pole, vysoké průměrně 600 m. Proto je tu podnebí dosti drsné a daří se hlavně obilí a ne také bavlna, rýž a tabák, jak chybně sdělují někteří starší cestovatelé. Bitolské pole (zvané též pelagonijské) skýtá téměř dva tisíce km² úrodné půdy. Je také hustě zalidněno a poseto vesnicemi. Benderev v knize „Makedonija“ udává, že r. 1887 bitolské pole poskytlo 1,618,000 kg obilí k vývozu. Od té doby se číslo to několikoznásobnilo.

Údolí řeky Bystrice neskýtá utěšený pohled. Jsouc obydleno Řeky a Turky není řádně obděláno a proto neproslulo nijakou plodností.

Ve východní Makedonii je rovněž několik úrodných rovin. Hned za Soluní na cestě podél pobřeží ke Kasandře leží úrodná Kalamarija, jež zásobuje horu Athos a jeho kláštery obilím, hlavně pšenicí. Na severovýchod od Soluně začíná laga dinské pole, jež plodí výbornou pšenici, bavlnu, tabák a víno. Vinohrady jsou však zanedbané. Avšak nejúrodnějším a nejbohatším krajem ve východní Makedonii je serské pole. Podnebí má mírné. Obilí se daří všech druhů. Hojně se pěstují průmyslové plodiny, hlavně tabák, bavlna, mák. Serský kraj si také přisvojili turečtí velmoži hned v prvních

Bulharka ze Strugy (starý kroj).

letech mohamedánské vlády v Makedonii a statky tamější staly se nevyčerpatelným zdrojem příjmů jejich.

Tabákovým krajem je dramské pole a saryšaban-
ské, kde se pěstuje nejlepší tabák, zvaný „bohča“. Přímořské
nížiny celý rok jsou porostlé travou a skýtají zimní pastvu
stádům kočovných Kucovalachů.

Z nedostatku statistik je nemožné se pouštětí podrobně
a obšírně do vylíčení hospodářského stavu Makedonie. Zev-
ním jeho měřítkem může posloužiti — vystěhovalectví. A tu
vidíme, že emigrace téměř nijaké není ve východní Makedonii
— v serském a dramském kraji — což znamená, že se tu oby-
vatelstvu daří dobře. Severovýchodní kraje (nevrokopsko,
melnicko a džumajsko) opírají se o úrodný jih. Politickým
rozdělením jihu a severu ve východní Makedonii sever od-
suzuje se k hospodářské smrti a obyvatelstvo k emigraci. Slabé
je vystěhovalectví v solunské, skopské a bitolské rovině, za to
ale neobyčejných rozměrů dosáhla emigrace v kosturském,
lerinském, ochridském, kičevském a debrském kraji. Kostursko,
Lerinsko a Ochridsko zchudlo úpadkem koželuháfství zničeného
rakouskou konkurencí. V Debrsku a Kičevsku nutila obyvatel-
stvo bulharské k emigraci nejistota před arnautskými násilníky.
Vystěhovalci vyhledávají hlavně Ameriku a Bulharsko, kde je
jich 150—200.000. Kosturští Bulhaři potulují se po celém
Východě. V Cařihradě je jich několik tisíc a zaměstnání jsou
tu jako prodavači joghurtu, sutiáše a jiných pochoutek bal-
kánských. Podobně i debrští Bulhaři.

Makedonie je zemědělská země. Příznivé řešení agrární
otázky, založení hospodářských škol, zemědělských bank, ško-
lek a jiných institucí zemědělství makedonské nabylo by onoho
rozmachu, k němuž mu skýtá pevný základ příroda. Země
je odpočatá a úrodná, ale až dosud nedbale i primitivně obdělá-
vaná anebo vůbec zanedbána a ponechána ladem. Vína
spočívá na Turcích. Turci, když se Makedonie zmocnili, roz-
dělili zemi na čtyři třídy půdy:

1. desátkovou — již si rozdělili velmoži turečtí mezi sebe
a platili z ní státu desátek;

2. vakušní — darovanou mešitám a jiným náboženským
a humanním ústavům;

3. daňovou — zemi, již si mohli zjednat i nemahome-
dání a za níž platili daň jednu osminu (někdy až polovinu)
z čistého příjmu;

4. feudální — darovanou vojenským a civilním hodno-
stářům tureckým.

Feudalismus v Turecku v minulém století upadl a na konec byl odstraněn, první tři druhy však se udržely do posledních chvil tureckého panství. Pracovní silou byla rája — křesťané, jimž za práci dávali statkáři buď určitý podíl z výtežku v naturalích anebo i kus půdy, jak se to praktikovalo v Skopsku, Prilepsku, Štipsku, Sersku a j. Přirozeně, že takové sociální poměry (k tomu přistupovala nejistota před bašibozuky a Arnauty, strach o život a majetek) nemohly sloužit k rozkvětu zemědělství. Makedonský sedlák pracoval z velké části na cizím a tu mu přirozeně nezáleželo mnoho na tom, bude-li země řádně obdělána nebo ne. Mimo to sloužil si s nejprimitivnějšími hospodářskými nástroji — dřevěným pluhem, motykou i lopatou. Mladoturci snažili se zemědělství pozvednouti aspoň částečně otevřením úvěru sedláku na koupi hospodářských strojů, jichž velké sklady nalézaly se v Soluni a Seresu. Rovněž byla u Soluně i hospodářská škola založena. Ale vše to bylo málo. Záleží nyní na nových pánech Makedonie, aby pomohli zemědělcům, jenž se tak stane sloupem země.

Rak. uherský konsul v Soluni A. Král vydal r. 1912 výroční zprávu, v níž jsou některá data týkající se hospodářského stavu solunského vilajetu a částečně tedy i zemědělství. Dle něho bylo r. 1911 obděláno 31.000 km², z čehož připadlo

na pšenici	89.050 ha,	tedy více o 29.204 ha než r. 1910,
„ žito	30.000 „	„ „ „ 3.671 „ „ „ „
„ ječmen	60.000 „	„ „ „ 9.419 „ „ „ „
„ oves	17.000 „	„ „ „ — „ „ „ „
„ kukuřici	60.000 „	„ „ „ 5.001 „ „ „ „
„ rýž	1.500 „	„ „ „ 332 „ „ „ „
„ brambory	200 „	„ „ „ 27 „ „ „ „

Urodilo se r. 1910 pšenice	745.816	a r. 1911	971.520
„ „ „ „ žito	325.038	„ „ „	344.286
„ „ „ „ ječmene	714.056	„ „ „	512.683
„ „ „ „ ovsy	154.682	„ „ „	157.680
„ „ „ „ kukuřice	124.344	„ „ „	139.778
„ „ „ „ rýže	24.597	„ „ „	25.012
„ „ „ „ brambor	1.400	„ „ „	1.700

V poslední době vznikla hlavně tabáková kultura a tabáku vyvezlo se r. 1911 přes Solun za 96.000.000 franků. Tabáku pěstují se čtyři druhy. Nejdražší je tak zvaný tabák „gjubek“ a „kis“.

Tabák se vyváží též přes Kavalu, ale mnohem v menší míře. Suma představující cenu vývozu kolísá mezi deseti až patnácti milliony franků.

R. 1847	vyvezlo se přes Kavalu tabáku za	2,400.000	fr.
" 1848	" " " " " "	1,800.000	"
" 1851	" " " " " "	2,700.000	"
" 1855	" " " " " "	2,000.000	"
" 1863	" " " " " "	10,000.000	"
" 1887	" " " " " "	10,200.000	"

Mezi průmyslovými a obchodními plodinami v Makedonii pěstovanými významné místo zaujímá bavlna, jejímž zpracováním živí se tisíce rodin v okolí Seru i Nigrity. Cizí konkurence ubila poněkud bavlnářský průmysl a tak kultura bavlnová upadla. Vývoz se zmenšil a bavlna se zpracovává jen pro domácí potřeby. Do ciziny se vyváží jako surovina.

Velký pokrok jeví se v kultuře mákové. Počátek pěstování máku k výrobě opia vidíme r. 1876 v Tikvešsku, odkudž se máková kultura šíří do údolí Strumice i Bregalnice a do solunské nížiny. Opium vyváží se do Anglie a Francie, mák do Německa.

V nejnovější době v okolí Soluně pěstuje se také šafrán, jehož sklizeň r. 1911 obnášela 1800 kg.

Len a konopí seje se hojně v severovýchodní Makedonii v Mechornii a kolem G. Džumaje i Nevrokopu.

Se zemědělstvím těsně spojeno je dobytkařství. Chov hovězího dobytka upadl následkem silné konkurence srbské. R. 1911 vyvezlo se přes Solun z Makedonie celkem 2836 volů a 43.546 ovcí, číslce vesměs nízké. Máslo se spotřebuje domy, sýru vyváží se za 1—1½ mil. fr.

Včelařství je dosti rozšířené. Med makedonský kupuje Holandsko.

Není možno mnoho toho pověděti ani o průmyslu. Makedonie zemí industriální nebude nikdy a budoucnost má nanejvýše průmysl založený na zemědělských artiklech. Proto také z průmyslu nejsilnější je v Makedonii odvětví mlynářské. V Soluni a okolí je asi deset parních mlýnů. Veliký solunský parní mlýn náležející „Solunskému průmyslovému a obchodnímu spolku“ semele ročně až 20 milionů kg obilí. V Kukuši jsou dva parní mlýny a dva poháněné petrolejovými motory. Bitolsko má šest parních a pět motorových mlýnů, v Skopiji je jeden parní a dva velké vodní.

Hedvábnictví kvete hlavně v solunském vilajetu. Už v polovici minulého století bylo v Soluni a okolí asi dvanáct továren na hedvábi. Poněvadž však hedvábi je luxusní předmět, doma nenalézá odbyt, a poněvadž s cizinou se opět nedá konkurovati, vyváží se dnes hedvábi výhradně téměř jako surovina. Hlavním kupcem je Itálie.

Evlnářství kvetlo nejvíce v XVIII. století kolem Seru, Nigrity a Beru. Pak ale moderní průmysl anglický ubil primitivní makedonský, jenž pak už jen živořil až do nedávna, kdy se začalo se zakládáním moderních továren v Soluni, Neguši a Vodenu.

Velké tkalcovny jsou opět v Soluni, Beru, Neguši, Vodenu a E. Vardaru, jakož i v okolí Bitole. Látky soukené tkají se hlavně v Nevrokopu i Melniku.

Koželuhářství upadlo úplně, jsouc zničeno rakouskou konkurencí. Kdysi kvetlo v městech Skopiji, Velesu, Bitoli, Ochridu, Kosturu, Seresu i Soluni. Dle Heuschlinga v Soluni ještě v letech padesátých v minulém století bylo 85 dílen s 1000 dělníků, v nichž se zpracovalo přes 50.000 kůží v ceně 350.000 fr. V Skopiji koncem XVII. století bylo na 700 dílen. Dnes je jich asi třicet. Dosud se silněji koželužství udrželo v Bitoli a Ochridu a především v Nevrokopu a Razlogu. Ale i tu jeví se každoroční silný úpadek.

Jedině Soluň dělá dojem průmyslového města se svými pivovary, mlýny parními, elektrárnou, textilními továrnami, slévárnami, mydlárnami a j. Ve vnitrozemí vidíme sem tam nějakou továrnu na cigarety nebo mlýn parní. V Soluni jsou velké dílny dále na cukroví orientálské, makarony, zlatnické výrobky. Soluň také bude hrát vždy vážnou úlohu v průmyslu a obchodu makedonském. Zda-li však budou moci řeči udržeti Soluň aspoň na té výši, na níž se nalézal za vlády turecké, je ještě otázka.

Ve východní a střední Makedonii, ježto je bližší moři a má železniční spojení se Soluní, Cařihradem a cizinou, průmysl je silnější než v západní. V hornatých krajích severovýchodních (nevrokopsku) rozšířené je tkalcovství a plátnářství. V Melniku je hedvábná továrna, v D. Hisaru a Dramě pletou se punčochy, jichž se vyveze 200.000 i více párů ročně. V Seru a Zichně vyrábějí rohože. V Dramě je veliký lihovar a továrna na cigarety.

Celkem ale třeba říci, že průmysl makedonský v moderním smyslu je teprve v plénkách a omezuje se jen na větší města. Venkov spokojuje se raději s ruční prací na primitivních strojích, vesměs domácích vynálezech i výrobcích. Slibnou budoucnost má pouze ten průmysl, jenž nalezne odbyt pro své produkty v zemi. Luxusní a s vývozem počítající průmysl bude jen živořiti.

Veliké je přírodní bohatství, jimž je Makedonie obdařena. Lesnatá pohoří vesměs tají ve svém lůně rudy nikým ani nehledané dosud. V dávných dobách se dolovalo v Kratově a

okolí na zlato a ve východní Makedonii na železo. Ale tavníky a slévárny v Sersku stojí opuštěné.

Rudy a jiné přírodniny se nacházejí v Makedonii tyto:

- antimon a arsenik u Alčaru (Tikveško), Lojanu (Skopsko), Sarakinova (Vodensko), Nizvoru (Chalkidika), na Kasandře, u Dragaše a Trojice (Sersko);
- granáty u Tešova (Nevrokopsko);
- chromová ruda: u Glušina (Skopsko) a Nizvoru;
- kamenné uhlí: u Beru, Velesu, na svazích Bozdaghu a u Kresny;
- lignit: současně s uhlím a též u Seresu a Štipu;
- magnesium: u Pravišty, Kavaly a na Pirinu z magnetové rudy (Mg_2O);
- měď: u Ochrida, Tetova a v starých přirarských dolech;
- mořská sůl: na pobřeží kolem Soluně a v Saryšabansku;
- mramor: na svazích Bozdaghu, u Karaköje (Sersko) a na Athosu;
- olovo: u Avret Hisaru a Nevrokopu, Kratova, E. Palanky a Tetova;
- petrolej: u Tetova a Debru;
- stříbro: u Kratova, E. Palanky, Tetova, na svazích rhodopských, na Kasandře, u Nizvora, Kavaly, Pravišty (Kušnica planina), a to šest hodin od Kavaly a u vsi Gjurečniku mezi Kavalou a Dramou. Vesměs se tu dá těžiti ze stříbrnosné rudy galenitu (PbS), a na Osvejovské planině z amfibolu;
- sádra: u Karaköje;
- zlato: na Osogovské planině, na Kruši pl. a rýžovatí v řekách Bregalnici a Galiku;
- železa je hojně všude na Pirinu, u Kratova, E. Palanky, ale hlavně na poloostrově chalkidickém i kolem Orfanského zálivu. U Pravišty byla ještě r. 1860 slévárna a turecký válečný arsenál. R. 1904 vyvezlo se pyritu železa z Chalkidiky do Anglie a Francie 11.400 tun.

Obrovské toto přírodní bohatství čeká na svého dobyvatele a podnikatele téměř nedotčeno dosud lidskou rukou.

Bohata je Makedonie též na léčebné, minerální vody. Z teplých zřídél proslula: zřídlo v okolí Lešovského kláštera (Debrsko) s teplotou $75^{\circ} F$, novoselské zřídlo (u Štipu) o $55^{\circ} R$, razložské u vsi Baně s $55^{\circ} R$ a dobriništské (Razložsko), sírové, s teploturou nižší, elešničské (u Nevrokopu), dvě sírová a jedno železitě teplé zřídlo u Fotovišty (Nevrokopsko), železitě v Marikostensku u D. Hisaru, svatovračanské nad Mel-

nikem, kavalské i nigritské (sírové). Studené železité zřídlo je v Sengelovu u D. Hisaru. Silný teplý pramen je u Demir Kapu, Lagadiny a u Soluně. Kyselé vody prýští u Kačaniku, Tetova, na Babuně u D. Hisaru a Džumaje. Místy jsou zřízeny primitivní lázně. V teplých pramenech perou selky prádlo. Prameny jsou vesměs vydatné, silné.

Jezera makedonská (Ochridské, Prespanské, Ostrovské, Dojranské, Tachino a Bešik) chovají hojně dobrých ryb. Rybolov nebyl pod tureckou vládou nijak omezen a tak mnohé chutnější druhy vymírají.

Přírodní bohatství Makedonie je nesporně bohaté a cizímu kapitálu, neboť domácího je málo, otevírá se široké pole činnosti. Vše to přirozeně bude působiti na vývoj průmyslu i obchodu, jenž se až dosud omezoval na větší města a hlavně Solun. Přes to však přese všechno první místo zaujme všude zemědělství a Makedonie zůstane vždy z dobrých 80% zemědělskou zemí.

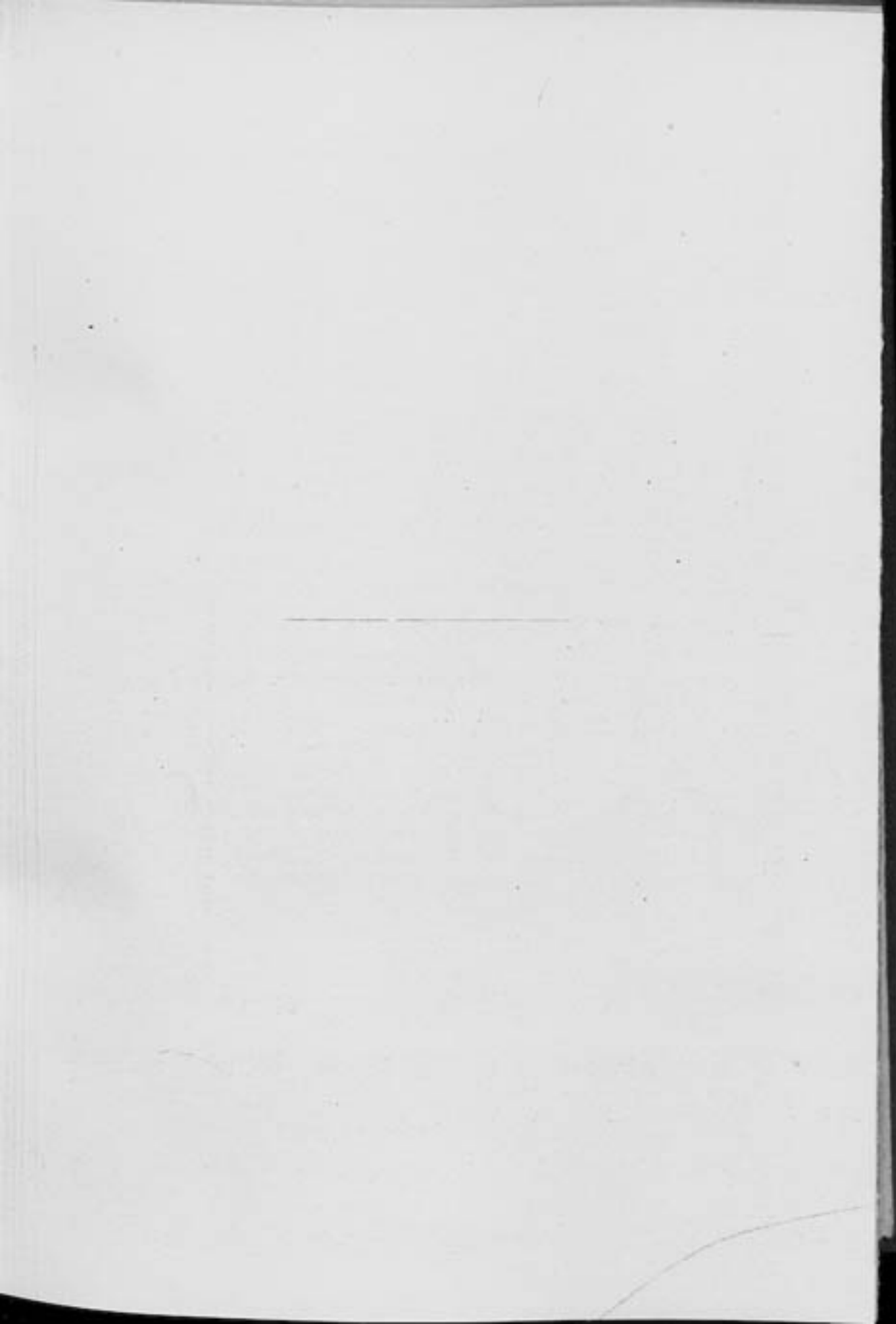
IV.
NÁRODOPIS.

Bulharka ze Skopska.

Mapy národopisné.

Etnografických map Makedonie máme dlouhou řadu. Vydali je učenci jak slovanští, tak i neslovanští. Z neslovan-
ských uvádím tu Ami Bouéa (1847), Lejeana (1861), Angli-
čanky Mackenzie a Irby, Kieperta, Karla Laxa, Bianconiho,
Synveta, Weiganda, Meinharda, von Macha, Řeky P. Ka-
siotisa, Kasasisa a Nikolaida. Ze slovanských zastoupení jsou
Rusi: Markovičem, Rittichem, Zarjankem, Komarovem, Milju-
kovem a Florinskim; Srbi: Milojevičem (1873), Veselinovičem
(1886), Dragaševičem (1885), Gopčevičem, Andonovičem (1903)
a Cvijičem (1903); Bulhaři: Sopovem, Kančevem, Brankovem
a J. Ivanovem; Češi: Šafaříkem (1842) a Niederlem (1909).

Nejstarší tedy etnografická mapa je česká, přidaná Ša-
faříkem k jeho „Slovanskému zeměvidu“. Na této mapě
vidíme pět barev, jež označují národnosti: řeckou, tureckou,
arnautskou, vlašskou a bulharskou. Barvou, označující bul-
harskou národnost, pokryty jsou tři čtvrtiny celé plochy. Dle
Šafaříka hranicemi bulharské národnosti v Makedonii jsou:
Šar, skopská Černá Hora, staré hranice srbské a bulharské a
dále vlnitá čára, jdoucí od místa, kde se rozcházejí hranice
Makedonie a starého Bulharska, po Šilce pod Demir Hisar
a dále nad Nigritu přímo k Soluni. Od Soluně pak vede
hranice téměř vodorovně ke Kosturskému jezeru. Západ Ma-
kedonie lemují Albánci úzkým nepoměrně pruhem. Na své
mapě odstupuje Šafařík Řekům bulharské kraje dramský a
serský, a zkracuje hlavně Turky, jimž přiznává jen malé ostrůvky
kolem měst Skopije, Kratova, Strumice, Nevrokopu, Dospatu,
Bitolje, Ochridu, Kosturu a Soluní, a Kucovalachy, jež odka-
zuje pouze na Kostursko a Kajlarsko částečně.

První tedy etnografická mapa o Makedonii vůbec, vy-
daná nestranným učencem českým v době, kdy se o Bulha-
rech na západě téměř ani nevědělo, uznává Makedonii za
bulharskou.

Za mapou Čecha Šafaříka následuje mapa Francouze
A. Bouéa z r. 1847. Mapa ta od Šafaříkovy liší se pouze
tím, že hranice bulharského žvlu posunuty jsou ještě dále na
jih a plným právem označeny bulharskou barvou kraj dramský

a serský v severní polovině a nigritský a lagadinský. Srby nalézá Boué za Drinem v Debrsku.

Třetí dle stáří etnografickou mapu vydal dobrý znatel národopisných poměrů v Makedonii Lejean. Ze dělá rozdíl mezi Srby a Bulhary, vidí se z toho, že označil poříčí Drinu, pokud k Makedonii náleží, dále okolí Prespy, Bitole a Prilepu barvou srbskou. Za to ale celá Makedonie severní a střední po hranice, udané dvěma jeho předchůdci, je Lejeanem uznána za bulharskou.

A podobně mluví i mapy ostatní. Angličanky Mackenzie a Irby nalézají Srby pouze tam, kde je vyznačuje Ani Boué, kdežto všude jinde v Makedonii výhradně jen Bulhary. Kiepert udává hranice bulharské národnosti na jihu stejně jako všichni předchozí a nechává pouze Arnauty pronikati hlouběji do západní Makedonie, kdežto Srbů vůbec neuvádí.

Vezměme i druhé mapy cizích učenců na př. nejlepšího znatele Makedonie z Němců Weiganda, a uvidíme opět, že Makedonie obydlena je hlavně Bulhary. Netají toho ani Rusi. Když Petrohradský Slovanský Spolek rozhodl se vydati národopisnou mapu Makedonie, členové komise, kteří měli mapy schváliti, zhrozili se, když nikde neviděli Srbů (a přimlouvali se, aby byli zastoupeni aspoň částečně. Nejjasněji mluví však mapa Florinského. Florinskij označil barvou bulharskou nejen celou Makedonii, nýbrž i vraňský, nišský, pirotský, negotinský a zajčárský okres v starém království srbském.

Náš Niederle nechť se dotýkati citlivosti srbské, ponechává ony okresy už Srbům, neboť dlužno přiznati, že jsou kraje ty již do základů posrbené. V Makedonii se však drží přísně vědecké pravdy. Základní barvou je barva bulharská. Srbský element částečně jen proniká do periferií, ale ne dále od Skopije. Kratovo, Veles, Prilep a Ochrid leží v čistém moři bulharského života.

Reční učenci, přirozeně stejně jako srbsí, z důvodů politických pravdy se nedrží. Reči vědí v Makedonii pouze o Řecích, Srbi o Srbech. Nacionální šovinism potlačuje v nich vědeckou svědomitost i pravdivost. Jejich mapy etnografické také nevydrží sebe shovívavější kritiky. Opomijím je, stejně jako i bulharské, z nichž na př. Kančova vyniká jistě objektivností někdy až přehnanou, a zastavuji se u Cvijićovy, vydané r. 1913 v Gothě pod názvem: „Die ethnographische Abgrenzung der Völker auf der Balkanhalbinsel.“²⁹⁾

²⁹⁾ Die ethnographische Abgrenzung der Völker auf der Balkanhalbinsel. Zur ethnog. Karte der Balkanhalbinsel von Prof. Dr. J. Cvijić. Gotha 1913.

Doba, v níž Cvijić nahonem mapu vydal, určuje její účel: posloužití politickým zájmům srbským. A proto přirozeně není ušetřena velikých nedostatků a chyb. Nemá především systému v topografii. Mnohé velké vesnice nejsou udány, za to nepatrné vsinky, ba i samoty vystupují tu jako veliké osady. Názvy míst jsou často chybné. Místo Vladimirovo stojí tu Ladimi, místo Osogova planina — Osojova, místo Stracin — Stračin a j. Vesnice Nestram umístěna je na východ od Kostura místo na západ. Neoznačil zvláštní barvou muhamedánské Bulhary (Pomáky). Chybně ohraničil meglenskou kucovalašskou skupinu. Celý kraj lagadinský pokryl barvou tureckou, přes to, že je tu celá řada bulharských vsí, v nichž se mluví nejčistším jazykem bulharským, oplývající pečlivě zachovalými staroslovanskými nosovkami. Srbský element na mapě této proniká po čáře: Osogovo, Veles, Prilep a Struga. Dále na jih označena je Makedonie barvou, představující novou národnost — makedonské Slovany. V textu Cvijić dělí tyto Slovany na dvě skupiny: jednu, bližší jazykem, zvyky a bohatstvím národních písní srbskému národu, druhou, nemající těchto vlastností — bulharskému.²¹⁾

Taková je tedy mapa prof. Cvijiće. A vyjímaje srbské mapy není ani jedné, jež by popírala, že Makedonie je obydlena Bulhary. Přirozeně, že každý musí věřití těmto mapám českých, ruských, francouzských i německých učenců a ne mapám interesovaných Srbů a Řeků, respectively i Bulharů. A právě všichni tito nebalkánští učenci shodují se v jednom: že v Makedonii tvoří obrovskou většinu Slované a že tito Slované jsou Bulhaři.

Vedle Bulharů obývají Makedonii dále Turci, Reci, Kucovalaši, Albánci, Židé, Cigáni, Srbi, Čerkesi, Negři, Armeni, Gruzinci, Rusi a cizinci. Je to tedy pestrá mozaika národností seskupených na poměrně těsné prostře. Makedonie představuje jakousi velkou zahradu posetou třinácti druhy rostlin různých květů a barev. Celkový etnografický obraz Makedonie je následující:

²¹⁾ „Národní Listy,“ č. 195 r. 1913 (LIII. roč.), stáť: „O Makedonii. Její etnografie“ od V. Sise.

Bulhaři.

Makedonii obývají, jak už je výše řečeno, mnohé a různé národnosti. Dominujícím však národem jsou Bulhaři zalidnivší v kompaktní masě celou Makedonii, hlavně ale střední a severní. Bulhary se makedonští Slované nazývají po prvé za panování knížete Borisa (852—888), kdy část Makedonie připojena byla k východní bulharské říši. Starý zografský letopis zmiňující se o šíření křesťanství v Bulharsku zahrnuje v pojmu „země bulharská“ a severní Makedonii v počítání Bregalnice a Ovčí Pole. Později Šišmanovci vtiskli stoletou svou vládou pečeť bulharství Makedonii jednou pro vždy. Když pak přišli Turci, našli Makedonii obydlenou Bulhary s malými výjimkami na jihu, kde v přímoří drželi se Řeci, a na západu, kde opět pronikali přes Drin Albánci. Turci zpusťovali Makedonii a v první řadě jižní i střední. Mnohá města byla do základů zničena a už se nevzmohla, jako: Vardar, Prosek, Žensko a Devol, z jiných opět měst bulharské obyvatelstvo ze strachu uprchlo do severní hornaté Makedonie, a na jejich místa nahrnuli se Turci. Kočany, Štip, Voden, Ochrid, Bitol a hlavně Skopije nabyly rázu čistě tureckého, kdežto Bulhaři tvořili nepatrný jen zlomek. V Seru pak a Melniku vzimohli se na účet bulharský Řeci.

Turci, aby si zemi zajistili před povstáním, vyhubili přední rody makedonské anebo přinutili k poturčení. Mimo to přivedli z M. Asie turecké kolonisty, již obsadili důležité strategické body založivše si nová sídla podél cest, průsmyků a horských přechodů. Křesťanské obyvatelstvo bez rozdílu národnosti stalo se — rájou, služební, pracovní třídou Turků a poturčenců. Během doby se poměry zlepšily a uprchlíci začali se vraceti z hor a lesů do svých starých sídel. V městech vzrůstají bulharské kolonie a postupně s upadáním politické síly turecké nabývají vrchu nad mohamedány. Začátkem minulého století francouzští učenci a cestovatelé našli už Bulhary všude tam, kde je vidíme dodnes. Přes to ale neblahé poměry domácí, nejistota před bašibozuky a Albánci, bídný stav hospodářský nutily i na dále k emigraci. Emigrace pak nabylo nebývalých rozměrů po osvobození Bulharska. (R. 1893 našlo se v Bulharsku nejméně 50.000 Makedonců, Z 20.509

úředníků bulharských bylo 955 Bulharů z Makedonie. Zajímavé pak je, že s něčím podobným nenalzáme se v Srbsku, kam přicházejí Makedonci pouze na dočasnou práci, aby se vrátili opět do vlasti.)

Makedonské Bulhary můžeme rozdělit na dva velké tábory: východní a západní. Hranicí mezi oběma je řeka Vardar. K rozdělení tomu opravňuje i základní rozdíl dialektický, povahový a typový.

Východní tábor ohraničen je na severu a severovýchodu starými hranicemi srbskými i bulharskými a na jihu přímou čarou vedoucí podél železniční tratě linie Solun-Demotika počínaje stanicí Bukovo přes Dramu po Ser a pak přes Nigritu k samé Soluni. Je zcela přirozené, že toto ohraničení není přesné a že čára tato je na mnoha místech přerušována Reky a Turky z jihu k severu pronikajícími do kompaktní masy bulharské a jindy opět samými Bulhary, překračujícími tuto čáru směrem k jihu. Ale až k samotnému moři Bulhaři nepronikají nikde. Staří Rynchini obývající pobřeží mořské kolem Oriánského zálivu podlehlí postupné hellenisaci. Toto úplně pořečtění není data starého. Při svých potulkách po Chalkidice r. 1911 nalezl jsem v Nizvoru starce devadesátiletého, jenž mi řekl, že si pamatuje, jak v jeho dětských letech se mnoho mluvilo v celém kraji bulharsky. Tomu svědčí také řada slovanských slov zachovaných v hovoru chalkidických Řeků (pitomos = pitom' = chytrý), vyšivky na ženských krojích i národní zvyky (praní na potoce i tlučení prádla palicemi). Dnes jsou však tito pořečtělí potomci starých Rynchinů Řeci a proto zcela neoprávněně někteří Rusi prohlašují Chalkidiku za zemi obydlenou Slovy. Podobně čistě řecké je přímoří kavalské. Jižní kraje dramský a serský mají smíšené obyvatelstvo. Výhradně Bulhary obydleny jsou severní kraje, hlavně svahy rodopské a celá prostora od počti Bregalnice po staré hranice srbské a bulharské. Nevrokopsko, mehomijsko, džumajský kraj, kratovský i palanský neznají jiného obyvatelstva než bulharského.

Daleko větší je západní tábor zaujímající rozsáhlou prostoru mezi Vardarem, Bystričí, Drinem a Šarein. Kompaktní masa čistě bulharská postupuje z Jenidže-vardarska na sever přes vodenskou oblast do Tikvešska, Prilepska, Kruševska a pak v ostrém úhlu zahýbá na jih k Ochridskému a Prespanskému jezeru. Obrovskou většinu (75--90%) mají Bulhaři v Skopsku, Velesku, kolem Galičniku, v Ochridsku, Bitolsku a Lerínsku. Silní jsou v Gevgelijsku, Tetovsku, Debrsku a Kostursku, za to ale ani ne čtvrtinu obyvatelstva tvoří v jižně

makedonských krajích kajlarském, negušském a berském, kde silný živel řecký pohltil celé kraje bulharské. Úplně vytlačeni jsou Bulhaři od Albánců z jižního pobřeží Ochridského jezera, kde slovanské názvy měst a vsí (Pogradec) smutně hlásají, že i tu kdysi byli sami Bulhaři. Jinak ale albanisace není nebezpečná a teď je vůbec odzbrojena. Podléhali jí dříve hlavně poturčení Bulhaři, kteří se chtěli vyhnouti pronásledování Albánců. Daleko nebezpečnější jsou Řeci, jimž teď vydány jsou v pospas jihomakedonští Bulhaři. Bersko a Solunsko třeba považovati pro Slovyany za ztracené. Za to Kostursko bude jistě vzdorovati co nejenergičtěji hellenisacním pokusům nových pánů země.

Bulhaři makedonští, nebo jak já raději krátce nazývám je jako vůdčí národnost, „Makedonci“, jsou vyznání pravošlavného. Něco málo je uniatů (Kukuš) a protestantů, v městech, v nichž působí severoamerická protestantská misie, jejichž působení v Makedonii třeba vřele schvalovati. Školy jimi založené nemálo přispěly k nacionálnímu probuzení Makedonců, tak jako opět pokatolčení Kukušané stali se sloupy bulharství v jihovýchodní Makedonii před založením exarchátu. Mnoho Bulharů se poturčilo a to jsou tak zvaní Pomáci, již často v statistikách bývají neprávem zařazováni v rubriku národnosti turecké. Tito Pomáci tvoří jednu desetinu obyvatelstva bulharské národnosti. Poturčení byli namnoze hned v prvních letech tureckého panství. Sultáni Bajazid II. a Selim I. měli v úmyslu poturčiti všechny křesťany v Makedonii Ale turečtí státníci (spahii) se polekali, že by pak neměli ráje k polním pracím, a proto sami prosili vládu, aby v poturčování ustala. Nejsilněji jsou zastoupeni Pomáci v severovýchodní Makedonii. Střediskem jejich je Tamraš a odtud šíří se po svazích rodopských přes Pirin a Maleševo k Pehčevu a Carevu Selu, vesměs čistě pomáckým městům a krajům. Dvě vesnice pomácké nalézají se i v Kumanovsku. Nejdále na jih ve východní Makedonii pronikli Pomáci na Belasici a Kušnici. Silně jsou zastoupeni kolem Skopije, Tetova a Debru. Na svazích Šaru s obou stran je více než 40 pomáckých vsí. Dostí Pomáků žije kolem Kičeva i Prilepa. Velikou většinu mají v Tikvešsku, kdež žijí v 27 vsích, a Meglensku (přes 30 vsí). Pomáci z těchto dvou krajů proslulí jsou smutně svým náboženským fanatismem, surovostí mravů a nepokorností. Meglensko pomácké v době turecké vlády tvořilo jakousi polozávislou republiku, v níž se jen zřídka objevil turecký úředník nebo voják.

Poturčování dělo se někdy za zvláštních okolností. Tak na př. šarští Bulhaři se poturčili v nedávné teprve době z ja-

kěhosi vzdoru řeckému duchovenstvu. Když na žádost, aby patriarchát neposílal řecké kněze, nýbrž bulharské, bylo odpověděno výsměchem, celý kraj přestoupil k islamu. Při tom hodžové neumějí dosud ani arábsky ani turecky a dovedou říci nanejvýše: Allah il Allah!

Kolem Kičeva poturčení dalo se teprve během minulého století a dosud žijí toho pamětníci. Zvláště zajímavé bylo poturčení obyvatelů vesnice Stregorništa. Když vojsko turecké obklopilo vesnici a přišel hodža, aby poturčoval, sedláci si vyžádali několikadenní lhůtu, aby mohli dříve snísti všechny vepře. Lhůta jim byla povolena, a když už nebylo nikde sousta vepřového masa, sedláci přijali Islam.

V Moglensku opět poturčil se národ veden k tomu samým biskupem Ilarionem. Stalo se i to z důvodů nacionálních a z nenávisť k Řekům.

Turci dovedli vnutiti víru křesťanům, ale sami nekulturní, nedovedli je odnárodniti. A tak tito Pomáci mluví napořád čistým jazykem bulharským, čistším, než sami křesťanství Bulhaři, do jichž hovorů připlétlo se mnoho grecismů i srbismů. Po Kičevsku provázal mne jeden Pomák a já po celou dobu považoval jsem ho za Bulhara křesťana. Pomáci liší se také od jiných muhamedánů svou pracovitostí, střídmostí a (vyjímaje moglenské a tekvešské Pomáky) měkkostí povahy. Většinou jsou si vědomi toho, že jsou jaksi vlastními bratry křesťanských Bulharů a také slaví dosud křesťanské svátky (den sv. Jiřího na př.) a ctí křesťanské relikvie a posvátná místa (hrob sv. Nauma a p.). Bohužel, jsouce bez škol i bez základního vzdělání, nemají oné inteligence a nacionálního sebevědomí Bulharů křesťanských. Jinak ale musíme je přičítati k bulharské národnosti.

Stará jména plemenná vymizela. Pouze obyvatelé Kičevska nazývají se dosud Brsjaci, třebaže to plémě obývá celé Bitolsko a Prilepsko. V severovýchodní Makedonii (Ovčí Pole, Kočany, Palanka) uchovali si Bulhaři tamější název „Šopi“. Dialektem také zcela odpovídají Šopům z Kjustendilska i Sofijska. Místo plemenních jmen vyskytují se místy posměšná jména. Tak na př. Bulharům morichovským přezdívali sousedé „torlaci“ nebo „dujki“, vesměs nadávky, charakterisující lidi přihlouplé i neobratné. Podobně je tomu i jinde. K. J. Jireček²²⁾ udává ještě plemenní jména makedonských Bulharů a to:

„Bulhaři, hlavně makedonští, podnes dělí se na plemena,

²²⁾ Dějiny národa bulharského. Praha 1876, str. 522.

jichž jména namnoze původ mají z dob velmi starodávných. Každé plémě má zvláštní kroj a někdy i zvláštní nářečí. Mijáci přebývají pod Korábem v údolí Radiky (28 vsí, 3000 domův, 43 moh.) a v Krušově, Polenci v Horní Dibře, Brsjáci v Prespansku, Bitolsku, Přílěpsku a Velesku, Babuni na Babuně, Kopanovci okolo Skopije a Kumanova, Pijanci nad prameny Bregalnice (pozn. „V sídlech Pijancův, jejichž jméno Verkovič od pití odvozuje, druhy přebývali staří Paionové (Peonci). Veliká příbuznost jmen opravňuje nás pokládati Pijance za poslované potomky Paionův; pročež buďtež dodání ku kmenům, kteří na str. 88. jsou jmenováni“). Polivakovci dělí se na Gornopolence v Mogleně a okolo Vodenu, Ostrova a Něguše i na Dolnopolence u Vardar-Jenidže. Od Belasice do Melnika sídlí Sirakovci a okolo jezera Budkovského Arizvanovci. Šopové rozšířeni jsou v hornatině okolo Vitoše a Rylu, mezi Kratovem, Srědcem a Pirotem. V Rhodopě sedí Mrváci mezi Serem, Valovištem a Nevrokopem, Achrjané (muhamedáni) na výšinách mezi Nevrokopem a Tatar Pazardžikem, Rupci v celé východní Rhodopě. O plemech těchto psali Safarik (III. 72.), Grigorovič a Verkovič.“

Obecným rysem povahy makedonských Bulharů je pracovitost, pohostinství, přísná mravnost a hlavně charakteristická pro všechny Bulhary uzavřenost a nedůvěřivost k cizinci — výsledek dlouholetého jařma tureckého. V životě jsou velice střídmí a je přímo vzácností viděti opilého člověka. Jen u příležitosti větších národních svátků veselí zmocňuje se všech bez rozdílu, hoduje se, tančí se a zapomíná na těžký život. Každý kraj má svůj kroj a zvyky národní čistiě zachované. V ohledu tom otevírá se učenci, umělci a sběrateli široké pole činnosti dosud nikým nezahájené.

Život Makedonců je patriarchální a primitivní. Hlavně na venkově žije se skromně, bez luxusu a venkované nejsou dosud dotčeni zkárou mravů a nepodléhají nízkým vášním západu. V základech rodinného života Makedonců spočívá princip kolektivního žití, princip zádrůžného žití. Dnes se zádrůhy nevyskytují již všude po Makedonii: v západní se více zachovaly než ve východní, jež je přístupnější vlivům ciziny, a hrají tu dosud významnou roli sociální.

Pod zádrůhou nebo zádrůžným domem třeba rozuměti více pňoletých lidí, již připoutáni navzájem k sobě svazky příbuzenskými žijí i se svým potomstvem společně pod jednou střechou, považující veškeren majetek za společný. Samo slovo „zadruga“ se v hovorů makedonských Bulharů nikterak nevyskytuje. Místo něho užívá se vazeb: žití „najedno,

zajedno, najednički" i p. Zádruhy však mají v Makedonii nejen Bulháři, nýbrž i Turci, Albánci a Kucovalaši. Pouze u Řeků jsem jich neshledal. Nejvíce zádruh nalezl jsem kolem Ochridského jezera. Tu v mnohých vesnicích čítají zádruchy 50—90 členů a cizinec nesmí býti proto překvapen, uvidí-li ve vsi domy až o dvou poschodích postavené na široké prostoře jako naše statkářské budovy. Zádruhy vznikají takto: někdo se ožení a vystaví dům. Děti dospějí, žení se, ale neodlučují se od svých rodičů, nýbrž zůstávají pod společnou střechou a majetek se nedělí. Nestačí-li otcovský dům k pojmnutí množících se rodin, přistaví se ještě jedno poschodí anebo nový dům ve dvoře. A poněvadž venkované makedonští dosahují při svém střízlivém životě vysokého stáří, stává se, že pod jednou střechou žijí i čtyři pokolení najednou. Je dosti takových případů, kde nejstarším členem zádruchy bývá stařec více než stodvacetiletý, dočkavší se i prapravnuků.

Zádruha je pro sebe malým státem, v jehož čele, jak je to pouze v Makedonii zvykem, stojí „domakin“ (hospodář) a „domakiňa“ (hospodyně). Domakinem bývá nejstarší člen zádruchy anebo onen, jehož ostatní jednohlasně uznají za neschopnějšího. Domakin má na starosti všechny domácí a vnější záležitosti zádruchy se týkající: určuje každému členu zádruchy práci pro celý den: kdo půjde orat, kdo na dříví, kdo do mlýna. Stará se hochům o nevěsty, děvčatům o ženichy. Vyjednává s úřady, když toho potřeba vyžaduje, platí daně a chodí k soudům. Jezdí sám nebo s někým, koho si vybere, na trh do města, prodává a kupuje, co vyžaduje domácnost. Musí to tedy býti muž bystrý, umějící počítati a mluvit i hlavně vzbuzující vážnost k sobě, aby mohla býti mezi členy zádruchy udržena kázeň. Ostatní členové zádruchy povinni jsou plniti jeho rozkazy. Při tom ovšem nevládne nějaký absolutismus. Večer, po večerí obyčejně, vytasí se domakin s návrhy pro příští den, a členové zádruchy mají právo posuzovati je, schvalovati nebo zavrhovati. Domakin není také ve svém úřadu a své moci nedotknutelný. Jakmile se zpozoruje, že je buď neschopný nebo nepoctivý, že není oblíben úřady i občany, že tedy tím zádruze jen škodí, stojí-li v jejím čele, pak prostě je odstraněn a na jeho místo zvolen vhodnější. Není-li schopného muže v zádruze, staví se jí v čelo nejzkušenější žena.

Zádruhy vyskytovaly se u všech slovanských národů, ale makedonské liší se od nich — liberálností. Vedle domakina je i domakiňa, jež má na starosti domácnost a jež používá stejné úcty jako domakin. A když se za domakina nehodí ani jeden muž, tu obyčejně domakiňa přejímá ve své ruce správu celé zádruchy.

Pospolitost záduhová vidí se nejlépe v společné práci a dělení výtěžku. Jednotlivec bez souhlasu ostatních nemá právo odprodati ze společného majetku ničeho. Nepohodnou-li se členové záduhy, což se často stává, a chtějí-li se rozejít, zavolá se obyčejně představený obce, 4—6 starších sedláků a nějaký zástupce vládní a pod jejich dozorem se majetek spravedlivě rozdělí a záduha zaniká. Ve sto případech rozpadnutí záduhy bývá zaviněno devadesátkrát ženami, jež se snadno nepohodnou a pak působí na své muže, aby se osamostatnili. V poslední době záduhy ničí nové sociální poměry. Některý člen vyučí se řemeslu, živnosti nebo vystuduje a život ho nutí, aby se odloučil od záduhy, jež vyhovuje nejlépe pouze zemědělcům, a zařídil samostatně. To obyčejně pak nutí i ostatní členy záduhy, aby se rozdělili o společný majetek a rozešli.

V záduhách vládne vzorný pořádek, čistota i veselá nálada. Je to neobyčejný pohled, zvláště večer, když všichni zádužané se sejdou k večeři. Za jedním stolem sedí muži, za druhým ženy a dále od nich odděleny jsou děti. V čele přirozeně sedí domakin a domakiňa a pak ostatní rozsazení jsou podle stáří. Na děti dohlíží některé dospělé děvče, ostatní posluhují. Nejdříve se odříká modlitba a pak dá domakin znamení k jídlu. Když se přijdí, začíná opět domakin, a to obyčejně: „Aby Bůh chránil záduhu od zla, nepřátel, ohně, neštěstí, neúrody, úmrtí a aby dal svobodu křesťanům“ a p. Ostatní řeknou na to: „Amin“.

Poměr členů záduhy navzájem je patriarchální: mladší váží si staršího. Také se nikdy nestává na př., aby se mladší bratr oženil dříve než starší. Případy takové jsou dovoleny tehdy, pakli staršímu bratru nebo sestře brání v ženitbě chorooba nebo něco podobného. Hochy žení v Makedonii rodiče často nedospělé. V rodině, kde není k domácím pracím dosti ženských sil, někdy i dvanáctiletému chlapci vyhledají rodiče nevěstu, zdravé, silné děvče dvacetileté, a ožení je. Mladá žena pak se stává často obětí chlipnosti tehána nebo starších bratrů jejího nedospělého muže. V Ochridsku se stávaly i ošklivé případy: Turku vlivnějšímu zalíbilo se děvče. Násilím přinutil některého otce, jenž měl nedospělého hochu a potřeboval ženu do domu, aby hochu oženil s podmínkou, aby on, byť i muhamedán, byl svědkem při svatbě. Nu a takoví svědkové mívají „jus primae noctis“! Podivná tato manželství stávají se jen na venkově. V městech hledí se, aby obě strany byly rovného věku, muž respectively starší.

Narození děvčete není pro otce velikou radostí. Nechlubí se s takovou radostnou událostí, a když už se ho někdo

přímou zptá, odpoví: „I střechy pláčou.“ Je-li však to hoch, odpoví zcela jinak: „I břidlice se radují!“ Nad dětmi mají rodiče téměř neomezenou moc, jež se jeví hlavně v tom, že v ženění rozhodují oni. Sami vyberou nevěstu nebo ženicha, domluví se, vyjednají svatbu a pak teprve oznámí stručně svou vůli: „Vezmeš si onoho nebo onu!“ A proti jejich vůli není odvolání. Sňatků z lásky téměř ani není a hlavně ne na venkově. Poměr muže k ženě je despotický. Muž ženu bije, spílá jí a rozvody nejsou vzácností. Nevěra je považována za největší zločin. Jede-li muž na trh, žena kráčí pěšky před koněm. Ale jinak má právo žena na trhu prodávati i kupovati dle své vůle. Měšťané jsou k svým ženám lidštější, ale za to i jediné právo svobody, jež mají selky v prodeji i nákupu v tržních dnech, jim rozhodně upírají a obstarávají domácnost sami. Příbuzenské svazky jsou neobyčejně silné. Zvláště veliké úctě se těší kmotr, s nímž příbuzenství jako by bylo silnější než krevní. Manželské svazky mezi kmotřenci i kmotrovými dětmi jsou vyloučeny.

Život sedláků na vsích je přátelský. Sousedí se často vzájemně navštěvují, hostí, pomáhají si, radí, jak kdo může a umí. Odejde-li některý sedlák na delší dobu do města, nebo po práci trochu dále ode vsi, svěří dům k ochraně sousedu. Spory domácí vyřizují obyčejně sami mezi sebou, neradí se obraceti k úřadům. Je-li však ve vsi nějaký zlý člověk, jenž rozsévá nesváry a podobně ohrožuje pořádek ve vsi, tu občané svorně jdou žalovati na něho a prosí úřady, aby ho buď odstranily nebo potrestaly. Častější jsou spory sousedních vsí o obecní majetek. Jeden byl vyřizen za zvláštních okolností ve Vodensku. Jedna ves vedla spor s městem Vodnem o les. Náhodou se stalo, že v lese byl zavražděn turecký četník. Úřady za to uvalily velikou pokutu na vesnici, jež je blízko od lesa, ale sedláci protestovali a pokuty nechtěli zaplatiti dokazujíce, že les je blíže Vodenu. A tu přišli Turci na originální nápad, jak spor rozhodnouti: poslali do lesa člověka a poručili mu, aby křičel, pokud mu jen hrdlo stačí, a dle toho, kde bude jeho volání lépe slyšet, tam že je vinník, ale současně také, té straně že připadne les. Stalo se. Zchytrali sedláci, aby se vyhnuli pokutě a hněvu Turků, dělali se, že neslyší, třebaž že slyšeli dobře volání, a tak byli osvobozeni, ale současně pozbyli les.

Na venkově vládne přísná mravnost a poctivost. Hoch s děvčetem nesmí na ulici promluvit. Nemanželských dětí není. Případy nevěry rovněž jsou řídké, jednak pro přísnost, s jakou jsou stíhány samými sedláky, jednak proto, že muž i žena, třebaž i obyčejně proti své vůli oženění, záhy na sebe pykají a

oddávají se cele domácnosti i rodině. Oni, kteří za prací jdou do ciziny, nezapomínají na rodiny své a buď posílají peníze anebo se brzy opět vrací. Zbožnost je veliká. Dané slovo platí jako přísaha. Stačí, aby řekl takový sedlák: „Svatý Georgij (nebo jiný světec, obyčejně jeho patron) je mi svědek!“ a není třeba se báti, že slovo zruší.

Významným rysem v povaze makedonských Bulharů je pohostinnost. Hosta přijímají s otevřenou náručí i nejhudší a snesou mu, co jen mají. Bohatší mají pro hosty zvláštní pokoj (salon), jehož podlaha je vystlána koberci. Kolem dokola podél zdí rozestaveny jsou nízké pohovky — minderluky — dřevěné, vysoké 2—5 decimetrů a pokryté rohožkami i koberci. Na zdech visí svaté obrazy a před obrazem bohorodice nebo patrona rodiny houpá se „věčné světlo“. Jiného nábytku není, leda malý stolek s popelníčkou a v zimě železná nádoba s uhlím (mangar) k zahřátí. Sem uvedou hosta, posadí ho na přední místo, a nejdříve přistoupí k němu hostitel, podá mu ruku a zeptá se tykaje každému bez rozdílu:

„Jak se máš? Co děláš?“

Host odpoví:

„Děkuji, dobře? Jak se máš ty?“ (Též: Chvála Bohu, pomalu, pomalu!)

Místy je však otázek těch dlouhá řada:

„Jak se máš?“ (Kak si?)

„Co děláš?“ (Kakvo pravíš?)

„Zdráv-li jsi?“ (Zdravo-li si?)

„Dobře-li se ti daří?“ (Dobre-li si? — nebo — Arno-li si?)

„Junák-li si?“

„Bulhar-li jsi?“ (Mně na odpověď: „Čech jsem!“ — říkali: „To nic nedělá!“) A když na všechny ty otázky odpovíte a je oplatíte, přistoupí ještě žena hostitelova. Často se vyptávají též na zdraví rodičů, jichž třeba neznají, na celou rodinu, na domácnost a podobně. Je-li návštěva krátká, hostu se podá nejdříve zavařenina nějaká (sladko), pak káva turecká a cigarety. K hostu se chovají všichni s největší úctou a zůstane-li na noc, postarají se mu o čistou postel a často též o lázeň. O zaplacení pohostinství nesmí být ani řeči.

Odpočinku neznají makedonští Bulhaři. Doba pracovní kolísá mezi 10—14 hodinami. Jsou-li skončeny polní práce, sedláci najdou si jinou doma: sami jsou si koláři, zedníci, kováři, obuvníci; ženy opět předou, tkají, šijí a vyšívají, jak která. Národní zvyky uchovaly se v plné síle. Je to partie, jež si zaslouží více pozornosti a studie a o níž by se samotné dalo mnoho napsati: Nejvíce zvyků národních, pověr i písní vztahuje se k vánočním svátkům. Tak v Přílepu prvního dne

vánočního hoši obcházejí domy, dřevěnými holemi fukají na dveře a volají: „Dávej, dávej!“ Domáci vycházejí, aby obdarili malé koledníky penězi, ovocem nebo masitými koláči. Druhého dne opět děvčata čekají na lidi, až vyjdou z kostela. V rukou mají nastavené šátky, a když se k nim přiblíží někdo, obstoupnou ho a zpívají:

„Stanjanine, domakine, doma-li si, ili ne si? Ako spiješ, razbudi se; ako piješ, veseli se.	(Stanjanine, hospodári, doma-li jsi, nebo nejsi? Jestli spíš, probuď se; piješ-li, vesel se.)
--	--

Koľemjdoucí dávají i jim různé dárky.

Celá řada zvyků a pranostik poji se k svatbě. Každý kraj má své jiné zvyky nebo alespoň v různých variacích. S jedním zvykem ale shledal jsem se jen u Brsjaků a to: „Když se novomanželé vrátí domů, položí se na zemi dvě silné hliněné nádoby na vodu, zvané stonny. Na ně musí stoupnouti novomanželé. Proti nim na stoličce sedí kmotr. Nevěsta v rukou drží dva šátky a chvílemi se lehce uklání kmotru. Musí být při tom velice opatrná, aby nespadla, neboť to by bylo zlé znamení („ne na dobro“). Tak nucení jsou státi půl, ba i celou hodinu, dokud jim kmotr nedovolí sléztí. Na to mu musí nevěsta udělati hlubokou poklonu až do země (metane).“

Na Velešsku, když vyvedou nevěstu z domu rodičů jejích, posadí ji na koně a pak v slavnostním průvodu odvádí k ženichovi. Vstříc vyjdou jim příbuzní se strany ženichovy v čele s příštím tchánem a tchýní. Když se setkají, dever (bratr ženichův) sejme svému otci (tedy tchánu nevěsty) féz s hlavy a zároveň s úzdou koně, na němž tento sedí, položí na hlavu nevěstě. Ta zatřese hlavou a féz s úzdou padá na zemi. Pak znovu přistupuje dever k nevěstě se sítem, v němž leží pogača (chléb z hutného těsta v popeli pečený), na hlavě, obchází koně, na němž sedí nevěsta, třikráte se jí jím dotkne. Na to tchán pomůže nevěstě, aby slezla s koně, dá jí do rukou dvě konve s vodou i vede do domu. Cestou nevěsta kropí zemi kolem. Pak ji dovedou k díži, v níž se mísí chléb, namažou jí čelo medem, do rukou vloží vřetenno i zpívají jí:

Umejala, umejala banica²³⁾ da mesit,
umejala, umejala pogači da mesit.

Jako lidé prostí, jsou Makedonci silně pověřiví. Carování, hádání a zažehnavání bují v plné síle. Nemoce se vesměs léčí zařikáváním a pak domácími léky z různých travin při-

²³⁾ banica je zvláštní koláč se sýrem i vejci.

pravovaných. Zařikávání vyskytují se ve formě básnické, ale ještě častěji v prosaické. Tak na př. v Debře nemoce zařikávají se těmito slovy:

Bolestu, bolestu! Odi ot kode šo si došla; ovde nemat mesto za tebe, ovde idet silen angel i strašen volk: angelot k'a te presečet, volkot k'a te izeel.

(Nemoci, nemoci! Jdi si, odkud jsi přišla; zde není pro tebe místo, tu kráčí mocný anděl i strašný vlk: anděl tě zlomí, vlk tě sní.)

K místům, na nichž se přihodilo někdy nějaké neštěstí, dále k starým zříceninám pojí se strašidelné historie a legendy. Mnoho legend obzvláště koluje o kraveviči Marku. Je to zkrátka přebohatý materiál, jenž čeká na folkloristu v Makedonii.

V Makedonii uchovány jsou v staré původnosti též národní kroje. Kroje jsou různé a nejen každý kraj, nýbrž téměř každá vesnice má jiný. Dle kroje a hlavně dle výšivek makedonský Bulhar na první pohled určí příslušnost onoho, kdo je v kroji oblečen. Zvláště nádherné jsou ženské kroje debrské, kruševské, bitolské a j. Krojů makedonských všimal si poněkud více Srb Gopčević, ale bohužel po svém způsobu, tak že ruský archeolog Kondakov²⁴⁾ byl nucen ho usvědčit z podvodného vydávání morichovského a bukovského kroje za kraj srbský. Jinak kroje makedonské nejsou prostudovány, přes to, že odborníku a hlavně umělci skýtají bohatý materiál k studiu svou uměleckostí a původní uchovalostí. Výšivky, jimiž jsou ozdobeny ženské košile, sukně mají originální vzory i vkusně volené barvy. Krásně tepané jsou též kovové ozdoby starých ženských pásů, náramky a čelenky. Neprostudováno je národní umění vůbec, přes to, že je nemalé. Každý téměř kostel a klášter makedonský má ikonostasy vzácné řezbářské práce, jež nejvíce kvetla v kraji kičevském, debrském i kruševském. Krásná je též národní keramika — vesměs neznámé světu důkazy kulturní vyspělosti Makedonců, na něž si Evropa zvykla koukat jako na národ stojící v kultuře na stejném stupni s Albánci a na Makedonii jako na druhou Albanii. Ovšem — neprávem.

V době tureckého panství v životě makedonských křesťanů vůbec a Bulharů zvláště významnou úlohu hrály „Církevní a školské obce“ a „esnafy“. V každém městě i vesnici měli křesťané své obce, jež se bulharsky zovou „obštiny“. Měli své obce Bulhaři exarchisti a patriarchisti Řeci, Kucovalaši a Srbi. Povinností obštin bylo starati se o

²⁴⁾ N. P. Kondakov: Makedonija, Petrohrad 1909, str. 190.

kostely a školy. Členů obštiny bývalo maximum dvanáct. Byli voleni z nejvážnějších občanů. V městech, kde bylo mnoho voličů, zvolila si každá farnost nejdříve své zástupce a ti to vybrali mezi sebou členy obštiny. (Obština odpovídá českým „místním školním radám“). Předsedou obštiny musil být vždy kněz. Porady mívali obyčejně jednou za týden. Vedle církevních a školských záležitostí mívaly obštiny i jinou práci: řešení domácích sporů a hlavně rodinných. Úřady turecké ponechávaly jim volnou ruku ve všem a hlavně v otázkách kostelních i školských. Byl sice v každém okresu i turecký školní inspektor, ale ten nesměl vykonati inspekci bez vědomí předsedy obštiny a byl povinen jen od něho bráti informace týkající se školy, vyučování i učitelstva. Byla to jistě svoboda nemalá, jež šla jen k duhu vývoji školství a šíření osvěty i nacionální uvědomělosti.

Neméně významné byly i esnafy. Esnafy zakládány byly pouze v městech a členy jejich mohl být každý mistr cechu některého. Turecké úřady je uznávaly, dávaly jim i dosti velké výsady, takže esnafy byly vážnými činiteli nejen kulturními, nýbrž i politickými. Nejsou vzácné případy, že esnafy vedly boje s místními úřady, že si na ně stěžovaly pro různé přestupky u vyšších instancí a že pře také vyhrávaly. Vynikající úlohu hrály také v církevním boji bulharsko-řeckém.

Spolkafení jinak ale vyvinuto nebylo, ježto mu turecké úřady nepřáli mnoho. V městech byly čítárny — Prilep ji měl v letech sedmdesátých — a učitelé mívali někdy i poučné přednášky. Makedonští Bulhaři rádi se dají poučiti a jeví zájem o — všechno, co může přispěti k obohacení jejich vědomostí. Proto také vždy přáli školám a svědomitě posílali do nich své děti.

Důležité je zmíniti se též o jazyku makedonských (schválně užívám tu toho neutrálního významu) Slovanů. Národ a jazyk jsou dva nerozdělitelné pojmy, ba jsou vlastně totéž, jak se vidí z dvojího významu staroslovanského slova „jazyk“, majícího stejně význam i slova „národ“. Z toho plyne, že jaký je jazyk, takový je i národ, a prostudováním jazyku seznamujeme se i s národem a naopak.

Dříve ale než přikročím k vlastnímu výkladu o jazyku makedonských Slovanů, uvedu tu hranici jazyka bulharského, jak si ji představuje náš učenec Konstantin Jos. Jireček v knize „Dějiny národa bulharského“. V „Příloze“ na str. 521. praví se:

„Hranice jazyka bulharského na severu jdou od ústí dunajského vzhůru podél Dunaje až k Vidinu, kdež po suché zemi přeslakuji k Timoku. Odtud dle srbského pomezí, zřídka

kde je překročující, dobíhají k městu Prokopli nad Toplicí, tu pak se obracejí k jihu; držice se výšin po levé straně Bulharské Moravy, dosahují až za město Vranji a k Černé Goře (Karadag). Dáleji se táhnou podél Sarplaniny, zaujímají v sobě Horní Dibru a tu vsi Linu přistupují k západnímu břehu jezera Ochridského. Končiny jižně od jezer Ochridského a Prespanského mají obyvatelstvo smíšené, arbanaské, bulharské a rumunské. Čarou, která od Děvolu přes jezero Kosturské, města Vlach-Klisuru, Nėguš, Solun, Ser, položena jest, a okružuje dále okolí Dramy, podél jižního svahu Rhodopy spěje k Dimotice nad Maricí a přes Uzunkjupri, Bunar Hissar (tu Krkilissy či Lozenu) a Malý Samokov posouvá se k Černému moři, obmezuje se bulharský živel na jihu. — — —

Jak je na první pohled viděti, hranice zeměpisné Makedonie až na malé výjimky na jihu, jsou současně i jazykovými bulharskými hranicemi. Tyto hranice Jirečkovy uvádí též bulharský filolog dr. Lj. Miletič v knize „Das Ostbulgarische“. Knihu tu vydala tak zvaná Balkánská komise vídeňské akademie pod redakcí slavisty prof. Jagiče, což zaručuje dílu přísnou, vědeckou pravdivost. Miletič jen podrobněji popisuje hranice jihozápadní a jižní, ale v hlavním drží se směru údaného českým učencem.

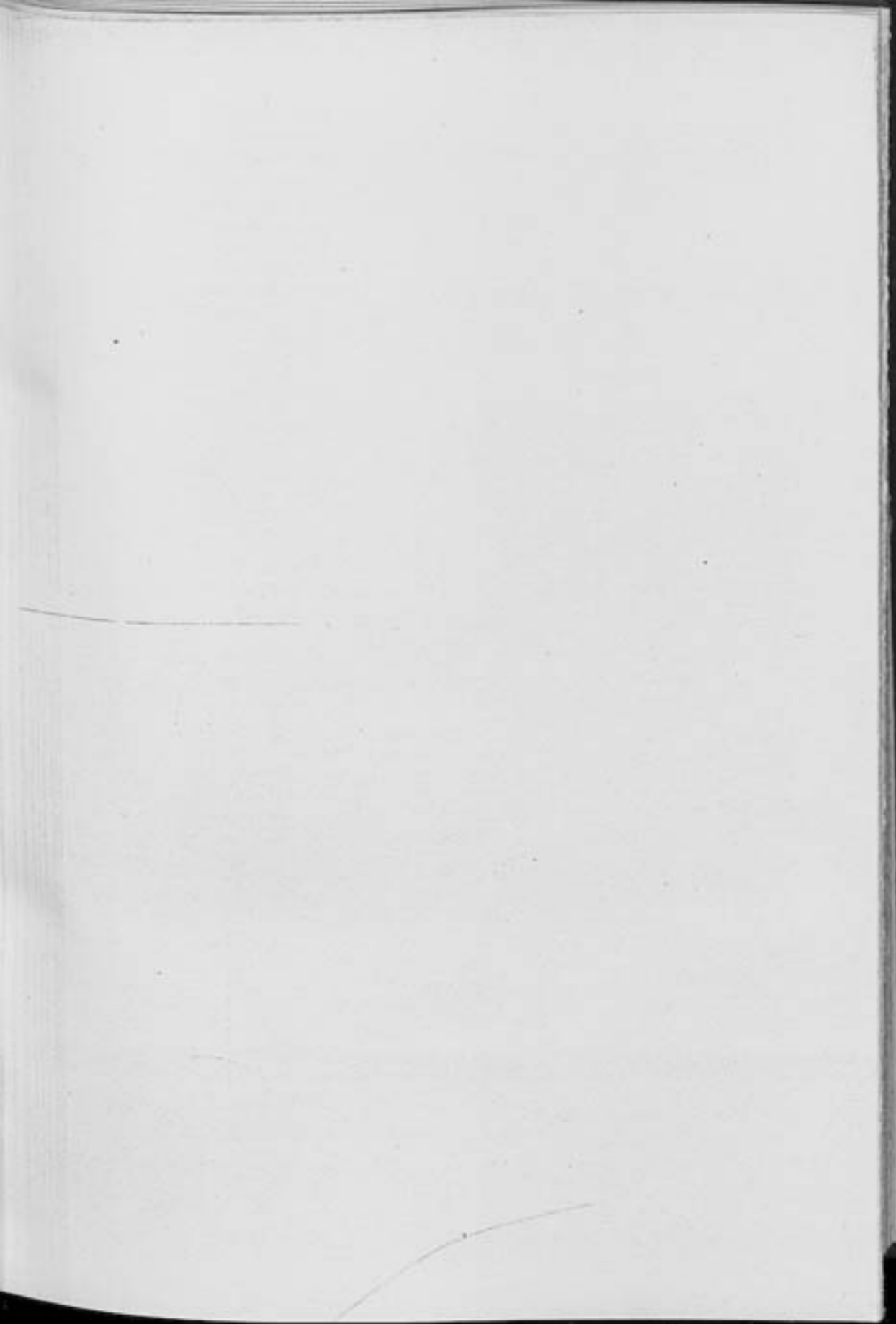
Na základě toho lze pokládati jazyk makedonských Slovanů za jazyk bulharský, a chtějíce se blíže seznámiti s dialekty makedonskými, musíme dříve znáti aspoň zhruba charakteristiku bulharštiny vůbec.

Začátkem minulého století nejpřednější slavisti neměli jasného názoru o bulharštině. Většinou byla jimi považována za dialekt srbský. A tu musil vystoupiti Srb Vuk Karadžić a na základě makedonských písní i ještě jiných vzorů z hovoru makedonského vzatých dokázati, že charakteristika bulharského jazyka je zcela jiná než srbského a že bulharština je samostatný slovanský jazyk a ne snad nářečí srbské. A Karadžić to dokazoval na základě makedonských národních písní, ježto se v nich nalézají tytéž charakteristické pro bulharštinu známky jako v písních z centrálního Bulharska někde od Trnova nebo Panagjurišta. Makedonské dialekty nejsou nic jiného než bulharské dialekty, jak níže bude zcela jasně vysvítati.

Ze slovanských jazyků stojí staroslovanštině, t. j. literární, církevní staré slovanštině, nejbliže bulharština a proto se také místo staroslovanština říká zpravidla starobulharština. Čistě sta-

Bulharka ze Strugy.

roslovaňských slov je zachována v bulharštině celá řada, a nejvíce je jich v Makedonii. Univ. prof. B. Conev je vypočítává: otřešiti v Kajlarsku; drevo v Ochridsku; krk ve Velešsku; mnit mi sja (zdá se mi) v Kostursku; ubrus i pogybel (zhouba) v Prilepsku; kolebka, zrcalo, vlas, vrag, breme v rhodopských nářečích, vrt, vrtograd (záhon, zahrada) v Debrě; glén v Sersku; bljudo v Morichovu a j. V Makedonii těchto staroslovanských slov zachovalo se více než v Bulharsku. Poněvadž pak staroslovaniština sloužila jako základ k vývoji novobulharštiny, směle můžeme kolébku jazyka bulharského hledati v Makedonii, stejně jako třeba hledati zde i jazyk sv. Cyrila i Metoděje (ze Solunska).

Bulharský jazyk třídí se obyčejně na čtyři oblasti: thrácko-moeskou, šopskou, rhodopskou a — makedonskou. První je nejzrozsáhlejší a jazyk její zvolen byl za jazyk spisovný. Jinak ale dlužno děliti jazyk bulharský na dvě velké skupiny: východní a západní. Dělení to je zvoleno bulharskými filology na základě výslovnosti staroslovanského „ž“. V Makedonii zastoupeny jsou obě skupiny a to tak, že Sersko, Dramsko, Demir-Hisarsko, Nevrokopsko, Melnicko i Džumajsko náležejí k východní skupině, i ostatní Makedonie k západní. Hranici přesně určití není snadné, neboť v periferiích jsou velké nepravidelnosti a jen ucho zkušeného filologa (a hlavně rodem Bulhara) dovede rozeznati jemné rozdíly.

Zajímavé je ale, že mezi makedonskými dialektami bulharskými (z království) vládne veliká vzájemnost a že všechny charakteristické známky bulharštiny zastoupené jsou jak v Makedonii tak opět v Bulharsku a naopak. Vezměme jako příklad výslovnost staroslovanských nosovek zachovaných v slovanských jazycích jenom právě v polštině a v bulharštině. Na základě toho, jak se dnes nosovky ty vyslovují, můžeme bulharštinu opět děliti a to na tři skupiny. Jsou to:

1. skupina kostursko-solunská v Makedonii a dakobulharská i šumenská v Bulharsku;
2. skupina debrsko-bitolsko-skopská v Makedonii a trnovsko-slivenská v Bulharsku;
3. skupina rhodopská v Makedonii a pavlíkánská v Bulharsku.

V skupině první výslovnost nosovek je zachována vůbec nebo aspoň částečně (příklady i detaily níže.) V skupině druhé a jen v Debrě čisté „a“ se slabým nosovým nádechem a ve skupině třetí vyslovují se nosovky staré už vždy jen jako čisté „a“. Při tom při všem vidíme vzájemnost mezi makedonsko-bulharskými dialektami.

Vzájemnost ta se vidí i jinde. Typické na př. pro bulharštinu jsou staroslovanské dvojhlásky „št“ a „žd“. Zastoupeny jsou v lidovém hovoru v Bulharsku: v kraji kjustendilském (částečně), radomírském, sofijském, iskerském, berkovském, kotelském, kulském i belogradčiském; a v Makedonii: v Debrsku, Lerinsku, Kostursku, Kajlarsku, Vodensku, Morichovu, Meglensku, Kukušsku, Štipsku i Kočansku (částečně). „Št“ místy zaměněno je s „šč“ jako na př. v Bansku i Samokovsku. Místo „žd“ slyšeti je „ždž“ částečně v Solunsku i Lozenském, a „zd“ v Solunsku i Slivensku. V periferiích, kde sousedí jazyk srbský s bulharským, tedy hlavně v nářečí šopském (v Pirotsku i Zajčarsku, dále v Makedonii v Prešovsku, Kumanovsku, Kratovsku, Skopsku i Tetovsku) „št“ zaměňuje měkké „k“ a „žd“ — „g“. Toto zaměňování staroslovanských dvojhlásek s „k“ i „g“ není bulharskému jazyku vlastní, nýbrž je v tom viděti zřejmě vliv srbský. A tak říká se v těchto krajích „k'erka“ místo „šterka“ (dcera); „kuk'a“ (srbsky kuća) místo kušta (kašta, dům) a p.

Nápadná je i jiná shoda. Tak na př. v Kukuši (jihových. Makedonie) a Lovči (sev. Bulharsko) říká se: jagne (jehně), češa (če), Kukušeni místo obvyklého: jagne, čaša, Kukušani.

Co se týče rozdělení bulharského jazyka dle přízvuku, přidržují se zcela mínění profesora Coneva („K historii bulharského jazyka.“ Sborník XIX.). V přízvuku mezi slovanskými jazyky nevládne shoda. Přísně pravidelný přízvuk má pouze jazyk český. Za ním následuje jazyk polský. Ruština má už méně pravidelný přízvuk, ale nějakých nápadných rozdílů mezi přízvukem toho nebo onoho kraje není. V srbsko-chorvatském jazyku zápasí o nadvládu dva systémy akcentové. Za to ale pro bulharštinu udává prof. Conev šest druhů přízvuků a to:

1. přízvuk nepravidelný i na různých slabikách;
2. „ „ polopravidelný i na třetí slabice (obyčejně);
3. „ „ i na druhé slabice (výjimky);
4. „ „ i na druhé slabice;
5. „ pravidelný i na druhé slabice;
6. „ „ i na třetí slabice.

Zajímavé je, jak a kde která skupina přízvuková je zastoupená. A tu vidíme, že pravidelně vládne i tu vzájemná promíchanost a že v Makedonii zastoupeny jsou všechny skupiny. Tak k první skupině náleží největší část jazyka bulharského — celá jeho východní větev. V Makedonii dosahuje na západ po východní hranice Kočanska, Radovištska, Strumska, Dojranska, Kukušska a Solunska, tedy patří k ní celá Makedonie od této čáry na východ (Sersko, Hisarsko, Melnicko, Nevrokopsko

a j.). Přízvuk je pohyblivý a přeskakuje na různé slabiky, jako na př.: voda i vóda, žena i žéna.

Druhá skupina sousedí s první a v Makedonii šíří se na západ od hranic skupiny této, tedy v Kočansku, Kratovsku, Štipsku a Strumsku. Tu už vládne jakási poloviční pravidelnost v přízvukování. Akcent padá ve víceslabičných slovech obyčejně na třetí od konce; v dvouslabičných na druhou. Příklad: prôso — prôso^{to}, jâjce — jâjca^{ta} (vejce); glâva — glâva^{ta}; igla — igla^{te} (jehly).

Třetí skupina s čtvrtou mají základní podobnost a mohly by tvořiti skupinu jednu společnou oběma. Ale jsou zásadní rozdíly ve výjimkách. Skupina třetí může býti nazvána též vodenskou, ježto Voden je jejím střediskem, z něhož se šíří do Moglenska a Gevgeljijska po Gjumendži. Příklad: sobôta Bugâri, carôvi, četýri (čtyři). Přízvuk je tedy na druhé slabice. Ale mohou býti i výjimky a přízvuk může se ocitnouti i na poslední slabice: sokôl, junâk, živôt, monastýr, širôk, jezík.

Skupina čtvrtá, zastoupená v Tikvešsku a Morichovsku, liší se od předchozí pouze výjimkami. Přízvuk totiž nemusí býti (jako i ve třetí) vždy na druhé slabice, ale současně nesmí býti nikdy na slabice poslední. Příklad: kisêlo, rabôta, Cigâni, babička, studêno, mèsečina.

Zbývají ještě dvě skupiny s přízvukem pravidelným. První z nich akcentuje vždy druhou slabiku od konce. Tak je tomu v Kajlarsku, Lerinsku, Kostursku, Korčansku a Prespansku. Příklad: babička, oblâčno, grobišča (hřbitovy), ezêro, otvôren, podadêno, planina, vratâta, četýri, mèsečina, sombôta (Kostursko), pendêse (padesát — rovněž), ulica, kisêlo, môma (dívče), momička (dívčátko), ubâva (hezka) a p.

Poslední, šestá přízvuková skupina zaujímá zbytek západní Makedonie a to: Ochridsko, Debrsko, Prilepsko a Tetovsko. Přízvuk tento se blíží našemu alespoň pokud se týče akcentování méně než čtyřslabičných slov. Příklad: râbota (práce), plânina, grâždanka (občanka, měšťanka), širôkite râmena, oblâčno, otvori, râzgovor (rozhovor), zâedno, môtyka, vládyka; Mâla râbota, gôlema srâmota (Malá práce (i věc), velká hanba); prôletna rôsa (jarní rosa); plâninski čoek (horský člověk).

Srbskému přízvuku přízvuk v makedonských dialektech zastoupený ni nejméně neodpovídá a zvláště ne přízvuk v dialektech z periferií.

Významným zjevem v makedonských nářečích jsou zachovalé nosovky, jimiž se může ze slovanských jazyků vykáhati jen ještě polština, a to nosovky „em“ i „en“ a „om“ i „on“. Zachovaly se hlavně v Kostursku a Solunsku v okolí

lagadinském (vesnice Sucho, Zarovo, Visoko), tedy ve dvou protilehlých krajích. Slabě slyší se nosovky v Kukušsku a ještě slaběji v severomakedonských nářečích. Slova těch je veliké množství, a já uvádím tu jen ona, jež jsou blízka a srozumitelná Čechu: ronka (ruka), renka (řeka), deventa (devátá), menso i menco (maso), kletva (kletva, přísaha), žentva (žatva), pendese (padesát), zajenc (zajíc), pentok (pátek), penta (pata), glenda (hledí), čensto (často), enzik (jazyk), drenk (drak), kreng (kruh), gremben (hřeben), govendo (hovado), erembica (koroptev), kolenda (koleda), peňda (píd), renda (řada), sventec (svatý); razbonditi (rozladiti), monč (moc), grondy (hrudi), pravosondieto (pravosudí), ronkav (rukáv); bonda (budu), bondeš, bondyt, bondyme, bondyte, bonde (budou) i bondat; glomboko (hluboko), golomb (holub), gonska i genska (husa), domb (dub), zomb (zub), mondro čovek (moudrý člověk), skompo (draho), sond (soud), sombota (sobota), gomba (huba) a mnohá jiná.

Je třeba opravdu litovati, že slovanští filologové nevěnovali až dosud kostursko-lagodinskému nářečí více pozornosti, jak toho ono zasluhuje. Vedle nosovek zachovány jsou v něm ze staroslovanštiny i různé gramatické prvky jinde už vyhynulé. V dohledné době bude toto studium téměř nemožné, neboť spisovná bulharština do krajů těch školami vniknuvší důkladně setřela místnímu dialektu jeho starobylý ráz. Přistupuje tu i jiná nepříznivá okolnost: Řeci právě tyto kraje, jakožto nebulharštější, nejvíce zpustošili a obyvatelstvo dílem vyvraždili, dílem rozprášili, zasadivše tak mimoděk slovanské filologii citelnou ránu.

Nejcharakterističtější známkou bulharštiny je kladení členů za podstatná i přídavná jména a nedeklinačnost jich. Tyto členy odpovídající německým: der, die, das — zní: pro mužský rod „t“, pro ženský „ta“ a střední „to“ v jednotném čísle a v množném pro mužský i ženský „te“ a střední „ta“. V Makedonii nejen že jsou tyto členy ve všech dialektech zastoupeny, nýbrž, což je velevýznamné, vyvinuly se tu ve vícero forem. Tak v Debrě lze místo obvyklých členů „t, ta, to“ slyšeti členy je zastupující: „v, va, vo“.

Příklad: *Go dogleda Markovata mojka:*
Aj ti tebe, moji milii sine!
Il se smeješ na moja-va starost — — —
Kaki je vino-vo crveno,
takvo da bidet mome-vo — — —
(Jaké je to víno červené,
takové ať bude to děvče — — —)
Kaki je belo platno-vo
takvo da bidet mome-vo — — —

V Ochridsku se opět vyskytují členy „n, na, no,“ jako na př.: „žena-na, mome-no, volovi-ne“ anebo:

Otu mi najde do tri-ne ora: (oro tanec nár.)
prvoto oro mladí momčinja, (hoši)
vtoro-to oro lepi devojki, (hezká děvčata)
trehjo-no oro lepi nevesti — — — (hezké nevěsty t. j. mladé ženy).

Pomáci rhodopští užívají opět členů „s, sa, so, se“. Příklad: „Daj chlebo-s, vodi krava-s-a“, „gledaj ženi-s-e“ atd.

Místo tedy jednoho druhu členů v Makedonii nalézáme jich několik.

Deklinace bulharská gramatika nezná. Je vlastně jen jeden pád a druhé se tvoří přidáváním předložek k nominativu. Skloňování vypadá tedy v bulharštině jako ve francouzštině a to:

Sing. 1. žena	momče (hoch);	plur. momčeta
„ 2. na žena	na momče (hoch);	na momčeta
„ 3. na žena	na momče (hochu);	na momčeta
„ 4. ženo	momče (hochu);	momčeta.

Pouze u mužského rodu viděti je jakési koncovky pádové:

1. bog	1. bůh;	toz čovek = tento člověk
2. na boga	2. i 4. boha;	na toz čovek = tohoto člověka
3. bogu	3. bohu;	na toz čovek = tomuto člověku
4. bože	5. bože	

Náměstky osobní jsou sklonné:

1. az — — — — já;	toj — — — — on;
mene me — — mne (gen. i akk.) i mě;	nego, go — — jeho;
mene (ě) mi — mně, mi;	nemu, mu — jemu.

Má tedy bulharština pro substantiva čtyry pády: nominativ, akkusativ, dativ i vokativ. Podstatná jména mužského rodu přijímají koncovky. Stojí-li však před nimi náměstka nebo adjektivum, koncovek těch nemají a zůstává pouze nominativ, od něhož přidáváním předložky „na“ tvoří se pády ostatní. Dativ může býti dvojitý: utvořený od nominativu s předložkou anebo koncovku „u“. V národních písních se takový dativ vyskytuje obyčejně u vlastních jmen a slova „bog“.

Srbština na rozdíl od bulharštiny má šest pádů zcela vyvinutých. Příklad:

sing. 1. čovek	riba	dete;	pl. đaci;
„ 2. čoveka	ribe	deleta;	đaka;
„ 3. čoveku	ribi	deteti;	đacima;
„ 4. čoveka	ribu	dete;	đake;
„ 5. čoveče	ribo	dete;	đaci;
„ 6. čovekom	ribom	detetom;	đacima.

Členů, jaké vidíme v bulharštině i makedonských dialektech, srbština nezná. Jsou i jiné charakteristické známky: tak tam, kde je naše pohyblivé „e“ i staroslovanský jeřík, v srbštině je „a“: dan, san, petak, paň, lan, ogaň, slepac, pitomac (chovanec), Petar, ladan, dobar a j. „L“ po samohláskách mění se v „o“: orao, posao (práce), misao, soo (sůl), nebo so, vo, a vždy v imperfektu: video sam, video si, video je. Rovněž mění se „l“ v „o“ mezi samohláskou i souhláskou: kupaonica (koupelna), radionica (dílna), Beograd. V „u“ mění se „l“ mezi dvěma souhláskami: vuk, puk (pluk), pun, vuna, dužina, puž dubina (hloubka), suza. V „u“ mění se též „v“ před souhláskami: udovica (vdova), unuk, u Beogradu, ulazići (vlízáti). Budoucí čas tvoří se dle příkladu novořečtiny pomocí „ču“: ja ču viděti — anebo jedním slovem: videču (v bulharštině futurum tvoří se pomocí „šte“ a v dialektech i „če“ a „k'e“: šte vida, šte piša, šte bija), pišaču, biču, ičiču (půjdu), učiču (budu učiti.)

Z bulharských dialektů srbštině nejbližší je nářečí šopské, zastoupené též v severní Makedonii. Ale ostatní — jak z Bulharska, tak i z Makedonie — dialekty neshodují se se srbštinou téměř v ničem. Proto, chtějí-li Srbi Makedonce posrbšiti, pak nejlépe udělají, vnutí-li jim všem nejdříve šopský dialekt a pak teprve šumadijský. Neboť celkově vzato, makedonské dialekty jsou srbštině tak cizí, jako dialekty z centrálního i východního Bulharska. A naopak srovnáme-li dialekty makedonské s dialekty z Bulharska, nevidíme valně podstatného rozdílu. K jasnějšímu znázornění přivádím tu čtyři verše jedné národní srbské písně v překladu bulharském jednou spisovnou bulharštinou, po druhé dialektem pilepským a ochridským:

- srbsky: *Grad gradila²⁵⁾ běla vila,
ni²⁵⁾ na nebu ni na zemlji,
neg' na grani od oblaka.
Na gradù su trója vrata.*
- česky: *Hrad stavěla bílá vila
ní na nebi ní na zemi,
nýbrž na větví oblaků.
U hradu jsou trojí vrata.*
- bulharsky (spis.): *Grad gradila²⁵⁾ běla vila
ni²⁵⁾ na nebeto nito na zemjata,
no na klon ot oblacite.
Grad't ima tri vratã.*

²⁵⁾ v srbštině i bulharštině di, ti, ni vyslovuje se jako naše dy, ty, ny.

prilepsky: *Gràda gràdila bëla vïla (obyčejně Samovïla)
niti na nëboto niti na zëmjata,
àmi na grànkata od òblakova.
Gràdot ìma tri vràti.*

ochridsky: *Gràd gràdila bëla Sàmovïla,
nì na nëbeto nìto na zëmjata
àmi na klon ot òblacite.
Gràdot ìma tri vràti.*

Pohledme bliže a vidíme, že příklady dialektky makedonskými liší se od bulharského (spisovnou bulharštinou) pouze přízvukem, že však mají i ony charakteristické bulharské členy i primitivní deklinaci bez koncovek (na grankata, ot oblacite).

Aby čtenáři ještě jasněji vynikla s jedné strany těsná příbuznost s bulharštinou i bulharskými dialektky z království, i s druhé naopak obrovský rozdíl mezi srbsštinou, uvádím tu krátké ukázky dialektů všech makedonských krajů:

Kumanovsko:

<i>Nikola, more Nikola, nekaraj mlada nevesta, nekaraj mlada nevesta, malho li ti donela? Sarena krava sos tele, i tele-to je šareno ...</i>	<i>(Mikuláši, more, Mikuláši, nehárej mladé ženy, nehárej mladé ženy, málo-li ti přinesla? Strakatou krávu s teletem, i to tele je strakaté ...)</i>
--	--

Skopsko:

*Ne pij, Nedo, nepij vino,
ot vino-to glava boli.
Ne me boli ot vino-to,
tak me boli ot jadové (trápení) — —*

a nebo:

*Podripiua, podskohna Miro Mirošanče: (synonyma)
Prinesl, donesi šiše-to rakija (láhev rakije)
oba-ta do dva-ta da go ispijeme.
Tatko ti, majka ti, šišenče-to prazno ...*

Kratovsko:

*Da chodim, da šetam po Kočansko Pole,
po Kočansko Pole, po Zletóvska reka,
po Zletovska reka, po Kratovska Kaza
(šetam = procházím se, da chodim = abych chodil)*

Tetovsko:

*Civo je onuj mome ubavo (hezke děvče)
što rani rani na vo-da*

*s dvele stomni zenjani
kraj zelenite livadi, (podél zelených luk)
pod visokite topoli — —*

Skopské, kumanovské, kratovské i tetovské nářečí jedním slovem zove se kapanovské nářečí. Psal jím K. Tetovec Pejčini-
novič (viz odd. „Bulharství Makedonie).

Debr (dolní):

*Moma si vele, govor:
»Podaj mi čauš puška-ta!«
Puška-ta pukna ot raka,
padna mi p'rsen ot buka.*

Debr (horní):

*Na d'rvo-to c'rveno cveke ima,
pod d'rvo-to češma studena, (vyzděná studánka)
do češma-ta do tri momi chubavi
toplača pogača ručja'a
i studená voda si pieja.*

*(Na stromě je květ červený,
pod stromem studánka studená,
a studně tři dívky krásně
teplou pogači obědvaly,
vodu studenou popíjely.)*

A v prose:

*Današna-ta rabota ne ostavaj ja za utre.
(Dnešní práce nenechávej pro zítřek.)
Kruša-ta pod kruša pagjat.
(Hruška pod hrušku padá.)
Pomina zima-ta, ščo ti trebet guša-ta.
(Minula zima, k čemu potřebuješ houně.)*

Ruský konsul Jastrebov vydal knihu: „Zvyky a písně tureckých Srbů.“²⁶⁾ V ní sebral mnohé makedonské písně a hlavně z Debry i vydává je za srbské národní písně. Aby ale čtenář viděl, jak málo srbské jsou po stránce jazykové, uvádím tu jednu z nich (str. 164):

*Begaj, begaj, poganija,
etc ide Jeremia,
so s vetego Tanasija.*

*Vrti, vrti vo treva-ta, (vřf se, vřf. v trávě,
k'e ti motat čereva-ta.) budou se ti motat sířeva.)*

²⁶⁾ Jastrebov: Obyčai i pěsni tureckich Serbov. Petrohrad 1886.

Struga:

Legnalo mome, zaspalo   *(Lehlo dčve, usnulo*
na majkino si koleno   *na matčinu kolena*
vo edna bahča široka   *v jedné zahradě široké,*
na edna senka debela   *v hustém stínu,*
na edna tréva zelene,   *na zelené trávě*
kraj edna voda studena.   *u studené vody.)*

nebo:

Bog da ubíet dvojata majka,
što mi te pušti dockna na gosti, (pozdě)
dockna na gosti so nevesta-ta!
S'uce te zajde vo livage-to,

mrak zamrači dolu pod selo,
mi te nojdoe zemsi zejmeni,
te zagubie dete Jo'anče,
ti pograble mlada ne'esta. — — —

(v písni oplakává muž mladou ženu mu uloupenou.)

Ochridsko:

*A Jovane domakine?!
Ali spieš, ali pieš?
Ako spieš, razbudi se,
ako pieš, veselí se — — —*

nebo:

Nabrale mi 'se starci-ve   *(Sebrali se starci*
od ona gračce Ochricho;   *z onoho města Ochridu;*
megju sebe si sborveet: *mezi sebou si povídají:*
>Kako k'e nije činime,   *>Co budeme činiti?*
kako k'e nije pra'ime?<   *Co budeme dilati?<)*

Bitolsko:

>Topi, topi, mila majko, moj-ve ljuti rani.<
>Topam, topam, mili sinko, tvoj-ve ljuti rani.
Kaži, haži, mili sinko, što grech si stvorilo?<
>Da ti kaža, mila majko, što grech sum stvorilo? — — —
(Smáčej, smáčej, milá matko, moje kruté rány — — —)

a nebo:

Boien ležít Šiko kapidano,   *(nemocen leží*
bolen ležít, k'e da mi umirat.
Šiko, Šiko, kapidane,
ti da vidíš čado golemo: *div veliký:*
kak se bijat listja-ta   *stromů*
dorvoja-ta ot gorata — —   *lesů — —)*

Lerinsko: (legenda)

Ože koga šetal po zemi Ristos su apostolite si, ka zami-
nuval ot edno selo vo drugo, naš'l na p'to (cestě) edno m'rzelivo
momče (líněho hoch) pod edna kruša spruženo naplešti (nata-
ženěho naznak) i su utvorena mučka (ústý) čakalo da mu padne
nekoja kruša napravo vu usta-ta, zašo bilo tolko sm'rdlivo (líný,
lenostl smrděl), duri len mu bilo da si pušte ruka-ta da zeva
kruša i da si klade vu ustata.

Klisura:

Kato došlo vreme da venčavat (když nadešla doba k sňatku),
to togava oblekocha momčeto sos drechite (šaty) na momiče-to
i nego venčacha vmesto momiče-to.

Kostursko:

More ludo, more mlado
ženeno si ili ne si.
Ako ne si oženeno,
odi, sedni na bunar-o
turi fes-o nad oko-to
i kiska-ta na ramena
pištoli-te na pojas-o
šaren tufek na koleno
a sabja-ta na kamen-o - - -

a nosovky slyšeti je v písni:

»Bre nevesto Koljovice!
Promeni se, naružil se (vyzdob-se)
koj nevesta što si došla.
Ke t' izvadam grad Soluna,
da ti ličam, da ti prodam
da platam na Čijuti-te.« (Židům)
Si jon fati za ronka-ta (ji uchopil za ruku)
si jon nosi grad Soluna. - - -

Vodensko:

Momče to legnalo.

Ka mi je zaspalo kato rudo jagne;
moma-ta legnala, son ne nfi ja fašta:
tuku se rasfrljat ot ramo na ramo,
tuku se rasfrljat, eme razgovara:
»Stani, ludo, stani az s'm' posmeala;
i kon-ot je tvoj-o i jaz s'm' ti tvoja. - - -

prosa:

Koga nablížile da monastirut, Juvan mu rekol na nivistata
mu: »Izvadi si (vyndej), Tyđu, sribrenite sindžiri (fetišky) i bacri
(penížkové ozdoby), oti imam vujku (nžee) u monastirut, ki no
čue i ki faleze da no pukane (pozve) na goste u negu.

nebo:

Taka čovekot do trideset godiny (do třiceti let) živuva čovečko život: slobodno; ot trideset godiny do pedese volško život: si klava jarem-ot na vrat-ot (na šiji), rabota i se molj. — — —

Solunsko:

Edno vreme imalo (byl jednou jeden — —) edin bogat čovek sos edna ščerka a komšija-ta (soused) mu bil sosem siromach (zcela chudobný). Ščerka-ta na bogatio seedno (stále) mu vela na tatka sí, »otí našio komšija je siromach sumo ot ženata. — — —

Gevgelijsko:

*Ajde, Kalju, da begame
v naše selo, arno selo: — (hezkuo vísku):
v naše selo, arno selo
ot dve mesta slonce gree,
ot dve mesta slonce gree,
ot čitiri mesečina,
dva poti se žetva žnie,
tri poti se grozde bere — (třikrát je vinobranj).*

Prilepsko:

*Povej, vetre, povej
silen od more-to,
laden po poletu,
po belj argatki, — — (dělnice)
po maljite momí — — —*

nebo:

*Zažnalo se pole,
razbole se mome;
dožnalo se pole,
ezdravelo mome — —*

nebo:

*Ščo mu reče bana Miailo:
»Oj ti tebe, care Sulemane!
Ja d'rš mi ja desnava raka
sa levata sabja da otvoram — —*

nebo:

*Preletala dva gulaba,
dva gulaba od dva daba.
Ne mi bile dva gulaba,
tuču bile dva strojnika, (— dva námluvčj)
dva strojnika po mome-to.*

prosa:

»Kako dete bej pevec vo c'rkvata (v kostele). Po vreme na c'rkovnata borba (v době církevního boje) — pametuvam mnogo arno, — vo dena sv. Nedela se kačj (vystoupil) glakono (diakon) da peit evangelija-ta i zafati (začal) na grčki jazih. Bogomolčite

vsički so edin glas viknacha (křikli): »Dolu! Nek'eme da slušame grčka evangelija, na toj jazik ništo nerazbirame« — vyprávěl mi starý Prilepčan p. Kusev o vypuzení řečtiny z prilepského kostela r. 1868.

Moglensko (pomácky):

Kniga ti duidelu, bre Amet, (Psaní ti přišlo...)
Kniga ti duidelu, bre Amet,
och, kniga ti duidelu, bre Amet, da lodiš na nizam,
Amet, na nizam da lodiš,
och, na nizam da lodiš, bre Amet,
bajraktar da bidiš, (praporečnik abys byl)
Amet, bajraktar da bidiš,
bajraktar da bidiš, bre Amet,
bajrak-ut da gu nosiš, (prapor abys nosil)
och, bajrak-ut da nosiš, bre Amet,
bajrakut da nosiš.
Deca k'i iustaviš, bre Amet, mlada-ta nivesta?
Amet, mlada-ta nivesta,
och, mlada-ta nivesta, bre Amet, mlada ivdavica,
och, mlada ivdavica sos dve moški deca.

Tikvešsko:

»Arno, ama na sred pat (prostřed cesty) imat preprečena spila (zpráčená závora). Za toja spila velat stari, oti Marko krale ja preskol so sabja-ta, što stoit rasepena i deneska — — —«
zni jedna legenda.

Velešsko:

Legnala moma, zaspala, bajno — le — maja — ech.
Legnala moma, zaspala
pod edno d'rvo dafino, bajno — le — maja — ech,
pod edno d'rvo dafino. (pod jedním stromem vavřínovým)
Polovina je maslina, bajno — le — — —
polovina je maslina. (půl je olivy)
Poveja vetor ot more, bajno — — —
poveja vetor ot more,
otkrši granka maslinka, bajno — — —
otkrši granka maslinka, (odlomil větev olivovou)
udari moma po čelo, bajno — — —
udari moma po čelo.

nebo:

Bolno ležav, Kate, tri godini, le-le,
bolno ležav, Kate, tri godini.
Si komšii, Kate, nadojdoe, le-le
si komšii, Kate, nadojdoe. (všichni sousedi, Kato, přišli)
Samo tebe, Kate, te nemaše, le-le,
samo tebe, Kate, te nemaše. (jenom tebe, Kato, tě nebylo)

nebo:

*Svi svatovi na konja vjachna, (vsedli)
mladoženja na konja ne vja-a,
dur da zeme ot tatka prostanje (odpuštění)
i od majka i ot sega roda.*

hádanky:

*Četiri brahja u edna košula ležat? (ořech.)
Edna tikva so šes dupki (dřami)? (hlava.)*

Štípsko: přísloví:

*Videno-to je po arno ot čaeno-to.
(Viděné je lepší slyšeného.)
Vreme-to je najgolem čorbadžija.
(Čas je největší pán.)
Nikoj nepita za tatko-to a sekoj za majka-ta.
(Nikdo se neptá po otci a všichni po matce.)
Otvori si oči, zere k'e ti gi otvorat.*

Horní Džumaja:

*Snošti mi se maško dete rodi, (Včera večer)
ocutra je duma produmalo: (růno, slovo)
»Vikaj, male, trojica popove, (zavolej)
i si vikaj dramina kumove, (- dva kmotry)
da ti krstat dete u peleni -- (- v plenkách)*

nebo:

*Todoro, bela Todoro!
Ostanala je Todora,
Todora siračence, (sirotek)
i bez bašta Todora, (i bez otce)
i bez mak'a Todora,
i bez sestri i bez brahja --*

hádanky:

*Zaklach edin vol na tua planina, prsna kro na onaa?
(slunce.)*

*Govedata v govedarniko, opaškite im vonka?
(Dobytek ve chlévě, ocasy jim [jsou] venku.)
(lžlce ve skřínce.)*

Razlog:

*Vojvoda duma Stefana:
»Stefane kara- karadža,
Stefane kara- bujlja,
vsičkive jadem i pijem,
i sa veselo veselim,
sal ti ne jadeš; ne piješ,
ne sa veselo veselíš -- --*

rebo:

*Fala bogu za čudo gulemo! (Díky bohu za div veliký!)
Bre, kade k'e čudo da gledame?
Kraj Vardara na Dimir kapija
sus unogju kraleviki Marko — — —*

Strumica:

*Rodi majja devet sina,
Devet sina, edna šterka,
edna šterka Džan-Fikija,
Džan-Fikija petimla — — —*

Kukuško:

*E, bre Bugdan! Kara Bugdan,
pil je vino, blago vino, (sladké víno)
ot den du den, tri nedeli
sos večer-to, šes nedeli,
dur se Bugdan on razbulel (onemocněl)
ot pijene blago vino.
(Kara Bugdan = Černý [nešťastný] Bohdan).*

nebo:

*Ivane, Ivane čelebija! (tur. sl. = pán)
Imaš, Ivan, dvorje Stambulovi (domy caríhradské)
na dvorište šali od karagroš (stříbrný peníz)
vralci-te — pozlatení,
na dvori-te po dve češmi,
na češmi-te — po dve portí,
na porti-te — po dva k'rsta.*

Sersko:

*Katerinka bolna leži.
Plači, ne plači le, džanum, (tur. = dušičko)
as k'e ti donesa
ot Ochrida c'rveni jab'iki,
plači, ne plači le, džanum — — —*

Písňě zde uvědené vzaty jsou dílem z Miladinovy a Jastrebovy sbírky, dílem ze „Sborníku“, (bulharského časopisu), a konečně některé zaznamenával jsem si sám, jak jsem je slyšel na místě. Do podrobného výkladu pouštětí se nemohu. Vidíme na první pohled, že každá má charakteristické známky bulharštiny: členy „t, ta, to, va, vo, na, no, ot“; primitivní deklinaci; předložku so i sos; koncovku 1. osoby plur. praes. „e“ (nosime — srb. nosimo); koncovku imperf. sing. „l“ — (nosil, srb. nosio), předložku „v“ místo srbského „u“, jež pouze ve vodenském dialektu se vyskytuje; „o“ i „a“ nebo nosovku tam, kde by bylo naše „ou“ nebo „u“, jako v srbsčině (roka,

raka, — ronka, ruka) a p. Zkrátka vidíme, že je to pravá, čistá bulharština a že Srb Vuk Karadžić nikterak nechybil, vybral-li si právě makedonské národní písně, aby na základě jejich určil charakteristiku bulharského jazyka a rozdíl mezi ním a srbským jazykem. Jazyk makedonských Slovanů je bulharský. Je-li jazyk bulharský, jsou Bulhaři i oni. „Makedonští Slované jsou Bulhaři a mluví bulharským nářečím“ — řekl francouzský slavista L. Leger.²⁷⁾ A jistě to neřekl jen tak neodůvodněně. Přítomnost srbsismu v severomakedonských nářečích nedokazuje ničeho. V periferiích je vždy patrné přilévání a mísení sousedních spolu jazyků. Jsou-li srbsismy v tetovském dialektu, jsou opět bulharismy v přizrenském. „V jazyku přizrenských Srbů je už zřejmé jeho přiblížení se k bulharskému nářečí. Bylo by zajímavé prozkoumat toto splynutí srbského jazyka s makedonsko-bulharským — — —“ píše Gilferding v knize „Zájezd do Hercegoviny a St. Srbska“.

Ostatně, čtenář sám si odnese dojem po přečtení ukázek dialektů makedonských, mohou-li tyto býti považovány za dialekty srbské nebo bulharské. Tolik tedy o jazyku.

V povaze makedonských Bulharů jeví se mnohé a nápadné rozdíly, celkem ale možno rozdělit je na tři skupiny povahové.

Jihovýchodní i jižní Makedonci (Bulhaři z dramatického, serského, demirhisarského, gevgelijského a solunského okolí) mají něco řeckého v povaze. Jsou lstiví, poddajní, neenergičtí a jejich nacionální sebevědomí je nevyspělé. Tyto své, bulharskému národu cizí vlastnosti, nejjasněji dokázali ve válce Bulharska s Řeckem a Srbskem vojáci dramatické i serské brigády. Brigády ty sestaveny byly z novobranců právě těchto krajů a mimo to i kukušského, nevropopského, melnického i jiných východomakedonských. Bulhaři z posledních oblastí chtěli válku s Řeky a Srby a také se bili statečně. Bulhaři seršití a dramatické proti válce předem reptali a při každé příležitosti odhazovali zbraň, vzdávající se nepříteli. Stali se také z velké části příčinou porážky bulharské. Vina je v tom asi: kraj tento — celá téměř východní Makedonie — tvořil revoluční rayon vojvody Sandanského a jeho druhů. Sandanský po mladoturcké revoluci složil zbraň, a aby mohl žít v Turecku, uzavřel s Mladoturky jakési příměří. Jinde po Makedonii komitety revoluční pracovaly tajně dále udržující jaksi v sedlácích odvažu i sebevědomí. V jihovýchodní Makedonii, jež i beztak od přímoří vydána byla stále silnému vlivu řeckému, řecké

²⁷⁾ Luis Leger: „Bulgarie“ v „Grande Encyclopédie“, díl VIII., str. 401.

propagandě s jedné strany uvolnily se ruce, s druhé pak — nebylo tu nikoho, kdo by účinkoval na duch bulharských venkovanů. A tak v poměrně krátké době vidíme smutné resultáty.

Zcela jiní jsou západní Makedonci, a to Bulhaři kosturští, ochridští, vodenští, bitolští, prilepští, kruševští, debrští, velesští, štipští, kočanští a skopští a kumanovští. Tu se vidí všechny charakteristické známky šopského plemene z okolí Sofie a Kjustendila: život, energie, bystrost duševní, vytrvalost, houževnatost až příslovečná, ale houževnatost ne založená na nedostatku inteligence, nýbrž spíše naopak, na jejím přebytku. Bulhaři z těchto krajů předčí ostatní, ba i Bulhary z království, svými neobyčejnými duševními schopnostmi a kraje ty bulharskému národu dodaly také nejvíce inteligentů. Vyjímečné místo mezi nimi zaujímají Prilepčané, k jichž povaze přidáno je dosti lstivosti. Za to ale nacionálním cítěním předčí títo kterékoliv jiné, a přes to, že mají živé obchodní styky se Srbskem, jsou rozhodnými Bulhary. Povahou odpovídají západním makedonským Bulharům z Makedonie východní jen Bulhaři skopští, kumanovští, štipští, kočanští a hlavně Kukušané, títo sloupy bulharství ve východní a jižní Makedonii.

Třetí skupina a to Bulhaři morichovští, kičevští, gostivarští a tetovští blíží se svou houževnatostí, úporností, tvrdošíjností skupině druhé, ale duševními schopnostmi se nevyrovnávají ani z daleka Bulharům ze skupiny té. Zřejmě je v povaze neobyčejná naivnost přecházející v hloupost. Naivnost je bulharskému národu vůbec společná, jenže tu má původ spíše v neobyčejném citu pro poctivost i důvěře v čestné slovo i podobně. Vynikající národní pracovník makedonský, skopský i veleský učitel v letech čtyřicátých a padesátých, Jordan h. Konstantinov (zvaný Džinov) ve svých poznámkách o cestách po Makedonii praví: „Tetovo, Gostivar: nejprostší Bulhaři.“ Touto prostotou dá se vysvětliti snad, proč měla srbská propaganda největší poměrně úspěch v tetovském a kičevském kraji.

Jinak ale západně i severně makedonští Bulhaři svou povahou dávají záruku, že na jejich odnárodnění nelze pomýšleti. Dokázali to v povstání albánském na podzim r. 1913. Srbské úřady ustanovily ve všech placené představené obce (kmety). Ostatní sedláci přirozeně dívali se na ně s nedůvěrou, jako na někoho, kdo se zaprodal. Vybuchuje však povstání albánské a také Bulhaři z nejzápadnějších makedonských krajů chápou se zbraně a tvoří čety. A kmety? Staví se v jejich čelo jako vojvodí! Týž proces se bude opakovati i příště. Makedonci budou vně zapíratí svou národnost, v srdci však zůstanou rozhodnými Bulhary, a až toho bude vyžadovati po-

Bulharka z Proseniku (Sjersko).

třeba, dokáží krví svou, že na ně bulharský národ může směle počítati.

Něčím předčí makedonští Bulhaři Bulhary z království. Jsou většími optimisty a nejen že neztratili naději na připojení Makedonie k Bulharsku, nýbrž naopak jen s větší důvěřivostí pohlížejí nyní na bulharské cařství, jež bylo s to zlomiti sílu Islamu, něco, co považovali Makedonci za nemožné.

Jako resumé všeho, co je tu o Bulharech makedonských řečeno, může býti použito slov Angličana Arthura J. Evansa, jenž si o nich odnesl r. 1889, kdy po Makedonii cestoval, následující dojem:

„Budoucnost Makedonie beze všeho sporu náleží pravoslavným Bulharům a teď nadešel již čas, aby se Evropa ozvala a vymohla tomuto živlu onu účast ve vládě, jež mu náleží, jak vzhledem k jeho pracovitosti, inteligenci i početnosti — tak i vzhledem k slavnostnímu, mezinárodnímu rozhodnutí.“

Slova ta platí i dnes. Makedonští Bulhaři, jako Bulhaři vůbec, mají všechny ony vlastnosti, jež dávají bezpečnou záruku, že jsouce svobodní, stanou se nejkulturnějším národem na Balkáně předčíce své zdegenerované sousedy v každém ohledu jak energií tak i duševními schopnostmi. V nich poji se fysická i duševní síla zároveň, dvě přednosti, jež chybí Srbům a Řekům.

Muhamedáni Bulhaři — Pomáci — pod vlivem východní religie nalézají se v jakési duševní otupělosti i ztrnulosti. Stali se neprogresivními, nehybnými a — jejich vesnice nalézají se v nejhlubším úpadku. Závislost od Cařihradu dopomohla k ubití nacionálního citění i vědomí, že náleží k jednomu živému, svobodnému národu se slavnou minulostí, vědomí, že předkové jejich kdysi svobodně vládli všude tam, kde jsou teď pány cizáci.

V pravoslavných Bulharech však toto vědomí je a ono je silné a neustoupí před nejhrubší reakcí, jakou uvádějí do Makedonie noví vládcí. Makedonci budou se z pñinucení podepisovati na „i“ i na „ü“, budou na oko se smiřovati s novým osudem, ale v srdci svém zůstanou dobrými Bulhary a trpělivě budou čekati na den konečného osvobození. Naděje na ně nezmizela a nezmizí. V bulharské povaze zoufalství nemá místa.

Turci.

Hned po zavládnutí Makedonie, turečtí sultáni počali zalidňovati domorodci opuštěné vesnice a města tureckými kolonisty z M. Asie přivedenými. Hlavně se objevilo v Makedonii mnoho Koňarů, již se sem nastěhovali z maloasijské staré Lydie. Bylo to kočovné plémě. Léto protoulali se svými stády na lesnatých svazích rhodopských, zimu na pobřeží Bílého moře, hlavně v rovinách saryšabanských, kde se tráva věčně zelená. Tu se také konečně i usadili. Později přistěhovaly se nové tlupy Koňarů, jež vytlačující Kucovalachy, zaujaly rozsáhlé oblasti v střední Makedonii. Za Koňary přitáhla jiná plemena turecká, vesměs z Malé Asie, tak že v XVII. a XVIII. století Makedonie etnograficky činí dojem země silně turecké. Skopije, Štip, Kratovo, Bitolja i Kostur byla města čistě turecká v té době.

Přes to však přese všechno Turci nedovedli svou nadmoc číselnou a politickou jazykově poturčiti domorodce. Nebyli k tomu dosti kulturní. Když oslábla politická moc Turecka, počala upadat i číselná převaha Turků makedonských. Příčiny jsou toho mnohé, ale hlavní jsou tyto: nemravný, zhýralý život zmenšil plodnost i množení se rasy; stálé války zdecimovaly opět řady mužů tureckých, ježto vojáci až do nedávna rekrutovali se pouze z muhamedánů. Křesťané pak s druhé strany a hlavně Slované, předčtí Turky svou plodností, a ušetření byli vedle obětí válečných i epidemií, obvyklých průvodců válek. A i když epidemie uhnízďily se v samé Makedonii, opět to byli Turci, v jejich řadách si ony vyžádaly nejvíce obětí. Křesťané obyčejně utekli do hor a tak se zbavili nebezpečného nepřítele, kdežto líní a apatičtí Turci klidně čekali na smrt. A tak mor očistil od Turků celý kraj serský i radovišský a zdecimoval je v okolí Štipu. Kruševo r. 1837 bylo z velké části turecké. Po moru, téhož roku tu zuřícího, zůstalo jen osm tureckých rodin. Totéž se dalo i ve vsích. Vesnice, jež dodnes mají turecká jména, byly obyčejně takovými epidemiemi zbaveny Turků a vráceny původním obyvatelům.

Turků ubývá rapidně. Přiznávají to i turecké oficiální statistiky. Deficit ten byl by větší, kdyby si statistiky všimly výhradně jen Turků a nepřipočítávaly k nim i muhamedánské

Bulhary a Albánci, kteří svou poměrně velikou plodností částečně kryjí obrovský úbytek pravých Turků.

Hodně přibýlo muhamedánů v Makedonii po osvobození Řecka, Srbska a Bulharska a konečně po anexi Bosny a Hercegoviny. Turci a poturčenci z velké části vystěhovali se z těchto zemí, v nichž rája chopila se vlády, do Makedonie a utvořili tak zvané „muhadžirské kolonie“, hlavně kolem Skopje i Seru.

Turecké obyvatelstvo tvoří v Makedonii vedle řady drobných ostrůvků tři větší skupiny: vardarskou v střední Makedonii; přímořskou podél břehů Bílého moře; sarygjojskou jižně od jezera Ostrovského až po střední Bystřici.

Vardarská skupina je největší. Začíná u Ofranského zálivu, probíjí si nejdříve cestu řeckým žvalem a pak už stále bulharským v podobě úzké stuhy, lemované hlubokými zářezy; pak přechází do údolí vardarského a postupuje až k Velesu. Tu odbočuje k Štipu a Radovištu, majíc všude nadpoloviční většinu. Toto štipsko-radovištské křídlo vardarské skupiny je přerušeno i odděleno od hlavní skupiny úzkým pásmem bulharským u samého Štipu. Vedle Štipska a Radovištka mají Turci nadpoloviční většinu i v Dojransku a kolem jezera Bešik.

Skupina přímořská nebo též saryšabanská je malá, za to ale kraj saryšabanský je čistě turecký a turecký element tu tvoří téměř sto procentní většinu. Skupina ta šíří se dále na západ podél mořského břehu za Kavalu i na pohoří Kušnici. Tu jsou Turci promíšeni Řeky, Pomáky a částečně i Bulhary a to tak, že v kavalském kraji tvoří ještě nadpoloviční většinu, kdežto v pravšištském kolísají mezi 25—50%. Na sever od těchto krajů pronikají do Dramska, kde jsou rovněž zastoupeni silnou většinou a do Ziljachovska neboli Zichenska. Zde žije několik tisíc křesťanských Turků. Centrem jejich je městečko Zeljachovo. Řeci by rádi prostřednictvím kostela počítali tyto Turky, ale dosud se jim nedaří. Bohoslužby konají se jazykem tureckým.

Skupina sarygjojská je nejslabší. Středisky jejími jsou města Kajlar, Džuma a částečně i Kožany. V Kajlarsku na polovinu promíšeni jsou Turci Bulhary, v Kožansku opět Řeky. Čistě tureckých vsí je celkem asi 130. Jinde (ve všech téměř městech), tvoří Turci více nebo méně silné kolonie, jsouce tak roztroušeni po celé Makedonii. Ale úpadek žvlu tureckého tak zřejmý v době tureckého panství bude teď ještě rapidnější, a Turci po čase z krajů, kde tvoří jen malá procenta, úplně zmizí.

Čistě turecký typ v Makedonii je vzácný k vidění. V jižní zřejmě jsou stopy smíšení s řecky, v severní a střední zřetelně se vidí slovanský typ. Turci totiž při každé příležitosti obohacovali své haremy křesťankami, zvláště v době řeckého povstání, což ale silně působilo na degenerování čisté rasy turecké. Právě tito Turci, v jejichž žilách koluje cizí krev, smutně prosluli svou surovostí a krvežíznivostí, kdežto u Turků, již si uchovali svou račovou původnost, zjevu toho nevidíme. Tito Turci naopak vyznamenávají se pohostinstvím, poctivostí i velkomyšlností až naivní, charakteristickými to vlastnostmi tureckého národa.

Řeci.

Třetí místo co do počtu zaujímají Řeci. Poněvadž nejsou národem zemědělským jako Bulhaři, ani pastýřským jako Kucvalaši nebo Koňaši a Arnauti, nýbrž zabývají se raději obchodem a rybnářstvím, nalézáme je hlavně podél břehů mořských a ve vnitrozemí jenom v městech i krajích, sousedících s Heladou. Z vnitrozemí byli vypuzeni ještě v šestém a sedmém století Slované a udrželi se pouze v pevnostech a podél moře. Konstantin Porfýrogenet s úžasem konstatuje, že *«ἐσθλαβωδοὶ πάσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος.»* (Dle them. II. 6.) Později byzantišší císaři obratnou kolonizační politikou počítali opět Thesalii a jižní Makedonii a co nemohli oni, dodělal patriarchát, sloužící si školami i kostely k počítování čistě slovanských krajů, hlavně v počtí Bystřice. Novořecké povstání zasadilo hlubokou ránu makedonskému řectví: Turci mnoho předních Řeků povraždili, jiní nuceni byli hledati spásu v útěku. Později opět zastaven byl výbojný postup hellenisace založením bulharského exarchátu. Přes to ale vliv řecký, hlavně v okolí Dramy, Seru a Soluně, je nemalý a Bulhaři tamější podléhají stále postupnému počítování. V městech pak (hlavně v Dojranu, Gevgelii i Vodenu) daří se hellenisaci mezi zámožnějšími měšťany, již, majíce obchodní styky s Řeky solunskými, přijímají rádi jazyk řecký jako aristokratický, aby se jaksi lišili od nižších, chudších tříd. Těm právě určena jsou slova Pajsijova:

„Ó, nerozumo a bláhovče! proč se hanbiš nazývat se Bulhar a nečeš na svém jazyce!“

Nyní přirozeně vliv ten bude ještě silnější i zhoubnější. Řecká Solun činí závislými vnitrozemní města a jejich obyvatele, což jen přispěje k hellenisaci jich.

Řecký element možno rozdělití opět jako bulharský na dvě skupiny: západní i východní, vyplňující jih Makedonie nepřetržitě od Kosturska po Saryšabansko místy hustěji, místy řidčeji.

Západní skupina zahrnuje v sobě Kostursko, kde tvoří Řeci dvě pětiny obyvatelstva, dále Kožansko, Negušsko, Bersko a kraje kolem ústí Vardaru. O Kožansko se dělí na

polovic Řeci s Turky, a o Bersko a Negušsko s Bulhary. V jižní Vardarii ustupují rozhodně většině bulharské. Čistě řeckého kraje v západní Makedonii není. Severními hranicemi této skupiny jsou pohoří Gorbec, Nerezka, Snežik, Negušská planina a pak železniční trať po Vardar.

Východní skupina je značně větší a lidnatější. Tu je především výhradně řecky obydlená (15—20% Turků) Chalkidika s poloostrovem Kasandra a Longos. V okolí Soluně silnější jsou Bulhaři a kolem jezera Bešik Turci i Bulhaři. Téměř polovinu obyvatelstva tvoří Řeci v krajích kolem jezera Tachina (Nigrita), v Sersku, Pravištsku a Kavalsku. Rovněž čistě řecký je ostrov Thasos. Nejdále na sever v kompaktní masě pronikají Řeci k jezeru Butkovskému, k Demir Hisaru a k Šilce planině. Silná kolonie je v Melniku a v okolí Nevrokopu. Všude jinde pod řeky třeba rozumět poččetně Kucovalachy nebo Bulhary patriarchisty. Takoví jsou Řeci lerinští, bitolští, prilepští, gevgelijští, dojranští a jiní. Dosti je poturčených Řeků.

Čistě řeckého typu, jaký vidíme na ostrovech, v Makedonii není. Stejně jako Turci i Řeci promísili se, ovšem ale jinou cestou než Turci, cizí krví, a to hlavně poččetně Kucovalachů, Bulharů a Albánců. Povahou se však neliší od Řeků z Hellady. Jsou lstiví, ješitní, nepoctiví, mstiví, mají velké schopnosti obchodnické, nacionální houževnatost. Těžké práci se vyhýbají a snadno se oddávají rozmařilému životu. Plodností nevyčníkají a také proto si nemají co slibovati pro budoucnost.

Přísno charakteristiku vyslovil o Řecích Friedrich von Hellwald ve svém spisu, čteném r. 1872 v mnichovské akademii a uveřejněném později v „Ausland-u“:

„Mezi etnologickými elementy na tureckém poloostrově (tedy i v Makedonii) Slované vynikají nejen počtem, nýbrž i duševním vývojem svým. Bohužel, nedostatkem dobrých zpráv o Slovanstvu v Evropě zavinilo se, že vůbec ne Slované, nýbrž Řeci považují se za bezprostřední dědice Turecka. Důkladnější však vyšetření otázky dokazuje, jak chybné je toto mínění. Přese všechny výhody Řeci netvoří nijaký civilizační element v Turecku, nýbrž naopak, takovým jsou Slované.“

To řekl o Řecích ne Slované, nýbrž Němce, a to v době, kdy neexistovalo ještě politické Bulharsko a kdy Řecko bylo už téměř půl století královstvím. A skutečně, totéž, ale ještě odůvodněněji, dá se říci i dnes. Řeci Makedonští, stejně jako v Helladě, jsou již příliš zdegenerovaní, než aby se

mohli státi vážným faktorem na Balkáně a speciálně v Makedonii. Jsou národ, který se může ohlížeti už jen na svou minulost, na niž oni také rádi hřeší odvoláváním se na zásluhy starých Hellenů o kulturu světskou a ještě více na ne-řeka Alexandra Velikého, opakující rádi Strabonovu větu:

Hellada je i Makedonie — — —

Ἔστι μὲν οὖν Ἑλλὰς καὶ ἡ Μακεδονία — —

Jazyk makedonských Řeků nemá oně čistoty, již si uchovala novořečtina ostrovanů. Mnoho se vyskytuje turcismů, ale i slavismů, posledních zvláště v hovoru chalkidických a solunských Řeků. Školy se snaží makedonskou řečtinu očistiti, ale marně.

Albánci.

Albánský národ vůbec dělí se na dvě velké skupiny: severní Gegú a jižní Toskú. Albánci jsou jedinými potomky praobyvatelů Balkánu — Illyrů a Epirotů. Dle Hahna,²⁹⁾ rakouského konsula, potomky Illyrů jsou Gegové a Epirotů Toskové. Mezi oběma je nápadný rozdíl v typu, povaze, zvycích a jazyku. Gega nerozumí dialektu Toskú a naopak. Toskové, nalézající se v sousedství řeckém, podléhají značně hellenisaci, alespoň pokud jsou pravoslavní. Vliv řecký vidí se i v povaze: na rozdíl od hrubých i bojovných Gegů jsou Toskové zženštilí, náklonní k rozmařilému životu, lstiví a v životě neskromní. Jsou však vzdělanější než Gegové, a lze-li mluvit o kultuře a hlavně literatuře albánské, pak je to pouze ono málo, co vykvetlo mezi Tosky. Albánci sami zovou se Skipetary, kaežto jinak známi jsou všeobecně pod jménem „Arbanasi“ anebo ještě častěji (a hlavně v severní Makedonii) „Arnauti“.

Albánský živel vniká v západní a severozápadní pohraniční kraje, počínaje od Gramosu, podél západních břehů jezera Ochridského poříčím Drinu, pak po jižních svazích Šaru a Černé Hory až k starým hranicím srbským. Čistě albánským krajem je Pogradeccko, krajina obklopující jižní cíp Ochridského jezera. Všude jinde promíšení jsou Arnauti Bulhary. V Debře, Gostivarsku a Tetovsku a dále v Prešovsku tvoří Arnauti více než třetinu všeho obyvatelstva. Kraje kolem Ochridského jezera a poříčí Drinu ještě před příchodem Turků náležely jednotlivým albánským knížatům i velmožům a byly zalidněny Arnauty. Když se zmocnili Makedonie Turci, Arnauti houfně počali se poturčovatí a vstupovatí do tureckých služeb. Za to se stali privilegovanou nací, z níž Porta volila namnoze i nejvyšší hodnostáře své, paše, pro pohraniční kraje. Tito pašové, aby se mohli cítiti bezpečněji ve svých sídlech, povolávali k sobě do okolí albánské kolonisty. Tím způsobem vznikly silné kolonie v Bitolsku, Kostursku, Kičevsku, Gostivarsku, Tetovsku a Skopsku. Albánský vliv v Makedonii byl tak postaven na zdravé základy a

²⁹⁾ J. G. von Hahn: „Albanische Studien“ a „Reise durch Gebiete des Drin und Vardar.“

počal také vzrůstat do takového stupně, že se stal nepohodlný Turkům. Albánci stali se drzími, počali se bouřiti, osamostatňovati. Aby tomu učinil přítrž, zchtralý Rešid paša vlákal r. 1830 předáky arnautských plemen pohraničních do Bitole a při hostině dal je povraždit. Hned na to se vzbouřil skadarský paša, Mustafa, a přitáhl až k Prilepu. Byl tu však poražen, zahrán do Skadru, obležen a zajat. Tím byl nebezpečný vliv Arnautů, kteří počínali albanisovati čistě bulharské kraje, hrubou ovšem silou, definitivně zlomen. Turci, aby se nemohly opakovati dřívější vzpoury arnautské, pronásledovali, jak jen mohli, Arnauty, a protežovali Bulhary jako jistější element. Přes to ale pohraniční země zůstaly už v rukou Albánců, již místy úplně vytlačili živel bulharský, jako tomu bylo v Pogradecku, kdež po Bulharech zbyla památka jen v slovanských názvech místních, jako Bratomír, Zagarčany, Starovo, Pogradec a j.

Albánci makedonští dnes přirozeně nepředstavují už ni oné hrubé síly, již se do nedávna representovali. Makedonie se jich asi brzy zbaví. Nekulturní, snadno se tam, kde nežijí ve většině, odnárodňují. Pohraniční kraje ovšem ještě dlouho budou znepokojovány loupežnými vpády arnautských čet, ale i tyto vpády nebudou už možné v oněch rozměrech, v nichž je zakoušela Makedonie v době tureckého panství, kdy turecké úřady byly zcela bezmocné anebo mnohdy ani nechtěly proti Arnautům zakročovati.

Albánština hojně je promíšena cizími slovy. Dělal jsem zkoušku s jazykem Arnautů v Albanii a severní Makedonii a Tosku na jihu a došel jsem k těmto výsledkům: na sto albánských slov připadá jich pouze asi dvacet čistě albánského původu. Téměř tolik připadá na turcismy, stejně tolik na latinismy a ostatní na slavismy a grecismy. Vliv turečtiny je cítiti všude, latiny na severu a na pobřeží mořském nejvíce, slovanštiny²⁹⁾ na severu i v periferiích makedonských a řečtiny na jihu. Se znalostí turečtiny, italštiny, řečtiny i některého jihoslovanského jazyka možno se albánštině naučiti v krátké době. V hovorů makedonských Albánců patrný jsou vlivy všech čtyř zmíněných jazyků. Slovanská slova „zákon, úbor“ i j. jsou zcela zdomácněná. Při tom makedonští Albánci všude umějí dobře bulharsky a na jihu i řecky.

²⁹⁾ slovanská slova v albánštině: potok, pokrov, rogos (rohožka), zakon, bugat, opet, štrastar (strážník), točit, vozit, zbavit, kovač (kovář), osten, obor, kokol (slepice), haračnik (sběratel daně — harače), urok, vočnik (vrstevník), rešit, nemec (němý člověk) a mnohá jiná.

Patrný je vliv i slovanských národních zvyků zvláště na debrských, kičevských i gostivarských Arnautech. V žilách těchto Arnautů koluje slovanská krev a i typ jejich je slovanský.

Od Albánců z vlastní Albanie liší se Arnauti makedonští hlavně svou značnou nepůvodností. Proslulá albánská rytířskost u makedonských Albánců je silně zkompromitovaná. Besa (čestné slovo), jež je jinak každému Albánci svátostí, v Makedonii nemá oné síly. Hojně jsou příklady jejího porušení. Je zcela zřejmé, že sousedství s jinými národnostmi Albánce demoralisuje. Tomu, co je u nich dobrého, nechtějí se učit, za to ale rádi přijímají ono, jež je u těchto špatné. Sympatičtí rozhodně nejsou a kulturním národem nebudou ještě dlouhou řadu ne let, ale desetiletí.

Srbi.

Srbi makedonští jsou dvojího druhu: praví Srbi, přistěhovalí do Makedonie v střední i novověku ze srbských krajů za Šar planinou a skopskou Černou Horou, a posrbení Makedonci. Praví Srbi, jako kolonisté od dávných dob, usazení byli v Skopiji, a do zahájení srbské propagandy bylo jich tu asi 300. V Tetově tou dobou bylo jich asi 80 a v Soluni 100. Jednotlivci pak usadili se v Bitoli, Prilepu, Gevgelii.

Posrbování Makedonců je data nejnovějšího. Až do osvobození Bulharska v Bělehradě nikdo se o Makedonii nestaral. Vědělo se, a přiznávali to Srbi sami, že Makedonie je obydlena Bulhary. Když však bylo osvobozeno Bulharsko, a když toto Bulharsko rostlo a sílilo, v hlavách některých nacionalistů srbských (Milojević a Veselinović) zrodila se idea, že by mohlo být Srbsko na účet Bulharska, od něhož beztak už urvány byly čistě bulharské kraje zajčárský, pirotský, nišský a vraňský, zvětšeno o Makedonii, a proto rázem počali tvrditi, že v Makedonii bydlí Srbi, a napočítali jich přes 700.000. Pravá však propaganda srbská v plné síle v Makedonii vniká teprve v letech devadesátých. Aby mohla mít úspěch, bylo třeba jí připravit půdu a to bylo možné jedině získáním srbských eparchií. Původně pomýšleli Srbi na obnovení patriaršije pečské, ale pro odpor Fanaru od tohoto plánu upustili. R. 1894 zajel si do Cařihradu srbský král Alexandr I. Obrenović a vymohl v Yldizu výhodné privilegie pro „otomanské Srby“. Už r. 1896 v Prizreně vidíme prvního metropolitu Srba. R. 1897 turecká vláda vydala irade, jímž se dovolilo Srbům zakládati školy v hranicích turecké říše. R. 1899 v Skopiji jmenován metropolitou opět Srb. Tak otevřel se vstup Srbům nejen do skopského vilajetu, který patřil k skopské a prizrenské eparchii, nýbrž na základě irade z r. 1897 do celé Makedonie. R. 1910 založeno srbské biskupství v Debrsku jako revanš turecké vlády za návštěvu krále Petra v Cařihradě.

Srbi zakládali hojně školy, neohlížejíce se pranic na to, je-li v dotčeném místě někdo, kdo by si je přál. Pomáhali jim v tom turecké úřady. R. 1896 skopský valia Hafyz paša sesadil

kajmakama (okr. hejtman) v Štipu proto, že nechtěl pomoci otevřít v Štipu srbským agentům školu. V tomto měsíci se však nepodařilo ani potom Srbům školu otevřít, díky šovinismu místních Bulharů, kteří čtyřikrát vypudili srbské učitele. R. 1897 založena byla srbská škola ve Vodenu, a poněvadž bulharská škola byla přeplněná, zapsalo se do srbské školy 150 dětí. Příštího však roku Bulhaři školu svou rozšířili a srbská škola zůstala bez žáků. V Kukuši děti, navštěvující srbskou školu, dostávaly 20 para (10 h) denního platu! V Seru dávány jim byly i obědy a z nedostatku kuchařských sil vařila s počátku sama choť srbského konsula Nušiča. V Soluni založili si Srbové gymnasium, v Bitoli rovněž. Školy měli obecné také v E. Vardaru a Gevgelii. Ale, přirozeně, že živořily a zanikaly. R. 1910 byli nuceni zavřít Srbi solunské gymnasium a školy v E. Vardaru, Kukuši, Gevgelii a vůbec v celé jižní Makedonii. Důvod? Nebylo žáků!

Srbské propagandě při tom byli na ruku Řeci a ruská diplomacie. Řeci hodlali ji zastavit a zlomit výbojnou sílu bulharství, oč usilovali také Srbi. Spojenectví s Řeky přiznávali přední srbsští diplomati, kteří byli diplomovanými zástupci království srbského v Cařihradě, jako universitní profesor, učelec a šef pokrokové strany Stojan Novaković,²⁰⁾ jenž stále radil, aby „Srbi pomáhali Řekům“; a Vladan Đorđević²¹⁾ člen liberální strany, dlouholetý aktivní diplomat srbský, jenž opět doporučoval „společnou akci srbské i řecké vlády v Makedonii za aktivní spoluúčasti patriarchátů“, a Sv. Simić,²²⁾ bývalý vyslanec v Sofii, jenž po velkém makedonském povstání napsal toto přiznání: „Řeci nabídlí nám sporozumění, jež jsme my přirozeně přijali bez nejmenšího váhání, jsouce si jisti, že způsobem tím vybojujeme si konečně vítězství národního svého pokroku.“ Podobně Rus Durnovo,²³⁾ srbofilský publicista, opět veřejně prohlásil, že Řeci a Srbi musí svorně pracovati, „aby byl paralysován bulharský duch.“

Ruská diplomacie pak podporovala srbskou propagandu v domnění, že posrbením Makedonie bude přehrazena cesta rakouskému pronikání k Soluni. Ruští konsuli: Rostovský v Bitolji, Ilarionov v Soluni a Maškov v Skopiji byli vlastně srbskými agenty.

²⁰⁾ Stojan Novaković: „Balkansko pitanje“, Beograd 1906.

²¹⁾ Vladan Đorđević: „Evropa i Balkan.“ I. Beograd 1911.

²²⁾ Sv. Simić: „Pogled na rad u St. Srbiji i Macédoniji v „Srps. Kn. Glasniku“, I. srpen 1904, str. 1178 pod pseudon. „Pavle Orlović.“

²³⁾ V stati uveřejněné v „Srpska Zastava“, 16. pros. 1906.

• Přes to přese všechno v jižní a střední Makedonii a hlavně ve východní její půlce — srbské propagandě se nedařilo. Za to značných úspěchů dosáhla v severní a severozápadní Makedonii. Nejvíce úspěchů měla v posledním desetiletí. Kdežto r. 1900 všech Srbomanů nebylo v Makedonii snad ani 5000, r. 1905 bylo jich už 60.000, a r. 1910 90.000. Velký ten úspěch dá se vysvětliti především: obrovským úsilím srbské propagandy, nelitující obětí; dále spoluakcí turecko-řecko-ruskou a konečně nepříznivými okolnostmi, bulharskou politikou v Turecku doprovázejícími. Vidíme, že bulharská vláda všude naráží v tomto desetiletí na tvrdošíjný odpor Porty, kterou si znepřátelila svou protitureckou politikou. Zřejmě její neúspěchy diplomatické odňaly odvahu makedonským Bulharům a mnohé přímo vehnaly do obětí srbského. Opakuji tu ještě jednou, že velkým neštěstím pro bulharskou Makedonii byla protiturecká politika bulharské vlády!

R. 1910 byla tedy jedna desetina makedonských Bulharů téměř posrbená. Je to fakt výmluvný, ale ne — povážlivý. Těmito 90.000 Srbomany zbavil se bulharský národ nejistých elementů. Poslední títo Bulhaři jsou většinou bývalí grkomani, neuvědomělí Bulhaři, neprobuzení a nebo lidé, hledící si materiálních výhod. Tisíce lidí zvyklo si žiti z fondů, úplatků a měsíčních platů a zaprodávati svou čest i svědomí. Za peníze kupovány byly — duše makedonských Bulharů! Bídny hospodářský stav tomu dopomáhal. Těchto ztracených synů bulharský národ nemusí litovati.

Teď v srbské Makedonii dalo by se očekávati, že posrbování pokračovati bude ještě s větším tempem. Ale není tomu tak! Zbylí Bulhaři, očištění, zbavení nejistých subjektů, jsou dostatečně silní, aby vzdorovali násilnému vojenskému režimu v Makedonii k vyhubení bulharské národnosti zavedenému. Posrbení pak Makedonci stanou se teď ovšem „čistými, pravými Srby“ a opírajíce se o ně, srbští učenci snad budou i dokazovati, že Srbi jsou původními obyvateli Makedonie, což ale nikterak pravda není. Zůstane jednou pro vždy faktem, že makedonští Srbi nejsou praví Srbi, nýbrž umělí, vytvoření prostředky i způsobem ne nejčestnějším, že jsou pouze — Srbomany.

Kucovalaši.

Makedorumuni tvořící s Dákorumuny rumunský národ sami sebe nazývají Aromuny a jen meglenští Vlachy. U Jihoslovanů známí jsou všeobecně pod jménem Vlaši. Ale mají i posměšná epitheta: Kucovalaši a Cincarí. Kucovalach (kucat = chromati) znamená chromý, tedy nedokonalý, neplnokrevný Vlach. A Cincarů jim jižní Slované přezdívali, poněvadž se v jejich hovoru velice často slyší souhláska „c“.

Kucovalaši žili dříve hlavně v makedonských městech, avšak Slované je vypudili do hor. Dnes velká část jich zaměstnává se proto chovem dobytka a žije životem kočovným. Na léto ubírají se se svými tisícíčetnými stády do severní Makedonie a Bulharska (na rylské svahy a rhodopské); v zimě pak do jižní k břehům mořským, hlavně pak do Šaryšabanska, Dramska a na Chalkidiku, kdež jim athonské kláštery pronajímají pastviska. Kočovní tito Kucovalaši uvedli jednou ve vážné nebezpečí svatohorské kláštery. Přišli totiž i se svými rodinami až na samý Athos a tu, jak v archivu kláštera V. Lavry stojí, „všichni mladí mniši dali se zlákatí svůdnými Valaškami a v klášteřích zůstali jen neduživí starci.“ Proto byl později zakázán ženě vstup na athonskou půdu.

Jiní opět Kucovalaši, vrátivši se do měst, chopili se obchodu a živnosti a dlužno jim přiznati značné obchodnické schopnosti. Jako obchodníci i živnostníci (hlavně hospodští) roztroušeni jsou po celém Balkáně. V Bělehradě, Niši, Sofii i Plovdivě jsou mnozí zbohatlí Cincarí. Někteří již se úplně assimilovali, vstoupili do státních služeb v svobodných balkánských královstvích a dosáhli značně vysokých hodností.

Rímané zromanisovali celý Balkán. Ale příchodem Slovanů se stav změnil a Aromuni buď se poslovanštili nebo pořečtili. Dnes představují v Makedonii nepatrně jen procento, ačkoliv Rumuni rádi by našli v Makedonii několik set tisíc svých sourodáků. Tak r. 1905 rumunský vyslanec v Paříži Gr. Ghica²⁴⁾ udal počet makedonských Rumunů na 800.000. Také Jonsescu, ministr vnitra, který r. 1913 zastupoval v Londýně při mírové konferenci Rumunsko, vyjádřil se, že v Ma-

²⁴⁾ Viz „Temps“ z 23. května r. 1905, staf „Debat Macédonien.“

kedonii žije přes 400.000 Kucovalachů. Filipesko, ministr zemědělství, zvětšil předchozí číslce ještě o 100.000. A konečně jeden anonymní „Latin“ tvrdí, že je Kucovalachů v Makedonii 375.000.²³⁾ Jsou to vesměs nemožné číslce. Vezměme „Latinovu“ — 375.000. Aby Kucovalachů bylo v Makedonii tolik, je třeba, aby žili někde v kompaktní, husté mase, aby obývali aspoň šestý díl Makedonie výhradně sami. Toho zjevu však nevidíme nikde. Kucovalašské obyvatelstvo v Makedonii tvoří tři skupiny: gevgelijskou anebo, jak je všeobecně zvána, meglenskou, bitolskou a berskou. Meglenská je z nich největší a nejhustší. Tu jsou čistě kucovalašské vesnice. Livada (největší z nich, asi 700 domů), Ošany, Lubnica, Lugunci, Uma, Kupa, Berislav i j. Kucovalaši meglenští jsou zemědělci. Stalo se to asi pod vlivem bulharským; vliv ten beztak je patrný v krojích i zvycích meglenských Vlachů, okolnost, jež zavinila, že řecké vojsko ve válce s Bulhary zcela bezdůvodně zpusťovalo celý tento kraj, většinu vsí vypálilo a obyvatelstvo zahnilo za Vardar.

Skupina berská omezuje se pouze asi na osm vesnic čistě valašských, z nichž největší jsou: Dolní a Horní Ves. Město Neguš má ráz silně valašský. Jinak jsou tu Kucovalaši silně promíšení Řeky a Bulhary a podléhají hellenisaci stejně jako Bulhaři.

Třetí skupina je bitolská. Je rozsáhlá, ale řídká, celkem asi 12 čistě kucovalašských vesnic, z nichž největší — Gopeš — má asi 500 domů.

Mimo těchto skupin nalézají se Kucovalaši roztroušeni po celé střední a jižní Makedonii. Tak v Ochridsku jsou dvě kucovalašské vesnice, v Kajlarsku tři, v Lerinsku šest, Vodensku tři, Melnicku tři, Petričsku jedna a jinde jen kolonie. Prof. Weigand, do Makedonie poslaný k prostudování rumunské otázky, napočítal všech makedonských Kucovalachů něco přes 60.000. Číslce ta je správná, jako je správný i jeho pesimistický výrok.²⁴⁾ „Sociální, kulturní a ba i politické okolnosti vedou s neodvratnou jistotou k tomu, že Aromuni, jako i jiní malí národové před nimi, přetopí se v druhé národy balkánského poloostrova.“

Rumunská vláda obětovala značné sumy na propagandu v Makedonii, ale výsledky nejsou skvělé. Hlavní příčina toho vězí v té okolnosti, že nežijí Kucovalaši v kompaktní mase.

²³⁾ Une Confédération orientale comme solution de la Question d'Orient“ par un Latin. Paris 1905, str. 49.

²⁴⁾ G. Weigand: Die Aromunen, ethnog., philol.-historische Untersuchungen. Leipzig 1895.

Proto nemůže býti ani řeči o nějaké duchovní jednotě. Nemají kulturního střediska a nemohou se ní jako na př. Židé vykázáti aspoň jedním městem, v němž by měli většinu. 12.000 rodin kucovalašských roztroušeně je po celé Makedonii. Žádati pro ně církevní a školskou autonomii, je absurdum. Dříve nutno bylo by vyprázdniti některý kraj a ubytovati tu všech těch 60.000 Kucovalachů, stvořiti jim kulturní centr a pak teprve dáti jim nějakou autonomii. A nejméně mohou ji žádati Rumuni pro Kucovalachy ve východní Makedonii, kde jich Weigand napočítal jen asi 10.000! Takto roztroušení Kucovalaši neujdou osudu prof. Weigandem jim předpovězenému.

Makedorumuni mluví nářečímí, jež se značně liší od jazyka Dakorumunů. Rumunský jazyk vůbec oplývá slavismy, což konečně není tak divné, uvážíme-li, že v jisté době žili Rumuni výhradně pod vlivem bulharské kultury. Dialekty makedorumunské slavismy přímo oplývají. Všiml si toho i prof. Weigand.²⁷⁾

Jako charakteristické příklady uvádím některá slova blízká i našemu jazyku:

baba	— babička;	dedo	— děd;
oglindala	— zrcadlo (ohlídati se);	veruja	— věřil jsem;
vrapšan	— vrabec;	lisitsa	— liška (bulh. lisica);
dražana	— držátko;	prak	— práh;
glubaf	— hloupý (bulh. glupav);	bistri	— bystrý;
lovatšu	— lovec;	kužatšu	— kožešník;
vlaga	— vláha;	vremi	— čas (b. vreme);
grop	— hrob;	gardina	— zahrada (bulh. gradina);
razboju	— zbůjnickví;	slabilje	— slálost.

Slov slovanského původu je nejvíce v hovorů meglenských i bitolských Kucovalachů, obklopených se všech stran bulharským živlem a nejméně v hovorů berských Vlachů, kde opět převládají řecká slova.

S Bulhary žijí Kucovalaši přátelsky a časté jsou zjevy, že v četách bulharských vystupují i Kucovalaši, vidící v Řecích společného jim a Bulharům nepřítel. Proto také řecké vojsko a hlavně z makedonských Řeků rekrutovaní andarti tak kruté řádili v Kucovalašských vsích, nutíce obyvatelstvo hledati ochranu v Bulharsku, tom Bulharsku, jež v době té ohrožovala rumunská armáda!

²⁷⁾ Wlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung von Dr. Gustav Weigand, Privatdocent an der Universität Leipzig. 1892.

Bulharka ze vsi Mirkovci (Skopská Černá Hora.)

Židé.

Ve „Skutcích apoštolských“ dovidáme se, že v Soluni žili Židé v době, kdy tam kázal křesťanství apoštol Pavel. Náleží tedy Židé k starším obyvatelům Makedonie. Tito však Židé nějak se vytratili a nebo splynuli s přistěhovanými se v XV. a XVI. století španělskými Židy. Silná obec židovská utvořila se v té době v Soluni a dovedla se tu uchováti v plné síle do dnes. Neobyčejnému rozkvětu těšila se obec ta v XVII. století. Židé solunští, jak se dovidáme od Hadži Kalfy, prosluli nejen svým bohatstvím, nýbrž i vzdělaností. Avšak sektářství ochromilo židovství solunské. Koncem XVII. století mnoho Židů v Soluni se poturčilo. Dnes už mluví výhradně tyto poturčenci turecky, kdežto Židé sami mluví španělským žargonem. V XVIII. století jeví se silný hospodářský i kulturní úpadek židovské obce a teprve v polovici minulého století nastává obrát k lepšímu. Dnes solunští Židé hrají opět důležitou roli na Balkáně, neboť veškeren obchod i průmysl solunský nalézá se v jejich rukou.

Ve vnitrozemí Makedonie se Židům nedaří. V Bitolji je silná kolonie, ale Židé žijí tu v bídných poměrech. Poněkud lépe daří se kolonii v Seru. Dostí je Židů dále v Skopiji, Strumici, Dojranu, Beru, Kosturu, Dramě, Štipu a Kumanovu. V poslední době usazují se židovští obchodníci všude po městech, ba i větších vsích makedonských a všude uplatňují své obchodní schopnosti, jimiž rozhodně předčí řeky i Kucovalachy. Solunští Židé, opírajíce se o své bohatství, vystupují okázale i důstojně, možno říci i drze vůči ostatním národům v Soluni žijícím. Za to vnitrozemští Židé charakterisují se známou úlisností, ponižeností a bojácností.

Cigáni.

Ze zbývajících národností, doplňujících pestrá mozaiku makedonského obyvatelstva, počtem nejsilnější jsou Cigáni. Bulhaři je nazývají obyčejně „Gjupeci“, což by svědčilo o jejich původu egyptském.

Žijí hlavně v městech. Není makedonského města, které by nemělo svou cigánskou mahalú (čtvrť), nápadnou cizinci na první pohled vyvrcholením příslovečné východní špíny a bídnými chatrčemi, kolem nichž v létě, v zimě válí se polonahé děti, které, jakmile jen spatří někoho cizího, sesypou se kolem něho a dotěrně žebrají, dotýkajíce se stále čela i úst a zpívaně opakujíce: „Maj, maj, maj!“ Nejčtetnější jsou v Bitolji, kde jsou dvě velké cigánské čtvrti. Cigáni bitolští jsou vyznání pravoslavného, mluví bulharsky a v církevním boji o přivtělení Bitolska k exarchátu svými hlasy rozhodli vítězí ve prospěch Bulharů. Hodně je jich též v Prilepu, Skopiji, Seru, Dramě. Hlavně ale obydlena jsou jimi nezdravá, močálovitá místa při dolním toku řeky Vardaru v Solunsku a kolem jezer Tachina a Beretli gjol, dále též kolem ústí řeky Mesty. V severní Makedonii dosti velký ostrov tvoří v skopských bařinách. Cigáni jako by byli ušetřeni zhoubné zimnice i jiných nemocí v krajích těch zdomácnělých. Pozoruhodné je též, že ni cholera neřádí mezi nimi v takové míře, jako mezi příslušníky jiných národností. Práci hrobařskou v době epidemií vesměs vykonávají Cigáni a přece epidemie si mezi nimi vyžádají nejméně obětí.

Dostí je Cigánů pravoslavných, ale většinou jsou vyznání muhamedánského. Turci na ně hledí s vysoká a tak obyčejně cigánské čtvrtě mívají své džamie a hřbitovy. Hrubé práce nemilují. Místy byli statkáři tureckými usazení kolem čiflíků (statků) jako pracovní síla a tak vznikly během doby celé vesnice cigánské. Nejoblíbenější prací Cigánů je některé řemeslo: jsou hlavně kováři a klempíři. V městech obstarávají úlohu posílů, roznašečů, nosičů břemen i čidičů obuvi. Jsou vesměs hudebně nadaní a jako šumaři stále se potulují od vesnice k vesnici. Ni jedno národní veselí nebo svatba neobejde se bez cigánské hudby. Housle, píšťala a buben jsou hlavní hudební jejich nástroje.

Mnozí Cigáni jsou dosti zimožní. Jednak z toho důvodu, jednak též proto, že Cigánky často bývají neobyčejně krásné, příslušníci jiných národů nezdráhají se hledati nevěsty v cigánských čtvrtích. Přísných mravů Cigánky nejsou. V městech makedonských rekrutují se z nich prostitutky.

Jazyk cigánský přeplněn je turcismy a slavismy. Například umějí Cigáni vedle své mateřštiny buď ještě turecky nebo bulharsky a nebo arnautsky. Postrádají nejprimitivnějšího vzdělání a pouze pravoslavní posílají děti buď do bulharských nebo řeckých škol. Jinak ale jsou obdařeni bohatě duševními schopnostmi, živostí povahy i energií, která ale nebývá nikdy korunována vytrvalostí.

Ostatní národnosti.

Čerkesi se přistěhovali do Makedonie v druhé polovině minulého století vyzváni k tomu polskými agenty. Nejvíce se jich usadilo v okolí Seru, Bitolje i Skopije. Ale po ruskoturecké válce mnoho jich ubylo. Podnebí makedonské rovněž jim nesvědčí a vládne mezi nimi velká úmrtnost. Silné kolonie jsou v Demir Hisaru, Seru, Dramě i Gevgelii. Čistě čerkeská je vesnice Čerkes-kěj (Kumanovsko), Novo Selo (Bitolsko) a Sv. Todor (Sarygjolsko).

Negři (Arapí, jak jim říkají v Makedonii) udrželi se v Soluni i Jenidže Vardaru. Jsou muhamedáni a na svůj původ připomínají jen pleť. Jinak sami se považují za Turky.

Armeni tvoří jen malé kolonie v Soluni a Dramě.

Rusi jsou athonští mniši. Je jich asi 4000 a vedle kláštera sv. Pantelejmon (též Rusík), v němž jest 2000 mnichů, žijí ještě v „skitech“ a „keliích“, vystavěných na půdě druhých klášterů, hlavně bulharského Žografu.

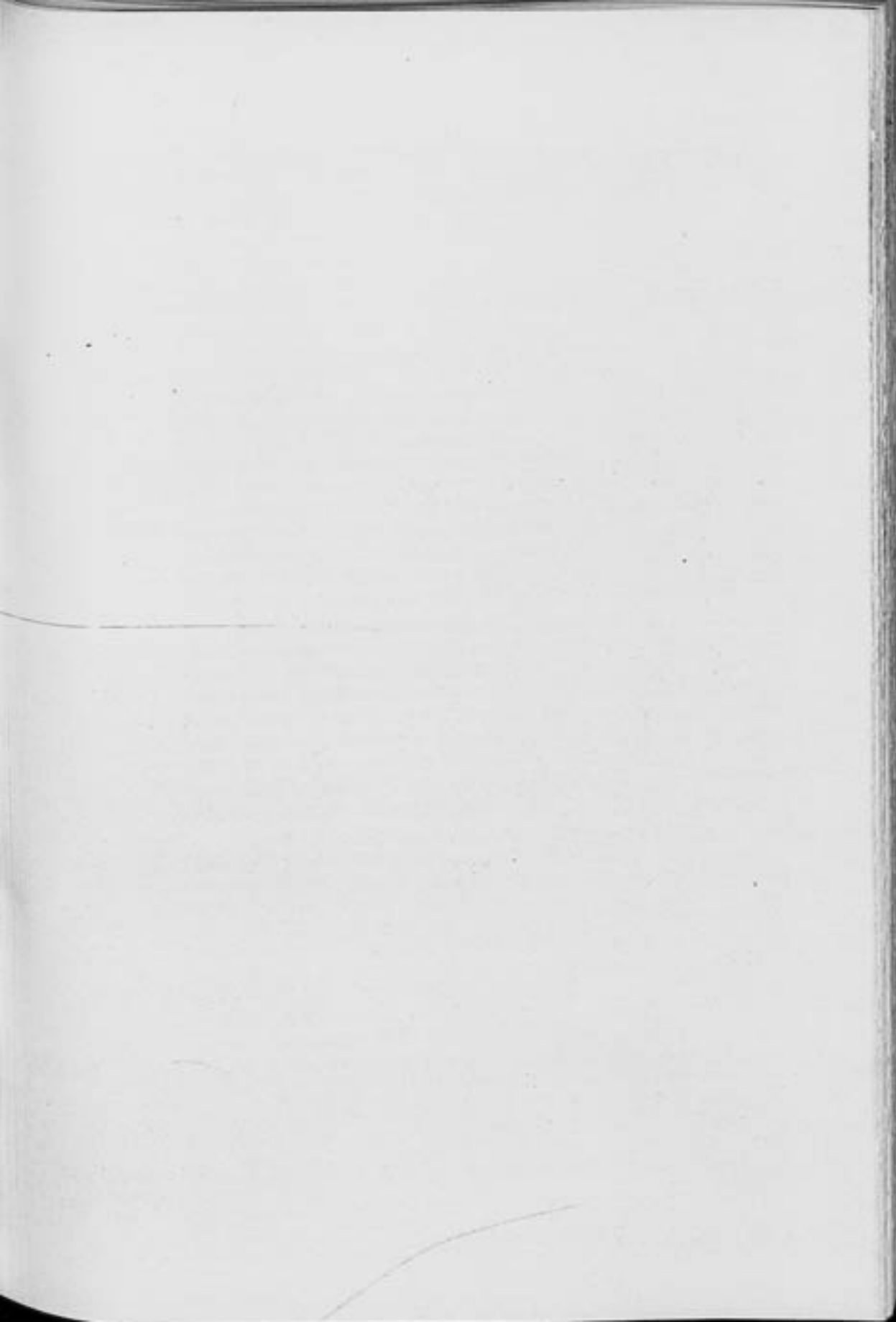
Gruzinci měli na Athosu svůj klášter Iver, založený někdy v VIII. století, ale Řeci je později vypudili. Teď jen asi 50 mnichů Gruzinců žije nedaleko kláštera iverského v oddělené budově. Kolonisovaní Gruzinci v okolí Jerisa vymizeli.

Evropané žijí v městech. V Soluni byla kdysi silná kolonie italská, ale v nejnovější době upadla. Vedle Italů je tu dosti Němců a Francouzů. Také v městech Bitolji, Skopiji a Kavale usazeno je několik rodin evropských.

v.
STATISTIKY.

A) *Statistiky obyvatelstva.*

Turecká říše nezná přesných statistik. Předmětem starostí tureckých úřadů bylo vždy jenom mužské pokolení, jakožto povinné buď vojenskou službou anebo výkupným za ni ve formě „daně z hlavy“. Ale při úplatnosti tureckých úředníků nebylo vyloučeno zatajování narození dítěte mužského rodu. Stejně bylo a je tomu s tak zvanými „nofuzy“. Narodí-li se dítě, turecké úřady vydají mu „nofuz“, to jest jakési vysvědčení s jménem, místem a datem narození. Bez tohoto nofuzu nelze dostatí pasu k cestování, ani svolení k ženitbě. Ale úplatkem dá se i to obejítí.

Z těch důvodů nofuzy, jako prameny k statistikám, jsou zcela nespolehlivé, jako jsou nespolehlivé i turecké oficiální statistiky. Turci totiž, nepřiznávajíce národnosti, obyčejně v rubriku „Turci“ vpočítali všechny muhamedány bez ohledu, jsou-li oni Bulhary (Pomáky), Arnauty, Řeky, Čerkesy nebo Negry a Cigány. A pro křesťany do založení exarchátu měli opět jen jednu rubriku „urum mileti“ — romejská čili řecká národnost, reprezentovaná v očích turecké vlády řeckým patriarchátem; teprve r. 1870 přistupuje ještě rubrika „bulgarmileti“.

Mnohem spolehlivějším pramenem statistickým jsou farní seznamy. Každá fara má určitý počet domů. Počítáme-li na dům průměrně pět obyvatel, můžeme dostatí přibližný počet všech farníků. Přirozeně pramen ten opět udává zhruba číslo pouze křesťanů. Na základě těchto pramenů zpracovány jsou téměř všechny dosavadní neoficiální statistiky a hlavně řecké i srbské. Z řeckých zasluhují zmínky tyto statistiky: Nikolaïdova, Delijanova, statistika uveřejněná v memorandu řeckého Syllogu a konečně nejnovější (r. 1913) Chalkiopolova; a srbské Veselinovičova i Gopčevićova. Řecké statistiky snaží se přivést co největší počet Řeků v Makedonii, srbské v ní nalézají, což je ještě snělejší, statisíce Srbů, jichž v ní vůbec není. Jak k tomu cíli pracují, jakých prostředků k tomu užívají, nejlépe demonstruje nejnovější řecká statistika „řecká Makedonie“, již v březnu 1913 uveřejnil tajemník řeckého konsulátu

ve Skopiji At. Chalkiopoulos.²⁸⁾ Statistika všimá si pouze vilajetů: solunského i bitolského, tedy Makedonie, jak si ji Řeci představují, bez vilajetu skopského. O vědecké ceně nemůže býti ni slova, přes to, že autor jistě měl všechny možné prameny po ruce, a to jak oficiální turecké, tak i řecké patriarchální a bulharské exarchální. Pojem národnosti jako by mu byl úplně neznám. A tak prostě Řeky nazváni jsou všichni příslušníci patriarchátu bez rozdílu, jsou-li to Bulhaři, Kucovaláši, Albánci nebo Cigáni. Tím ovšem není ještě řečeno, že by Chalkiopoulos nevěděl, že mezi těmito jeho Řeky vládou velké rozdíly. On tak zahrnuje je sice všechny ve společné rubrice „Řeci pravoslavní“, ale pro jednotlivé má opět zvláštní názvy. A tak se nazývají vlastní Řeci: „čistí Řeci (καθαροί Έλληνες)“; Bulhaři patriarchisti: „Řeci slovan- sky mluvící (σλαβόφωνοι)“; pravoslavní Kucovaláši: „Řeci vlašsky mluvící a nebo Řekovlaši (Έλληνοβλάχοι)“; a pravoslavní Albánci: „Řeci albánsky mluvící (άλβανόφωνοι)“. Aby ještě více Řeků napočítal, nezdráhal se při- znati za Řeky pravoslavné Cigány, jimž se dostalo názvu: „Řeci cigánského původu (Έλληνες άθηγατικοίς καταγωγής.“) Všechno to jsou Řeci pravoslavní (Ορθόδοξοί Έλληνες).²⁹⁾

Slova „Bulhar“ statistik nezná a místo něho k označení bulharské národnosti užívá dlouhých opisů: „Uznávající proti- kanonický bulharský exarchát“ (ἀναγνωρίζοντες την άντικανονικήν βουλγαρικήν Έξουχίαν); anebo: „schismatici bulharující“ (σχισμα- τικοί βουλγαρίζοντες). Pro Kucovalachy, hlásící se k své národ- nosti, má rovněž dlouhý titul: „Rumunující neboli Řekovlaši, odtržení násilím, lstí nebo zlatem rumunskou propagandou“ (Ρουμανίζοντες ήτοι Έλληνοβλάχοι προσηλωτισθέντες βία, δόλιμ ή χρυσίμ υπό της ρουμανικής προπαγάνδης).

V této „řecké Makedonii“ napočítal Chalkiopoulos celkem 1,705.000 obyvatel, z nichž je:

1. muhamedánů (Turků, Pomáků, Arnautů, Cigánů a j.)	
v solunském vil.	423,454
v bitolském vil.	194,693
všech	<u>618,147</u>
2. pravoslavných Řeků (všech udaných druhů)	
v solunském vil.	286,985
v bitolském vil.	373,930
všech	<u>660,915</u>

²⁸⁾ Η Μακεδονία εθνολογική και στατιστική των βλακετίων Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου, υπό του κ. Αθ. Χαλκιαπούλου προξενικού γρομμικτίως. V athenských novinách Αθήναις ze dne 23. března 1913.

²⁹⁾ Vlad. Sis: Kritické dny Bulharska. Praha 1914.

3. bulharujících schimatiků	
v solunském vil.	174.777
v bitolském vil.	139.493
všech	<u>313.270</u>
4. rumunujících	8.500
5. srbských	4.000
6. katolíků(!)	2.400
7. Židů	88.000
8. Rusů (mnichů na Athosu)	3.615
9. Gruzinců (mnichů na Athosu)	52
10. různých	<u>6.000</u>
Celkem	<u>1704.899</u>

Může být brána taková statistika vážně? Vždyť ve skutečnosti Řeků v Makedonii je jen 200.000! Vzoru řeckého drží se i srbské statistiky. Je to hlavně proslulý Gopčević,⁴⁰⁾ jenž našel v Makedonii výhradně jen Srby, a kde tito „Srbi“ mluvili arnautsky nebo řecky, turecky a kucovalšsky, prohlásil je prostě za Arnauty, Řeky, Kucovalachy a Turky srbského původu. Gopčeviče také nikdo z cizích učenců neosměluje se brát vážně a mnozí, jako Weigand, Tomášek, Oesterreich, Opiel, Murko, Kočubinskij, Bašmakov, Florinskij⁴¹⁾ a Niederle⁴²⁾ ho otevřeně odsoudili. Vídeňský slavista prof. Jaglič⁴³⁾ vyjádřil se o jeho dílu následovně:

„Schade um das schöne Papier und den schönen Druck — die beiden gediegensten Seiten des Werkes.“

A známý ruský archeolog N. Kondakov⁴⁴⁾ při popisu Skopije zmiňuje se o Gopčeviči takto:

„Proslulý Gopčević, politikující srbský turista, praví ve své knize (Makedonie a St. Srbsko) na str. 182 následující: — Skopije (tur. Üsküb), město s 22.000 obyvatel; z toho je asi 11.000 Srbů (z nichž 3500 muhamedánů), 1200 Cigánů, 3500 Albánců a 6000 Turků. Srbi mluví dosti dobře turecky a mnozí z nich jsou pobulhařeni a získáni bulharskou propagandou. — Tento úryvek skýtá nejlepší příležitost k ocenění slepé srbské politiky, jež až dosud odmítajíc jakoukoliv skutečnost bláznivě fantasmuje tam, kde by bylo místné, aby stanula na reální půdě. Zřejmé je, že ve Skopiji nikdy nebylo značného počtu Srbů, ale určitý počet, třeba i v míře omezené, byl

⁴⁰⁾ Spiridon Gopčević: *Macedonien und Altserbien*. Wien 1889.

⁴¹⁾ Florinskij: *Živaja starina* 1, str. 20—23.

⁴²⁾ Niederle: *Makedonská otázka*, str. 26—27.

⁴³⁾ Jaglič: *Archiv* XV., str. 618.

⁴⁴⁾ Kondakov: *Makedonija*. Petrohrad 1909, str. 171.

a nikdo druhý, zdůrazňují, než právě tato srbská část slovan-
ského obyvatelstva představovala kulturní stránku Skopje —
— Ale hlavní věc, jež je přímo komická, je naprostá nepří-
tomnost Bulharů v městě, dle informací Gopčevićových a
současně žaloby tohoto cestovatele na triumf, velkou radost
i výsměch hbitých bulharských agitatorů, ovládnuvších město.
Odkud, řekneš si, mohli by se oni vzít, když by základní oby-
vatelstvo nesestávalo se z Bulharů?"

Gopčević, stejně jako Veselinović i Ivanič, napočítali
v Makedonii přes 700.000 Srbů, třebaže je jich není v Makedonii
v té době ani 700. Jsou tu Srbomaní, ale ne Srbi. A ani
Srbomanů není tolik. R. 1905 bylo jich všech v Makedonii
60.207, a rozdělení byli v jednotlivých okresích následujícím
způsobem:

1. v okrese kumanovském i prešovském	18.686	Srbomanů,
2. " " tetovském i gostivarském	11.504	"
3. " " kičevském	9.000	"
4. " " prilepském	6.500	"
5. " " skopském	5.864	"
6. " " vodenském	4.332	"
7. " " ochridském	1.198	"
8. " " palanském	1.120	"
9. " " kratovském	900	"
10. " " bitolském	584	"
11. " " debrském	200	"
12. " " gevgelijském	325	"
Celkem		60.207 Srbomanů,

Stav ten se značně v pěti letech změnil a r. 1912 vidíme
v Makedonii celkem 97.723 Srbomanů, z čehož jedině na
skopský vilajet k Makedonii patřící připadlo 76.892 a to ná-
sledovně:

v okrese prešovském	27.678	Srbomanů (17.74%)
" " kumanovském	16.023	" (30.85%)
" " palanském	10.820	" (39.62%)
" " skopském	6.690	" (9.76%)
" " gostivarsko-tetovském	10.690	" (17.74%)
		(7.33%)
" " velešském	4.630	" (9.88%)
" " kratovském	361	" (1.57%)
Celkem		76.892 Srbomanů (15.94%)

Na skopský sandžak (mimo prešovský a tetovsko-gosti-
varský okres) připadá celkem 38.599 Srbomanů oproti 166.565
Bulharům exarchistům (11.10% : 47.82%).

V bitolském vilajetu bylo r. 1912 Srbomanů 20.300 a

v solunském jen asi 500. Tito Srbomani neliší se ničím od Bulharů exarchistů leda jen příslušenstvím církevním. Národnost a jazyk je společný: pouze jedni prohlásili se dobrovolně za příslušníky exarchátu a druzí byli propagandou udrženi v patriarchátu i získáni pro „národnost srbskou“.

Tím tedy odbyta je problematická národnost srbská. Přidrží se údajů exarchátních jako nejspolehlivějších. Do statistik exarchátních, zárlivě kontrolovaných jak Řeky tak i Srby, nejméně může vklouznouti chyb a úmyslná ni jedna. Překrucování údajů a číslíce Bulhaři, aby snad na základě jich se domáhali nových biskupství, nemohli, neboť by toho Řeci a Srbi jistě netrpěli. Mimo to v exarchátních statistikách činí se zřejmý rozdíl mezi Bulhary exarchisty, uniaty i patriarchisty. A nějakých Bulharů řecky, vlašsky nebo cigánsky mluvících, stejně jako ni Řeků, Arnautů a Vlachů bulharského původu statistiky tyto neznají.

Divně počítají též rumunští statistici. Anonym „Un Latin“⁴⁵⁾ uvádí pro Makedonii tuto statistiku:

Turků	300.000
Aromunů	375.000
Albánců muhamedánů	200.000
„ křesťanů	100.000
Bulharů	450.000
Srbů	50.000
Řeků	250.000
Zidů	100.000

Celkem . . . 1,825.000 obyvatel.

Tak nízké číslo obyvatel Makedonie omlouvá Latin okolností, že v letech 1900—1905 Makedonie značně byla vylištěna povstáním i exekucemi. Čísla pro jednotlivé národnosti brána jsou jen přibližná. Ale největší svobody použil autor při odhadování počtu Aromunů neboli Kucovalachů. 375.000 je počet jistě značný a vyžadoval by, aby Kucovalši obývali nejméně jednu šestinu Makedonie, což ale vpravdě není (viz v odd. „Národopis“ — „Kucovalši“). Nejspřávnější statistiku pro kucovalašskou národnost udává dr. G. Weigand,⁴⁶⁾ jenž obešel celou Makedonii a našel Kucovalachy v těchto krajích i v tomto počtu:

⁴⁵⁾ „Une Confédération orientale comme solution de la Question d'Orient“ par un Latin. Paris 1905, str. 49.

⁴⁶⁾ Dr. Gustav Weigand: Die Aromunen, Leipzig 1895.

1. v horách mezi Ostrovským a Kosturským jez.	8.600
2. v horách Nėgušských západně od Beru . . .	4.620
3. na severních a západních svazích bitolského Peristeru	12.700
4. v roztroušených, čistě kucovalašských vsích západní Makedonie	3.480
Celkem ! . . .	29.400

V krajích i vsích čistě kucovalašských je tedy 29.400 Kucovalachů. Vedle toho nalézají se v značném počtu Kucovalaši smíšení s jinými národnostmi. Jsou to hlavně města a vesnice: Bitolja, Kruševo, Chrupišta, Šatišta, Resen, Ochrid, Prilep a j. 23.386. Všech Kucovalachů v západní Makedonii je tedy 52.786.

Ve východní Makedonii čistě kucovalašské vesnice jsou:

Ramna	325
Baba Ali	200
Buždova i Lopova	1500
Celkem	2025 Kucovalachů.

A smíšené vesnice i města:

Solun	2500
Sěr	2500
Džumaja D.	1000
Gorni Poroj	800
D. Hisar	500
Nigrita	500
Alistrate	400
Tachinské vsi	100
Celkem	8300 Kucovalachů.

Ve východní Makedonii je tedy 10.325 Kucovalachů.

Úhrnem: v západní Makedonii	52.786
ve východní Makedonii	10.325
<u>63.111 Kucovalachů.</u>	

Číslici tu potvrzují i statistiky exarchátní, jež udávají pro Makedonii 73.444 Kucovalachů. V to však jsou započítáni i Kucovalaši z okresu grebenského (9220) a naseličského (534), k Makedonii nepatřících. Odpočítáním jich dostáváme pro makedonské Kucovalachy správnou číslici 63.690.

Vady tureckých oficiálních statistik jsou uvedeny v předu. Obyčejně uvádějí čtyři a někdy jen tři národnosti a to: tureckou, bulharskou, řeckou a židovskou. R. 1904 v solun-

ském oficiálním listu „Hassir“⁴⁷⁾ uveřejněna byla tato statistika makedonského obyvatelstva:

1. vilajet solunský	1,025,899	obyvatel
2. „ bitolský	1,105,592	„
3. „ kosovský	770,229	„
Celkem	2,901,720	obyv. v Makedonii.

Z toho opět:

1. Turků	1,508,507	
2. Bulharů	757,534	
3. Řeků	627,962	
Celkem	2,901,720	obyv. v Makedonii.

Odkud tak vysoký počet Turků? Především místo slova „Turci“ mělo by se napsati „muhamedáni“. Ale i pak je čísllice ta příliš vysoká. Všechni muhamedánů v Makedonii je nanejvýše 900.000, z čehož Turků pouze 554.000. Ostatní jsou muhamedánští Albánci (167.030), Bulhaři (149.747 Pomáků) a ostatní (56.000 Cigánů, Řeků, Valachů, Židů, Čerkesů i Negrů muhamedánského vyznání plus bosensští muhadžiři).

Takový je tedy rub a líc řeckých, srbských, rumunských i tureckých statistik.

Místo 600.000 Řeků ve skutečnosti je jich 212.394 (částecně i naseličský okres); místo 700.000 Srbů ve skutečnosti je jich 97.723 Srbomanů; místo 300—600.000 Kucovalachů ve skutečnosti je jich 63.690; místo 1,508.507 Turků ve skutečnosti je jich 900.000 muhamedánů a pouze 554.000 Turků.

Zbývá promluvit o bulharských statistikách. Jsou nejspolehlivější, ježto se opírají o kritické prameny exarchátní. Příslušníky exarchátu byli vždy jen Bulhaři a žádné jiné národnosti, jako je tomu s patriarchisty, mezi nimiž nalézáme vedle Řeků i Bulhary, Valachy, Albánce, Cigány Srby, Turky ziljachovské i j. Exarchisti jsou Bulhaři, ale nemusí být naopak vždy Řeky patriarchisty. Jako byl chybný termín turecký „urum mileti“ pro patriarchisty, tak opět správný byl termín „bulgar mileti“ pro exarchisty. Patriarchát směle připočítával k řecké národnosti i ne-Řeky, exarchát ne-Bulharů napočítati si k bulharské národnosti nemohl, poněvadž jich neměl. A podvodně toho činiti nemohl z toho důvodu, že veškera jeho činnost zárlivě byla kontrolována tak četnými i fanatickými nepřáteli bulharské národnosti i církve. Z důvodů těch musíme uznati bulharské statistiky za poměrně nejpřesnější a nejspolehlivější. Obzvláštní důvěru zaslouží si statistika Vasíla Kančova⁴⁸⁾ udávající tento stav obyvatelstva Makedonie:

⁴⁷⁾ „Hassir“, č. 991. Solun 1904.

⁴⁸⁾ Vasil Kančov: Makedonija. Sofie 1900.

P o č e t o b y v a t e l s t v a

Jméno okresu (kazy)	Bulhaři		Turci	Čer- kesi	Řeci		Armuti		Vlaši	Židé	Ci- gáni	Různí	Celkem
	křesťané	muham.			křesťané	muh.	křesť.	muh.					
1. solunský vilajet:													
1. solunský okr.	27.164	—	31.978	—	33.761	—	—	—	—	55.000	3.553	8.500	159.856
2. berský »	6.267	—	7.300	—	14.976	—	—	—	7.890	500	1.700	—	38.633
3. dojranský »	9.618	1.270	17.492	—	—	—	—	—	—	160	1.048	—	29.588
4. dramský »	9.092	10.502	23.450	50	4.600	—	—	—	127	150	3.613	150	55.877
5. e. vardar. »	24.789	12.170	8.485	40	25	—	—	—	274	90	1.827	60	48.760
6. vodenský »	25.839	7.940	8.088	—	—	—	—	—	430	—	873	—	43.180
7. gevgelijský »	20.643	—	14.900	187	—	—	—	—	9.430	—	655	3.500	49.315
8. tikvešský »	26.575	17.961	2.076	—	—	24	—	—	122	—	535	—	47.293
9. velešský »	35.734	1.900	15.110	—	—	—	1.150	—	500	—	710	—	55.104
10. strumický »	23.602	—	14.930	—	—	—	—	—	—	700	1.650	—	40.882
11. kukušský »	21.468	—	19.928	—	—	—	—	—	—	—	1.782	—	43.173
12. lagadinský »	10.150	—	20.081	—	9.070	—	—	—	—	150	1.025	—	40.476
13. kasandrij. »	—	—	4.083	—	30.359	—	—	—	—	—	—	—	34.442
14. athoský »	1.100	—	—	—	4.500	—	—	—	250	—	—	4.060	9.910
15. serský »	40.316	220	28.220	1.060	28.665	—	—	—	1.800	2.500	4.568	340	107.684
16. zichmanský »	16.290	—	6.260	—	14.005	—	37	—	710	—	1.205	3.900	42.407
17. d. hisarský »	30.890	1.150	14.690	650	350	—	—	—	2.165	—	1.575	—	51.470
18. petričský »	27.773	865	11.310	—	—	—	—	—	40	—	1.100	—	41.088
19. melnický »	16.998	700	5.551	—	2.650	—	—	—	1.150	—	1.222	—	28.271
20. g. džumaj. »	21.282	3.900	4.575	—	60	—	—	—	1.130	180	351	—	31.478
21. razložský »	23.100	8.870	80	—	—	—	—	—	650	—	650	—	33.350
22. nevrop. »	35.310	26.962	12.500	—	—	620	—	—	988	—	1.155	—	77.645
23. pravištský »	—	500	9.050	—	6.900	300	—	—	—	—	1.616	—	18.366

24. kovářský	—	2.710	12.370	—	3.700	—	—	—	400	1.085	200	20.465
25. saryšaban.	180	—	14.586	—	200	—	—	150	—	605	—	15.721
Celkem . . .	454.180	97.620	311.103	1987	153.821	920	61	1150	28.949	59.940	20.710	1.161.539
II. škopský vilajet:												
1. škopský okr	34.862	2.455	17.024	30	50	—	150	9.032	450	800	800	68.122
2. tetovský »	31.897	1.554	15.680	—	—	—	874	27.798	50	—	—	79.509
3. kumanov. »	34.191	500	6.150	300	—	—	—	6.166	50	30	—	48.421
4. prešovský »	27.678	—	—	—	—	—	—	9.446	—	—	—	37.124
5. kratovský »	19.385	—	3.805	—	—	—	—	—	340	—	—	23.850
6. palanický »	24.162	—	2.500	—	—	—	—	—	220	—	—	27.572
7. kočanský »	20.786	—	11.820	20	—	—	—	45	2.02	—	—	36.043
8. malešov. »	19.751	8.605	425	—	—	—	—	—	—	—	—	29.298
9. štipický »	22.492	—	25.675	—	—	—	—	—	—	800	—	49.607
10. radovišt. »	9.043	—	11.061	—	—	—	—	—	—	—	—	20.494
Celkem . . .	214.197	13.114	94.140	350	50	—	1.021	52.492	3.130	1.630	9.091	420.008
III. bitolský vilajet:												
1. bitolský okr.	88.811	2.446	14.370	200	—	—	650	12.346	22.995	5.500	500	151.063
2. prílepský »	57.213	1.740	8.150	—	—	—	—	3.525	745	—	—	73.146
3. lerinský »	37.781	—	11.410	300	—	—	2.844	2.000	3.424	20	—	60.025
4. ochridský »	41.203	3.028	6.000	—	—	—	300	6.991	1.960	—	—	60.305
5. kičevský »	25.476	7.660	—	—	—	—	—	6.190	—	—	—	39.590
6. detský »	15.438	10.292	3.380	—	—	—	—	28.695	—	—	—	53.505
7. fečský »	12.015	6.565	—	—	—	—	2.221	3.738	—	—	—	25.539
8. kosturský »	46.783	4.340	3.925	—	9.415	175	910	3.434	4.280	750	—	75.022
9. kajlarský »	7.916	—	27.155	—	1.800	—	—	—	1.730	—	—	38.601
10. naseličský »	1.215	—	—	—	23.203	7.267	—	—	534	—	—	32.559
11. grěbenský »	—	—	500	—	13.717	4.871	—	150	9.220	—	—	28.728
12. kožanský »	—	—	14.531	—	8.773	1.140	—	—	300	—	—	24.944
Celkem . . .	333.956	36.069	84.421	500	56.908	13.433	7.426	62.669	45.188	6.270	11.368	663.927

Tedy v celé Makedonii, k níž chybně Kančov připočítal i okres grebenský a celý naseličský, bylo r. 1900:

1. Bulharů křesťanů	1,032.233
2. Bulharů muhamedánů (Pomáků)	146.803
3. Turků	494.664
4. Čerkesů	2.837
5. Řeků křesťanů	210.779
6. Řeků muhamedánů	14.373
7. Arnautů křesťanů	8.510
8. Arnautů muhamedánů	115.701
9. Kucovalachů	77.267
10. Židů	67.840
11. Cigánů	54.557
12. Různých	22.010

Celkem . . . 2,247.574 obyvatel.

Odečteme-li okres grebenský celý a naseličský částečně, dostaneme pro Makedonii geografickou počet obyvatel 2,195.000. Kančov dále vypočítává obyvatelstvo jednotlivých krajů k Makedonii patřících, jako na př. Pogradačko i j. A tak definitivní statistika jeho pro Makedonii je tato:

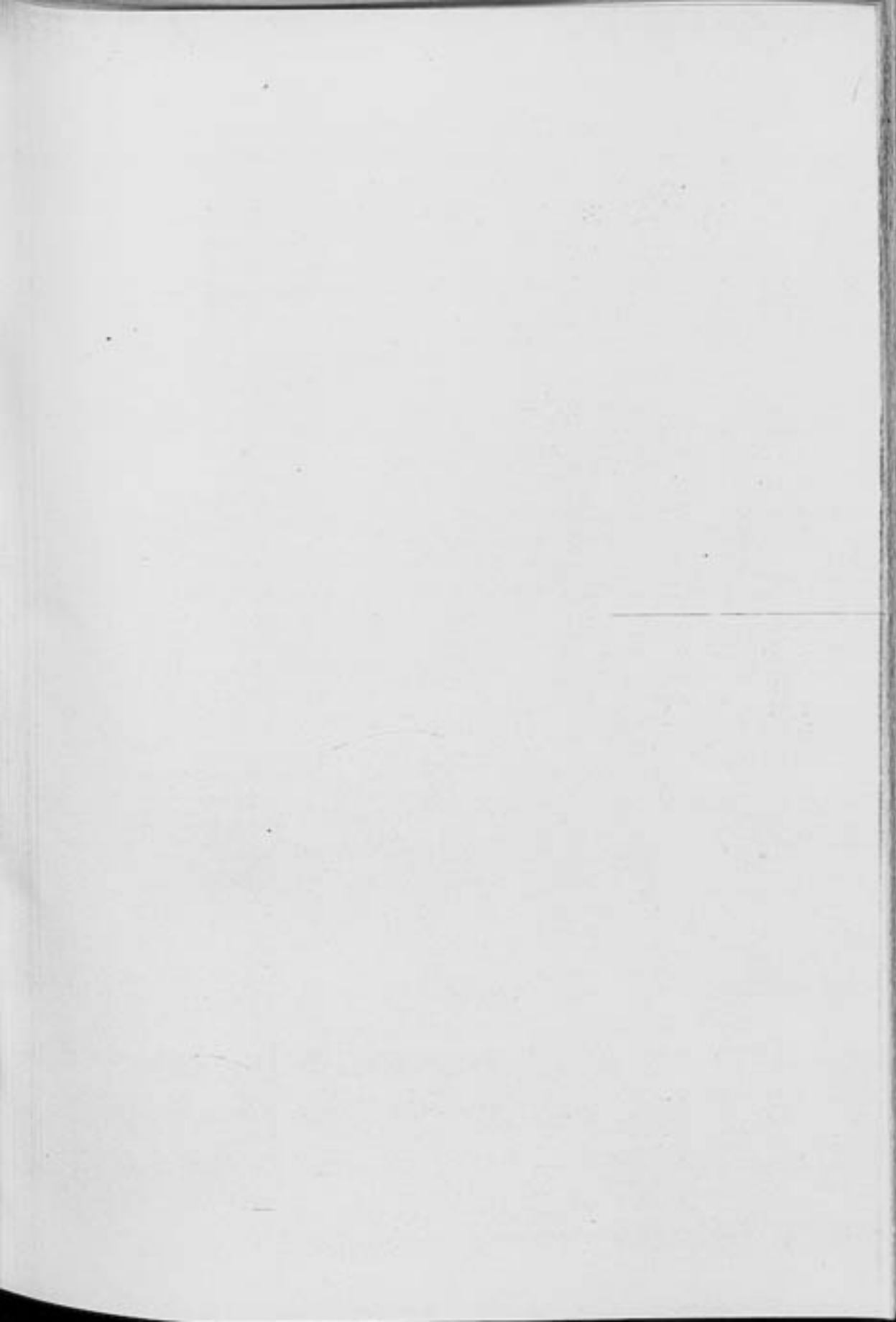
	Křesťanů	Muha-medánů	Všech
Bulharů	1,032.533	148.803	1,181.336
Turků	4.240	494.964	499.204
Řeků	214.329	14.373	228.702
Arnautů	9.510	119.201	128.711
Vlachů	77.267	3.500	80.767
Židů	—	—	67.840
Cigánů	19.500	35.057	54.557
Rusů	4.000	—	4.000
Čerkesů	—	2.837	2.837
Srbů	400	300	700
Armenů	300	—	300
Negrů	—	200	200
Gruzinců	60	—	60
Různých	—	—	9.010
Celkem	1,370.949	819.235	2,258.824

Kančovy statistiky vynikají správností a objektivností. Kančov jde často ve své objektivnosti tak daleko, že raději obětuje menší bulharské, než aby jejich započítáváním dopustil se snad nějaké chyby. V jeho době Srbů a Srbomanů vlastně ani ještě nebylo a proto plným právem všechny kře-

Na besedě v zahradě (Tetovsko).

sfany Bulhary udává jako takové. V procentech stav bulharského živlu v jednotlivých okresích je dle něho následující:

1. malešovský okres	97%	23. kočanský okres	58%
2. razložský	" 96%	24. strumický	" 57%
3. tikvešský	" 92%	25. skopský	" 55%
4. k. palanský	" 88%	26. kukušský	" 50%
5. kratovský	" 82%	27. debrský	" 48%
6. vodenský	" 82%	28. štipský	" 45%
7. prilepský	" 80%	29. radovištský	" 45%
8. nevrokopský	" 80%	30. gevgelijský	" 42%
9. g. džumajský	" 80%	31. tetovský	" 40%
10. kičevský	" 79%	32. serský	" 38%
11. e. vardarský	" 76%	33. zichnenský	" 38%
12. prešovský	" 74%	34. dojranský	" 37%
13. recký	" 73%	35. dramský	" 34%
14. ochridský	" 73%	36. lagadinský	" 25%
15. kumanovský	" 71%	37. kajlarský	" 20%
16. petričský	" 69%	38. solunský	" 18%
17. kosturský	" 68%	39. berský	" 16%
18. velesský	" 66%	40. kavalský	" 15%
19. melnický	" 63%	41. athosský	" 11%
20. lerinský	" 63%	42. naseličský	" 6%
21. d. hisarský	" 61%	43. pravištský	" 3%
22. bitolský	" 60%	44. saryšabanský	" 2%

V okresích grebenském, kočanském i na Kasandře Bulharů vůbec není.

Proporcionální stav tureckého živlu v Makedonii je tento:

1. saryšabanský okres	85%	13. kočanský okres	32%
2. kajlarský	" 70%	14. gevgelijský	" 30%
3. kavalský	" 60%	15. d. hisarský	" 28%
4. dojranský	" 59%	16. velesský	" 27%
5. kočanský	" 58%	17. petričský	" 27%
6. radovištský	" 55%	18. serský	" 27%
7. štipský	" 53%	19. skopský	" 25%
8. lagadinský	" 50%	20. zichnenský	" 24%
9. pravištský	" 49%	21. solunský	" 20%
10. dramský	" 46%	22. tetovský	" 20%
11. kukušský	" 46%	23. lerinský	" 20%
12. strumický	" 36%	24. berský	" 19%

25. melnický	okres	19%	33. pilepský	okres	11%
26. e. vardarský	"	18%	34. ochridský	"	10%
27. vodenský	"	17%	35. bitoljský	"	10%
28. kratovský	"	16%	36. k. palanský	"	9%
29. g. džumajský	"	15%	37. debrský	"	6%
30. nevrokopský	"	15%	38. kosturský	"	5%
31. kumanovský	"	13%	39. tikvešský	"	5%
32. kasandrijský	"	12%			

Řecký živel omezuje se na některé jižní okresy makedonské:

1. naseličský	okres	94%	9. serský	okres	25%
2. kasandrijský	"	88%	10. lagadinský	"	22%
3. grebenský	"	65%	11. solunský	"	20%
4. athoský	"	46%	12. kavalský	"	18%
5. berský	"	40%	13. kosturský	"	13%
6. pravištský	"	39%	14. melnický	"	9%
7. kožanský	"	35%	15. dramský	"	8%
8. zichnenský	"	32%	16. kajlarský	"	5%

A arnautský živel:

1. debrský	okres	46%	6. kumanovský	okres	14%
2. tetovský	"	35%	7. skopský	"	13%
3. řecký	"	27%	8. ochridský	"	12%
4. prešovský	"	25%	9. litolský	"	9%
5. kičevský	"	15%	10. pilepský	"	7%

Odpočítáme-li všude obyvatelstvo celého grebenského a ze čtyř pětina naseličského okresu, tu dostáváme správná čísla pro Makedonii geografickou. Od doby Kančovovy se stav obyvatelstva mnoho nezměnil a hlavně ne na venkově. V městech se ovšem jeví jakýsi přírůstek. Jako příklad může posloužit Kančovova statistika pro Bitolj a nejnovější exarchátní údaje z r. 1910.

R. 1900 měla Bitolj:	R. 1910 měla Bitolj:
1. Bulharů . . . 10.000	1. Bulharů . . . 10.326
2. Turků . . . 10.500	2. Turků . . . 9.000
3. Arnautů . . . 1.500	3. Arnautů . . . 5.000
4. Vlachů . . . 7.000	4. Vlachů . . . 4.800
5. Židů . . . 5.500	5. Židů . . . 6.500
6. Cigánů . . . 2.000	6. Grkomanů . . . 4.900
7. Různých . . . 500	7. Srbomanů . . . 250
Celkem . . . 37.000	8. Řeků . . . 289
	Celkem . . . 41.056

Počet Bulharů se shoduje, Turků napočítal Kančov více, asi na újmu muhamedánských Arnautů. Od jeho pak počtu Kucovalachů třeba odpočítati Grkomany. Zajímavá je vůbec jeho statistika městského obyvatelstva v Makedonii. V Makedonii vidíme celkem 56 měst i městeček, každé s více než 10.000 obyvatelstva. Tak vysoké číslo měst dá se vysvětliti sociálními poměry, jež po řadu let v Makedonii vládly. Sedlák nemohl bezpečně pracovati a stále olupován zbůjnickými četami tureckými nebo arnautskými, byl nucen utíkat se do města a tu vyhledávati výživu. Tím se stalo, že pozvolna města, v nichž vládla daleko větší bezpečnost, vzrůstala a množila se. Kančov napočítal městského obyvatelstva 592.890 (tedy 27% všeho makedonského). Z toho:

1. Bulharů . . .	203.240 (z toho 12.000 Pomáků)	34-28%
2. Turků . . .	193.735 (z toho 1.750 křesťanů)	32-68%
3. Židů . . .	67.840	10-50%
4. Řeků . . .	58.315 (z toho 1.800 muhamed.)	9-83%
5. Vlachů . . .	21.465	4-23%
6. Cigánů . . .	20.219	3-80%
7. Albánců . . .	17.865	2-75%
8. Čerkesů . . .	601	
9. Různých . . .	8.910	
Všech . . .	592.890	

O pět let později druhý Bulhar D. M. Brankov⁴⁹⁾ vydal nové statistiky (rovněž opíraje se o prameny exarchátní) pro Makedonii. Jeho číslce se od číslce Kančovových zásadně neliší. Pro celou Makedonii udává tento národnostní stav:

⁴⁹⁾ D. M. Brancoff: La Macédoine et sa population chrétienne. Paris 1905.

Vilajet	Pouze křesťané										
	Bulhaři										
	Exarchisti	Patriarchisti		Uniatí	Protest.	Všichni	Řeci	Vlaši	Albánci	Cigáni	Celkem
		Grkomani	Srbomani								
I. solunský	362.734	132.309	1.136	2.432	1.984	501.110	147.097	25.421	232	7.756	681.616
II. bitolský	298.402	57.492	14.480	—	36	370.410	42.830	37.040	11.720	2.712	464.712
III. skopský	236.024	27.168	37.056	—	368	300.616	120	1.444	54	2.136	304.260
Celá Makedonie	897.160	216.969	52.672	2.432	2.388	1,172.136	190.047	63.895	12.006	12.604	1,450.528

K číslci 1,450.528 třeba připočísti ještě 900.000 muhamedánů, abychom dostali pro veškeré obyvatelstvo Makedonie přibližné číslo 2,350.528 obyvatel.

Nás interesuje počet Bulharů vůbec a exarchistů zvláště. Všimněme si i cizích statistik. A tu vidíme, že Rus A. F. Rittich²⁰⁾ napočítal v Makedonii zkrácení celkem asi o dvanáct okresů, v nichž Bulhaři vůbec nejsou zastoupeni, nebo jen slabě:

Bulharů	1,124.288
Řeků	59.833
Turků	360.626

Řeci jsou tu zkrácení, neboť Rittich nezapočítal okresy, v nichž Řeci tvoří silné většiny. Počet Bulharů je správný.

Francouz Gaston Routier (r. 1903), turecký solunský časopis „Hassir“ (č. 994, r. 1904), francouzský list Le Temps (č. 15.950, r. 1905) i exarchátní statistiky z r. 1905 udávají následující stav obyvatelstva makedonského:

	G. Routier (1903)	Hassir (1904)	Temps (1905)	Exarchát (1905)
Bulhaři exarch. . .	1,000.000	575.534	810.000	897.160
Bulhaři patriarch. .	—	320.982	300.000	290.158
Řeci	305.000	307.000	270.000	190.047
Srbi	180.000	100.717	150.000	—
Kucovaši	179.000	99.000	72.000	63.895
Albánci	70.000	—	—	12.006
Turci	4.000	—	—	—
Cigáni	23.000	—	—	12.604
všech křesťanů	1,761.000	1,403.213	1,602.000	1,456.688 ²¹⁾
Bulhaři	138.000	—	100.000	—
Řeci, Srbi	—	—	—	—
Valaši	51.000	—	—	—
Albánci	591.000	—	600.000	—
Turci	470.000	—	400.000	—
Turci i Albánci	—	1,508.507	—	840.433 ²²⁾
Cigáni	46.000	—	—	—
všech muhamedánů	1,294.000	1,508.507	1,100.000	840.433
Židů	93.000	—	80.000	—

²⁰⁾ A. F. Rittich: „Slavjanskij Mir.“ Petrohrad 1885, str. 115—116.

²¹⁾ plus v tom 4.820 Bulharů katolíků i protestantů.

²²⁾ v tom i Pomáci a Řeci, Valaši i Cigáni muhamedáni.

Veškerého obyvatelstva pak udávají tytéž statistiky pro celou Makedonii:

Gaston Routier	3,148,000 ²²⁾
Hassir	2,901.720
Temps	2,782.000
Exarchát	2,291.121

Zbývá ještě promluvit o stavu obyvatelstva v Makedonii v předvečer válek balkánských. Je to důležité hlavně z toho důvodu, že noví páni Makedonie teď ještě v míře větší budou překrucovati fakta, a statistiky „srbské Makedonie“ všude budou udávat pouze Srby místo Bulharů, kdežto řecké opět pouze Řeky. Pravdy se z nich nedoví nikdo. Exarchát přestal pro Makedonii „nebulharskou“ existovati a tudíž kritických i kontrolovaných statistik nebude (leda nenastanou-li nové změny politické!).

Jistě nejzajímavější bude seznámiti se statisticky s úspěchy srbské propagačny v Makedonii, pokud připadla jim. A tu třeba přiznati, že jsou nemalé. Prešovsko propadlo cele posrbení. Exarchát se o kraj tento nezajímal a později turecké úřady z návodu srbského nedovoľovaly škopskému metropolitu bulharskému, aby si zajel tam na inspekci. Proto veškeré obyvatelstvo bulharské národnosti (přes 27.000) pod vlivem srbské propagandy prohlásilo se za patriarchisty — neboli jinými slovy za Srby — Srbomany. Silně jsou zastoupeni Srbomani v Kumanovsku. R. 1910 bylo zde 31 čistě exarchistických vesnic a 50 srbomanských. Město Kumanovo třeba považovati za smíšené. Celkem tedy bylo Srbomanů toho roku 13.606. Příkladného roku bylo jich 13.701 a roku 1912 dokonce už 16.023, tedy téměř tolik, kolik i exarchistů (Bulharů). Nápadný úspěch měla srbská propaganda v Palansku. Kdežto ještě r. 1911 bylo exarchistů 19.415 a Srbomanů 4012, r. 1912 bylo prvních 13.412 a druhých 10.820! Čistě exarchistických vsí bylo r. 1912 29 a srbomanských 18. Město Palanka — smíšené. Úspěch dá se vysvětliti terorem srbským, podporovaným tureckými úřady. Exarchát a bulharská vláda nemohly pomoci a tak obyvatelé vsí: Gaber (780), Osut (871), Podržikon (735), Radibuš, Rankovci (1010), Metežovo (340), Dobrovnica (378) i jiní šmahem odpadli od exarchátu.

Na čtvrté místo náleží Gostivarsko s 12 čistě srbomanskými a 12 smíšenými vesnicemi, oproti 8 čistě exarchistickým. Srbomanů 5744 r. 1910 a 5140 r. 1911. To jsou okresy ze škopského sandžaku, v nichž měla srbská propaganda

²²⁾ G. Routier představuje si Makedonii z úplných vilajetů solunského, bitolského i kosovského, tedy celkem 76 okresů. Proto tak veliký počet obyvatelstva!

do poslední doby úspěch. Všude jinde jeví se úpadek. Tak v Tetovsku r. 1910 bylo Srbomanů 4784 a r. 1911 4784. Ve Velessku bylo r. 1910 Srbomanů 5145, r. 1911 už jen 5044 oproti 27.338 exarchistům.

V bitoljském vilajetu největšího úspěchu dosáhli Srbi v Kičevském okrese, kde r. 1912 bylo 38 vsí čistě srbomanských a 12 smíšených oproti 47 čistě exarchistickým. Srbomanů bylo r. 1911 9856 a r. 1912 — 10.007. V Prilepsku jich ubylo. R. 1911 bylo tu 9230 Srbomanů a r. 1912 8126 — o tisíc méně. Srbské propagandě dařilo se především mezi Grkomany — Bulhary patriarchisty — zaslepenými řeckým duchovenstvem. Mluvě o statistikách srbských uvedl jsem již zhruba počet Srbomanů v Makedonii vůbec i skopském vilajetu zvláště. Z vilajetu skopského neboli kosovského k Makedonii náleží celkem dvanáct okresů. Obecný stav obyvatelstva těchto okresů je následující v r. 1912:

Čís.	Okres	Bulhary				celkem
		exarch.	patriarch. srbomani	patriarch. grkomani	katol. a protest.	
1.	gostivarský . . .	3.722	6.013	—	—	9.735
2.	kočanský	18.691	—	—	—	18.691
3.	kratovský	17.791	361	—	—	18.152
4.	kumanovský . . .	16.358	16.023	—	—	32.481
5.	malešov. (pehčev.)	18.305	75	—	—	18.380
6.	palanský	13.412	10.820	—	—	24.232
7.	prešovský	—	27.678	—	—	27.678
8.	radovištský . . .	8.708	—	115	—	8.823
9.	skopský	29.233	6.690	5	67	35.995
10.	štipský	19.005	—	—	—	19.005
11.	tetovský	14.949	4.677	3	—	19.629
12.	velesský	25.082	4.630	—	—	29.692
	v skop. vilaj. mak.	185.263	76.967	123	67	262.493
		38.33%	15.94%	0.03%	0.43%	54.30%
	v skop. sandžaku	166.569	38.599	120	67	205.351
		47.82%	11.10%	0.03%	0.57%	58.95%

Oproti 185.236 Bulharům exarchistům stojí tu 76.967 Srbomanů a 67 Grkomani. V procentech je poměr 38.33:15.94%. Jistě poměr značně veliký. Pouze okresy kočanský, radovištský i štipský jsou prostě Srbomanů.

To platí tedy o bulharské národnosti v skopském vilajetu, k Makedonii náležícím. A všeobecný stav národnostní je tento:

Číslo	O k r e s	Bulhaři křesťané	Pomocí Bul. muh.	Vlaši Řeci	Turci	Arнауti		Celkem ⁴¹⁾
						muham.	křest.	
1.	gostivarský	9.735	553	34	7.135	16.041	—	33.902
2.	kočanský	18.691	—	1.161	14.621	32	—	35.599
3.	kratovský	18.152	—	—	4.470	—	—	22.930
4.	kumanovský	32.481	1.054	131	6.358	9.303	—	51.941
5.	malčevský	18.380	—	3	7.075	—	—	26.661
6.	palanský	24.232	4	—	2.694	—	—	27.309
7.	přešovský	27.678	—	—	—	9.446	—	37.124
8.	radovištský	8.823	—	—	12.740	—	—	21.891
9.	skopský	35.995	2.695	395	15.400	10.495	—	69.220
10.	štipický	19.005	—	—	25.650	—	—	45.936
11.	tetovský	19.629	2.890	26	13.750	27.220	8	63.853
12.	veleský	29.692	602	301	10.155	5.086	—	48.851
	v skop. vilaj. (mak.)	262.493	7.798	2.051	420.018	77.626	8	483.218
	v skop. sandžaku	205.351	4.355	1.991	99.163	24.919	—	348.339

41) V pojmu „celkem“ zahrnutí jsou i Židé, Evropané i jiné národnosti slabě zastoupené.

V procentech je poměr následující:

Číslo	Kaza (okres)	Bulharská křesťanství					Vlasi	Řeci	Pomáci	Turci	Arnauti
		Exarch.	Srbom.	Grkom.	Uniatí protest.	Vůbec					
1.	Gostivarský	1098%	1774%	—	—	2872%	010%	—	163%	2105%	4731%
2.	Kočanský	5250	—	—	—	5250	326	025%	—	4107	009
3.	Kratovský	7759	157	—	—	7916	—	020	—	1950	—
4.	Kumanovský	3149	3085	—	—	6234	025	011	203	1224	1792
5.	Malešovský	6866	028	—	—	—	001	—	—	2654	—
6.	Palanský	4911	3962	—	—	8873	—	—	002	987	—
7.	Prešovský	—	7456	—	—	7456	—	—	—	—	2544
8.	Radovišský	3978	—	—	053%	4031	—	—	—	5820	—
9.	Skopský	4223	976	013%	001	5200	057	031	389	2225	1516
10.	Slipský	4137	—	—	—	4137	—	—	—	5584	—
11.	Tetovský	2341	733	—	—	3074	004	—	453	2154	4263
12.	Veleský	5349	988	—	—	6337	004	—	129	2167	1086
	V skop. vilajetu	3833%	1594%	001%	003%	5430%	043%	009%	161%	2484%	1607%
	V skop. sandž.	4789%	1110%	001%	003%	5895%	057%	012%	125%	2847%	715%

Takový je tedy stav národnosti v skopském neboli kosovském vilajetu, pokud se svými dvanácti kazami patří k Makedonii. Pro ostatní Makedonii mám z r. 1911—12 statistiku výhradně jen obyvatelstva bulharské národnosti dle exarchátních údajů z jednotlivých eparchií.

Číslo	Eparchie a kazy	Pečaň Bilja a Bijeh	Exarchisti	Patriarchisti		Činili	Prote- stanti	Celkem
				Řekomani	Srbomani			
I. Veleská eparchie:								
1.	veleská kaza	69	27.338	—	5.044	—	—	32.382
2.	prilepská kaza částec.	6	1.915	—	412	—	—	2.327
3.	tikvešská »	7	2.085	—	—	—	—	2.085
	celkem	82	31.338	—	5.456	—	—	36.794
II. vodenská eparchie:								
1.	vodenská kaza částec.	35	7.451	4.759	135	—	10	12.355
2.	gevgeljská »	32	15.254	3.284	185	361	—	19.084
3.	e. vardarská kaza částec.	60	18.268	2.702	56	164	19	21.209
4.	karadža - abadská kaza	28	5.695	2.415	—	—	—	8.110
	celkem	155	46.668	13.160	376	525	29	60.758
III. debrská eparchie:								
1.	debrská kaza	43	8.955	—	309	—	—	9.264
2.	kičevská »	90	12.677	4	9.345	—	—	22.026
3.	prilepská » částec.	6	1.367	—	730	—	—	2.097
4.	rěčká »	20	13.074	11	614	—	—	13.699
	celkem	159	36.073	15	40.998	—	—	47.086
IV. dramská eparchie:								
1.	dramsá kaza	10	4.565	3.225	—	—	80	7.870
2.	zichnenská kaza	9	5.294	1.949	—	—	—	7.243
	celkem	19	9.859	5.174	—	—	80	15.113
V. kosturská eparchie:								
1.	kosturská kaza	90	20.643	13.154	—	—	—	42.797

2.	korčanská kaza částeč.	.	.	6	1,910	935	—	—	—	2,845
3.	nasličská »	.	.	6	100	1,835	—	—	—	1,935
	celkem	.	.	102	31,713	15,924	—	—	—	47,637
1.	VI. lerinská eparchie:									
2.	lerinská kaza částeč.	.	.	42	13,987	5,051	—	—	—	19,038
3.	kajlarická kaza »	.	.	17	4,253	3,898	—	—	—	8,151
	celkem	.	.	59	18,240	8,949	—	—	—	27,189
1.	VII. melnická eparchie:									
2.	d. hisarská kaza »	.	.	41	20,611	2,464	—	—	—	23,075
3.	melnická »	.	.	59	17,061	82	—	—	—	17,143
	petričská »	.	.	67	19,450	1,285	—	—	—	20,735
	celkem	.	.	167	57,122	3,831	—	—	—	60,953
1.	VIII. nevrokopská eparchie:									
2.	d. džumajská kaza »	.	.	33	21,304	—	—	—	9	21,313
3.	nevrokopská »	.	.	48	29,221	182	—	—	—	29,403
	razložská »	.	.	12	21,052	—	—	—	691	21,743
	celkem	.	.	93	71,577	182	—	—	700	72,459
1.	IX. ochridská eparchie:									
2.	bitoljská kaza částeč.	.	.	118	40,968	635	69	—	—	41,672
3.	korčanská »	.	.	11	2,270	—	—	—	—	2,270
4.	lerinská »	.	.	11	6,897	—	—	—	—	6,897
5.	ochridská »	.	.	82	34,966	927	1,104	—	—	36,997
	vodenská » částeč.	.	.	4	913	209	12	—	—	1,139
	celkem	.	.	226	85,019	1,771	1,185	—	—	88,975
1.	X. palagonijská eparchie:									
2.	bitoljská kaza částeč.	.	.	111	30,345	15,244	240	24	25	45,878
3.	lerinská »	.	.	1	2,830	—	—	—	—	2,830
	prilepská »	.	.	111	40,091	3,110	7,475	—	6	50,682
	celkem	.	.	223	73,266	18,354	7,715	24	31	99,390

Číslo	Eparchie a kazy	Počet mst a vsí Belh a vsí Bělá ty a vsí Bělá	Patriarchisti		Unia	Prote stanti	Celkem
			Exarchisti	Řekomani Srbomani			
XI. solunská eparchie:							
1.	berská kaza	21	1.461	844	—	—	2.305
2.	dojranská kaza částec	14	3.916	867	70	20	4.873
3.	kukušská »	52	14.349	293	—	162	17.205
4.	lagadinská »	15	2.036	5.979	—	—	8.015
5.	solunská »	40	9.576	9.495	—	—	19.071
	celkem	142	31.338	17.478	70	182	51.469
XII. strumická eparchie:							
1.	gevgeljská kaza	5	1.085	45	—	—	1.130
2.	dojranská »	6	1.131	510	—	—	1.766
3.	malešovská »	14	9.387	—	106	—	9.493
4.	radovištská »	33	8.733	—	—	115	8.848
5.	strumičská »	47	12.570	4.809	—	588	17.967
6.	tikvešská »	65	19.044	350	—	—	19.394
	celkem	170	51.950	5.714	106	703	58.598
XIII. serská eparchie:							
1.	serská kaza	67	18.071	7.735	—	130	25.936
	Celkem v bitolském i solun- ském vilaj.	1.664	563.234	98.257	25.906	3.205	682.327

Připočteme-li obyvatelstvo bulharské národnosti v 12 kazách skopského vilajetu, dostáváme celkový počet Bulharů v Makedonii 944.820. Číslo to udiví jistě každého, neboť téměř všechny statistiky bulharské i jiné (Routier a j.) udávají jich vždy přes milion. Ale tu musíme si připomenouti, že od r. 1908 obyvatelstvo makedonské značně prošlo silnou emigrací i vražděním. Z těchto 944.820 Bulharů bylo r. 1912 exarchistů 748.470. Byli tedy Bulhaři exarchisté přes to přese všechno nejsilnějším elementem v Makedonii. Od těchto 748.470 exarchistů Bulharů třeba teď odpočísti asi 200.000 jich, již byli dílem v poslední válce vyvražděni Srby a Řeky, dílem přinuceni prchnouti do Bulharska. Bulharská vláda většinou je opět vrátila do Makedonie, pokud tato připadla Bulharsku, anebo usídlila v Thrakii.

B) Statistiky škol.

Nepřátelé bulharského národa tvrdí, že Makedonie je pobulhařena školskou propagandou zahájenou exarchátem. Je to tvrzení nepravdivé, neboť:

1. tak zvaní makedonští Slované cítí se Bulhary ještě před založením exarchátu;

2. v Makedonii zahajuje se církevní boj proti řeckému patriarchátu, i zástupci makedonských měst bežou nejživější účast v cařihradských přípravách k odtržení se od patriarchátu a založení bulharského exarchátu;

3. a konečně — bulharské školy v Makedonii nejsou v době, kdy založen byl exarchát, žádnou novinkou, nýbrž naopak, není města i větší vesnice, jež by neměla své bulharské školy (viz dále odd. „Bulharství Makedonie“).

Jinými slovy, exarchát nebyl Makedoncům vnucen, nýbrž jimi naopak jako uvědomělými Bulhary toužebně přijat jako jediný prostředek k zastavení vítězné hellenisace. Školy bulharské měla Makedonie již na začátku minulého století. Viktor Grigorovič³⁰⁾ nalezl je v Nevrokopu, Velesu, Štipu, Kjustendilu (tehdy patřil k Makedonii), Banji (Razlogu), Dupnici, Džumaji, Ryle. A všude jinde viděl školy řecké, „navštěvované hlavně bulharskými dětmi,“ jako na př. ve Vodenu: „Navštívil jsem devět kostelů a též nově založenou řeckou školu, jež je navštěvovaná, až na malé výjimky, výhradně bulharskými dětmi.“³¹⁾

To bylo v letech čtyřicátých. Pak se stav zlepšil a Angličanky Mackenzie a Irby³²⁾ r. 1863 nalezly v Prilepu dvě bulharské školy se 400 žáky, ve Velesu opět dvě s 500 žáky a v Skopiji tři, z nichž jedna měla více než 100 žáků. Angličanky ty neviděly však škol v Štipu, Kratově, Kočanech, Nevrokopu, Melniku, Kukuši, Soluni, Bašinu Selu a j.

³⁰⁾ V. Grigorovič: Očerk putešestvija po evrop. Turcii. Moskva 1840, str. 167.

³¹⁾ *ibidem*, str. 107.

³²⁾ *Travels in the Slavonic provinces of Turkey — in Europe*. London 1877, str. 130—131.

Ale ovšem, to je pravda, že intenzivní rozvoj bulharského školství datuje se teprve od založení exarchátu. Není to nic divného. Až dosud musili Bulhaři o každou školu sváděti tuhé boje s řeckými biskupy, nemajíce při tom opory nikde, ni v úřadech. Když však byl založen exarchát, tu zákony přiznáno bylo mu právo, aby svobodně otevíral školy v krajích k němu připojených, což se také stalo. Řeci překážek činiti nemohli. Ale při tom nelze mluvit o nějaké pobulhařovací akci exarchátní. Bulharů pobulhařovati exarchát nemohl. Je-li řeč o nějaké propagandě, pak je to propaganda, jejímž jediným cílem je, cestou osvěty dokončiti dílo starých buditelů bulharského národa — makedonských Bulharů Pajsija, Neofyta Rylského, Pejčinoviče, Jakima Kirčevského, bratří Miladinových, Parličeva, Džinzifova, V. Popoviča, J. Kovačeva, Džina a mnohých jiných — ne v Bulharsku, nýbrž v Makedonii rozených bulharských vlastenců. Exarchát pouze pokračuje, ovšem ale jinou cestou a jinými zbraněmi, v bojích bulharského národa z dob šišmanovských s řeckým národem. Ze makedonští Bulhaři školy bulharské chtěli, dokazují ne řídke případy, že školy vydržovaly domácí „bulharské obce“.

Exarchát začal otevírati téměř v každé vsi národní školy a v městech střední. Při tom bylo pamatováno i na vzdělání žen, a vedle mužských škol napořád objevují se dívčí. Počet škol bulharských vzrůstal rapidně, jak se jasně vidí z uvedené statistiky:

V letech	solunský vilaj.			bitoljský vilaj.			kosovský vilaj.			Makedonie celá		
	škol	učitelů	žáků	škol	učitelů	žáků	škol	učitelů	žáků	škol	učitelů	žáků
1886-1887	137	200	6.689	120	179	6.917	96	137	4.709	353	516	18.315
1891-1892	199	290	8.226	174	271	7.821	105	173	5.023	478	731	21.070
1896-1897	278	428	14.252	234	361	14.210	184	292	9.455	696	1091	37.917
1899-1900	318	488	14.838	273	421	15.161	190	314	9.974	781	1221	39.973
1901-1902	360	563	17.169	288	436	17.127	211	380	10.816	859	1359	45.112

V desíti letech se počet škol bulharských (1886—1896) v Makedonii téměř zdvojnásobil. V první dekádi tohoto století vzrůst bulharského školství je ještě větší. Zastavím se poněkud obsírněji u posledního roku absolutistické vlády v Turecku (1907—1908). Školy bulharské v Makedonii jsou tří druhů: střední (gymnasia, učitelské ústavy paedagogické i du-

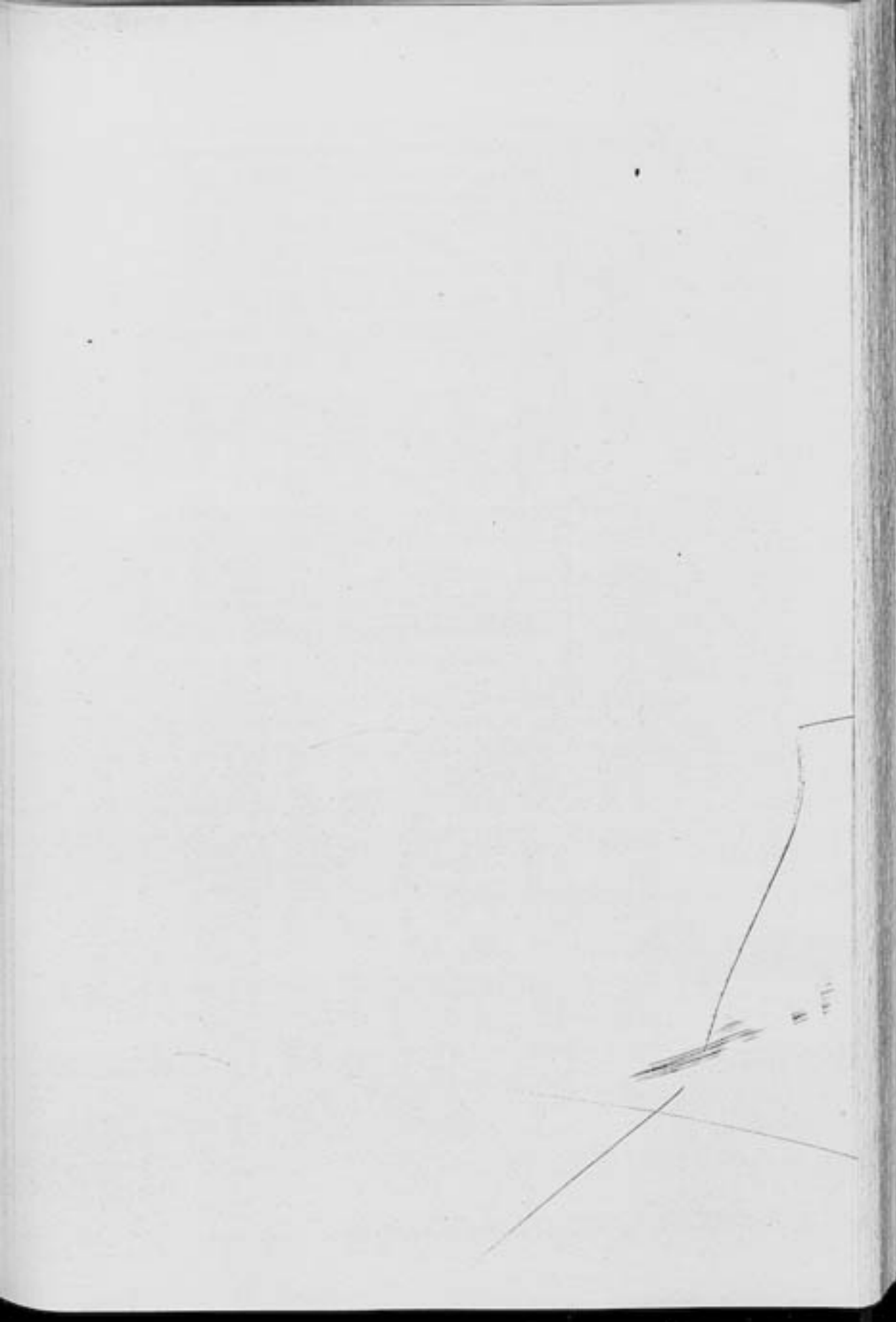

chovní semináře), měšťanské (o třech třídách) a obecné. V letech 1907—1908 byl stav těchto škol v Makedonii následující:

	Počet škol	Počet žáků:			Učitelské síly			
		ho- chu	děv- čat	cel- kem	uč- teřů	uč- telek	cel- kem	
I. Bitoljský vilajet:								
obecné školy	městské	29	3.495	2.555	6.060	38	67	105
	vesnické	201	8.172	3.947	12.119	170	85	255
	celkem	230	11.667	6.502	18.169	208	152	360
měšťan. šk. (o 1, 2 i 3 tř.)	městské	10	364	279	643	34	8	42
	vesnické	5	56	6	62	7	—	7
celkem	15	420	285	705	41	8	49	
střední školy	městské	2	167	164	331	18	7	25
	vesnické	—	—	—	—	—	—	—
celkem	2	167	164	331	18	7	25	
v celém vilajetu bitol.	městské	41	4.026	2.908	7.024	90	82	172
	vesnické	206	8.228	3.953	12.181	177	85	262
celkem	247	12.254	6.951	19.205	267	167	434	
II. Skopský vilajet:								
obecné školy	městské	28	3.985	2.643	6.628	50	63	113
	vesnické	142	4.157	1.146	5.503	134	28	162
	celkem	170	8.142	3.789	11.931	184	91	275
měšťan. školy	městské	11	348	216	564	39	3	42
	vesnické	5	76	3	79	5	—	5
celkem	16	424	219	643	44	3	47	
střední školy	městské	3	294	125	419	24	5	29
	vesnické	—	—	—	—	—	—	—
celkem	3	294	125	419	24	5	29	
v celém vilajetu skop.	městské	42	4.627	2.984	7.611	113	71	184
	vesnické	147	4.233	1.149	5.382	139	28	167
celkem	189	8.860	4.133	12.993	252	99	351	

Kavala.

	Počet škol	Počet žáků			Učitelské síly			
		ho- dnů	dě- vat	cel- kem	uč- teři	uč- telek	cel- kem	
III. Solunský vilajet:								
obecné školy	městské	27	2.881	2.165	5.046	32	60	92
	vesnické	305	11.689	4.069	15.758	314	81	395
	celkem	332	14.570	6.234	20.804	346	141	487
měšťan. školy	městské	15	626	204	830	53	3	56
	vesnické	10	197	30	227	14	1	15
	celkem	25	823	234	1.057	67	4	71
střední školy	městské	3	304	241	545	35	9	44
	vesnické	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	3	304	241	545	35	9	44
v celém vilajetu solun.	městské	45	3.811	2.610	6.421	120	72	192
	vesnické	315	11.886	4.099	15.985	328	82	410
	celkem	360	15.697	6.709	22.406	448	154	602
Makedonie celá:								
obecné školy	městské	84	10.361	7.363	17.724	120	190	310
	vesnické	648	24.018	9.162	33.180	618	194	812
	celkem	732	34.379	16.525	50.904	738	384	1.122
měšťan. školy	městské	36	1.338	699	2.037	126	14	140
	vesnické	20	329	39	368	26	1	27
	celkem	56	1.667	738	2.405	152	15	167
střední školy	městské	8	765	530	1.295	78	21	99
	vesnické	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	8	765	530	1.295	78	21	99
školy vůbec	městské	128	12.464	8.592	21.056	324	225	549
	vesnické	668	24.547	9.101	33.648	644	195	839
	celkem	896	37.011	17.693	54.704	968	420	1.388

Je tedy v letech 1907—1908 v Makedonii 896 škol bulharských, jež navštěvují 54.704 děti, vyučované 1388 učiteli i učitelkami.

Školy střední byly tyto:

1. v Soluni mužské reální gymnasium, obchodní škola a dívčí učitelský ústav zároveň s hospodyňskou školou;
  2. v Bitoli mužské klasické gymnasium sedmitřídní a vyšší dívčí pětitřídní škola s hospodářskou školou;
  3. v Skopiji vyšší dívčí pětitřídní škola s hospodářskou školou, mužský učitelský ústav a duchovní seminář;
  4. v Seru učitelský ústav o třech ročnících.
- Měšťanské školy byly:

	Počet škol		Počet škol		Počet škol
I. Bitolský vilajet:		II. Skopský vilajet:		III. Solunský vilajet:	
1. bitolský okres	2	1. veleský okres	2	1. dramský okres	1
m. Kruševo	1	2. kočanský okres	2	2. gevgelijský »	2
m. Resen .	1	v. Blatec .	1	3. dojranský »	1
2. kičevský okres	1	m. Kočany .	1	4. e. vardarský »	2
3. lerinský okres	2	3. kratovský okres	1	5. vodenský »	1
m. Lerin .	1	4. kumanovský okr.	1	6. kukušský »	1
v. Potele .	1	5. malešovský okr.	4	7. solunský »	1
4. ochridský okres	2	v. Berovo .	1	8. strumický »	1
m. Ochrid .	1	v. Carevo-selo	1	9. tikvešský »	3
m. Struga .	1	m. Pehčevo	1	10. g. džumaj. »	1
5. přílepský okres	2	v. Vladimírovo	1	11. d. hisarský »	4
6. debrský okres	1	6. palanský okres	1	12. melnický »	1
7. d. recký okres	2	7. radovištský okr.	1	13. nevrokop. »	1
v. Galičnik .	1	8. štipický okres	3	14. petričský »	1
v. Lazaropole	1	m. Štip . .	2	15. razložský »	2
8. kosturský okres	2	v. sv. Nikola	1	16. serský »	2
v. Zagoričany	1	9. tetovský okres	1		
v. Chrubišta	1				
9. kajlarský okres	1				
všech .	25	všech .	26	všech .	25

Obecné školy rozděleny jsou následovně:

	Počet škol		Počet škol		Počet škol
I. bitolský vilajet		II. skopský vilaj.		III. solunský vilaj.	
okresy:		okresy:		okresy:	
1. bitolský	52	1. velesský	24	1. dramský	6
2. kičevský	20	2. kočanský	19	2. vodenský	9
3. lerinský	24	3. kratovský	13	3. gevgelijský	24
4. ochridský	32	4. kumanovský	15	4. dojranský	11
5. pilepský	26	5. malešovský ⁵⁹⁾	20	5. e. vardarský	16
6. debrský	20	6. palanský	8	6. karadžabadský ⁶⁰⁾	9
7. řecký	16	7. radovištský	5	7. kukušský	28
8. korčanský ⁵⁸⁾	3	8. skopský	27	8. lagodinský	3
9. kosturský	31	9. štipský	15	9. solunský	15
10. kajlarský	6	10. gostivarský	9	10. strumický	18
		11. tetovský	15	11. tilkvešský	16
				12. g. džumajský	25
				13. d. hisarský	29
				14. zihmenský	4
				15. melnický	26
				16. nevrokopský	42
				17. petfičský	14
				18. razložský	12
				19. serský	25
všech škol	230	všech škol	170	všech škol	332

⁵⁸⁾ tu připočítán k Makedonii.

⁵⁹⁾ pehčevský.

⁶⁰⁾ nový okres z dob tureckých.

Zavedení konstituce v turecké imperii dodalo znovu chuti Bulharům k zakládání škol a skutečně také ve čtyřech letech počet škol vrůstá o 250 nových. Hlavně zakládány jsou obecné školy. Roku 1911—12 je v 14 eparchiích exarchátních, na něž je Makedonie rozdělena, stav obecného bulharského školství tento:

Diecese	Počet		
	škol	žáků	učitelů
1. bitolská	72	5.737	144
2. debrská	72	2.950	101
3. dramská	17	1.179	37
4. florinská (Ierin.)	42	3.013	81
5. kosturská	66	3.533	102
6. melnická	121	4.783	149
7. nevrokopská	102	6.401	163
8. ochridská	131	8.101	183
9. serská	40	1.486	48
10. skopská	168	9.678	280
11. solunská	79	3.717	116
12. strumská	92	4.394	138
13. velesská	42	2.812	72
14. vodenská	97	6.135	162
Celkem	1.141	63.919	1.776

Takový byl stav bulharského školství před válkou s Tureckem. Na 100 makedonských Bulharů exarchistů připadalo 6—7 žáků. A ohlédněme se po okolních sousedních státech v té době i co vidíme?

V Rumunsku připadá na 100 obyvatel 5-9 žáků;
 v Srbsku připadají " " " 4 "
 v Řecku " " " " 3-7 "
 v Rusku " " " " 3-3 "

Tedy v Srbsku, obydleném výhradně Srby, a v Řecku, čistě řeckém, dvěma téměř celé století svobodnými státy, průměr počtu žáků na 100 obyvatel je o celou polovinu nižší než v divoké Makedonii obydlené, dle prof. Cvijiće, neuvědomělou masou slovanskou!

Pohledme nyní na ostatní školy — řecké, srbské i kucovalašské. Jejich stav byl r. 1903—4 tento:

Vilajety:	Počet řeckých				Počet srbských				Počet valašsk.			
	školy		učitelů	žáků	školy		učitelů	žáků	školy		učitelů	žáků
	sířed.	obec.			sířed.	obec.			sířed.	obec.		
I. bitolský . . .	12	154	322	11.446	2	30	61	987	7	17	83	1.410
II. skopský . . .	2	4	11	316	6	81	154	2.144	1	4	8	137
III. solunský . . .	23	343	661	23.848	5	11	50	481	1	13	34	660
celá Makedonie	37	501	994	35.610	13	122	265	3.612	9	34	125	2.207

To jsou tedy školy nebulharské, ale z velké části navštěvované neuvědomělými Bulhary patriarchisty, plnicími řecké a srbské školy, jež by byly jinak zůstaly namnoze bez žáků. A r. 1911—12 je stav jejich (řeckých a srbských) tento:

Diecese	Počet řeckých			Počet srbských		
	školy	žáků	učitelů	školy	žáků	učitelů
1. bitolská . . .	55	3.967	115	23	584	40
2. debrská . . .	—	—	—	15	265	18
3. dramská . . .	35	3.440	84	—	—	—
4. florinská . . .	32	1.780	68	—	—	—
5. kosturská . . .	66	2.960	98	—	—	—
6. melnická . . .	? ⁴⁾	?	?	—	—	—
7. nevrokopská . . .	5	280	11	—	—	—
8. ochridská . . .	17	1.265	53	8	202	11
9. serská . . .	16	1.945	77	—	—	—
10. skopská . . .	4	155	10	78	1.824	139
11. solunská . . .	?	?	?	—	—	—
12. strumská . . .	14	760	36	1	20	2
13. velesská . . .	2	40	3	14	362	17
14. vodenská . . .	52	2.319	109	2	48	6
celkem . . .	298+	18.911+	664+	141	3.305	233

⁴⁾ není mi znám určitý počet.

Pro řecké školství neznám číslic z diecesí melnické a solunské. V poslední jsou Řeci silně zastoupeni a proto třeba udaný počet škol, žáků i učitelů řeckých zdvojnásobiti, abychom dostali přibližnou číslici jich. Maximum pro žáky středních škol v Makedonii v letech 1911—12 je 37.000, z čehož dobrá třetina jsou děti Bulharů patriarchistů.

Na jednoho učitele bulharského připadá 36 žáků, na řeckého 25 a na srbského 15 (36:25:15). Číslice i tu mluví jasně. Průměr bulharský je obvyklý všude. Druhé dva průměry dokazují, jak těžce musila propaganda řecká a srbská sháněti pro své školy žáky. Nebylo odkud bráti žáky. Dobrovolně nešli, a tak bylo třeba je kupovati za úplatky (viz „Bulharství Makedonie“) anebo terorem nutiti sedláky, aby své děti posílali do jejich škol.

Osud bulharského školství, v tak neobyčejném rozkvětu před válkou s Tureckem se nalézajícího, zpečetěn byl v Bukurešti. Velká část Makedonie přivtělena byla k Srbsku a Řecku. Srbská vláda stejně jako řecká daly ihned bulharské školy uzavřítí, odůvodnivše to jednak tím (obě), že exarchát bulharský přestává existovati (a k tomu cíli byli vypuzeni všichni biskupi a metropolití bulharští), jednak pak tím (srbská vláda), že prý v Makedonii Bulharů není a bulharské školy proto se jeví zbytečnými. Místo nich Srbi otevírají školy srbské, aby jimi posrbili Makedonii, a co už je vyvrcholením všeho, žádají na Řecích, aby mohli zakládati srbské školy i v Makedonii, pokud tato připadla Řekům. Bulharům makedonským brán je jazyk mateřský. Surový, vojenský režim má je přiměti k povolnosti. Na kultuře spáchán je tak do nebe volající zločin, jehož civilisovaný svět nemůže schvalovati a nejméně už ostatní Slované.

V Makedonii je měst i vesnic obydlených exarchisty Bulhary celkem 1919, z čehož čistě bulharských je 1700 a smíšených 219. Bude jistě zajímavé věděti, jaký je osud jejich dnes a současně jaký je osud i bulharských škol. A tu vidíme následující:

A) Pod vládu srbskou dostalo se:

Diecese	Obydlených míst (měst a vsí)		
	se školami	beze škol	celkem
1. bitolská	56	101	157
2. debrská	71	45	116
3. ochridská	117	107	224
4. skopská	144	319	463
5. strumská (částec.) . .	58	58	116
6. velesská	38	36	74
7. vodenská (částec.) . .	23	7	30
Celkem	507	673	1.180

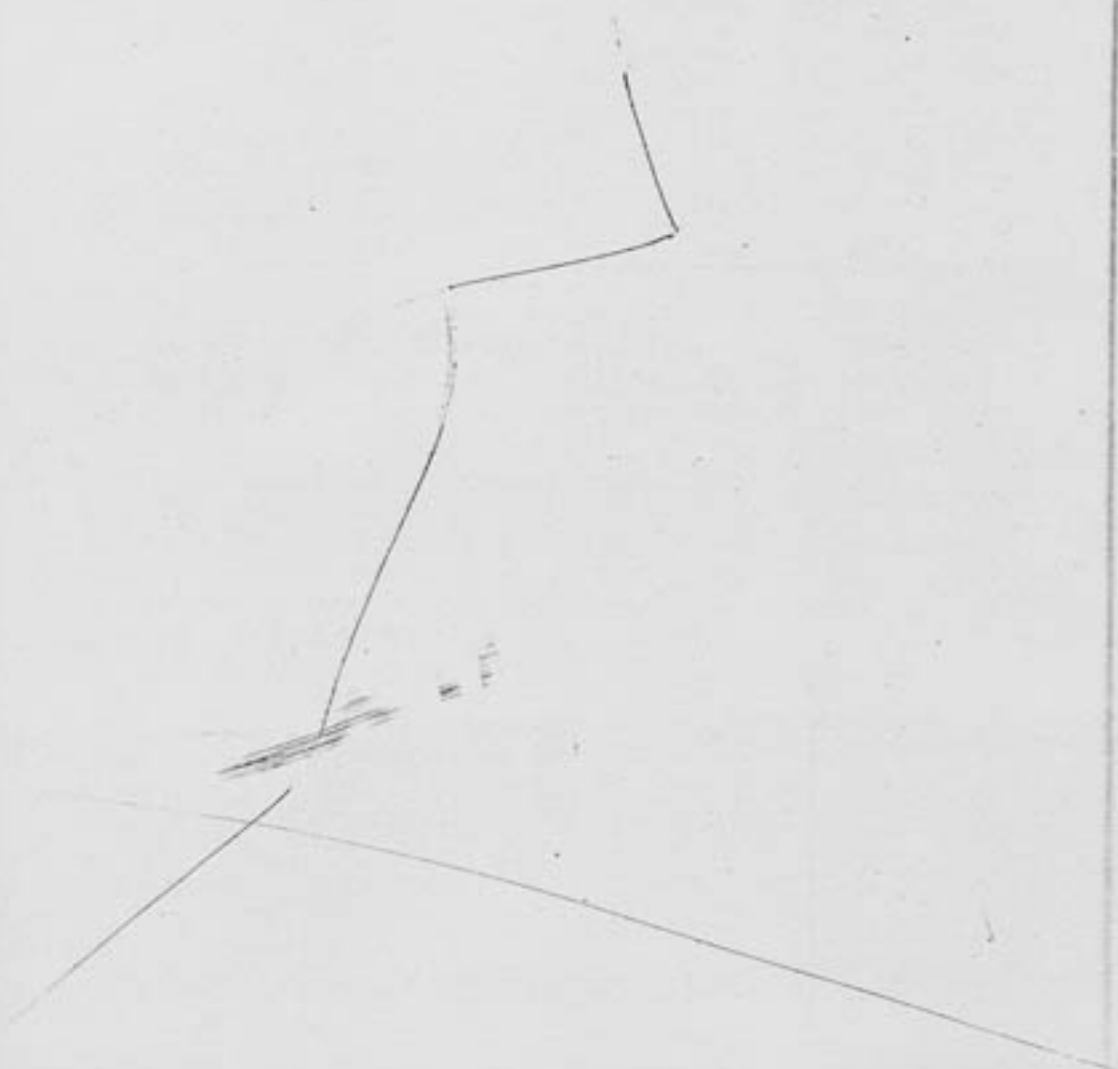
B) Pod vládu řeckou dostalo se:

1. dramská	14	—	14
2. florinská	38	7	45
3. kosturská	60	11	71
4. melnická (částec.) . .	35	5	40
5. nevrokopská (část.) . .	21	3	24
6. serská	37	13	50
7. solunská	64	25	89
8. vodenská (část.) . . .	62	27	89
Celkem	331	91	422

Pod bulharskou vládu dostalo se z Makedonie jen asi 300 měst a vsí Bulhary obydlených (tedy téměř asi tolik, kolik jich odhalo Rumunsko v území tutrakansko-balčickém!).

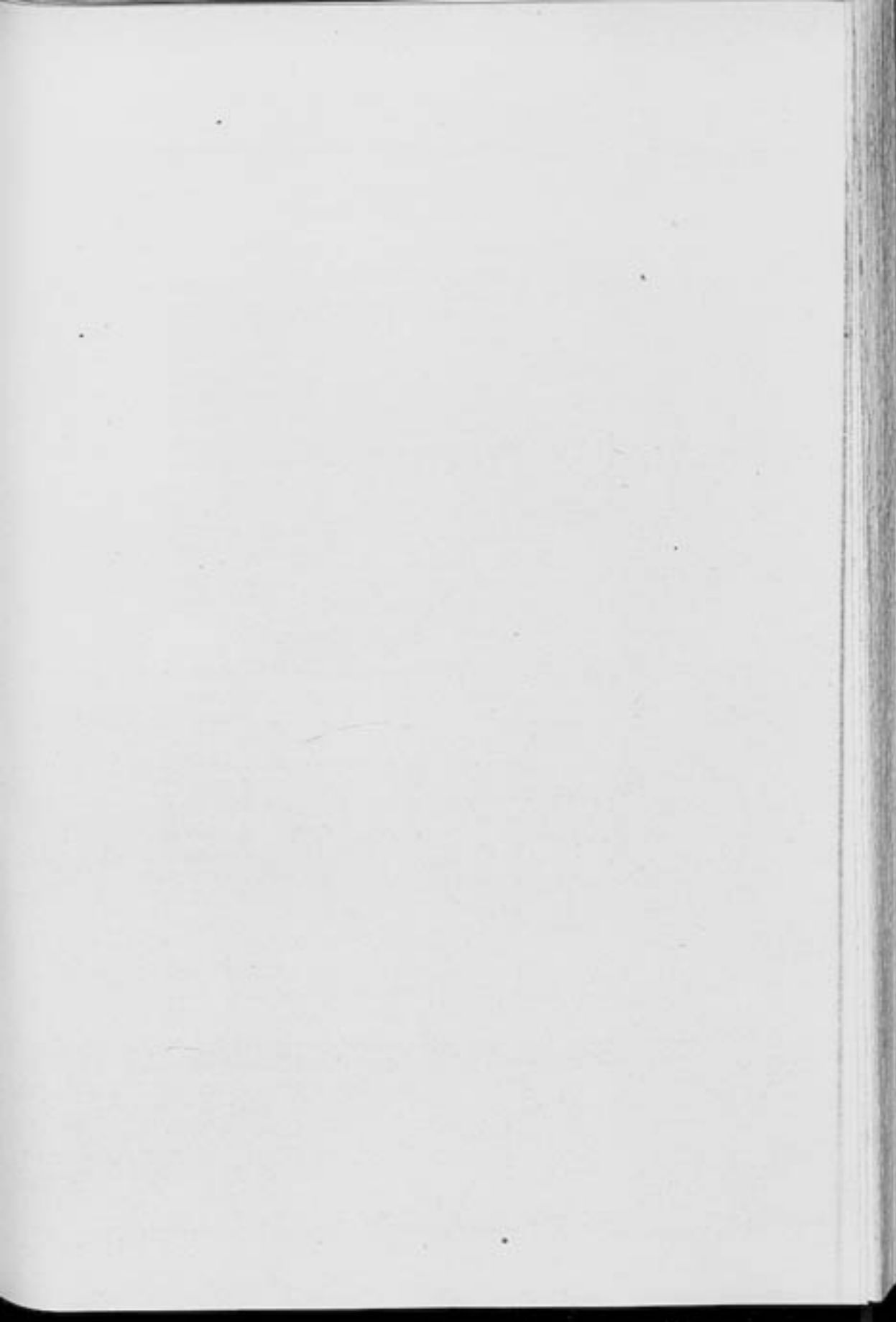
To je nejsmutnější stránka dějin války bývalých spojenců balkánských. Místo svobody nová poroba a nový útisk — tentokrát ještě těžší než za vlády otomanské. Turci brali svým poddaným pouze svobodu politickou a dovozovali jim, aby se svobodně vyvíjeli kulturně. Dnes to přestává a makedonští Bulhaři oloupení jsou i o poslední svobody, jimž se těší jiní národové, jsou olupováni i o svůj mateřský jazyk i o svá rodná jména!

VI.

BULHARSTVÍ MAKEDONIE.

Profesor Cvijić svou teorií o anacionalismu „makedonských Slovanů“ pokusil se vnést do světa mylný názor, že „makedonští Slované“ nejsou Bulhary ni Srby, nýbrž jakýmsi přechodným národem mezi těmito oběma, místy bližším Srbům, místy Bulharům, ale hlavně Srbům. Je to teorie opřena důvody pochybné ceny. Tak na př. ony „makedonské Slovany“, kteří mají málo národních písní, považuje za bližší Bulharům zpočátku při tom, že by na základě téhož argumentu měli být pak i banátští Srbi považováni za bližší Bulharům než Srbům, ježto mají národních písní méně ještě než tito „makedonští Slované“, Cvijićem za polobulhary přiznané. Teorie Cvijićovy drží se jen ještě Draganov, kdežto Jos. Müller a ruský konsul Jastrebov, stejně jako Gopčević, nazývají Makedonce přímo a výhradně jen Srby. Důvodů vlastních, reálních proto nemají, a i kdyby měli, byly by ty důvody slabé oproti nekonečné řadě svědectví vědeckých autorit všech věků i národů, z nichž já, rozděliv je na několik skupin, uvádím jen nejhlavnější.

Je skutečně pozoruhodné, jaký souhlas vládne mezi všemi oněmi, již Makedonii znají a již o ní také psali buď speciálně nebo jen tak mimochodem. Už v XI. a XII. století jak byzantští tak i západní spisovatelé nazývají Makedonii zemí bulharskou a Slovany makedonské Bulhary. Jsou to: Michael Psellos, Komnen, Nicolica, Nikitor Brizennský, Anna Komnena, arcibiskup Theofylakt, Jan Skylica, G. Cedrin, církv. nom. Zonaras, Godefroy Malaterra, Raymond d'Agile, abbé Robert, Pierre Tadebade, Vil. Tyrský a mnozí jiní. K této době vztahují se i některé herojské písně norské o princí Harald. Princ Harald, Norvežan, pomáhal Byzantjům potlačit povstání makedonských Bulharů r. 1040 a za to ho národní eposy norské nazývají „Bolgara-bremir“ a Makedonii „Bolgaland“ (viz odd. „Dějiny“).

Kardinál Cesar Baronyi, jenž zemřel 1607, napsal znamenité své „Annales ecclesiastici a Christo ad annum 1198“. Na str. 40. píše: „Dardanie anebo Vardanie jest země bulharská nedaleko od Soluně.“ Slova ta vztahují se k Makedonii z XII. století.

Arcibiskupové ochridští v XII. a XIII. století

napořád se nazývají » *επισκοποι πάσης Βουλγαρίας*.« Na ornátu, darovaném kterémusi ochridskému arcibiskupu císařem Andronikem Paleologem (1286—1328) je vyšíť verš:

*Μένεισο ποιμήν Βουλγαρίων ἐν Θυσίαις:·
ἔνκατος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου:·*

Vzpomeň si, pastýři Bulharů, při obětech
vládce Andronika Paleologa.

Z ochridských arcibiskupů řecké národnosti, dosazovaných po vyvrácení bulharské říše Vasilijem Bulharobijcem, nejdůrazněji potvrdil bulharskost ochridského arcibiskupství, jež zaujímalu celou Makedonii, a tím i bulharskost Makedonie arcibiskup Theofylakt, muž vysoce vzdělaný i literárně činný. Jsa velice žárlivý na svou hodnost, energicky hájil autonomní právo svého arcibiskupství i jeho nezávislost od cařihradského patriarchátu. A tak, když jeden řecký mnich chtěl bez jeho dovolení vystavěti v Kičevě kostel, vymlouvaje se, že má k tomu svolení patriarchovo, Theofylakt nelenil a zaslal do Cařihradu ostrý protest.

„Jaké právo má patriarch cařihradský, aby se míchal mezi Bulhary, kdyžtě nemá práva nikoho ustanovovati v bulharské církvi, jež má svého autokefálního arcibiskupa! —“

Tento Theofylakt na jednom místě ve svých pamětech nařiká, jak jsou Bulhaři zlí. „Útočištěm všech špatností“ nazývá je ve své řecké zášti a říká, že ten, kdo je dostane pod svou vládu, musí se chápati všech prostředků, aby je držel na uzdě. Přirozeně, že jeho žaloby vztahují se ne k Bulharům z dnešního Bulharska, s nimiž neměl nijakých styků, nýbrž k Bulharům makedonským, jejichž arcibiskupem byl.

Titul „arcibiskup Bulharska“ udržel se dlouho, ba i po zrušení ochridského arcibiskupství. Ještě počátkem minulého století, jak sděluje V. Grigorovič, kosturský metropolita tituloval se „exarch celého Bulharska“.

Dalo by se uvéstí ještě několik příkladů, dokazujících, že ochridští arcibiskupi, národnosti řecké, své duchovní poddané (Makedonské Slovany) považovali za Bulhary, i diecese své za kraje bulharské, ale hořejší je ze všech nejvýmluvnější. Vždyť ještě i r. 1367 patriarch cařihradský Filotej zve „ochridského patriarcha“ na koncil i tituluje ho v psaní: „arcibiskup první Justiniany a celého Bulharska“.⁴²⁾

K XIV. stol. náleží svědectví Itala Jana Musachiho, jenž ve své „Breve memoria de li discendenti de nostra casa

⁴²⁾ Acta Patriarch. Constant. d. I., 284, str. 491—492, vyd. z r. 1860.

Musachi“ nazývá Bulhary, vládce makedonské Vikašina i Ugleše a jejich vojsko, poražené Turky r. 1371 u Čermenu, „vojskem bulharským“.

Z XV. století pochází svědectví rytíře J. Harffa,⁶³⁾ jenž procestoval severní Makedonii r. 1499 a zmiňuje se o ní následovně: celou severní Makedonii nazývá „Bulgaria superior provincia“ a krajinu kolem horního Vardaru nazývá opět následovně: — — tzoigen wir wer eyn groiss wasser Vardar geheissen; dan kumpt man in die ander Bulgarie, allet deme turksche Keyser underworffen.

Svědectví jiných z této doby i pozdější uvedeny jsou příležitostně na druhém místě. Nás zajímá hlavně nejnovější doba — minulé století. Spisovatelů různých národností evropských, již prohlašují Makedonii za zemi bulharskou a její obyvatele za Bulhary, je tolik, že z charakteristických citátů z jejich děl dala by se sestavit celá kniha. Zde uvedeni jsou jen nejpřednější:

T. Pouqueville⁶⁴⁾ r. 1805 cestoval kolem jezera Kosturského a napsal o tom: „Zastavili jsme se v Piakosu neboli Dupariu, vesnici, ležící v malé vzdálenosti od Kosturského jezera. Až sem putoval jsem jako v zemi mně známé, poněvadž jsem mohl mluvit s lidmi a s nimi obcovati; tu však se postavení změnilo. Vstupoval jsem do oblasti Bulharů i musil jsem se utéci k několika slovanským slovům, jimž jsem se naučil v době svého pobytu v Dubrovniku — —“⁶⁵⁾

„V prespanském údolí napočítal jsem 46 bulharských vesnic. V kraji resenském nalezl jsem jich kolem 26 — —“⁶⁶⁾

„Drin svým pravým během... určuje pohraniční čáru jazyků bulharského i škipetaro-gegského (albánského) — —“⁶⁷⁾

M. E. M. Cousinéry,⁶⁸⁾ francouzský konsul v Soluni, prožívší v Makedonii (koncem XVIII. a začátkem XIX. stol.) více než třicet let, charakterisuje etnograficky některá města makedonská následovně:

⁶³⁾ Die Pilgerfahrt des Ritters Arnold von Harff, Cöln 1860, str. 211 a 254.

⁶⁴⁾ T. Pouqueville: Voyage de la Grèce. Paris 1826.

⁶⁵⁾ Tamtéž, díl II., kniha VI., hl. 3., str. 517.

⁶⁶⁾ Tamtéž, díl III., str. 71.

⁶⁷⁾ Tamtéž, díl III., str. 59.

⁶⁸⁾ M. E. M. Cousinéry: Voyage dans la Macédoine. Paris 1828.

„Pella (městys Postol, blízko Enidže Vardaru) — národnost je čistě bulharská —“⁶⁹⁾

„Voden a eparchie vodenská obydlena je výhradně Bulhary —“⁷⁰⁾

Totéž potvrzuje jiný francouzský konsul Beaujour.⁷¹⁾ Mluví i on o Postolu: „Pella — —, v jejímž okolí dnes vidí se malá vesnice, obydlena Bulhary, křesťanského vyznání —“

Nespornou autoritou o Makedonii je Ami Boué,⁷²⁾ jenž nejen na své mapě národopisné (viz odd. „Národopis“), nýbrž i všude v textu svých knih, o Makedonii pojednávajících, mluví pouze o Bulharech a ne o některém jiném národu slovanském v Makedonii žijícím. Mluví velice jasně:

„Bulhaři tvoří jádro obyvatelstva Makedonie, vyjímaje jihozápadní kraje po Kostur i podél Indže-Karasu (Bystrice). Pohorí mezi kotlinami lerinskou i kosturskou, mezi Kajlarem a Šatistou, mezi Ostrovem a Berem a mezi Vodenem a Nėgušem ohraničují území, kde se nemluví jinak než bulharsky, na rozdíl od zemí ve středu ležících, kde řečtina je jazykem venkovana — —“

Ruský učenec Viktor Grigorovič⁷³⁾ věnoval velkou pozornost Makedonii a také důkladně prostudoval národopisné její poměry. Považuje i on Makedonské Slovany za Bulhary:

„Vesnice mezi Soluní a Enidže Vardarem obydleny jsou hlavně Bulhary — — Vesnice krajů enidževardarského, vodenského, lerinského, bitolského, jakož i ony, již se nacházejí mezi Bitolí a Ochridem, obydlené jsou výhradně Bulhary, smíšenými sem tam Kucovalachy i Turky — —“⁷⁴⁾

„Dříve než jsem přijel do Enidže Vardaru, blízko vesnice Apostoli, obývané Bulhary, navštívil jsem rodný kraj Alexandra Velikého — —“⁷⁵⁾

„Voden (dříve Edesse) má krásnou polohu a je sídlem vodenského arcibiskupa. Místní obyvatelstvo je smíšené, ale většinu tvoří Bulhaři. Poněvadž mi byly tureckými úřady

⁶⁹⁾ M. E. M. Cousinery: Voyage dans la Macédoine. Paris 1828, d. I., str. 84.

⁷⁰⁾ Tamtéž, d. I., str. 77.

⁷¹⁾ F. de Beaujour: Voyage militaire dans l'empire ottoman. Paris 1830, d. I., str. 197.

⁷²⁾ Ami Boué: La Turquie d'Europe. Paris 1840, díl II., str. 5.

⁷³⁾ Viktor Grigorovič: Očerk putešestvija po evrop. Turcii. Moskva 1840.

⁷⁴⁾ Tamtéž, str. 107 a 109.

⁷⁵⁾ Tamtéž, str. 91, vydání z r. 1845.

zakázány styky s obyvatelstvem, nemohl jsem dostatečně obcovati s Bulhary a ještě méně proto, že obyvatelé tohoto města nejsou dosti pohostinní. Má nemoc mne přinutila, abych vyhledal pohostinství u řeckého arcibiskupa Meletia, což přispělo ještě více k přerušení styků s Bulhary. V městě jsem navštívil devět kostelů a školy nedávno otevřené; byly navštěvovány pouze bulharskými dětmi — —⁷⁶⁾

Cyprien Robert⁷⁷⁾ drží se téměř doslovně Ami Boué-tam, kde mluví o Bulharech makedonských:

„Zapomínajíce konstatovati pochod i stěhování národů“ — píše — „geografové nadále určují jako hranice Bulharska Thrakii, Makedonii a Albanii, tři provincie, v nichž má dnes převahu rasa bulharská. Tento národ tvoří dnes jádro obyvatelstva Makedonie a to od řady hor, táhnoucích se mezi Kailarem, Satistou, Ostrovem i Berem až po údolí vodenské; jenom v prostředku této linie venkovan makedonský je Řek —.“

Známý ruský učenec Gilferding⁷⁸⁾ praví zcela zřetelně:

„Pohoří Šar zastavuje postup srbského živlu a slouží jako hranice národa srbského i bulharského. Tento poslední překročil pohoří toto na jihovýchodní straně a obsadil Makedonii i východní část Albanie — —.“

Etnograf Lejean⁷⁹⁾ mluví o hranicích národa bulharského vůbec:

„Dnes bulharský národ ohraničen je přibližně Dunajem, Timokem i čarou procházející městy Nišem, Prizrenem, Ochridem, Kosturem, Nėgušem, Soluní, Odrinem, Sozopolem, Černým mořem a Burgasem. V Makedonii Bulhaři zaujali téměř všechno a masou svou zatlačili postupně Řeky k moři, kde ti to obývají široký a močálovitý pruh mezi Platamonou i Klakii“

II. Ubicini⁸⁰⁾ vyjádřuje se takto o Bulharech:

Mezi národy slovanské rasy, pokud je podřizena Portě, Bulhaři zaujímají první místo. Rozdělení ve dvě Balkánem

⁷⁶⁾ Viktor Grigorovič: Očerki putešestvija po evrop. Turcii. Moskva, str. 93, vydání z r. 1845.

⁷⁷⁾ Cyprien Robert: Les Slaves de Turquie, Serbes, Montėnégrains, Bosniaques, Albanais et Bulgares. Paris 1844, d. II., str. 230.

⁷⁸⁾ Gilferding: Sobranie sočinenij — Petrohrad 1852, díl III., str. 141.

⁷⁹⁾ Lejean: Ethnographie de la Turquie d'Europe. Gotha 1861, str. 12.

⁸⁰⁾ H. Ubicini: L'empire ottoman. Paris 1854, str. 34.

Bulhaři dotýkají se Černého moře i Archipelagu Burgasem a Soluní, sáhají na západ až k Albanii — —.

A. Synvet⁸¹⁾ píše pod vlivem Lejeanovým:

„Bulhaři, původu uherského, poslovanštili se v Evropě. Národ tento dnes ohraničen je Dunajem, Timokem i čarou, jdoucí přes města Niš, Prizren, Ochrid, Kostur, Solun, Odrin, Sozopol, Moře Černé a Burgas. Nalézají se též v Albanii, Thrakii i Besarabii — —.“

Konstantin J. Jireček⁸²⁾ český učenec i historik bulharského i srbského národa, citován je na jiných místech. V jeho udání hranic jazyka bulharského zahrnuta je celá zeměpisná Makedonie mezi Šarem a Bystricí, Drinem a Mestou i obyvatelé slovanské národnosti v Makedonii přirozeně zvaní jím Bulhary (viz v odd. „Národopis“ — „Bulhaři“!).

V letech sedmdesátých V. Teplov⁸³⁾ rozmlouvaje o církevní při mezi Bulhary i patriarchátem, dokazuje, že v Makedonii mají většinu ne Řeci, nýbrž Bulhaři. K podepření svých důvodů a tvrzení uvádí statistiku obyvatelstva v 26 makedonských kazách (okresech) a to: v kukušské, razložské, dolnodžumajské, nevrokopské, valovištské, melnické, petříčské, dojranské, tikvešské, strumické, velesské, skopské, kumanovské, kratovské, tetovské, egripalanské, radovištské, štipské, kočanské, přílepské, bitolské, ochridské, lerinské i kičevské. A celkem napočítal:

Bulharů	940.000
Řeků	2.616

Jiný Rus A. T. Rittich⁸⁴⁾ rovněž udává statistiku, ale téměř pro celou Makedonii. (Viz odd. „Statistiky“.) Pod Slovany makedonskými rozumí Bulhary a také je tak všude nazývá.

Široce rozepsal se o tom, je-li Makedonie bulharská nebo řecká (o srbské vůbec nemluví) Angličan Arthur J. Evans,⁸⁵⁾ syn známého praehistorického archeologa anglického J. Evanse a autor několika knih o Balkáně, jako na př. „Through Bosnia

⁸¹⁾ A. Synvet: *Traité de géographie générale de l'empire ottoman*. Constantinople 1872, str. 72.

⁸²⁾ K. J. Jireček: *Dějiny národa bulharského*. Praha 1876, str. 521, 522 a předml.

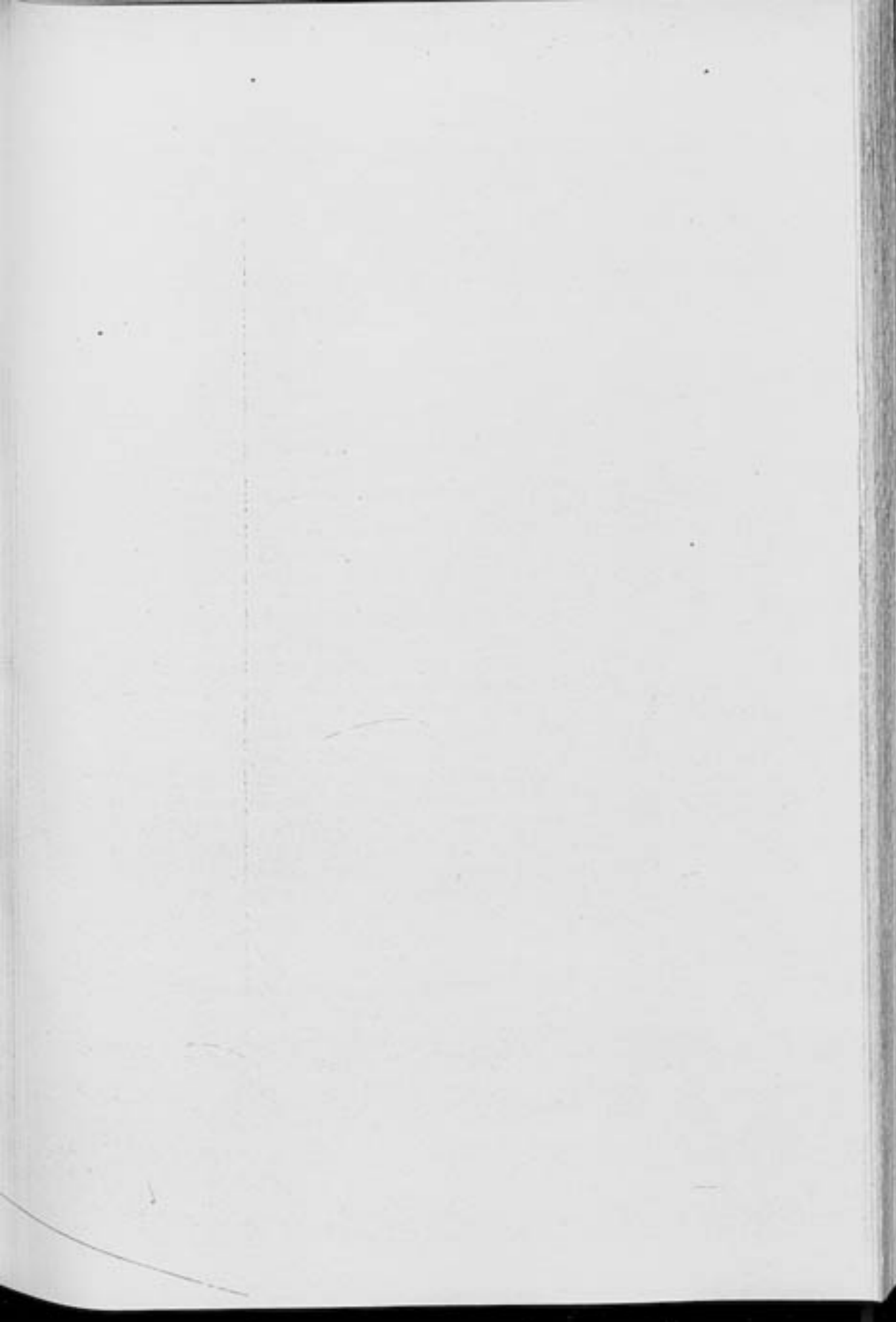
⁸³⁾ V. Teplov: *Řecko-bulharská církevní otázka*. 1877, str. 239 a 240.

⁸⁴⁾ A. T. Rittich: *Slavjanskij Mir*. Petrohrad 1885, str. 115 a 116.

⁸⁵⁾ Arthur James Evans: „Makedonie jakáž je“ v bulh. překl. v revue „*Periodičesko spisanie*“, str. 58, 59.

Město Štip.

and the Herzegovine", za kteréžto dílo mu bylo zakázáno — Rakousko. Arthur J. Evans je rozhodný srbofil, ale cení pravdu a proto se nikde nezmiňuje o nějakých Srbech na jih od Šar planiny, ačkoliv procestoval Kumanovsko, Skopsko i Tetovsko, kraje, na něž si činili již v té době Srbi nároky. O těchto nárocích srbských však Evans důsledně mlčí a věnuje svou pozornost pouze nárokům řeckým dokazuje jejich neoprávněnost. Tak na př. Řeci mu řekli, že Kostur s okolím je čistě řecký. Zatím ale Evans shledal zcela něco jiného. V Kosturu našel 250 domů bulharských a o okolí píše:

„Vně města, jak jsem měl příležitost pozorovati, veškero obyvatelstvo (vyjmeme-li Rumuny na výšinách Pindu) je čistě bulharské a místní dialekt představuje nejcharakterističtější zvláštnost bulharského jazyka — přidávání členu (chyběcímu všem ostatním slovanským nářečím) na konec podstatných jmen.“

„Skutečně, Řeci mají již svrchovaný čas, aby pohlédli v oči nepřijemným faktům. V Makedonii po celé její délce i šířce bulharský živel značně převládá. Pouze v některých městech v nejjihnějších okresích potkáváme se ovšem sem tam s řeckým elementem, avšak i tu je neutralisován, a vezmeme-li v zřetel celkový stav, úplně se ztrácí před bulharským obyvatelstvem venkova. Solun, jediné opravdu velké město v zemi, není obydlena z hlavní části ni Řeky ni Bulhary, nýbrž španělskými Židy a muhamedány, a přirozeně tedy nemůže být započítána k dobru žádné z obou stran. Ba i v Bitoli městské obyvatelstvo je převážně bulharské a bulharský jazyk je jazykem trhu. Prilep, Skopije, Štip, Kratovo, Palanka, Strumica, Melnik, Moglena i jiná města ve vnitrozemí jsou čistě bulharská. Nevrđím něco z toho, co jsem slyšel, nýbrž na základě osobního přesvědčení i seznámení se se zemí mohu říci, že cestovatel může projít celou Makedonií od Pindu po bulharské hranice, aniž by potkal jediného Řeka. — —

Makedonie stala se centrem bulharského cařství, ale vítězstvím Vasilla Bulharobijce obnoveno bylo řecké panství, aby pak bylo postoupeno opět Srbům a Turkům — avšak jádrem obyvatelstva od oněch dnů dodnes zůstali Bulhaři. Dnes pak je příliš pozdě pro Řeky, aby se pokusili zaměnití středověkého Bulharobijce!

Pravda je, kdyby přišlo k něčemu jako k plebiscitu, že by se i v nejjihnějších dílech Makedonie dokázalo, že značná většina obyvatelstva je pro připojení Makedonie k Bulharsku.“

Émile de Laveleye⁶⁵⁾ cestoval téměř současně

⁶⁵⁾ E de Laveleye: La Péninsule des Balkans. Paris 1888, d. III., str. 204.

s Evansem po Makedonii a napsal o ní následující charakteristické řádky:

„Západní pohraničí Makedonie až za Drin a Prizren obsazeno je Albánci. Odtud k východu a přes Ochrid začínají Bulhaři s počátku promíchání s Arnauty, Valacho-Cincary, až po linii železniční Soluň-Mitrovica; na severu, v starém Srbsku, převládají Srbi, ale je tu též jisté množství Arnautů. Celý centr a sever země obydlen je Bulhary, již se blíží až k Soluni i Seru. Podle učenců nejlépe informovaných: Reclu-a, Kieperta, Ubiciniho, Lejeana i Croussa většinu obyvatelstva Makedonie tvoří Bulhaři.“

Ale nejen přední učenci a spisovatelé XIX. století, nýbrž i největší tehdejší evropští státníci, jako velvyslanci cařihradští Ital kníže Corti a Angličan lord Salisbury a dále slavný Bismark, vyslovili se o Makedonii, že je to země, v níž většinu mají Bulhaři. Tak na př. Bismark, interpellován šéfem nacionálně-liberální partie Benigsenem v Reichstag-u o událostech na balkánském poloostrově, vedle jiného řekl:

„Národopisné postavení Bulharska, jak je znám z jistých pramenů a jak ono vysvítá z nejlepších map, jež známe, hlavně ale Kiepertovy, je následující: nacionální hranice (bulharské) spouštějí se na západě až k Soluni, aniž by byly někde porušené a jdou na východ.“

V nejnovější době — v prvním desetiletí tohoto století — vyslovilo se opět několik evropských učenců i spisovatelů v prospěch pravdy o Makedonii. Ruský publicista A. A. Bašmakov procesloval Makedonii v předvečer velkého bitolského povstání. Je jistě osobou kompetentní v otázkách balkánských. V Makedonii seznámil se na místě s pravým stavem věcí, se srbskou propagandou a napsal o všech těch dojmech svých objemnou knihu. Bulharští vlastenci byli přirozeně nepříjemně překvapeni, když na jaře r. 1913 zajel si Bašmakov do Sofie, aby jim radil k odstoupení „bulharské Makedonie“ Srbům ve jménu slovanské vzájemnosti, a také jeho missii přijali velice chladně, znajíce dobře ono, co Bašmakov napsal před nepnými desíti lety. Nu a co napsal Bašmakov⁸¹⁾ o Makedonii?

„Přes veškero ujařmení křesťanského obyvatelstva v Makedonii — píše on r. 1903 — toto přece jen cítí své krevní příbuzenství s osvobozenými Bulhary z knížectví. — Turecko to dobře ví a očekává nejbližší nebezpečí jmenovitě se strany

⁸¹⁾ A. A. Bašmakov: „Bolgarija i Makedonija.“ Petrohrad 1903. 217—218 str.

bulharského knížectví. Samozřejmým prostředkem k zastavení tohoto přirozeného hnutí makedonských Bulharů k osvobození, jeví se srbská propaganda v Makedonii, kterou také Turecko v době této nemůže nepovažovati za užitečný mu činitel —.

A na jiném místě:

„Všude v Makedonii viděl jsem Bulhary nepochybně tak pravé Bulhary, jako v samém knížectví bulharském; a jestli veškerá naděje srbské strany zakládá se na možnosti dokázati, že tito lidé jsou Srbi, tu já předpokládám, že nezbyvá nic, než politovati tuto stranu, jež se klame tak fantastickou nadějí — —.“⁸⁸⁾

Oproti tvrzení Cvijićovu i jiných, již by rádi dokázali, že Makedonci jsou speciální národ, stejně jako princ A. G h i c a („L'Albanie et la Question d'Orient“: ... Le peuple macédonien est un mythe...) protestuje i Bašmakov velice energicky: „Makedonskoj narodnosti nět na světě!“ —⁸⁹⁾

A srbskou propagandu odsuzuje, ježto je k prospěchu turecké vlády: „Turci jsou shovívaví k srbské propagandě k vůli zeslabení bulharského živlu — —.“⁹⁰⁾

Francouz J. Dupont⁹¹⁾ napsal pro střední školy v turecké imperii s vyučovacím jazykem francouzským zeměpis, v němž se výslovně praví, že většinu obyvatelstva v Makedonii tvoří Bulhaři. Kniha je důvěryhodná, ježto ji prohlédli výborní znalci Balkánu profesori beyrutské university a to z tak zvané „Východní fakulty“, prof. p. A. Davier i p. H. Lammens, prof. zeměpisu Orientu. Pojednává o jednotlivých národnostech, v imperii turecké žijících, Dupont praví:

„Bulhaři obývají v kompaktní masě severní a střední Makedonii; na západě v okolí velkých jezer (Ochridského, prespanského a j.), proměšení jsou Kucovalachy, Albánci a Řeky, ale přes to jsou nejčistější národnosti —. Jistý počet Bulharů přijal po dobytí země Turky islam, a potomci jich zovou se Pomáci —. Všech Bulharů je 1,200.000 (započítáni i thráčtí Bulhaři) —.“⁹²⁾

„Řeci (asi 1 mil.) tvoří kompaktní masu obyvatelstva v údolí Bystrice; obývají pobřežní pruh 20—30 km široký

⁸⁸⁾ A. A. Bašmakov: „Bołgaria i Makedonija.“ Petrohrad 1903, str. 238.

⁸⁹⁾ Tamtéž, str. 351.

⁹⁰⁾ Tamtéž, str. 240.

⁹¹⁾ J. Dupont: „Géographie de l'Empire ottoman.“ Paris 1907.

⁹²⁾ Tamtéž, str. 48.

v Makedonii a dále v Thrakii, v níž tvoří většinu obyvatelstva —.⁹³⁾

„Srbi v Turecku (asi 525.000) obývají roviny Metochii i Kosovo Pole; většinou jsou vyznání muhamedánského —. Otomanských Srbů křesťanů je 175.000 —.“⁹⁴⁾

Dále zmiňuje se o administrativním rozdělení Turecka a o obyvatelstvu ve vilajetech jednotlivých:

„Kosovský vilajet zahrnuje v sobě Staré Srbsko i Horní Makedonii, oddělené od sebe pohořími Šarem a Karadaghem (Černou Horou skopskou). Bulhaři tvoří velkou většinu obyvatelstva (60%) Horní Makedonie (roviny tetovské, Skopska i Kumanovska).

Obyvatelstvo bitolského vilajetu skládá se z Albánců na západě, Bulharů na východě a Řeků na jihu. K posledním přistupují i Kucovalaši.

Obyvatelstvo solunského vilajetu je dosti pestré: Bulhaři představují nejčetnější element; po nich jsou na řadě Turci, pak Řeci a na konec Židi —.“⁹⁵⁾

Z měst autor uvádí pouze Kukuš, jakožto město, v němž je hodně katolíků, slovy: „Obydlen je Bulhary, mezi nimiž je mnoho katolíků —.“

N. P. Kondakov,⁹⁶⁾ ruský archaeolog, citován je na místě jiném. Zajímavý je závěr jeho knihy, v němž sice přiznává, že Makedonie je bulharská, ale současně omlouvá nároky srbské na ni politickou nutností, ježto nepřeje Bulharsku zvětšení oproti Srbsku (viz odd. „Statistiky“).

Třeba uvést tu dále Čecha prof. Ljub. Niederla.⁹⁷⁾ Za něho mluví nejlépe jeho národopisná mapa, o níž je pojednáno v oddílu „Národopis“. Prof. Niederle ještě i v předvečer srbsko-bulharské války znovu v jedné stati v „Národních Listech“ uveřejněné⁹⁸⁾ zdůraznil bulharskost Makedonie, radě Srbům, aby zanechali nároků, založených na etnografických důvodech, poněvadž jsou nesprávné.

Tím by byla řada nejhlavnějších svědectví o bulharskosti Makedonie v západní literatuře XIX. a XX. století vyčerpána.

⁹³⁾ J. Dupont: „Géographie de l'Empire ottoman.“ Paris. 1907, str. 48.

⁹⁴⁾ Tamtéž, str. 49.

⁹⁵⁾ Tamtéž, str. 52.

⁹⁶⁾ N. P. Kondakov: „Makedonija.“ Petroh. 1909, str. 169, 171 a 190.

⁹⁷⁾ L. Niederle: „Makedonská otázka.“ Praha 1909.

⁹⁸⁾ Nár. Listy, 4. června 1913.

Svědectví jsou jasná a jména nad nimi stojící jistě jim dodávají záruku objektivnosti i přísné vědeckosti. Sem patří též všechny etnografické mapy Makedonie, totéž dokazující. (Viz „Národopis“.)

Jisté velice důležité a současně zajímavé je, jak se dívali na Makedonii a její obyvatelstvo sami Turci. Turci nedělali nikdy velkých rozdílů mezi jednotlivými národnostmi. Pojem národnosti zaměněn je u nich církevním příslušnictvím. Pro evropský sultanát do nedávné doby existovalo následující rozdělení obyvatelstva: osmanlije — všichni muhamedáni, urum-mileti nebo rája, všichni křesťané, a jaudi — Židé. Přes to však u některých tureckých spisovatelů starších nalézáme takové věty, jež dokazují, že i Turci považovali Makedonii za bulharskou.

V sofijské národní bibliotéce chová se rukopisná „Všeobecná i turecká historie“, již napsal r. 1638 Ramazan Zade.⁹⁹⁾ Historik líčí tu dobytí severomakedonského knížectví s městy Kjustendil, Štip, Kratovo, E. Palanka a Kočany:

„R. 1372 (r. 773 dle tureckého letopočtu) sultán odjel do Rumelie a Šahin paša obsadil kjustendilský kraj i postavil pod svou ochranu. Když pak byla dobytá i jiná města — kraje v zemi kjustendilský kníže (Konstantin Dejanov), jenž vládl bulharské zemi (tyjara bolgara) se zlatými i stříbrnými doly (kratovskými i palanskými) — — uvítal sultána.“

Severní Makedonii nazývá „zemí bulharskou“ (dyary bolgar) historik Seadedin¹⁰⁰⁾ ve své rukopisné „Koruně historii“.

Proslulý geograf turecký Hadži Kalfa¹⁰¹⁾ zmiňuje se o Kjustendilu, hlavním městě severomakedonské oblasti ve svém zeměpise:

„Toto město bylo dříve sídelním městem Bulharů — —.“

Tentýž učenec turecký procestoval i centrální Makedonii a na str. 97., 98. a 140. popisuje město Bitoli, Ochrid, Chrupišta i Bilišta a výslovně praví:

„Obyvatelé jsou Bulhaři —“ (něm. překl. „Die Einwohner sind Bulgaren —“).

⁹⁹⁾ Ramazan Zade: „Tarichü umumy ile tarichü Osmany.“ 298. list.

¹⁰⁰⁾ Seadedin: „Tač il Tevarich.“ — 51. list rukopisu v Sofijské nár. bibl.

¹⁰¹⁾ Hadži Kalfa: „Džuham Numa“ i něm. překl.: „Rumeli und Bosna,“ Hammerův, str. 87.

Cenná svědectví o bulharskosti Makedonie podává znamenitý cestovatel turecký Evlie Čelebi¹⁰²⁾ v XVII. století. Procestoval celou Makedonii počínaje od severu a popisuje živě každé město i kraj. Od něho máme též podrobnější zprávy o dolování i zpracovávání stříbrných a železných rud u Ě. Palanky a Kratova. Kratovo popisuje velice podrobně a pak líčí další cestu.

„Odtud (z Kratova) vydali jsme se na cestu směrem východním, prošli jsme bulharskou vesnicí (bulgar kőj) Nagoričino (dnes Nagoričany) a proměnili jsme koně ve vsi Muradu, jež má 600 domů, doluje na železo a je bulharská vesnice (bulgar kőj d'r) —.“¹⁰³⁾

Procestoval též okolí Velesu:

„Odtud (z Velesa) jeli jsme půldruhé hodiny k severu a přišli do vsi Izvor, jež leží u řeky i na náhorní rovině. Tato bulharská ves má 150 domů —.“¹⁰⁴⁾

A o Skopii praví:

„V Skopii je armenský, bulharský i srbský kostel a židovská modlitebna. Francouzi, Maďaři a Němci nemají kostelů. Latínů je mnoho a slouží si srbským kostelem.“¹⁰⁵⁾

Prilep uznává za bulharské město:

„Tu všeobecně se mluví bulharsky (bulgardže), neboť všichni křesťané jsou Srbi a Bulhaři.“¹⁰⁶⁾

Evlie Čelebi píše, že ve Skopiji byl v jeho době (kolem r. 1660) srbský kostel a že „si jím sloužili latíni“ neboli katolíci. Nebyl to tedy pravoslavný srbský kostel, nýbrž katolický, vystavěný snad přistěhovalými Dalmatinci a Dubrovničany neboli katolickými Srby, již do Makedonie přicházeli jako obchodníci nebo kovokopci a tu se též usazovali, jak svědčí katolická srbská vesnice na Kosovu Janevo.

Jak prostý národ hledí na Makedonii, vidí se z tureckého přísloví oznamujícího, že bulharsky se nejlépe mluví v Tikveši, turecky v Cařihradě a athénsky v Elbasaně:

Tikveš'n bulgardžesi,
Istambol'n türkčesi,
Elbasan'n arnautčesi.

Ale i úřady a Porta sama uznávala Bulhary za národ obývajcí Makedonii. Tak na př. r. 1835 po velkých bouřích ve

¹⁰²⁾ Evlie Čelebi: „Sejahať namesy,“ d. V., str. 561.

¹⁰³⁾ Tamtéž, d. V., str. 571.

¹⁰⁴⁾ Tamtéž, d. V., str. 569.

¹⁰⁵⁾ Tamtéž, d. V., str. 572.

Skopiji dovoleno bylo fermanem (výslovně) Bulharům skopským, aby si postavili kostel. A podobných případů je několik, kdy turecké úřady ještě před založením exarchátu přiznávají Bulhary za národ, oddělující je od všeobecného pojmu urum-mileti, v němž vedle Řeků, zahrnuti jsou i ostatní příslušníci patriarchátu. Od r. 1870 však vystupují Bulhaři makedonští oficiálně jako národnost od řecké nezávislá pod jménem „bulgar-mileti“.

Těchto několik příkladů stačí, aby se dokázalo, že Turci uznávali Bulhary za národ, žijící v Makedonii i v době, kdy rozdíl národnostní nebyly dosud patrné, a kdy Bulhaři byli stotožňováni s Řeky ve společné rubrice „urum-mileti“. Těm, již Makedonii navštívili, nemohlo ujít, že všichni křesťané nejsou Řeky, nýbrž že je tu ještě zcela jiný národ, mající dokonce převážnou v Makedonii většinu, — národ bulharský. Těmto pak tureckým svědectvím jistě nikdo nepřifkne stranickost.

Nejpádňější však jsou nesporně svědectví samých Srbů. Je jich hojně. Srbi přirozeně, dokud v nich známý Milojevič nevytěsňoval šovinistické choutky na Makedonii, dívali se na zemi tuto jako na oblast národu jejich cizí, tak asi, jako se dívali na samotné Bulharsko. To platí o Srbech novější doby. Staří pak Srbi napořád nazývali Makedonii bulharskou zemí. Sám Dušan Silný zve se „carem bulharským“, třebaže nevládl ve vlastním Bulharsku. Ale nazýval se tak plným právem, ježto vládl nad — Makedonií, zvoliv si dokonce makedonské město Skopje za sídelní město. Důležitá jsou tato srbská svědectví o bulharskosti Makedonie:

1. R. 1474 správa dubrovnícké republiky rozhodla, aby byla udělena peněžní pomoc — almužna 20 dukátů bulharskému klášteru sv. Joachima u E. Palanky (— elemosinam monasterio sancti Joachim, patriae Bulgariae).

2. Když r. 1557 poturčený Srb veliký vezír Mehmed Sokologlu (Sokolović) vymohl na Portě, aby obnovena byla srbská „pečská patriaršija“, bratr jeho Makarij stal se duchovním vládcem nejen Starého Srbska, nýbrž i kraje skopského, kjustendilského (Kratovo, E. Palanka, Kočany, Štip) i samokovského (razložský i džumajský kraj). A na základě toho pečští patriarchové napořád se titulují též „vladnoucí Blgarem“ a nebo „patriarch všech Srbů i Bulharů a všech zemí severních.“¹⁰⁶⁾ Titul tento má patriarch Gerasim (1580) i známý vůdce vystěhovalců starosrbských i makedonských patriarch Arsenij

¹⁰⁶⁾ Rad Jugoslavenste Akademije d. I., str. 177 a dále vlastnoruční podpis Arsenia Černojeviče IV. na deskách bible z XVI. st. chované v knihovně zářebské Akademije.

Černojević. Tento Arsenij Černojević, když byl ještě v Peći, podnikl jednou okružní cestu po svých diecesích a stavil se r. 1686 v klášteře Osogovském, kdež také napsal do svých poznámek, že prošel všechny srbské i bulharské kraje: „— izvoli se mně směrenom arciepiskopu i proč. prochoditi iže po blagodati presvetago i životvoreštago ducha dannimi oblasti vseh srbskich po-morskich i bl'garskich zeml' i priidoch zde v monastir Osogov.“¹⁰⁷⁾

Osogovský klášter stojí dodnes blízko E. Palanky, tedy v bývalém sandžaku skopském, jenž musil na své cestě Černojević navštívit dříve, než přišel do Osogova na cestě z Peći. To vysvětluje i z jeho slov ostatně. Bulharskými zeměmi nutně tu nazývá Černojević severní Makedonii, pokud náležela k pečskému patriarchátu. A obyvatele těchto krajů (Skopska, Kumanovska, Kočanska, Kratovska a j.) nazývá opět Bulhary.

Později, jsa ve Vídni už jako „nunc vero exul“, vypravoval Arsenij Černojević tamějšímu ruskému vyslanci o tom, jak byl přemlouván rakouským císařem, by pohnul Srby i Bulhary, v jeho arcibiskupství žijící, k přijetí rakouské vlády i ochrany. V jednom ruském diplomatickém dokumentu se o tom praví:

„Ujištěn prohlášením císařovým (Kaiser), že všechny jeho sliby budou vyplněny. Jeho Světlost arcibiskup rozhodl, aby přešla pod vládu císařovu část Srbů, Bulharů i Chorvatů —. A když císařská armáda porazila vezíra a jeho vojsko u Zemunu před Petrovaradinem, s Rakušany v prvních řadách bojovalo 20.000 Srbů a Bulharů. A od těch dob, jakož i potom Srbi, Bulhaři i Slované jsou stálými nepřáteli Turků.“¹⁰⁸⁾

S Černojevićem se vystěhovavší do Uher makedonští Bulhaři byli si vědomi své národnosti i rozdílu mezi sebou i Srby. V budínském archivu jsou různé „kontribuční listiny“, na nichž figurují jména: Christo Bugarin, Petr Bugarin, Nikola i Vučko Bugarin i mnozí jiní „Srbi“ s tímto příjmením.¹⁰⁹⁾

3. V knihovně královské akademie srbské chová se pod č. 102 rukopis, pojednávající o administrativním rozdělení Turecka. Tu pod Bulharskem udány jsou tyto vilajety: silistrijský, vidinský, nišský a skopský.

¹⁰⁷⁾ J. S. Jastrebov: Podatci za istoriju srpske crkve. Beograd 1879, str. 83.

¹⁰⁸⁾ Památky diplomatických raportů starého Ruska, d. VIII., str. 305—309. Spomenik 38.

¹⁰⁹⁾ Srbský časopis „Glasnik“, roč. III., str. 71, 73, 77, 191, 212, 217, 218, 223—24, 224, 243.

4. Ze XVII. století pochází také zápis Nikanora Chilandarce, týkající se zázračné ikony chilandárské „Bohodorodice Trojručice“, i otisknutý Porfyriem Uspenskim v jeho knize: „První cesta po athonských klášteřích“ 1877, II. díl, hl. 1., str. 21.:

„Našel jsem psáno, že ikona, zvaná Trojručice, přišla sem (do Chilandaru) zázračnou cestou z monastýra zvaného Trojručnice v okolí Skopije, kdež vládnu Bulhaři.“

R. 1704 proputoval Makedonii na cestě do Jerusalema srbský mnich Jerotej Račanin. Ve svém cestopisu zmiňuje se o Velesu:

„I pakí dojdosmo u Velez grad bugarskyj (potom přišli jsme do Velesu, města bulharského, jež Turci zovou Kjuprilija —).¹¹⁰⁾

6. O dvě léta později navštívil Makedonii (r. 1706) Dubrovničanin Martin Kaboga, jenž popisuje italsky svou cestu ze Skopije do Kjustendilu:

„V Stracnu jsme nezůstali (vesnice ležící asi ve středu cesty z Kumanova do E. Palanky), poněvadž tu byl jen jeden rozbořený han s několika bulharskými domy (casi dí Bulgari).¹¹¹⁾

7. V diplomatických listinách ruských je též raport srbského patriarchy V. Brkiće, jímž tento informuje ruskou vládu, zdali by mohla v pádu války s Tureckem počítati na domácí obyvatelstvo Makedonie. Zajímavé jsou tyto věty:

„Avšak, ježto Bulharů je mnohem více než Turků, tu v celé Makedonii všichni Turci bulharský jazyk znají.... Seres, v němž domů tureckých je přes 20.000, nalézá se k tomu i domů křesťanů Řeků a Bulharů na tisíc.... Knížectví ochridské.... Albánců málo se v něm nalézá i Řeků, avšak větší část jsou Bulhaři a Vlaši... Knížectví skopské. Po vsích je zcela málo Turků, nýbrž hlavně Bulhaři a Srbi.“

8. Archimandrit Gerasim Zelić, Dalmatinec rodem a představený kláštera Krupy, navštívil r. 1784 Solun i popsal její obyvatelstvo:

„Největší počet (v městě) je Turků; po nich i Zidů, Řeků i Bulharů. Řeci se s bulharskou nací tak smíchali, že se neví, kdo je Řek a kdo Bulhar. Tu se mluví i řecky i bulharsky, ale nejvíce turecky. (U němu je po nej-věce číslo turaka; po ovích ima i Evreja, Grka i Bugara. Grcy su se s bugarskom

¹¹⁰⁾ Srbský časopis „Glasnik“ č. 31., str. 299.

¹¹¹⁾ Giornale del Nobile Marino di Marozza C. Caboga, v srb. čas. „Spomenik“ 34., str. 221–222.

naciom tako pomešali, da se ne znaje koje je Grk, koje-li Bugar. Tu se govori i grčki i bugarski a po najviše turski.“¹¹²⁾

9. „Tronoško rodoslovie“, srbský rukopis, praví:
„V Thrakii i Makedonii byša Bolgary — —“¹¹³⁾

10. O. J. Rajiču i Solariču viz odd. „Zeměpisné hranice“.

11. Vuk Karadžič vydal r. 1822 doplněk k „Slovníku“ a v něm uveřejnil 27 makedonských písní jím zapsaných. Na základě těchto písní a ještě několika jiných vzorů, vzatých z makedonských nářečí. Vuk Karadžič napsal úvahu o charakteristice bulharského jazyka (viz v Národopisu „Bulhaři“).

12. Nežrohodněji ale prohlašuje makedonské Slované za Bulhary učený Srb St. Verkovič, rodem z Bosny. Verkovič celý téměř svůj život věnoval prostudování Makedonie a získal si také veliké zásluhy o obohacení národopisných i folkloristických znalostí této země. R. 1860 vydal sbírku¹¹⁴⁾ „národních písní makedonských Bulharů“ a věnoval ji srbské kněžně Julii. V předmluvě autor praví o Makedonii:

„Poněvadž už devět let žiji i cestuji v řečených krajích, měl jsem dosti příležitosti seznámiti se dobře s nimi i jejich obyvatelstvem a jsa přesvědčen, že to bude jmenovitě mým slovanským čtenářům milé, budou-li moci něco řádně i podrobně dověděti se o svých vzdálených bratřích, jakož i o krajích, v nichž tito žijí, krátce tu uvádím hranice oné země Makedonie, v níž bulharští Slované žijí.

Země ta, v níž tito makedonští Slované bydlí, leží mezi pohořím rodopským a Egejským mořem... A od Soluně k západu táhne se hranice dělící Slovány od Řeků podél zálivu solunského po úpatí Olympu, kdež řeka Bystrice vlévá se do solunského zálivu. A od zmíněného úpatí pokračuje hranice podél řeky Bystrice přes Kožany, Sačistu i Kostur po hranice Epiru. Řeka Bystrice tedy tvoří přirozenou hranici Makedonie i Thesalie, neboli jinými slovy slovanského a řeckého světa — a až po tuto řeku ve vsích všude mají většinu bulharští Slované — — že je slovanský národ nejvlivnější, může se z toho uzavřít, že téměř každý Činear vedle svého mateřského jazyka umí mluvit i bulharsky, kdežto naopak zřídka kdy

¹¹²⁾ Život Gerasima Zelice, arch. sv. mon. Krupy v Dalmacii, Budín 1823, str. 110.

¹¹³⁾ Srb. čas. draž. slov. „Glasnik“ z r. 1853, str. 25 a 30.

¹¹⁴⁾ St. Verkovič: „Narodne pesme makedonskich Bugara.“ Beograd 1860.

najde se který Bulhar, jenž mluví cincarsky... Ze se tito makedonští Bulhaři (makedonsky Bugari), jimž tyto písně náleží, dříve zvali Slovany, toho jasný důkaz máme ve spisech sv. slovanských apoštolů Cyrila i Metoděje i jich učedníků, již všichni tvrdí, že přeložili sv. písmo na slovanský jazyk; teprve později přijali oni jméno svých výbojců Bulharů, kteréžto (jméno) je tedy spíše politické i jiné, než národní. Já však jsem nazval písně tyto bulharskými a ne slovanskými proto, že kdyby se kdokoliv dnes zeptal makedonského Slovana: Co jsi ty? na místě by mu odpověděl: Já jsem Bulhar! — a svůj jazyk nazývají bulharským, třebaže i mnozí lidé vzdělaní vždy sebe zovou Slovano-Bulhary. (No ja sam ove pesme nazvao bugarskima a ne slovenskima zbog toga, jer danas kad by kogod makedonskog Slavenina zapitao: šta si ty? — s mesta by mu odgovorio: ja sam Bolgarin! a svoj jezyk zovu bugarskim, premda muogi jste pismeni ljudi svagda sebe nazivaju Slaveno-bolgarima).

Verkovič je dobrý vlastenec srbský; to dokázal několikrát, kde mohl promluvit pravdu ve prospěch srbský, a proto jeho mínění o Makedonii a jejím obyvatelstvu má veliký význam, větší, než všech druhých mluvících i dokazujících totéž.

13. Nějaký anonymní Srb S. S. píše ve své brožuře: „Východní otázka a Srbsko“, Bělehrad 1870:

„To je velká chyba věřit, že v Thracii, Rumelii a Makedonii jsou Řeci. Většinu obyvatelstva tvoří Řeci pouze v přímořských městech, kdežto ve vnitrozemí je obyvatelstvo čisté bulharské.“

Tento anonym je poslední ze Srbů, již se nezdřáhali přiznat pravdu o Makedonii a jejím obyvatelstvu. Rokem 1878 situace se mění. Bělehrad je spojen železnicí s Makedonií (Bělehrad, Niš, Skopje, Solun) a to v zájmu svém má objevení se nových politických ideí i politických zájmů chybně zaměněných „nacionálními interesy“. Vzniká nová etnografická i historická literatura, mající za účel dokázat, že v Makedonii žijí od pradávna Srbi, že Makedonie je srbská a také musí být k Srbsku připojena. Založena je k tomu M. Milojevičem jakási vlastenecká škola, z níž vycházejí autoři stranických spisů o Makedonii Veselinovič,¹¹⁵⁾ Srečkovič,¹¹⁶⁾ Protič¹¹⁷⁾ a agitatorů archimandrit Sava i K. Badžović. Založeny

¹¹⁵⁾ Veselinovič: Srbija i Macédonija. Beograd 1880.

¹¹⁶⁾ P. Srečkovič: Istroja srpska. Beograd 1884. (Též druhé spisy.)

¹¹⁷⁾ St. Protič: Macédonija i Macédonci. Beograd 1880.

jsou také spolky k témuž účelu „Družstvo sv. Sávy“ i „Bratstvo“. Politický tisk přejímá rovněž ideu Milojevičovu, že Makedonie obydlena je Srby. Po r. 1885 šovinism srbský ohledně Makedonie vzrůstá a jemu podléhá i vážný učenec srbský dr. J. Cvijić, nepočítaje méně významného Ivana Ivaniće i staršího, stranického Gopčeviće. Nikdo z nich nechce ani slyšeti o Rajiću, Solariću, V. Karadžiću i Verkoviću. A nesrbští učenci jsou šmahem buď ignorováni nebo zavržováni jako „špatně informovaní a zastaralí“ (Cvijić o Šafaříkovi), nebo jako zaprodaní Bulharům (Miljukov, L. Leger a j.). Věda ustupuje silnějším imperativům nacionálního sobectví i šovinismu. Obecně přijaté heslo: „Makedonie je srbská!“ — nedovoluje promluvit jinak. Pravda je umlčena!

Neméně důležité je vědět, jak pohlíželi na Makedonii a její obyvatele staří Bulhaři a ještě důležitější je, jak pohlíželi na sebe Makedonci sami. Vědomí, že náležejí k národu bulharskému, se v Slovanech makedonských brzy zakořenilo a Makedonie jmenována je obyčejně už ve středověku: „země Bulharů“, „bulharská“ a nebo zkrátka „Bulharsko“ — Makedonci slovanští napořád se zovou „Bulhary“. Příklady: Roku 1040 propuká v Makedonii první povstání proti řecké nadvládě a r. 1073 druhé. Makedonští Bulhaři žádají pomoc od srbského vládce dokljanského Michajla Vojislavića i slibují, že uznají jeho syna Konstantina Bodina za „bulharského cara“. Povstání se nezdařilo a Konstantin Bodin trůnu bulharského neuzřel. Co však je nejdůležitější, Bulhaři makedonští, aby uctili památku statečného vůdce prvního svého povstání z r. 1040, Petra Deljana, přiměli Bodina, aby přijal jméno Petr, jakožto jméno v bulharských dějinách časté.

Jiným významným svědectvím je rukopisný „Zografskij pomenik“ z r. 1527, jenž se chová v knihovně bulharského kláštera Zografu na Mont Athosu. V knize vypočítávají se bulharské kraje s městy a mezi ostatními udávají se i tyto:

„Razlog, bl'garska zemlja...“

„Pelagonija (bitolsko), bl'garska zemlja...: grad Bytolja, Dolna Prespa, Malovište, selo (ves) Gvozdovo, grad Prilep i Veles i Strumica i Radovišt, grad Enišechir Pazar, selo V'drica, selo Dědino, monastyr Pološki, monastyr Treskavec —“ i jiná bulharská města i místa z Makedonie, nevyjímaje: Skopje, Štip, Kukuš, Kostur atd.

Na Frušce Goře v Sremu (již. Uhry) v jednom z četných srbských klášterů nalézá se rukopisná kniha makedonského

emigranta Velka Popoviče z Kratova. Rukopis pochází z r. 1706 a autor se podepsal:

„Velko Popovič otečestvom že (vlasti) ot B'garskie zemli ot města Kratovo.“

Tento Kratovan tedy, přes to, že prožil téměř celý svůj život mezi Srby a v srbském klášteře, přece jen nezapomněl na svůj původ, hlásil se k tomu, že pochází z Kratova, tedy z Makedonie, a Makedonii nazývá „zemí bulharskou“.

Jiným takovým makedonským emigrantem-spisovatelem je Marko Theodorovič, jenž vydal „Bukvar“ (slabikář) ve Vídni r. 1792, velice rozšířený v Srbsku i Bulharsku. Autor, jinak bohatý obchodník, podepsal se: G. Marko Theodorovič, Bulgar rodom iz Razloga.

V Moskvě zemřel r. 1753 Christofor Zefarovič, autor „Stematografie“ neboli „Knihy o jihoslovanských herbech“ s obrázky. Až dosud si Zefaroviče přivlastňovali Srbi a historie literatury srbské také ho uvádí za jednoho z nejstarších spisovatelů srbských buditelské doby. Zatím ale byla v Moskvě nalezena závět Zefaroviče. Úředně se potvrzuje, že je to závět „svjaštennika Bolgara Zefaroviča“ rozeného v „turecké zemi, v pravoslavném arcibiskupství solunském v městě Dojraně, kde dosud žijí vodný bratr jeho i ostatní příbuzní.“ Tedy makedonský Bulhar!

A makedonští Bulhaři novější doby?

Plným právem píše bulharský učenec prof. M. Drinov¹¹⁹⁾ ve své stati, jednající o solunské bulharské knihtiskárně:

„Hadži Theodosij, jenž se stává otcem bulharského knihtiskařství, je rodem z Makedonie! To nesmí udiviti nikoho, neboť může se vůbec říci, že makedonští Bulhaři počali se probouzeti dříve než východní (z Bulharska a Thrácie). Stačí, abychom si uvědomili, že Makedonci jsou: i Paysij, jímž se zahajují dějiny bulharského obrození, i Kirill Tetovec Pejčinovič, autor jedné z prvních tištěných bulharských knih, jež byla vydána ještě r. 1816 v Budíně, i Neofyl Rybský, patriarch bulharských učitelů, i Christaki Pavlovič Dupničanin i Joann Dimitrijevič Ochridský, jeden z prvních bulharských nakladatelů v Cařihradě, i mnozí jiní z předních tvůrců obrozeného bulharského národa. —“

A skutečně, Makedonie jako by byla vyvolena k tomu, by zrodila bulharskému národu jeho nejvýznamnější buditele, aby mu dala nejlepší své syny, již by měli odvahu první

¹¹⁹⁾ M. S. Drinov: S' činienija, Sofie 1911, díl II., str. 226—227.

ozvatí se proti duchovní porobě řecké, setřásti ji a pracovati na probuzení národa, o němž se už v Evropě, ba ní v slovanských kruzích nevědělo. Makedonští Bulhaři na svých plecích nesou velký díl těžkého zápasu církevního, Makedonie dává nejvíce mučedníků za osvobození své, za šíření kultury bulharské, za připojení k Bulharsku. Ba není na světě země, jež by dala více příkladů své kulturní i nacionální znalosti, než jich dala bulharská Makedonie. Tisíce a tisíce makedonských Bulharů mohou sloužiti za vzor neomezené vlastenecké obětavosti příslušníkům jiných národů!

Za všechny však makedonské Bulhary mluví nejdůrazněji o svém nacionálním příslušenství veliký *Makedonec otec Paysij*, buditel národa bulharského (viz odd. „Dějiny“). Otec Paysij narodil se bulharskému národu právě v době, kdy tento zbaven vši svobody Turky i řeckou patriaršíí a hluboce upadlý hospodářsky nedával nijakého znamení duchovního i nacionálního života. Národ bulharský, může se říci, byl v XVIII. století mrtvý, a aby byl probuzen k novému životu, bylo třeba, aby přišel nějaký jeho buditel s mocným hlasem, s vyspělým nacionálním uvědoměním, silným nacionálním citěním i neomezenou obětavostí i pílí. Takového buditele také skutečně dala bulharskému národu — Makedonie. Právě v momentu, kdy by byl každý zoufal nad vzkříšením národa bulharského, Paysij posílal „v prospěch rodu bulharského“ své vlastenecké dějiny.

Paysij píše, že je rodem ze samokovské eparchie. Samokovo s okolím, stejně jako Kjustendil jsou severomakedonské země, od Makedonie odtržené berlínským kongresem a přidáné k Bulharsku. Bližšího udání o rodném místě Paysijovu není a neví se, nalézá-li se ono nad Rhodopami nebo pod nimi. Ale v každém případě dlužno považovati Paysija za Makedonce.

Buditelský význam dějiny Paysijovy měly neocenitelný. Kniha se pilně prepisovala a šířila po všech krajích Bulharska, plně skvěle účel svého poslání. Co mohlo povzbuditi Paysije, aby se ujal tak obtížné práce, jako bylo psaní dějin?

Vidí se to zřejmě z jeho vlastních slov: „lásky k národu, lítosti nad ztracenou slávou minulosti i hněv nad potupným posměchem Řeků, Rusů a Srbů, již rádi snižovali Bulhary vychloubajíce se, že jejich minulost je slavnější, že oni jsou národ kulturnější, kdežto Bulhaři prostí a hrubí.“ A tak dějiny Paysijovy jsou tedy jakousi apologií národa bulharského jsou dále jeho panagyrikem, jsou *credem* bulharské vlastenecké duše. Ale, přirozeně, nejsou dílem vědeckým. To nebylo v době oné nutné. Národ potřeboval vlasteneckou knihu, aby se nadchl pro minulost svou a setřásl se sebe

apatii a zoufalství nad budoucností. Takovou také Paysij svému národu dal.

Bulhaři obyčejně obrození svého národa datují od počátku XIX. století a v čelo buditelského hnutí staví obětavého Aprilova, učeného paedagoga Neofyta Rylského i prvního bulharofila učence Venelina, uherského Rusína, jenž první pokusil se dokázatí knihou: „Staří i nynější Bulhaři, v jejich politickém, národopisném a náboženském poměru k Rusům“, — že Bulhaři nejsou poslovanštění Tataři, nýbrž Slované. V čele však buditelského hnutí beze sporu stojí otec Paysij a prepisovači jeho historie. Okolnosti tomu ovšem chtěly, že živější hnutí nebylo možné ještě v jeho době a že volání Paysijovo zdánlivě bylo umlčeno, zůstalo nepovšimnuto. To však pravda není; dějiny Paysijovy naopak tiše a nepozorovaně připravovaly ducha bulharského k pozdějším nacionálním bojům, budily naděje v budoucnost, hrdost nacionální i odvahu proti nejbližšímu nepříteli bulharskému — Řekům. V tom spočívá hlavní cena Paysijovy buditelské činnosti. Ovšem buditelská činnost Aprilova, Neofytova i Venelinova byla mnohem aktivnější. Aprilov svým nákladem buduje v Gabrově r. 1835 bulharskou školu, jež se stává kolébkou osvěty bulharské hlavně v době, kdy v ní působí Neofyt Rylský. Je i Neofyt Makedonec, rodem z Baně (v kraji razložském). Neofyt Rylský může býti nazván otcem bulharské paedagogiky. Z jeho pera vyšla první bulharská gramatika a pomocné tabulky metodické, dále katechismus i řecká mluvnice. Byl mnichem, ale kladl větší důraz na školy i učebnice než na kostely, kláštery i náboženské knihy. V gabrovské a později jím v Koprivšticí založené škole (r. 1837) a na konec i v rylské škole odchoval ve vlasteneckém duchu celou armádu uvědomělé nacionálně inteligence, budoucích to sloupů osvobozeného Bulharska.

Makedonii vděčí také národ bulharský za spisovatele, již první jali se psáti novobulharským, národním jazykem místo dosud obecně užívané směsi staroslovanštiny s bulharštinou. První v novobulharštině napsaná a tisknutá kniha vůbec je Hadži Jakimova „Pověst radi strašnago i vtorago přišestvija Christova“. Kniha vydána byla v Budíně r. 1814. Autor je Makedonec Hadži Jakim Krčovský, zvaný tak, poněvadž byl nějakou dobu učitelem v Krčově, neboť, jak se dnes obecně říká, v Kičevě. V záhlaví¹¹⁹⁾ autor praví, že kniha byla „sebrána z různých svatých spisů a přeložena na prostý jazyk bulharský k užítku lidí prostých a neučených“.

¹¹⁹⁾ Fotogr. v knize: Jordan Ivanov: B'lgarski starini iz Makedonija,“ Sofie 1908, str. 258.

A ještě něco zajímavého: vydána byla kniha Nákladem Hadži Pecy ze Štipu, H. Stanka z Kratova a Dimitra Filippoviča z E. Palanky, tři makedonských Bulharů. R. 1817 vyšla druhá kniha Jakimova zvaná „Mytarstva“. Vydali ji svým nákladem, jak se ze záhlaví vidí, „pravoslavní křesťané ze Štipu i jiných měst bulharských“, hlavně ale zásluhou kratovského kupce D. Filippoviče, rodem z E. Palanky. Téhož roku vyšla jiná kniha Jakimova: „Divy přesvaté Bohorodice“ a r. 1819: „Různé poučné pokyny“. Byl tedy Jakim velice literárně pilný. V psaní přidržoval se pravopisu užívaného v staroslovanských církevních knihách, ale jazyk je už dosti národní. Jako ukázka stačí věta z první knihy: „— — taka i diabol chodi po čoveci skoro da im vr'ze umot, da ne poznajat svoite grechovi; mnogu se raduje diabol za tie čovecy, koi ne myslat (za) grechovite —“ Vyskytují se tedy už charakteristické bulharskému jazyku členy, stavěné za substantiva i adjektiva. Důležité pak je to, že autor v záhlaví každé knihy zdůrazňuje, že ji napsal prostým jazykem bulharským, aby mohla se státi přístupnou i lidem neučeným. První tři knihy jsou překlady, poslední je vlastní práce Jakimova. Je také vkusněji vydána, což dokazuje, že si na ni autor velice zakládal. Sám Jakim neměl vlastních prostředků a knihy vydávají svým nákladem bulharští vlastenci s počátku pouze z Makedonie, později i z Bulharska. Převládá v této vlastenecké obětavosti náleží městům Štipu, Kratovu i E. Palance; pak následují Kočany, Skopije, Strumica, Radovišta, Veles, Bitole, Gostivar, Džumaja (a i Niš a Leskovec) a dále vesnice debrské: Gari, Lazarovopole, Galičnik; štipské: Novo Selo, Doljany i Varsakovo i jiné. Mezi příspěvky k vydání knihy „Divy sv. Bohorodice“ vidíme také „50 grošů skopské občanky Badie“ i druhých „50 Skopjanky Cvety“. Na poslední pak knihu Jakimovu upsala štipská vesnice Novo Selo 500 grošů, suma na tehdejší poměry (a zvláště v ubohé Makedonii) závratná. Obětavost makedonských měst, vsí i Makedonců v době, kdy v samém Bulharsku dosud není ani stopy po nějakém takovém zájmu o vydávání bulharských knih, nejlépe dokazuje, oč výše stáli v kulturním i nacionálním ohledu makedonští Bulhaři nad svými sourodáky za Rhodopami. V Bulharsku nevidíme ni jednoho spisovatele domácího, jenž by psal národním jazykem. V Bulharsku nevidíme nějakých takových mecenášů vesnických, již by obětovali své groše na vydávání knih. Vše to však je v Makedonii. I makedonské Bulharky zasahují do nacionálního a kulturního hnutí, přispívajíce svou hřivnou k vydávání knih, psaných národním bulharským jazykem. A to je jistě fakt velice výmluvný.

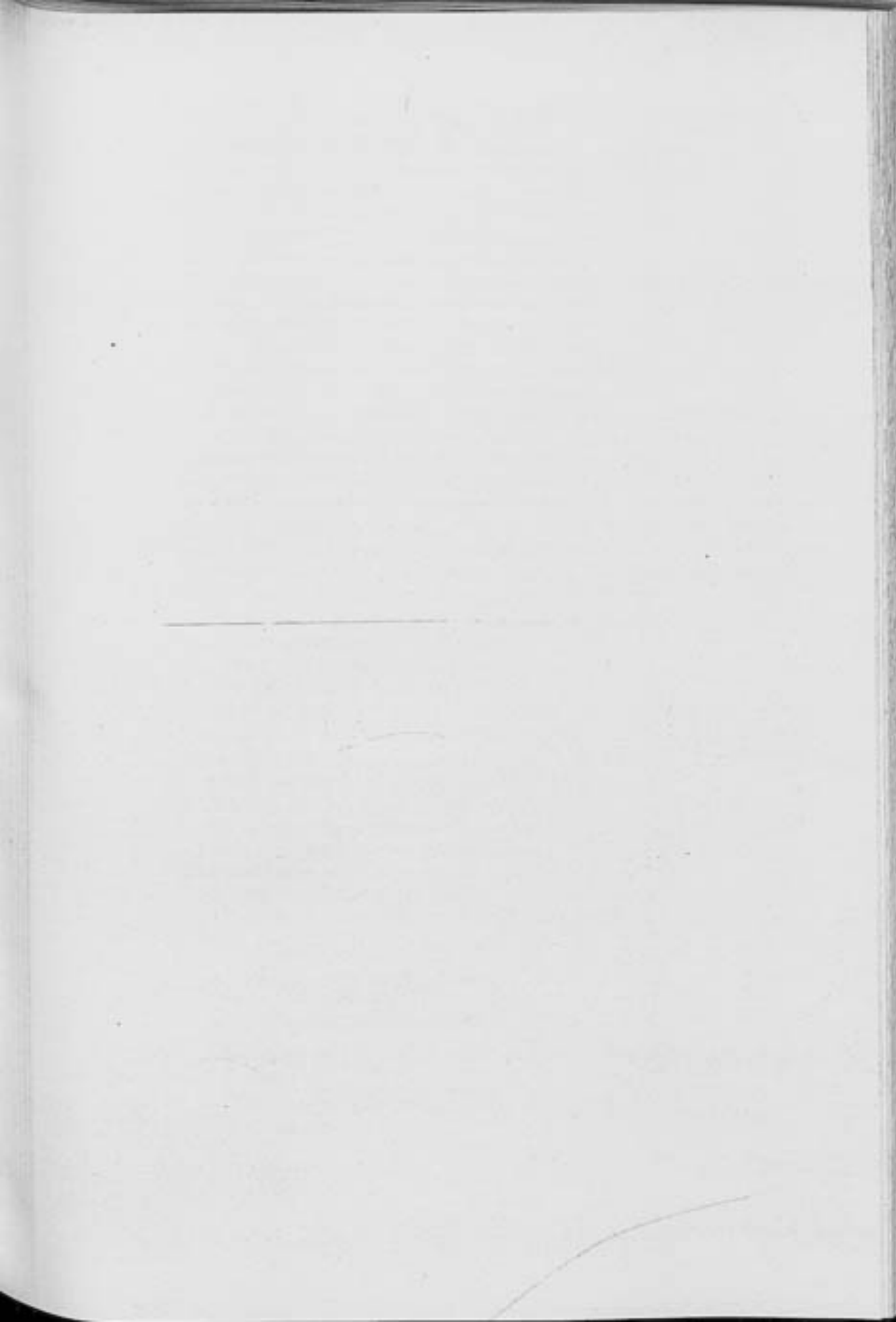
Zákem Jakimovým je Kiril Tetovec Pejčinovič, dlouholetý igumen skopského monastýru Krali Markova a po

Staré hradby solunské.

Brána Alexandra Vel. v Solunu.

r. 1818 tetovského monastýra u vesnice Lešek. Vliv Jakimův nejlépe se vidí v tom, že i Pejčinovič chápe se péra, aby psal prostým jazykem bulharským. R. 1816 vyšla v Budíně jeho kniha „Ogledalo“ (Zrcadlo). Záhloví její zní:¹²⁹⁾ „Napsáno bylo k potřebě, užitku nejprostším a ne spisovným jazykem bulharským Dolní Mysie (Skopska) velehlášným mezi hieromonachy i nedůstojným igumenem Kral-Markova monastýru — —“ Kniha je napsána skopským dialektem, v němž jsou rovněž dobře uchovány bulharské členy, jako na př.: „najčesnoto, najedroto, naj-golemoto za Boga da go dadeš — —“; nebo „nekakva napast go našla ot grechot svoj ili vo stokata ili vo kučata ili vo čeladta ili vo nivata ili vo lozeto — — —“. Pejčinovič napsal ještě knihu, rovněž lidovým jazykem, „Utěcha hříšným“, již vytiskla r. 1840 bulharská tiskárna v Soluni. Jazyk druhé knihy je čistší. V první vyskytují se mnohé srbismy (kuča = dům, bulharsky „kašta“), jichž je v tetovském dialektu hojně, což se dá vysvětliti etnografickou blízkostí se Srby; jednak také oplývá srbismy proto, že kniha byla psána v mladosti Pejčinovičově, kdy tento znal až dosud jen srbské knihy, a byla tisknuta v Budíně, kde pracovali sazeči Srbi. Solunská kniha těchto nedostatků nemá: Pejčinovič zatím vytříbil si jazyk bulharský a kniha vytisknuta je v bulharské tiskárně solunské.

Makedonským dialektem (a to vodenským) napsán je překlad evangelia r. 1852 v Soluni řeckými písmenami vytisknutého. Záhloví překladu zní: „Evangelium Pána Boha i spasiťele našeho Ježíše Krista, teď nově tištěné v bulharském jazyku — —“ Překladatel jmenuje se Pavel hieromonach, rodem z vesnice Konikova v eparchii vodenské.

Pozoruhodný je jiný překlad evangelia, rovněž řeckou abecedou napsaný neznámým Bulharem ze solunského okolí. V záhlaví se praví: „Evangelio iskarano na bugarcko izik tuvašno zbor na Vardarija (Evangelium přeložené do bulharského jazyku, jak se mluví zde ve Vardaři t. j. při dolním toku i ústí řeky Vardaru). Překlad je tedy psán solunským bulharským dialektem s pěkně zachovalými členy i jinými charakteristickými známkami bulharštiny:

»Na toa den pu s'botu mošni rano utišle ženite k'dy grobot i a nusile miroslivi balsam šo a pravile i druzi m'zi sos nich i a naj-dele pločata ut grobot tr'kaljasana. Da kak f'zele n'tri ne naj-dele snagata Gospodinova Jisus«. (Evang. sv. Lukáše XXIV., v. 1., 2. a 3.); a nebo: »I etu jas sus vas ki bidam na s'ti dni

¹²⁹⁾ Fotog. v knize: „Bulharské starožitnosti z Makedonie“ od Jord. Ivanova, str. 242.

dur da si *sfrši* vekut. Amin.« (=A ejhle! já s vámi budu po všechny dny až na věky. Amen.)

Uvedené příklady svědčí o tom, že v Makedonii třeba hledati kolébku novobulharského písemnictví a ne v Bulharsku. Z Makedonie vycházejí spisovatelé, již první uvádí do literatury lidový jazyk bulharský používající k tomu makedonských dialektů. Ale nejen to: Makedonie má též první bulharskou knihtiskárnu. Je to solunská tiskárna založená r. 1838 makedonským Bulharem, sinajským archimandritem Hadži Theodosiem, rodem z Dojranu. Tento Hadži Theodosij nebyl jen obyčejný knihtiskař, nýbrž současně i spisovatel a kritik, jenž opatroval knihy jím vydávané nutnými poznámkami, vysvětlivkami i úvody. Tiskárna dlouhého trvání neměla. Z knih v ní vydaných pozoruhodné jsou tyto:

1. „Služenie evrejsko“ — překlad Talmudu z řeckého překladu „vo prostyj i kratkij jazyk bolgarskij k razuměniu prostomu narodu.“ Překladatel byl, jak je viděti z jazyka překladu, makedonský Bulhar.

2. „Krátký popis dvaceti klášterů athonských.“ Počátek je psán staroslovansky, dále se však pokračuje novobulharsky i to opět makedonským dialektem. V popisu skitu sv. Bohorodice se píše, že tu „žitelstvujut Bolgare“.

3. „Útěcha hříšných“ od K. Pejčinoviče. Ke knize té napsal Hadži Theodosij předmluvu, v níž praví, že hieromonach Kiril psal prostým jazykem bulharským dolní Mysie — skopským i tetovským.

4. Kniga za naučenie trich jazykov, slavjano-bolgarskij i grečeskij i karamalickoj. (Kniha k naučení tří jazyků: slovano-bulharského, řeckého i tureckého.) Paralelně ve třech sloupcích předvádí se tu ukázky tří jazyků. Toto bulharské vydání není originální, nýbrž je to zkrácená kopie „čtyřjazyčné knihy“ počtčelého Kucovalacha Hadži Daniila. Kniha ta vyšla v druhé polovici XVIII. století pod názvem „Isagogiki didaskalija“, paralelně napsaná v jazyku řeckém, bulharském, kucovalašském i albánském za tím účelem, aby se Bulhaři, Kucovalaši i Albánci lehčeji učili novořečtině. V knize Daniilově bulharština zastoupena je bitolským dialektem, jenž autoru, z Bitolska pocházejícímu, byl znám. Malá ukázka to dokazuje:

»Gospot stori nebofo zemjata soncefo mesečinata zvezdite
I setne poseja morefo ezerata rekite i izvadova ribite.«

A nebo:

»Vo praznicite (o svátcích) da nepijeme mnogu vino so
priatelite.«

Je to tedy čistý bulharský jazyk a malá tato ukázka stačí, aby vyvrátila tvrzení profesora Beliče,¹²¹⁾ že bitolské nářečí je srbské. Členy za substantivy důsledně, kde toho pravidla bulharského jazyka vyžadují, stavěné, důrazně odporují tvrzení srbského filologa.

V knize vydané H. Theodosijem zastoupena je bulharština nářečím vodenským.

V Cařihradě počal vydávati i tisknouti první bulharské knihy opět Makedonec a to Jan Dimitrijevič z Ochridu. Z Makedonie pochází dále vynikající Bulhaři: Čaristaki Pavlovič i Vaskidovič, staří učitelé, doktor Mišajkov, Panaret Plovdivský (z Bitole), básník Parličev, Nathanael Skopský (metropolita v Plovdivě), Prilepčan Methoděj Kusevič, starozagorský biskup, ministr Radev i mnozí jiní.

Všichni tito Makedonci mají velké zásluhy o Bulharsko, jemuž sloužili a slouží, vědomi si toho, že slouží svému národu. Svého bulharského původu jsou si vědomi i poutníci makedonští, již se r. 1822 podepsali pod ikonu sv. Jiří v Zoografu na Athosu: „Slaveno-bolgarski makedonski uroždenci.“ Svého bulharského původu jsou si vědomi též oni Makedonci, již zároveň se svými sourodáky z Bulharska a Thrákie roku 1867 vyslovují ideu srbsko-bulharské konfederace v čele s knížetem Michálem Obrenovičem. A makedonští dobrovolníci hrnou se r. 1876—77 do Srbska i tvoří tu „bulharské čety“, proslavivši se hrdinskými boji s Turky. Za to ale r. 1885, když propuká válka srbsko-bulharská, vidíme tisíce makedonských dobrovolníků v Plovdivě i Sofii, ale ni jednoho v Bělehradě nebo Niši! A totéž se opakuje r. 1912 a 1913.

Proč? Proto, že Makedonci jsou uvědomělými Bulhary a ne snad Slovany makedonskými, pobulhařenými propagandou exarchátní, nýbrž nacionálně zralými Bulhary ještě v době, kdy v samotném Bulharsku vládl mrtvý klid a nacionální polosmrt. Důkazů pro to je mnoho. Exarchát, mající velké privilegie, týkající se otevírání škol bulharských, pouze urychlil probuzení se makedonských Bulharů, pokud ještě probuzení nebyli. A nic více.

Navštívil jsem Makedonii třikráte a procestoval ji celou putuje takřka od vesnice k vesnici, od města k městu na koni, mezku, na voze i pěšky, a vedle jazyku, národopisu i folkloristiky všiml jsem si též — „nacionálního já“ makedonských Bulharů, toho jejich „Az s'm B'lgarin“. Pak v Sofii opět stu-

¹²¹⁾ A. Belič: Serby i bolgary v balkanskom sojužě. Petroh. 1913.

doval jsem v archívech staré zápisy i dopisy bulharských obcí i jednotlivců z Makedonie v době před založením exarchátu i osvobozením Bulharska, doplňuje pak ono, čeho jsem nemohl viděti a slyšeti na místě samém. Tou cestou mohl jsem si udělati generální obraz nacionální zralosti makedonských Bulharů a dojíti k závěru, že nemohl teprve exarchát učiniti z makedonských Slovanů Bulhary, kdyžtě tito sami si zjednali největší vlastně zásluhy o církevní osamostatnění národa bulharského, davše v Skopiji signál k boji proti řeckému patriarchátu i řeckému kleru. Není ovšem nacionální probuzení všude stejné: někde je silnější, někde slabší, jak kde. Pokusím se zhruba drobnými příklady z dob před r. 1871 vylíčiti jeho stav v celé Makedonii.

Nejsevernějším krajem makedonským je Prešovsko. Obydleno je Bulhary, ale značně silní jsou i Arnauti, již se sem nastěhovali hlavně po poslední rusko-turecké válce. Tím tedy byl domácí bulharský živel oslaben. Dnes Bulhaři tamější bulharsky vůbec necítí, ježto nalézajíce se řadu let v bezprostředním sousedství se starým královstvím srbským, neubránili se vlivu srbskému a jsou z velké části posrbení anebo lhostejní. Jinak tomu ovšem bylo do r. 1878, kdy blízká Vránja, Leskovec i Niš byly ohnisky bulharského vření nacionálního. Když však okresy nišský i vraňský byly připojeny k Srbsku, na ráz byl udušen bulharský nacionální život v těchto čistě bulharských krajích a Prešovsko rovněž vydáno bylo silné srbské propagandě. Dnes, kdy i politicky náleží Srbsku, osud jeho je zpečetěn: bude prvním, ale i jediným krajem makedonským, o němž v dohledné době budou moci Srbi říci, že je — srbský.

Následuje Kumanovsko. Kumanovo s okolím vloženo bylo v poslední době úsilovně propagandě srbské, ale nemůže se říci, že by měli Srbi velký úspěch. Terorem srbských čet přinuceny byly některé vesnice, aby přijaly srbské školy. Byla i v Kumanovu škola srbská. Boje mezi Bulhary i Srbomany, jak bývají zvaní posrbení Bulhaři, v Kumanovu přecházely do krajnosti. Bulhaři jsou tu velice vyspělí. V archivu kjustendilském je několik dopisů „kumanovské občtiny“ datovaných „vlastenecké bulharské obci kjustendilské“, na nichž se občané kumanovští vždy podepisují „vaši sourodáci“. A to je v letech šedesátých. Nejlepší však důkaz, nemluvě o mnohých jiných, své nacionální vyspělosti podali Kumanovci po bitvě u Kumanova r. 1912. Srbomani dodali si odvahy příchodem srbského vojska a chtěli odníti Bulharům kostel. Bulhaři si to ale nedali líbiti. Celé město se téměř vzbouřilo a vojenské srbské úřady musily sami přemluvití Srbomany, by — počkali, aby nedošlo k vzpouře kumanovských Bulharů.

Vedle Kumanovska do tak zvaného „sporného území“ vřazeno bylo též Skopsko i Tetovsko, dva kraje, na něž si Srbi dělali největší práva a k vůli nimž věda v Srbsku opustila hranice vědecké pravdy, jen aby vyhověla politickým zájmům království. Ale bulharskost těchto krajů je nesporná.

Vezměme Skopsko i město Skopiji. V Skopiji po celý středověk i novověk, počínaje XIII. stoletím, udržuje se slabá kolonie srbská, jež částečně vzrůstá příchodem kolonistů ze Starého Srbska. Ale kolonie ta přes to nemůže se nikterak zmocit v moři bulharského živlu tak, jak by si to přáli dokázati vlastenci srbští. Bulhaři skopští po celé XIX. století mohou sloužiti za vzor ve vlastenectví Bulharům z Bulharska. Skopije stává se sloupem bulharství v severní Makedonii, což nemůže ujíti pozornosti nikomu z návštěvníků Makedonie. Archaeolog Kondakov, jenž přišel do Makedonie, aby studoval staré nápisy, všimá si toho zjevu i nekryje svého mínění. Minulost města Skopije je přebohatá skvělými příklady vlasteneckých skutků skopských bulharů. Skopští Bulhaři jsou to, již první ještě se Samokovskými r. 1833 vyhánějí z kostelů svých řecké kněze i řecký jazyk. V Skopiji ozývá se po prvé volání po dosazení biskupa Bulhara. V čele hnutí toho stojí bohatý Hadži Trajko, rodem z Debru, jenž svým vlivem často měnil řecké biskupy, vážen jsa neobyčejně od Turků, jimž obyčejně imponuje zlato. Patriarchát však hlasu Skopjanů nedbá a r. 1833 stává se biskupem jakýsi Gavril, řeč ovšem. Je to zajímavá osobnost tento biskup. Znaje dobře roztrpčení Bulharů skopských proti řeckému duchovenstvu, Gavril šel zchytrale na ně. Rozhlásil všude, že matka jeho byla Bulharka a že i on se cítí více Bulharem než Řekem, a aby to dokázal, vzal si za pomocníka k ruce Bulhara Sofronija Vračanského a uvedl do kostela skopského slovanskou bohoslužbu aspoň částečně. To jaksi uklidnilo občany. R. 1835 dostavěn byl hlavně zásluhou Trajkovou kostel. V té době objevují se v Skopiji mladší vlastenci bohatí kupci Hadži Georgi i Christo Popovič i znovu zahajují boj proti řeckému biskupu, žádajíce místo něho Bulhara.

V Skopiji až do roku 1837 jsou bulharské školy, ale jen soukromé, v nichž vyučovací program přeplněn byl hlavními předměty církevními. R. 1837 však otevírá se nová škola, již přejímá na starost „obština“. Škola ta se stává „hlavní“. Roku 1848 má v čele svém učitele Jordana Konstantinova, obecně zvaného Džino. Džino byl revolucionář-vlastenec. Narodil se r. 1813 ve Velesu a nějaký čas působil tam. Procestoval téměř celou Makedonii a psal si o ní zajímavé poznámky, v nichž charakterisoval i Bulhary z některých měst, jako:

„Ochrid je město k politování, neboť Ochridané se stydí za svůj jazyk bulharský. Bože, dej jim rozum!

Debr, Kičevo, Galik, Reka: Bulhaři v zlověstných krajích trpí od divokých Arnautů mnoho; jsou velicí místři v dřevofezu a mají proslavený klášter sv. Ivana, v němž mniši Bulhaři.

Tetovo i Gostivar — nejprostší Bulhaři.

Kumanovo, Veles, Štip, Tikveš, Skopije — staři, dobři Bulhaři.“

Když byl v Dojranu, dal si ho tamější řecký biskup předvolati a řekl:

„Vidím, že jsi přišel sem, abys tu šířil bulharství. Klid se mi odtud, ale hned!“

To nejlépe charakterisuje tohoto inteligentního a vlasteneckého Makedonce-Bulhara. Džino stejně jako ve Velesu, tak i ve Skopiji získal si velké zásluhy o zvelebení tamější školy bulharské. Za jeho učitelování do skopské školy hrnuli se žáci z Kumanovska, Debrska, Tetovska, ba i Prizrenska. Jeho zásluhou uvedena byla metoda lankasterská. Hlavním předmětem byl — jazyk bulharský. Neomezoval však svou kulturní i vlasteneckou činnost pouze na školu. Ve volných chvílích sbíral občany v školní budově a přednášel jim o různých poučných i vlasteneckých thmatech. Jeho vliv na skopské Bulhary byl obrovský a v bojích proti nástupci Gavrilovu biskupu Joakimovi (1842—68) měl Džino na své straně všechny Bulhary. Psal hojně proti řeckému duchovenstvu do „Carigradski Vestnik“. Originální je chronologie, již Džino napsal r. 1852 pro tento list:

„Od narození Krista	1852 let
Od otevření škol v Bulharsku	12 let
Od doby, kdy nás porazila slepota, abychom se učili řecky a v chrámech poslouchali řecké bohoslužby	202 leta
Od doby, co plníme kapsy hladovým řeckům	291 let
Od doby, kdy se začalo pronásledování bulharských učitelů jako kdysi apoštolů	13 let.“

„Az sam Bolgarin“ — píše r. 1851 Džino — „a pláči nad našimi ztracenými Bulhary, již jsou v dolní Mysii (Skopsku); proto nuceni jsme obětovati se pro bratry naše, přemilé Bulhary — — —“

Nevím, mělo-li Bulharsko v té době tak nadšeného vlastence, jako ho měla bulharská Makedonie. Horlivý ctitel Ra-

kovského, Džino, vstoupil v Makedonii do jeho slépějí. Není proto divu, že upadl záhy v nemilost biskupa Joakima a kdyby nebylo boháče Zafira Maleva, jenž svým vlivem v konaku chránil smělého učitele, byl by jistě dlouho v Skopiji nezůstal. Džino neustával v brojení proti Joakimu a otevřeně začal vyzývat Bulhary, aby se zřekli řeckého biskupa a žádali Bulhara. Vtom však přišla krymská válka. Joakim intrikami popudil turecké úřady proti Džinovi, jenž byl přinucen vzdát se učitelského místa. Joakim myslil, že se mu podaří zavřít bulharskou školu, ale zmýlil se: místo Džina přišel nový učitel Stojan Kostov z Vraně, rovněž dobrý vlastenec i pracovník, ale umírněnější povahy. A tak, když v zimě r. 1857 byl Džino policií odstraněn ze Skopije, byla tu za něho výborná náhrada v novém učiteli. Joakim, aby mohl zastavit rozmach bulharství, chtěl si posloužit dokonce i srbskou propagandou. R. 1859 doveden byl Srb učitel pro jednu z menších škol. Musil se však podrobiti předběžné zkoušce z „bulharské knihy“, a když v ní neobstál, byl odmítnut.

Zatím nespokojenost s vladykou (biskupem) vzrůstala. V čelo národního hnutí postavil se energický Georgi Karajovev, jenž zahájil účinnou agitaci proti Joakimu nejen v městě, nýbrž i v okolí. Stejně jako Skopije, tak i okolí je čistě bulharské. To se vidí i ze slov ruského jednoho zajatce, jenž Skopije navštívil začátkem XVIII. století: — A kolem toho místa Skopije s tří stran venkované všichni jsou Bulhaři...¹²⁵⁾ Venkované ze Skopska přicházeli do města na „bazar“ a znenáhla počali se i oni probouzetí nacionálně. A tak, když přišel výběrčí daní pro biskupa do vesnice Kučevišty, sedláci ho vyhnali a řekli mu, že neuznávají Joakima za biskupa.

R. 1860 jedné neděle ve Skopiji při bohoslužbě Bulhaři vypudili z kostela řecké zpěváky a vyházeli řecké knihy bohoslužebné. Na to uspořádány byly demonstrace proti biskupu a zvláštní deputace protestovala před úřady tureckými proti biskupu, jenž udržuje řecký jazyk v bulharských chrámech. Ustrašený biskup svolil na to, aby byla řečtina při bohoslužbách definitivně zaměněna slovanštinou. Tak nastal jakýsi mír v Skopiji a Bulhaři ho použili k stavění škol po Skopsku. V městě byla zbudována ještě jedna nová škola.

R. 1868 Joakim zemřel a biskupem stal se počestný Bulhar Paysij, jenž sice sloužil slovansky v kostele, ale bulharskému hnutí nepřál. V té době totiž v Makedonii stejně jako i jinde v bulharských zemích dosahují boje proti patriarchátu

¹²⁵⁾ „Popis turecké říše v XVII. věku“ v „Pravosl. Palestín. Sborniku“, d. X., seš. 3., str. 38. Petrohrad 1890.

svého vrchole. R. 1869 Velešané slavnostně se zřekli patriarchy. Jejich příkladu chtěli následovati ve Skopiji, ale biskup nedal. R. 1870 založen byl exarchát. Skopsko mělo zůstat v patriarchátu. Občané, stejně jako dříve jákali, byli teď zdrceni. Ale vzpamatovali se a začali ostře protestovati. A když Paysij váhal vyhověti přání Bulharů a prohlásiti eparchii Škopskou nezávislou od patriarchátu, občané ho vyhnali z budovy, jež mu byla vykázána k bydlení. Paysij se obrátil o pomoc k prizrenskému valimu, jenž také nelenil a dal zatknouti předáky bulharské i zavřítí školy. Tím však odpor skopských Bulharů zlomen nebyl a Portá po dvou letech musila připojiti Skopsko k exarchátu. Do Skopije přišel první bulharský biskup Dorotej a brzy nato Kiril. V městě i okolí zavládl mír na plných téměř dvacet let, aby byl pak přerušen novými boji proti — srbské propagandě.

Je těžko naléztí mezi bulharskými městy ať už v Makedonii nebo Bulharsku město, jehož občané dali tolik skvělých příkladů vlastenecké obětavosti i odvahy v bojích za svou národnost, za své školy i svůj jazyk, jako Bulhaři skopští. Téměř půl století trvají tuhé boje s Řeky v Skopiji a na konec vítězství padá na stranu bulharskou. Zocelena dlouholetými boji proti patriarchátu, Skopije stává se pevnou baštou proti novému útočníku na bulharskost Makedonie — srbské propagandě.

Zřídka kde najdou se takoví vlastenci, již obětují celé své jmění na oltáři vlasti i národa. Vůdci národního hnutí skopského, bývalí boháči, umírají v chudobě. Peněz na školy bulharské nelituje nikdo. První bulharská škola ve Skopiji vydržována je obětavostí čtyř občanů, již sami sbírají mezi sebou 30.000 grošů. V Skopiji se sbírá na vydávání Jakimových knih. R. 1870 přispívá Skopije 1500 groši do pokladny právě zakládaného exarchátu. A podobně.

O uvědomělosti národní Skopjanů dosti je důkazů i v archivech bulharských. Tak v archivu rylského kláštera je dopis od Cony Ilové z r. 1861, v němž prosí pisatelka, aby klášter poslal jí pro děti bulharskou gramatiku i jiné bulharské knihy. V sofijském Národopisném museu nalézá se písemná pozůstalost velkého vlastence bulharského z doby před osvobozením Alexandra Exarcha, jenž štědře pomáhal bulharským obcím ve všech koutech Bulharska, Thrakie i Makedonie vydržovati školy i kostely. V tomto „archivu A. Exarcha“ nalézá se dopis z r. 1851, v němž občané skopští děkují za zaslání jim bulharské knihy. A je dosti i jiných příkladů. Bylo by však zbytečné uváděti všechny. Dosavadní stačí, aby dokázaly zcela jasně, že Skopije i Skopsko vůbec

musí být nazváno přímo chloubou bulharského národa. A je vlastně nevysvětlitelné, jaké důvody mohly přimět bulharskou diplomacii r. 1912, aby podepsala srbsko-bulharskou smlouvu, dle níž celé Skopsko je prohlášováno za sporné území — polo-srbské, polobulharské, kdyžté minulost i přítomnost nepřiznává nijakých stop srbsství v tomto kraji!

Jděme dále: Tetovsko i Gostivarско. Bulharský živel je oslaben tu značně Arnauty. Proto stejně jako v Prešovsku, ale v mnohem slabší míře, mohla s úspěchem zde pracovat srbská propaganda. Tetovští Bulhaři jsou povahy naivní a proto i povolnější i přístupnější cizímu vlivu. V Cařihradě je mnoho Tetovanů. Živí se tu prodejem kaštanů. Ptal jsem se jednoho, zdali je Srb nebo Bulhar. Odpověděl mi:

„Teď jsme my všichni pod Turky rája.“

To charakterisuje tetovské Bulhary. Nemají oně živosti i vznětlivosti sousedních Debfanů i Skopjanů, nýbrž jsou dosti chladní v nacionálním ohledu.

Gostivarští Bulhaři jsou už celkem jinačí. Jejich nacionální probuzení je data staršího. V archivu Alexandra Exarcha viděl jsem psaní, zaslané tomuto, bulharskou obcí gostivarskou, jež mu oznamovala radostně, že mají v Gostivaři bulharský kostel i školu. Již navštěvuje 25 hochů místních a 30 z okolí (z vesnice Turčaje 8, z Čajly 6, ze Sušic 4, ze Zubovců 10 a z Banice 2). V dopise viděti je srbismy (kufa — dům; srbsky kuča), ale současně i bulharské členy (cerkva-ta).

Debrsko možno nazvat baštou bulharství v západní Makedonii. Hornatý, neschůdný kraj, obydlený mimo to hustě Arnauty, ohrožujícími životy cizinců, nelákal nijak zvláště řecké čuchovenstvo a tak bulharský jazyk i bulharská kniha těšily se tu největší svobodě. Na podzim r. 1913 byl jsem v Sofii svědkem zajímavé jedné scény. Stará Debfanka, snad více než osmdesátiletá, podpisem stvrzovala příjem peněžní podpory jí udělané komisí, určené k vydržování uprchlíků makedonských. Mimo mne z cizinců byli tu ještě dva ruští důstojníci, již sloužili jako dobrovolníci v „makedonsko-odrinském dobrovolnickém sboru“. Udiven, že umí psát, ptal jsem se jí, kde chodila do školy. Odpověděla mi: „Doma! Můj otec i můj děd znali „bulharskou knihu“.

Uvažoval jsem: stařeně je přes osmdesát let — narodila se tedy v letech 1820—30. Její otec mohl se naroditi kolem r. 1790 a děd v letech 1740—50. To znamená, že v té době už měli Debfané nějaké soukromé bulharské školy. Ze byli Debfané velice brzy nacionálně probuzeni, je důkazem i to, že r. 1805 rodáci debrští, usazení v Soluni jako kupci, feme-

slučníci i živnostníci, svým nákladem vystavěli tu bulharskou kapli. Při své návštěvě Debru, našel jsem v městě pouze čtyři rodiny, jež se vydávaly za srbské. Ale proč? Tři z nich měly obchodní styky se Srbskem a jedna výhodně pronajímala svůj dům pro srbskou školu! Z Bulharů debrských 96% prohlásilo se ihned v prvních letech trvání exarchátu za exarchisty.

Do nářečí debrského vetřely se mnohé srbismy. To však ještě neopravňuje ruského konsula Jastrebova,¹²³⁾ aby prohlásoval, že nářečí debrské je nářečím srbským. Viktor Grigorovič, autorita nepochybně větší, pakli možno mluvit o Jastrebovu jako o nějaké autoritě, sebral mnoho debrských písní, z nichž čtrnáct jich bylo uveřejněno v srbsko-chorvatském časopisu „Kolo“. Redaktor „Kola“ Stanko Vraz napsal k těmto písním poznámky v jazyku, dovozuje, že jsou to bulharské písně. A totéž přiznal i Verkovič. Debrským dialektem přeložil hieromonach Partenij, rodem z Galičniku, do bulharštiny „Život sv. Klementa, arcibiskupa bulharského.“ Tento Partenij dokonce navrhoval debrský dialekt za spisovnou bulharštinu. Jistě by toho — jako bulharský vlastenec — neučinil, když by myslil o debrštině, že není nic jiného než srbský dialekt. Je ovšem pravda, že v debrském nářečí vyskytuje se dosti srbismů. Ale to ještě neopravňuje nikoho tvrditi, že by bylo proto srbským nářečím. Jinak bych já mohl pak dokazovati, že přízrenský dialekt je bulharský, ježto se v něm vyskytuje řada bulharismů („s o s ruka“ místo srbsky „s rukom“, „ra-bota“ místo srbského „posao“, „ne gu znavam“ místo srb. „nepoznavam go“ a j.), čehož si všiml i Gilferding.¹²⁴⁾

Že jsou Debřané dobří Bulhaři, to dokázali i v posledních válkách 1912 a 1913, kdy tak zvaná dobrovolnická „debrská družina“ bila se stejně udatně s Turky, jako potom se Srby.

Srbská propagační poměrně silně zahnízdila se v Kičevsku. Prvními Srbomany byli opět lidé materiálně závislí na Srbsku anebo přímo i placení k tomu účelu. Našel jsem v Kičevě jednoho takového srbskými penězy placeného popa, jenž sháněl pro srbskou školu děti mezi — Kucovalachy. Srbské školy udržely se v méně probudilých vesnicích. Ale nejsou všechny vesnice stejné. R. 1905 v srpnu obklíčila vesnici Dupjany srbská četa, jež chtěla násilím přinutiti sedláky, aby se zřekli exarchátu a přijali srbského popa i učitele. Sedláci se však nedali: chopili se zbraně a četu za-

¹²³⁾ Jastrebov: „Obyčai i pěsni tureckich serbov.“ Petroh, 1886, str. 498.

¹²⁴⁾ Sobranie sočinenj III. 141—142.

hnali po tuhém, několik hodin trvajícím boji. Boje se zúčastnily i ženy, z nichž dvě byly raněné a jedna zabita! Ve velkém povstání r. 1903 připadl na Kičevany a sousední Kruševany opět nemalý podíl v herojských bojích proti Turkům. 900 povstalců podniklo útok na město, jež mělo silnou tureckou posádku. Turci musili město opustit. Pak počet povstalců vzrostl na 1600. Ze všech vesnic i nejzapadlejších hrnuli se sedláci ozbrojení, aby vybojovali svému kraji svobodu i připojení k Bulharsku, do Kičeva a bránili město proti celé armádě turecké, vedené Bakhtiarem pašou, až do zří, kdy se Turkům podařilo pomocí dělostřelctva rozprášíti zástup povstalců ozbrojených puškami, revolyvery, sekýrami i kosami. Ale ni to nezlomilo energii kičevských Bulharů tak skvěle uplatňovanou v každém hnutí národním a Srbi se trpce zmýlí, budou-li na základě počtu Srbomanů pohlížeti na Kičevsko, jako na kraj srbský.

„Ochrid je město k politování, ježto Ochridané se stydí za svůj bulharský jazyk“ — napsal v letech padesátých učitel Džino.

Ochrid s okolím (Struga a Prespa) probudil se dosti pozdě. Ale když r. 1859 zemřel ochridský metropolita Joanikij, žádali Bulhaři ochridští energicky, aby byl na jeho místo dosazen Bulhar. Navrhli dokonce i tři kandidáty: bývalého velešského biskupa Avxentia, rodem ze Samokova, na druhém místě populárního Ilariona Makariopolského, jež v Cařihradě připravoval se tehdy k tuhému boji s patriarchátem, a archimendrita Antima, jež se stal později exarchem. Tehdejší patriarch Cyrill sice slíbil u příležitosti aféry kukušské, že v krajích, obydlených Bulhary, bude dosazovati biskupy národnosti bulharské, ale slibu nesplnil, nýbrž do Ochridu poslal jako by na posměch z Dojranu vyhnaného biskupa Meletia, člověka zhýralého a nemravného. Ochridané poslali patriarchovi protest podepsaný od 10.000 Bulharů z Ochridska, Prespanska i Stružska, ale nadarmo. Protest ten však zůstává skvělým vysvědčením jejich nacionální zralosti. Roku 1860 zatčen byl na návod tohoto Meletia buditel bulharské národnosti v Makedonii i vynikající folklorista Dimítrij Miladinov, rodem ze Strugy. Miladinov byl učitelem v Kukuši a tu jeho zásluhou zveleběna byla bulharská škola i zavedena slovanská liturgie. Jeho úsilí podařilo se také svrhnouti dojranského biskupa Meletia. Když pak r. 1861 dlel v rodinném kruhu ve Struze, Meletij udal ho jako vlastizrádce tureckým úřadům. Miladinov byl dopraven do Cařihradu a tam uvězněn. Jeho bratr Konstantín dlel právě tehdy v Záhřebě, kde pod-

porován velikým přítelem Jihoslovanů, biskupem Strossmayerem, uskl sbírku národních makedonských písní, hlavně v okolí Ochridu, Strugu, Debru, Prilepu i Kukuše sebraných. Slyše o neštěstí bratrovu, odjel Konstantin do Cařihradu, ale byl rovněž uvězněn. Na zakročení Strossmayerovo a rakouského velvyslance měli býti bratři osvobozeni. Řeci, aby tomu předešli, podplatili správce vězení a oba bratry otrávil v listopadu téhož roku.

V bratřích Miladinových ztratil národ bulharský — a zvláště v Makedonii — vynikající národní pracovníky i obětavé buditele. Mladší Konstantin právě dokončil universitní studia v Moskvě, „aby, jak psal ve své žádosti o stipendium oděskému bulharskému spolku zaslané, mohl sloužiti svému domovu, nebo kterémukoliv bulharskému kraji jako učitel bulharského jazyka a literatury“. V Ochridě působil též básník Parličev. Do Ochridska podařilo se proniknouti později srbské propagandě. R. 1911 bylo tu osm škol srbských, navštěvovaných asi dvěma sty žáky. Řeci vydržovali zde sedmnáct škol pro 1265 žáků, ovšem z Kucovalachů i patriarchistů Bulharů, rekrutovaných.

Kostursko má uvědomělé Bulhary. Bulhaři tvoří polovinu obyvatelstva Kosturska a druhou Řeci. Ale všichni Bulhaři, může se říci, do jednoho jsou vlastenci z žuly. Roku 1911 bylo tu 66 škol bulharských a 66 řeckých, tedy stejnoměrně s počtem obyvatelstva. A přece bulharské školy navštěvovalo 3533 žáci a řecké jen 2960, tedy o šest set méně. To je důkaz nacionální zralosti kosturských Bulharů, z nichž nikdo neposílá svých dětí do řeckých škol. Kostursko je chudobný kraj, i Bulhary odtud možno nalézt jako emigranty ve všech balkánských městech. Potkal jsem je též v Alexandrii. Nejvíce je jich ale v Cařihradě. Když mělo r. 1903 propuknouti velké makedonské povstání, všichni tito Kostuřané, počtem několik tisíc mužů, opustili Cařihrad a spěchali do svých domovů, aby se chopili zbraně k osvobození Makedonie.

Dosti pozdě probouzelo se i Bitolsko, podlehnuvší silnému vlivu řeckému. Teprve v letech šedesátých vidí se tu živý ruch vlastenecký. Jinak Bitolja dala bulharskému národu dra. Mišajkova a jeho bratra Panareta Plovdivského, vesměs znamenité muže. Probouzení Bitolje dalo se pak v letech sedmdesátých už velice rychlým tempem. Přes to však hellenisaci dařilo se i na dále dobře a též srbská propaganda dosáhla dosti velkých úspěchů. R. 1911—12 bylo v Bitolsku vedle 72 bulharských škol, 55 řeckých a 23 srbské. A žáků bulhar-

ských škol 5737, řeckých 3967 a srbských 584. Srbskému gymnasiu (nižšímu) se příliš dobře v Bitolji nevedlo a nalézalo se stále v hlubokém úpadku, ježto nemělo žáků domácích. V novější době byla Bitolja centrem bulharské kultury i nacionalismu v západní Makedonii. R. 1903 bylo Bitolsko hlavním bojištěm a také bylo nejkřutěji potrestáno. V Albánském povstání r. 1913 proti Srbům brali opět bitolští Bulhaři živou účast.

Ve Vodensku se cítí rovněž dosti silný vliv řecký. V. Grigorovič našel tu řecké školy plné bulharských dětí. A do r. 1911 udržela tu řecká propaganda 52 školy oproti 97 bulharským. Srbská pak propaganda spokojila se s dvěma školami o 45 žácích! V archivu archimandrita Pavla je několik dopisů z Vodena. Tento arch. Pavel byl představeným kláštera lesnovského a jako veliký vlastenec přes všechno honění od Řeků a poštvaných jimi tureckých úřadů, putoval stále po Makedonii, buď ji a připravuje k církevním bojům. R. 1870 v květnu psali Vodenci jemu:

„Když jsme si dovedli sem schopného učitele pro slovensko-bulharský, řecký, turecký i francouzský jazyk, celé téměř město vyjímaje hrstku těch, již zarmoucení oplakávají uboze vydechující hollenism, pospíšilo si a s otevřenou náručí přijalo mateřský svůj jazyk. — — Před patnácti dny po vyhnání Nikodima (řeckého biskupa) doveděli jsme se, že řecký patriarchát posílá nám, aniž by se dříve ptal nás, jiného na Nikodimovo místo. Proto jsme telegrafovali velkovezíru, že naše eparchie, obydlená výhradně Bulhary, na základě sultánského fermanu neuznává řeckého „patrika“, ni toho biskupa, jehož nám bez ptaní posílají, nýbrž že žádáme biskupa Bulhara i od Bulharského exarchátu — —“

V Soluni až do r. 1860 se nemůže vlastně o Bulharech mluvit. Byli tu, přicházeli stále noví a noví, ale rychle se odnárodňovali i přeláplli v Řeky. Jedině debrští Bulhaři jakž takž vzdorovali hellenisaci.

V letech šedesátých začíná se jevit mezi solunskými Bulhary jakýsi ruch. V čele nacionálního hnutí stojí se inteligentní Gergij Dražilovič, jehož sestra Slávka zakládá bulharskou dívčí školu. Bohužel, šlechetná tato vlastenka po dvou letech zemřela. Brzy na to ale utvořila se v Soluni bulharská obec, jež přejala péči o školy. Před samým založením exarchátu zaslala tato solunská obec archimandritu Pavlovi pozdravný dopis na jeho cestě do Vodenu a vedle jiného zmínila se, že

„zdejší (solunská) bulharská obec je jednou z předních makedonských obcí a (že) přeje si, aby všichni národní pracovníci s ní udržovali styky — —“

Později založeno bylo v Soluni gymnasium, jež bylo vzorem všem bulharským středním školám a odchovalo Bulharsku celou armádu inteligentů vstoupivších do jeho služeb jako učitelé, důstojníci, úředníci, diplomati a p. V poslední pak době nastěhovalo se do Soluně několik tisíc Bulharů, hlavně z Kukuše.

V západní Makedonii ze všech bulharských měst nejdříve se probudil z nacionální dřimoty Prilep. Prilepčané jsou bystří a podnikaví lidé. Za obchodem a prací odcházeli dočasně do svobodného Srbska a tu se jim otevřeli oči. Místo však, aby se vrátili posrbeni, jak by se mohlo očekávat, přicházeli tito Prilepčané s novými ideami do svého rodného města, s ideou bulharského nacionalismu i stavění bulharských škol. Byli sice mnozí mezi těmito Prilepčany, již vrátivše se v srbském šumadijském kroji míchali do domácího dialektu sem tam srbská slova a zaváděli srbské tance národní (kola), ale dlouho toho nevydrželi pro výsměch ostatních Prilepčanů. Mnozí podobní srbofili byli nazváni posměšně „gazdi-te“ (hospodáři). Srbi si však na Prilep dělají nároky, jakožto na sídelní město krále Vlkašina a hlavně jeho syna králi Marka (kraleviče Marka). Opírají se při tom o jediný vlastně argument: „že je kralevič Marko opěvován srbskými národními písněmi.“ Důvod je slabý. Srbské národní písně stejně opěvují i Maďara Janka Huniadi-ho a Albince Skenderbega. Porobený srbský národ cítil potřebu hledati útěchu v opěvování Junáků bijících se s Turky a neohlížel se při tom na národnost jejich. Mohli býti i v novější době opěvováni Srby Bulhar Hajduk Velko pro své zasluby v bojích proti Turkům, tím spíše mohli opěvováti Srbi Bulhara králi Marka v oné době, kdy nebylo ani zmínky po nějaké snad nacionální nevraživosti. Je ovšem pravda, že srbské písně v obdivuhodném počtu opěvují kraleviče Marka, ale neméně ho opěvují i makedonsko-bulharské.

Mimo to mohu uvést řadu svědectví o bulharské národnosti králi Marka. Vedle Jana Musachiho (viz odd. „Dějiny“), jenž nazývá krále Vlkašina „Vucasino rè di Bulgaria“ a králi Marka „Marko rè di Bulgaria“ i vojsko Vlkašinovo a Uglešovo u Čermenu „vojskem bulharským“, ještě celá řada Italů, Němců i Francouzů vyslovuje se podobně:

Rabi Josef ben Jeshua¹²⁰⁾ (XVI. st.) píše ve své

¹²⁰⁾ „The chronicles of Rabbi Joseph ben Joshua ben Meir etc.“ nově vydaná v Londýně r. 1836.

kronice: „V těch dnech spojil se Lazar Despot, kníže srbský, a Marko, kníže bulharský, i některá knížata albánská i táhli s velkým vojskem na Amurata; byli však poraženi — —“

„Po smrti svého otce shromáždil Bajazit své vojsko a šel na Marka, knížete bulharského (v angl. překl.: „Marco Zarnobichio, prince of Bulgaria) —.“

To, že Rabbi Josef dělá jasný rozdíl mezi Lazarem, jakožto srbským vládcem, a Markem, knížetem bulharským, jen zdůrazňuje bulharskou národnost Markovu.

Biskup Paulus Jonius¹²⁸⁾ nazývá králi Marka jednou „pánem Bulharska“ a po druhé „knížetem bulharským“.

Joan Piscator¹²⁹⁾ rovněž z XVI. století píše německy: „Baiazetes III. hat Bulgariam oberzogen Marcum jren Herzogen erschlagen — —“

Italská „Turecká historie“¹³⁰⁾ z XVI. století nazývá Marka „knížetem bulharským“ a jinde „pánem Bulharska“.

Ital Francesco Sansuino¹³¹⁾ uvádí králi Marka slovy: „Marco principe de' Bulgari“ a dále: „Signor Marco di Bulgaria“.

Antonín Geuffreus,¹³²⁾ rytíř řádu Johanitů, nazývá Marka „Marxus Graiouichus, kníže Bulharska“. Německý překlad jeho knihy dí: „Bazaieth od Bassaieth schlug Marxen Graiouichum, als er des Fürsten von Bulgarien seines Vaters todt rechnen wolt, mitt allen Edlen aus Bulgaria vund Seruia — —“

Tu je opět narážka na otce Markova, Vlkašina, rovněž knížetem Bulharska titulovaného.

¹²⁸⁾ „Ursprung des Türckischen Reichs bis auf den itzigen Solyman“ durch Paulum Jonium, Bischof Nuceria an Kaiser. Maieestet Carolum V...., verdeutschet durch Justum Jonam a. 1537.

¹²⁹⁾ „Herkommen-Ursprung vund anfang des Türckischen Kayserthums“ ... durch Joanem Piscatorem zu Balisa, Ausburg 1542.

¹³⁰⁾ „Türckische Historien.“ Aus ital. Sprach in unsere Teutsche verdolmetscht durch den Hein. Müller, Frankfurt am Meyn. 1563.

¹³¹⁾ *Annali turcheschi overo vite de principi della casa ottomana.* Di M. Fr. Sansuino. Venetia 1573, str. 17 a 28.

¹³²⁾ *Hoffhaltung des Türckischen Kaisers und ottomanischen Reichs Beschreibung durch Anthonium Geuffreum in Johaniter Herrn.* Basel 1573.

Philippus Lonicerus Theologus¹²¹⁾ ve své kronice píše: „Amurathes inde in Marcum Bulgaria atque Lazarum Servia in Mysia Superiore atque Triballorum regione despotas — — (str. 22).

„Patris eadem vindicaturus Bajazetes initio imperii valida statim manu aduersus Bulgaros Seruiosque movit eorum que Duce Marco Despota cum universa Bulgaria nobilitate caso. (Str. 24.)

Daniel Hartnaccius¹²²⁾ nazývá Marka „rex Bulgariae Marcus Crajevicus“.

Johan Christoph Wagner¹²³⁾ píše: „Amurath dem Lazaro Despot in Servia und Marco dem Fürsten in der Bulgarey Schlacht geliefert hat — —“ (str. 5).

„Bajazeth, Sohn des Amurathes, erneuerte den Krieg wider Marcum den Fürsten in Bulgarey — — (str. 6).

V „Nejnovějším popisu říše turecké“¹²⁴⁾ v třetím dílu na str. 68. píše se, že Bulharsko mělo své krále, bylo však r. 1383 od Turků napadnuto a bulharský král Marcus Crajevicus s veškerou šlechtou zůstali ležeti na bojišti.

Benátský rytíř Marko Giovanni Sagredo¹²⁵⁾ vypráví, že Amurat porazil Cracovitia, pána Bulharska. Z 18. století pak pochází dvě svědectví:

Německý popis turecké říše¹²⁶⁾ líčí boj na Kosovu poli, kde vedle Lazara poražen byl i „Marcus Carjovichus, König in Bulgarien.“ (Str. 291.)

A konečně francouzské jedny dějiny¹²⁷⁾ píší, že ve spolku s Lazarem byli i „Bulhaři pod vedením knížete Marka.“

¹²¹⁾ *Chronicorum Turcicorum in quibus Origo, Principes, Imperatores etc.* a D. Philippo Loniceri Theolog. Francforti ad Moenum 1578.

¹²²⁾ *Breviarum Historiae Turcicae, exhibens vitas imperatorum omnium etc.* Autore Daniele Hartnaccio, Pomerano, Hanoviae 1684.

¹²³⁾ „Declinationis provinciarum Panoniae et imp. Turcici“ von J. Chr. Wagner, Augsburg 1685.

¹²⁴⁾ „Descriptio novissima imperii turcici.“ — Würzburg 1687.

¹²⁵⁾ Des vortrefflichen Venetianischen Cavalliers, Senatoren und Procuratoren zu t. Marco Giovanni Sagredo aussfürliche Beschreibung des ottomanischen Kayserthums.... übersetzt von Ricaut, Augspurg 1694, str. 13.

¹²⁶⁾ Neu und vollständige Beschreibung des ottomanischen oder türkischen Reichs nach der natürl. und polit. Geographie.... Nürnberg 1763.

¹²⁷⁾ „Abregé Chronologique de l'histoire ottomane“ par De la Croix. Paris. 1773.

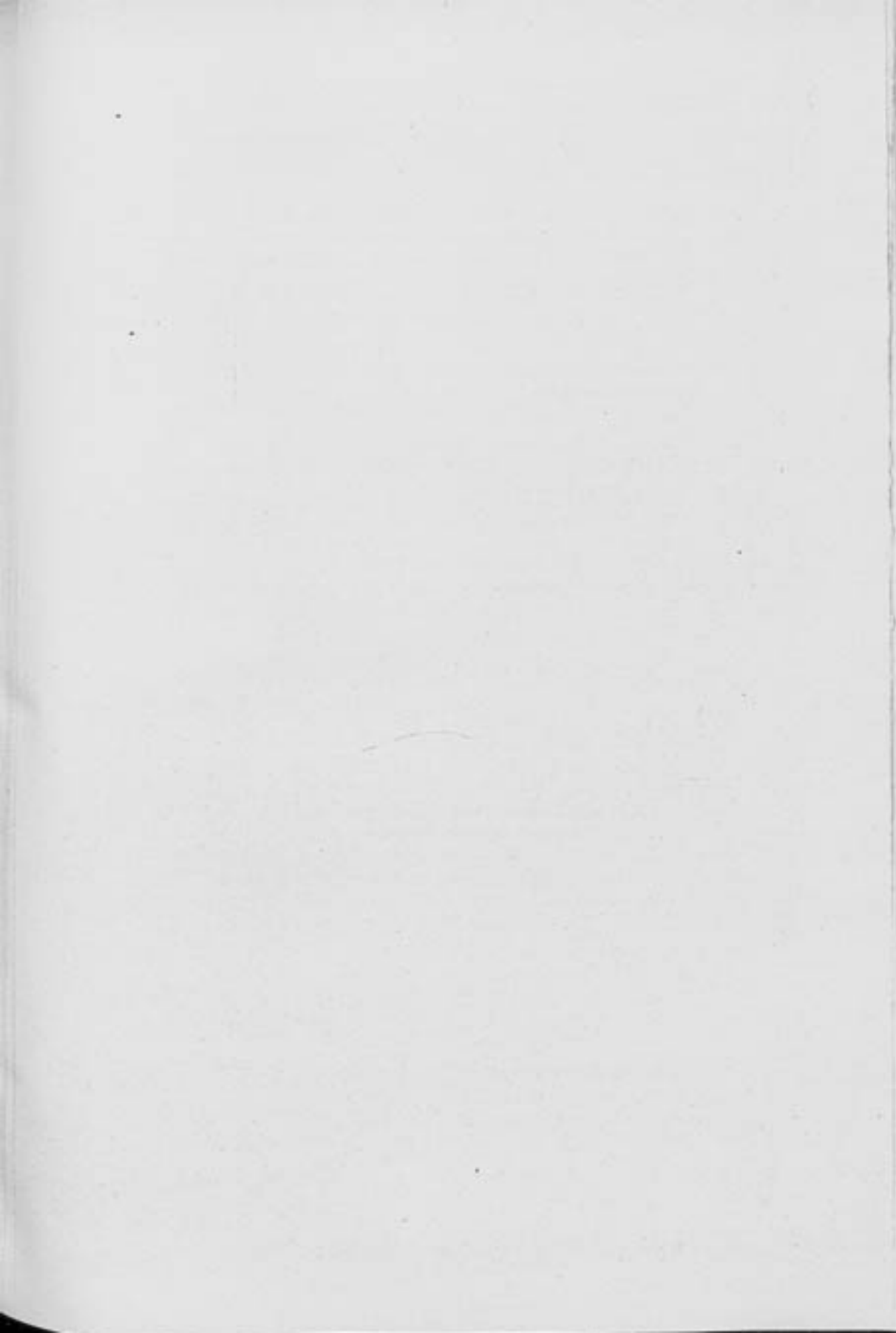

Ochrid.

Kostel sv. Klementa v Ochridu.

Vrchol všeho je, že krali Marka prohlašují za Bulhara sami — Srbi.

Basilius Petrovič, metropolita černohorský, skenderský i přímořský, tvrdí, že králevic Marko — „byl ot nacieje bolgarskije.“¹²⁹⁾

Druhý důležitý svědek je srbský analista Mijailo Konstantinovič. Konstantinovič narodil se r. 1430, tedy asi 36 let po smrti krali Markově. Jako janičar prodělal válečné tažení sultána Murada II., pak ale uprchl do Polska a tu napsal své paměti.¹³⁰⁾ V hlavě XVII. své knihy praví, že po bitvě na Kosově poli obrátil se Bajazit proti Marku, bulharskému knížeti, aby pomstil smrt svého otce, poněvadž tento kníže pomáhal Lazaru proti Turkům na Kosovu. Na místě, kde byl zabit Murad, Bajazit zvítězil nad bulharským knížetem a zabil ho.

Nu a konečně samy srbské národní písně velice často nazývají Marka „hochem od Bulharů“ (momče od Bugara).

Mohl bych citovati též francouzského historiografa Verdiera, Němce Hausa Lewenklaawa von Amebeurn, Itala Ferdinanda de Servi — ale uvedená svědectví jsou dostatečná. Krali Marko i jeho otec Vlkašin jsou makedonští Bulhaři, neboť jsou rozeni i vládnou v „bulharské zemi“. Tím tedy odpadají jakékoliv nároky srbské na Prilep, jakožto sídelní město králevic Marka.

Prilep je čistě bulharské město a Prilepčané jsou Bulhaři z přesvědčení.

R. 1854 líčil poměry prilepské J. Konstantinov v *Carhradském Věstníku* následovně: „Prilepští Bulhaři vystavili si velkou i hezkou školu, ta však stojí opuštěná, ježto Slovani žádají slovanského učitele a Cincari se tomu vzpírají i žádají učitele Řeka. Poněvadž pak Prilepčané ovládnuti jsou dnes od cincarských žen, škola také má, jako nikde jinde, řeckého učitele, aby je zaslepoval, a bulharský není žádný. Ba i když si Prilepčané dovedou Bulhara učitele, déle než tři měsíce to zde nevydrží. Cincari mu totiž všude začnou spílati bludařů i opilců — — — Kostel mají nový, velice pěknou budovu, a slouží se v něm bulharsky — — —“

Tak líčí Prilep Konstantinov. Brzy nato se poměry lepší a bulharská škola znovu přechází do rukou učitelů-Bulharů, z nichž většina jsou z Makedonie, jako J. Konstantinov z Velesu,

¹²⁹⁾ Ruvarac: O knezu Lazaru, str. 136.

¹³⁰⁾ M. Konstantinovič: *Istorija ili letopisi turski*. Přel. z polštiny Dr. J. Šafařík v srb. „Glasniku“, XVII., str. 80.

V. Alexiev z Tetova, K. Šapkarov z Ochridu, S. Petrov z Prilepu i jiní. Prilepčané musí svádky o školu i kostel tuhé boje s hellenisovanými kucovalachy. V čele nacionálního hnutí, jež nabývá nezvyklých rozměrů, stojí mladý T. J. Kusev, potomní metropolita starozagorský. V letech šedesátých mají již v Prilepu bulharskou čítárnu, v níž učitelé přednáší občanům o různých nacionálních i kulturních otázkách, a pokračovací nedělní školu.

R. 1864 přišel do Prilepu nějaký Srb učitel s nákladem srbských knih. Občané ho na oko přijali velice vlídně i ubytovali ho ve škole. V noci však tajně odnesli učitelé všechny srbské knihy a za městem je spálili. Učitel druhého dne ráno, když se to dověděl, odejel ani se s nikým nerozloučiv! První pokus srbský o posrbování Prilepu zmařen byl tedy v samých zárodcích.

V církevním boji řecko-bulharském Prilepčané berou živou účast. Když r. 1868 v den „Sv. Neděle“ chtěl diakon u přítomnosti biskupově čísti evangelium řecky, přítomní věřící ho zakřikli:

„Nekeme da slušame grčka evandeliija. Na toj jezik ništo ne razbirame.“ (Nechceme poslouchati řecké evangelium. V tom jazyku ničemu nerozumíme.)

Radost Prilepčanů ze založení exarchátu byla veliká. V knize příjmů ortaköjského exarchátu (r. 1869) vidíme, že prilepští Bulhaři poslali 2000 grošů a příštího roku rovněž tolik „dočasné radě cafihradské“.

Ještě jednou zmařili Prilepčané pokus srbské propagandy vniknouti do jejich města. To bylo hned po osvobození Bulharska. Ze Srbska přišel do Prilepa nový učitel zásobený penězi i knihami a také skutečně pronajal jeden dům pro školu. Prilepčané odsoudili onoho občana, jehož dům to byl, jako nějakého zrádce, demonstrativně se seskupili před domem a vylámali dveře i okna a strhli celou střechu. Srbská škola však později přece jen našla si své místo — o to v tak zvaném „chilandarském metochu“, budově, náležející srbskému athonskému klášteru Chilandaru. Ale velkých úspěchů nedosáhla. Z Prilepu vyšlo mnoho inteligence zaujímající v Bulharsku přední hodnosti i úřady. Jejich příbuzní z Prilepu nuceni jsou dnes úřady srbskými psáti jim srbsky, a poněvadž neumějí, psaní jim piší nějakí srbští úředníci! A to pramálo svědčí o srbskosti Prilepu.

Jedinou překážkou a jediným nepřítelem probouzení národa bulharského jak v Bulharsku tak i v Makedonii bylo řecké duchovenstvo — hlavně biskupi, již byli takřka neome-

zenými pány ve svých diecesích. Tam, kde takový biskup neměl obvyklého řeckého fanatismu proti Bulharům, buditel-ská práce byla snadná a bulharský národ ještě dosti záhy se probudil ze své apatie k novému kulturnímu i nacionálnímu životu. To se vidí nejlépe ve Velesu i jeho okolí. Zde po dlouhá léta (1797—1842) byl biskupem řeck Ignatij, člověk prostý, nevzdělaný, nevšímající si toho, jaké národnosti jsou věřící z jeho diecese. Proto také trpěl slovanskou bohoslužbu v kostelích i bulharské školy ve Velesu. Po Ignatiovi přišel opět řeck Theoklit. I s ním Velešané dobře vycházeli. Theoklit si hleděl více své pokladny, a aby se věřící proti němu ne- bouřili, snažil se jim vyhovět. Nejen že trpěl slovanské boho- služby, nýbrž se naučil i sám trochu staroslovanský a také sloužil liturgie slovansky. Proto ho patriarchát brzy přemístil. Do Velesa přišel pak biskup Avxentij, Bulhar, rodem ze Samo- kova. Byl delší dobu správcem kjustendilské eparchie a potom biskupem v Hercegovině, odkudž se vrátil s velkým bohatstvím. K národnostnímu hnutí bulharskému tvářil se lhostejně, ale také mu nebránil ve vývoji. Ve Velesu byl neomezeným pánem a báli se ho i Turci. To, že byl bulharské národnosti, neobyčejně dodá- valo odvahy Bulharům. Když ho viděli jeti na koni v průvodu sluhů a uctivě se klanět mu turecké úředníky, veleští občané připomínali si slávu starých patriarchů bulharských a s větší odvahou vraceli se k nacionálním bojům s Řeky. Avxentij stal se však brzy nepohodlný jak Řekům tak i Turkům a měl být poslán do Drače (r. 1855), přes to, že mu byla dříve při- slíbena eparchie kjustendilská. Určeného mu místa nepřijal a odjel do Cařihradu roztrpčen na patriarchát. To také způ- sobilo, že při první příležitosti postavil se do řad bojovníků za církevní samostatnost bulharskou. Avxentia zaměnil opět řeck, ale bylo už pozdě na potlačení silného hnutí nacionál- ního. Ve městě zatím už kvetly dvě veliké školy bulharské se sty žáků.

Školy měl Veles od dávna. Kolem r. 1750 učil nějaký Mičo Kušev „slovansko-bulharské knize“. To byla ovšem škola soukromá, jakých bylo později ve městě několik. Známo je jméno učitele popa Nauma i jeho syna daskala Kice v prvním desetiletí minulého století. Kolem r. 1810 proslula škola daskala Mitra z Nagoričan (Kumanovsko), jenž, aby usnadnil návštěvu školy přespolním žákům, zřídil při ní i jakýsi pensionát. R. 1832 obec bulharská sama převzala školu do svých rukou a učitelům vykázán byl roční plat. Roku 1856 vystavěna byla ještě jedna škola přes to, že nový biskup řeck Antim snažil se tomu zabránit. Už dříve (r. 1853) ote- věna byla i dívčí škola. O rozkvětu bulharských škol ve Velesu svědčí anglické cestovatelky po Makedonii G. M.

Mackenzie a A. T. Irby, jež navštívily Veles r. 1863 a všimly si také škol: „Ve Velesu“ — píše ve své knize — „jsou tři školy křesťanské: dvě školy bulharské a jedna kucovalašská. V obou bulharských školách je celkem 500 žáků; v kucovalašské je jich 30—40.“¹⁴⁰⁾

Z nejmarkantnějších osobností ve Velesu, stojících v čele bulharského hnutí je bohatý kupec Angelko Palašov, jenž s hrdostí užíval vlastní pečeti, v níž byl vyryt bulharský lev. Tento Palašov staral se dlouhá léta o školství, jakožto „správce slovanské bulharské školy ve Velesu“. Roku 1845 dal udělati také školní pečeť se slovy: „Peč. Velesko-to bolgarsk. učiliště 1845“.

Z učitelů, ve Velesu působících, proslul pozdější skopský učitel J. Konstantinov — Džinot, rodák místní, jenž v „Cařihradském Věstníku“ charakterisuje občany Velešské následovně:

„Veles je obdivuhodné město s 8000 Bulhary „Slovano-peony“, neučenými, zbytečně hrdými, snivými, nestálými, pověřivými i lhoubivými. S druhé pak strany jsou pracovití, veselí zpěváci i dobří tanečníci, povahy nebojácné, bystří i nepokorní. Mají školu, ale v nepořádku. Ženy jsou krásné ve Velesu.“

Charakteristika ta nesmí se brátí doslovně. Ve Velesu bývali občané zámožní, dokud se dařilo obchodu s kožemi, a proto i hrdí. Ale pravda je, že byli vždy nepokorní, což skvěle osvědčili v bojích církevních.

Významnou úlohu v nacionálním hnutí ve Velesu hrál též učitel Ikonov, z jehož iniciativy r. 1858 oslaven byl po prvé svátek slovanských apoštolů Cyrila i Metoděje, přijatý nato za nacionální bulharský svátek. Tento Ikonov byl žákem Neofyta Rylského i jako stoupenec jeho ideí staral se svědomitě o zvelebení školství. Jako hlavní předměty uvedl bulharskou gramatiku i historii.

V letech 1856—58 vetřel se do Velesu za učitele Srb Nešković, jenž zaváděl všude srbské školy. Stalo se tak z nedostatku učitelů. Občané však nebyli s ním spokojeni a obrátili se na svého bývalého biskupa Avxentia, aby jim poslal z Cařihradu jiného. Tou dobou v Cařihradě meškal rakouský emigrant Srb Jiří Miletič. Avxentij ocenil jeho dobré vlastnosti a poslal ho do Velesa. Miletič učil nejdříve dle srbských knih Neškovićem zanechaných, ale když viděl, že děti těžce chápou, co jim přednáší, naučil se v krátké době místnímu

¹⁴⁰⁾ G. M. Mackenzie and A. P. Irby: *Travels in the Slavonic provinces of Turkey in Europe*. London 1877, str. 130—131.

nářečí a vyučoval jim. Roku 1861 povolán byl za učitele do Stipu. Zde už našel bulharské knihy. Pak se vrátil po letech opět do Velesu, kdež zanechal nejlepší vzpomínky. Ve Velesu působil též r. 1868 Vasil Popovič, bulharský spisovatel i kritik.

V církevním boji Veles bral nejživější účast. Antim byl nebezpečný nepřítel, ale Velešané se nelekali jeho hrozeb a první v Makedonii prohlásili, že odpadají od patriarchátu. Mohou také jedině své energii děkovati, že je nestihl osud Skopije a že byla sultánským fermanem hned od začátku velesská eparchie připojena k exarchátu. Biskup Antim ale ni potom Veles neopouštěl a intrikami dosáhl toho, že byl na Velešany poslán Achmed paša s vojskem, aby je zkontroloval, jakožto nebezpečné prý státu buřiče. Achmed paša se ale na místě přesvědčil, že zprávy Antimovy, jako by ve Velesu zuřila revoluce, jsou vylhané a na základě jeho raportu Porta Antima odstranila a Veles obdržel Bulhara biskupa. Z makedonských měst Veles nejtědřeji pomáhal peněžními příspěvky pokladně nově založeného exarchátu. R. 1869 zaslala obec velesská ortakójskému exarchátu 4000 grošů a příštího roku rovněž tolik.

Ale nejen Veles, nýbrž i jeho okolí, venkov záhy se probudil nacionálně. V archivu Alexandra Exarcha našel jsem dopis z Bašina Sela (blízko Velesu). Dopis má datum 10. května 1848 a opatřen je pečeti, v níž se čte zřetelně nadpis: „Bolgarsko učilište — pečat — Bašino Selo“. V dopisu sedláci vyslovují radost nad probuzením bulharského národa a opisují svou vesnici: Má 150 domů a obyvatelé jsou všichni Bulhaři. Školu navštěvuje 80 dětí obojího pohlaví. Učitel je místní rodák a obec mu platí 1200 grošů ročně.

Dopis, psaný asi učitelem, rodákem bašinoselským, vyniká po jazykové stránce čistotou jazyka.

Viděl jsem i jiný dopis (dat. 16. února 1851), v němž sedláci děkují Al. Exarchovi za to, že jim pomohl otevřít ještě i dívčí bulharskou školu.

Z vesnice Beglice (10 hodin od Velesu vzdálené) psali sedláci Exarchu, že sice mají svou bulharskou školu, ale že obec je chudá a nemůže učitele vydržovati. Aby jim tedy pomohl.

V archivu Exarchově nalézají se též několik dopisů z Velesu samého. Zvláště jeden je zajímavý. Datum má 4. listopadu 1847. Občané Veleští oznamují, že mají dvě školy (jednu dívčí a jednu chlapeckou), jež navštěvuje celkem 400 dětí z města i okolí. Ve škole se učí též světským předmětům: gramatice, aritmetice, Esopovým bajkám a p.

Ještě před samým založením exarchátu obec Izvor, o níž, jako o bulharské vesnici, zmiňuje se i Hadži Kalfa, zaslala kjustendilské obci dopis, v němž si stěžuje na nevlastenecké kněze bulharské.

„My, jak jsme si toužebně přáli, dosáhli jsme od Boha trochu světla, jež oživí náš polomrtvý bulharský národ, avšak naši prostí popi i dnes ještě chtěli by bulharský národ ujařmiti řeckofenerskou podlostí.“

A dále se píše, že sedláci takové popy nemají rádi a netrpí jich ve svých domech. Dopis končí slovy:

„Modlíme se ze srdce k milostivému Bohu, aby pomohl našemu zahynulému bulharskému národu.“

Tak píše za prosté sedláky nějaký vesnický učitel v zapadlé víšce makedonské v době, kdy nebylo propagandy bulharské, jež by snad takové dopisy nadiktovala. I kraj tento, v němž sedláci byli nacionálně probudilejší než snad kolik samého Trnova a Gabrova v té době, Gopčević, Ivanić a ba i Cvijić chtějí prohlásiti za srbský. Větší absurdum na světě není možné.

Dalších příkladů bulharskosti Velesa a okolí neuvádím. Stačí jen to podotknouti, že srbské propagandě přes mnohé pokusy nepodařilo se uhnízditi se v městě a škola srbská zanikala obyčejně hned po svém otevření.

Na jih od Velešska šíří se Tikvešsko. Učitel Džinot píše o tomto kraji, že je v něm mnoho bohatých vesnic, obydlených Bulhary. O bulharskosti Tikvešska uvedu jediný příklad mluvící za všechny ostatní: Tikvešsko je kolébkou novobulharského knihtiskařství. V letech třicátých v tikvešské vesnici Vatoši působil jako učitel v tamější bulharské škole daskal Kamče, rodem z Kurešnice (vesnice u Vardaru blízko Demir Kapu). Kamče seznámil se v Soluně s archimandritem Theodosijem Sinajským, jenž ho též navštívil ve Vatoši. Brzy po té návštěvě Kamče někam odcestoval a vrátil se s malou tiskárnou. Peníze na ni dal Jorko Markovič, bohatý obchodník z Kavadaru (Tikveš). Kamče začal tisknouti ve svém domě bulharské knihy, ale dlouho ne. Řecký biskup byl upozorněn na vlasteneckou činnost Kamčovu a Kamče, aby mu snad stroje nebyly odňaty, odstěhoval je raději tajně do Soluně, kde je přejal arch. Theodosij a zařídil si známou již solunskou bulharskou knihtiskárnu r. 1838.

Vidíme tedy, že v Tikvešsku v letech třicátých i po vsích mají bulharské školy, že občané tikveští mají zájem o knihy bulharské, jež tu po prvé vycházejí na světlo pod „bulharským nebem“.

Velice záhy probuzena byla celá severovýchodní Makedonie s městy Štipem, Kočanami, Kratovem, E. Palankou a j. Školu kjustendilskou vydržovali z veliké části Bulhaři z těchto krajů. Roku 1846 ze sumy dobrovolných příspěvků na školu tuto sebraných, připadlo 14.377 grošů na kraj Pijanec (kolem Careva Sela) a 7492 na okolí Kamenice. Tedy celé tři pětiny (celkem se sebralo 37.635 grošů) poskytla Makedonii. Ale i učitele dala Makedonie této škole, jako G. Goceva z Berova, známého revolucionáře, Alexandra Živkova ze Štipu, M. Popova z Kumanova, Efrema Karanova z Kratova i j.

V čele nacionálního hnutí od počátku stál ale Štip. Už ve středověku byl útlukem bulharského písemnictví a mnohý rukopis bulharské redakce uzřel tu světlo. Fanatičtí nepřátelé národa bulharského, řečtí biskupí, mnoho takových knih spálili.

Školy měl Štip už v XVIII. století a začátkem minulého století bylo těžko naléztí občana Bulhara, jenž by neuměl čísti a psátí. Kolem r. 1830 štipská škola, v níž vyučoval tehdy daskal Trajko Klisarov, rodák štipský, měla přes 150 žáků. To byla škola vydržovaná obcí. Vedle ní byla tu ještě soukromá škola Hadži-Georgova. R. 1846 chtěla proniknouti do Štipu řecká propaganda. V městě byla otevřena škola a přivedeni dva učitelé Řeci. Bulhaři štipští se však vzbouřili učitele vyhnali.

Aby zdokonalili svou školu, poslali občané učitele Pavla Zlatanova do kjustendilu, by se tam přiučil methodě lankasterské, jež pak byla zavedena i ve Štipu. Po smrti Pavla Zlatanova stal se učitelem jeho syn, s ročním platem 20 lir — (přes 400 K). Od r. 1861 má Štip i dívčí školu bulharskou, řízenou Eftou Miletičovou, choť učitele Miletiče, jenž přišel do Štipu z Velesu. Miletičův plat obnášel sumu 90 lir (téměř 2000 K). Plat byl zasloužený, poněvadž Miletič také školu štipskou opravdu zvelebil, takže se do ní hrnuli žáci nejen z Makedonie, nýbrž i z Bulharska. Vrcholu rozkvětu však dosáhla pod správou výborného paedagoga i organisátora školství makedonského Josefa A. Kovačeva, jenž později působil též v Prilepu a obešel celou téměř Makedonii. Byl to člověk s vyšším vzděláním srbským i ruským a škola za jeho působení nabyla rázu gymnasia.

Marné bylo úsilí řeckých biskupů, aby uvedli do štipských škol aspoň řecké četní evangelia. Ani toho nechtěli občané a energicky se vzepřeli. Jak r. 1852 konstatoval učitel Džinot, ve štipských kostelích sloužilo se pouze bulharsky.

S městem Štipem zápolilo o prvenství ve vlastenecké

činnosti předměstí Novo Selo, jež rovněž mělo od dávných dob své školy.

V archivech sofijských, kjustendilském i rylském možno nalézt spoustu dopisů z obou těchto obcí, z nichž se jasně vidí, jak probudili tam byli Bulhaři před lety. Štípská obec hrála vážnou úlohu v Makedonii, ježto neměla v evidenci nacionální hnutí ve svém pouze městě, nýbrž i všude jinde po Makedonii. Takových dopisů je řada v kjustendilském archivu a pak v archivu „archimandrita Pavla“, jež byl poslán na okružní inspekční cestu po Makedonii. Štípsí občané mu stále psali, dodávající mu odvahy „k dílu záslužnému o národ bulharský“. V jednom dopisu ho předem informují o postupu nacionálního hnutí v Makedonii. (25. ledna 1870.)

„Co se týče Bitole, Kosturu a Skopije — tam se národní práci daří výborně a jako i v našem městě, tak i tam činí se pokroky v nacionálním budění v míře největší. — —“

Veliká byla radost ze založení exarchátu, na nějž ihned sebralo se dobrovolných příspěvků 2000 grošů. Z Nového Sela psali 14. (27.) října 1870 Kjustendilcům:

„... velice jsme se zaradovali nad tím, co nám píšete ohledně všeho toho, co archierejské shromáždění vyžaduje nyní, kdy třeba budovati naši národní i samostatnou církev — —. My jsme hotovi bratrsky a svorně ve všem následovati za vámi — — a žádáme biskupa Buchara i od bulharské církve ho chceme — —.“

Nejlepším však důkazem nacionální vyspělosti i fevnivosti Bulharů štípských je fakt, že srbská propaganda, třebas i protežovaná tureckými úřady nikdy nemohla do Štípska (stejně jako ní do Kočanska) proniknouti a tu dosáhnouti nějakého snad i úspěchu. Bulharům je národní šovinism cizí, a tak, možno-li mluvití vůbec o šovinistických nacionálech bulharských, pak dlužno je hledatí pouze a pouze v Makedonii a především v Štípsku. Roku 1908 měl dr. Delidelvov, exarchátní inspektor, ještě s tureckou komisí navštívit Štíp. V neděli se však rozneslo omylem, že přijde srbská komise, aby založila v Štípu školu srbskou. Jen se to měškané dověděli a už jich byly plné ulice. Kde kterou plechovou nádobu i píšťalu sebrali a chystali se „k slavnostnímu uvítání Srbů“. Když se omyl vysvětlil, byla radost jejich nemalá. Potoky nevinné krve prolité v létě r. 1912 v Štípu a Kočanech ještě skvěleji zpečetily bulharskost těchto dvou měst. Rovněž chrabrost dobrovolníků z těchto dvou krajů v bojích jak proti Turkům, tak i proti Srbům a Řekům projevená, mluví významně.

Štip, Kočany, Kratovo i E. Palanka vyvíjely se a probouzely současně téměř. Co platí o Štipu, platí doslovně i o Kočanech.

Zvláště zasluhuje pozornost Kratovo, jež i v dobách nejtuzší turecké poroby bylo útočištěm bulharské kultury i bulharského písemnictví. Pomáhaly tomu neobyčejně příznivé okolnosti. Kolem Kratova vyskytují se různé rudy. Dolovalo se tu už v středověku. Zbohatlí občané kratovští dovedli si za peníze nakloniti turecké úřady, zakoupiti určité privilegie a tak i vůči patriarchátu používali dosti veliké svobody a nezávislosti. Biskupi řečtí, lační peněz, spokojovali se s štedrými úplatky a nemíchali se do domácích kratovských záležitostí. V Kratově také nepamatují, že by se kdy v kostele sloužilo jinak, než slovansky. V středověku se tu hojně přepisovaly staroslovanské knihy a zvláště evangelia (ve XIV. i XV. století).

Do kulturních i nacionálních dějin kratovských zlatými písmeny zapsáno je jméno známého již spisovatele Hadži Jakima Kičevského, jenž by se mohl spíše „Kratovský“ jmenovati. V Kratově učil v letech 1810—20 a tu také sepsal své knihy místním dialektem. Pomocníky jeho ve škole byli druzí dva Makedonci ze Štípska daskal Taso z Nového Sela a Božko ze Stanulovce. Jakim měl dva syny popy Georgia a Davida, již založili bulharský kostelík v E. Palance.

Kratovo ušetřeno bylo tedy těžkých bojů s řeckým klerem. Národnostních třenic tu býti nemohlo. Bohatí občané štedře podporovali vydávání bulharských knih a mezi mecenáši Jakima Kičevského figurují jména kratovských boháčů bratři Markovičových, Dim. Filippoviče, rodem z E. Palanky, avšak v Kratově usazeného, a p.

Záhy probudila se též E. Palanka. Jaká tu byla škola, o tom svědčí jeden dopis v archivu A. Exarcha s datem 8. srpna 1850. V dopisu líčeny jsou obtíže spojené s vydržováním školy, již navštěvuje asi sto žáků. Občané žádají Al. Exarcha, aby jim obstaral učitele „bulharské gramatiky i pravopisu znalého“. Platiti mu mohou 4000 grošů ročně.

Na zprávu o založení exarchátu zaslali Bulhaři z E. Palanky velkovezíru dlouhé poděkování, počínající slovy:

„My podepsaní Bulhaři, věrní poddaní J. V. milostivého sultána našeho, obyvatelé Egri Palanky, jež tvoří část skopské eparchie i vilajetu prizrenského, nenalézáme slov, jimiž bychom vyjádřili svou vděčnost za práva daná fermanem věrnému národu bulharskému a dříve uloupená mu řeckofenerským duchovenstvem — — —“

Srbi otevřeli školu v E. Palance, r. 1907 vydržovali tu dokonce pět učitelů, ale žáků sehnati nemohli. R. 1911 nalezl jsem ve škole žáků asi deset, ale z okolí, neboť v méně probudilých vesnicích měla srbská propaganda více úspěchu.

Z dosavadního vidí se, že bulharskému národu bylo sváděti tuhé boje s řeckým patriarchátem, jenž nikterak nepřál probuzení národa bulharského. Nebyly to boje plemenní ni politické, byly to boje dvou kultur: řecké a bulharské. Řekům, jakožto národu s velkou, starou kulturou, nejednou se podařilo zvítěziti v některém kraji, odnárodniti místy Bulhary a vytvořiti tak zvané Grkomany, Řekomany. Tito Řekomani stávají se silnou překážkou nacionálního probuzení národa Bulharského. Učitel Džino píše:

„Strumica je obydlena Bulhary, z nichž mnozí podlehlí pořečtění. Dojran, Kukuš, Voden, Meglen, Enidže-Vardar i Solun jsou města, v nichž obyvatelstvo není plně ni bulharské ni řecké ni turecké. Můžeme říci ztracení Bulhaři.“

O některých z těchto měst je to pravda, o jiných ne. Strumica, Dojran, E. Vardar a dále opět Ser, D. Hisar i D. Džumaja jsou opravdu města, v nichž Bulhaři jsou silně zhellenisovaní. V Strumici, Dojranu a Seru hellenisaci podlehl hlavně bohatší třídy, jež rády používají v obcování „kulturnější“ jazyka řeckého než „prostého bulharského“. Hellenisaci propadali pak i propadají nejvíce obchodníci, závislí od solunských Řeků. Pozoruhodné je, že v městech, v nichž je dosti Řekomanů, dařilo se i srbské propagandě. Tak měli Srbi školu v Dojranu, Gevgelii i Strumici. Ale že na př. v Strumici žili i uvědomělí Bulhaři, svědčí dopis, zasláný r. 1887 ze Strumice do Cařihradu bulharským zástupcům vedoucím boj o exarchát. Dopis chová se v archivu Neofyta Rylského a začíná slovy:

„My dole podepsaní obyvatelé Strumice, rodem Bulhaři, od dávné doby již toužíce po tom, abychom měli školu s mateřským jazykem vyučovacím, často jsme vyslovili tu svou žádost, ale intriky — —“.

A následují stížnosti na řeckého biskupa Jerothea.

Ve východní Makedonii sloupy bulharsví byli hlavně Kukuš a Nevrokop. Zásluhou známého sběratele makedonských písní národních i velkého vlastence Dimitria Miladinova i jiného učitele Xenofonta Žinzifova Kukušané stali se ideálními vlastenci bulharskými. Miladinov uvedl bulharský jazyk jak do školy tak i do kostela, třebaže měl energického protivníka v tom, zvrhlého biskupa dojranského

Meletia. Miladinov však přemohl i samého biskupa i obžaloval ho u solunského metropolity. Bylo zavedeno vyšetřování s Meletiem, jež skončilo jeho odstraněním i posláním do Ochridu. Za to se ale Meletij později vymstil Miladinovi. Kukušané, jejichž město i kraj náležel k dojranskému biskupství, žádali za odstranění Meletia, aby byl dosazen biskup Bulhar. Jejich žádosti vyhověno nebylo a na místo Meletiovo poslán byl opět Rek. To rozhořčilo Kukušany tak, že se rozhodli raději přestoupiti na katolicism. A tak 12. (25.) července 1859 zaslána byla z Kukuše papeži Piu IX. žádost o přijetí do unie za následujících podmínek (vedle jiných):

1. budiž ponechán v bohoslužbě starý jazyk slovanský neboli bulharský;
2. arcibiskup i duchovenstvo buďtež vybírání z národa bulharského;
3. školy ať zůstanou pod jejich dohledem;
4. jazykem vyučovacím budiž bulharština jakožto předmět hlavní a základní;
5. učitelé buďtež ustanovováni duchovenstvem i zástupci národa.

Krok Kukušanů vzbudil ovšem poplach i rozhořčení v pravoslavném světě. Aby se zabránilo pokatolictví celého Kukuše s okolím a snad i jiných měst a krajů bulharských, neboť příklad byl velice lákavý, na intervenci duchovního vůdce národa bulharského v tehdejší době Ilariona Makariopolského byl dosazen v Dojraně za biskupa Bulhar Parthenij.

Od té doby už Kukušané nenaráželi ve svém nacionálním vývoji na nijaké překážky. Kukuš stal se ohniskem nacionální řevnivosti bulharské a odtud šířilo se nacionální vění do celé východní Makedonie. Demirhisarští, džumajští, ba i seršit Bulhaři počali se probouzeti jedině pod vlivem Kukušanů. Kukuš stal se hradbami, jež zadržely příval hellenismu hrnoucího se od přímoří na sever do vnitrozemí. To řeci věděli a také se r. 1913 vymstili Kukuši. Město, jež svou čistotou bylo chloubou Makedonie, leží ve zříceninách. A ubozí obyvatelé rozprchli se po svobodném Bulharsku.

Tím, čím je v západní Makedonii Debr, je ve východní Nevrokopsko i kraje sousední (Melnicko, Džumajsko, Razložsko). Už v letech čtyřicátých zřejmý je nacionální ruch v celém tomto kraji. Do Razlogu, jako nejnepřístupnějšího, řecký vliv nepronikl nikdy a slovanský jazyk se v kostelích udržel nepřetržitě. Za to Nevrokop i Melnik podléhaly výbojnosti řecké a bylo třeba neobyčejného úsilí k zachránění bulharskosti těchto měst i krajů. Snahám do-

mácích vlastenců se dařilo. Ještě před zahájením církevního boje, v letech padesátých i šedesátých měly bulharské školy následující nevrokopské vesnice: Tarlis, Gajtaninovo, Libjachovo, Kovačovica, Skrebatno, Osikovo i mnohé jiné. Velice energicky vedli si v církevní boji sedláci z Libjachova i Gajtaninova. Z Tarlisu opět pochází učený Bulhar Iv. Simeonov, učitel řečtiny v Trnově, jenž ustavičně nabádal Bulhary, aby se vzchopili a zavedli v kostelích i školách jazyk mateřský. Ve vesnickém kostelíčku tarliském nalézá se slovanské evangelium jím věnované s přepisem: „Dávám je kostelu sv. Mikuláše, aby posloužilo jako základ k zavedení národního jazyka našeho do kostelů.“

Roku 1862 vypuzen byl řecký jazyk z nevrokopské školy a uveden bulharský. Neobešlo se to ovšem bez zuřivých bojů s Řekomany a tekla dokonce i krev.

Probudili byli i kresnenští Bulhaři. Když r. 1865 nějací žáci z řecké školy melnické v prázdninách chtěli v kostele zpívat řecky, občané jim natloukli a vyhnali je z Kresny. Bansko v r. 1865 mělo školu zreformovanou dle moderních požadavků.

O vlastenectví nevrokopských Bulharů i o jejich bojích s Řeky svědčí hojná korespondence, jež se chová v archivu rylského kláštera a pak hlavně Stefana Zacharieva v Tatar-Pazardžiku. R. 1873 biskup Agatangel brojil stále proti bulharskému knězi i učiteli zároveň O. Christoforu, mnichu rylském, a udával stále na něho něco, jen aby byl odstraněn. Občané nevrokopští proto psali představenému rylského kláštera v březnu r. 1873:

„My podepsaní občané s úctou jdeme polibiti vám svatou pravici i sdělití vám něco o otcí Christoforu. Jak je vám známo, odtrhujeme se od Řeků, Vlachů i Řekomanů i příčina toho je, že se chceme učiti svému jazyku mateřskému. A horní přirozeně honí národnost naši, jak vaše svatost lépe ví — — — Ježto tito hanebníci klevetí na o. Christofora, nevěřte jim, i když bude psáti sám nepřítel národa našeho (biskup). Toť se ví, že Řeci pronásledují bulharské duchovenstvo.“

Podepsáno je dvanáct občanů, z nichž mnozí řecky.

V druhém dopise dokazuje se, že Řeci nenávidí o. Christofora jen proto, že je Bulhar a ne Řek.

Psal i sám o. Christofor do Rylu a v dopisu líčí úsilí Řeků, aby zbavili Nevrokop bulharského učitele.

Celá řada dopisů z Nevrokopu uchovala se v pozůstatosti S. Zacharieva. Mnohé dopisy zaměstnávají se stále ještě

s aférou o Christofora. 3.—10. června 1873 oznámili Zacharievu nevrokopští Bulhaři, že:

„Biskup, jakožto nepřítel naší osvěty, napsal ministru, aby poslal schválně úředníka, jenž by Christofora vypudil a tak odstranil veškeru naši národní oporu.“

A skutečně, o Christofor musil Nevrokop opustiti. Plovdivský vlastenec Grujev psal proto Zacharievu:

„Myslím, že pro Nevrokop musíme naléztí teď někoho, jenž má zkušenosti, člověka honěného v tom, jenž by dovedl oživit veřejnost i nadchnouti ji pro národní dílo.“

Jindy opět (r. 1866) nevrokopská obec bulharská odporučovala sběratele dobrovolných příspěvků, vyslané obcí Isarlukem, zadluživším se stavbou nového kostela:

„Angel Todorov i Lazar Angelov — jsou z vesnice Izarluku a známí nejen jako lidé věrní a poctiví, nýbrž i jako čistí Bulhaři — mají tam nedávno vystavěnou školu bulharskou — —. Na části zřícenin starého kostela vystavěli dnešní kostel sv. V. Jiří, v němž se pouze bulharsky čte, a je tu též kněz Bulhar, sloužící pouze mateřským jazykem.“

V Sersku, Dramsku i Zichnensku ruch národní začíná se probouzeti dosti pozdě — až v letech šedesátých i sedmdesátých. Kraje ty nalézají se pod silným vlivem řeckým. Dnešní řeči v Seru jsou vesměs zhellenisovaní Bulhaři. Úspěch hellenisace dá se tu vysvětliti povahou východomakedonských Bulharů, již nemají oné tvrdosti, neústupnosti i energie Bulharů západ- i severomakedonských. O tom, jak úsilovně pracovala řecká propaganda v Sersku i Dramsku, svědčí statistika školní z r. 1911—12. Vidíme, že školy bulharské v čistě bulharském kraji serském navštěvuje 1486 žáků, kdežto řecké školy (počtem méně) žáků 1945. A v Dramsku je poměr ten ještě nápadnější. Oproti 1179 žákům bulharským stojí 3440 řeckých. Přirozeně, školy řecké navštěvují děti bulharské a kucovalašské, ježto řeckého obyvatelstva je poměrně málo. Politické panství řecké v těchto krajích odsuzuje bulharský život k jisté smrti i to v době dohledné. Uvědoměli Bulhaři byli dílem vybiti, dílem uprchli, aby se už nevrátili, a zbylí, aby uhájili své životy a majetek, bez odporu dají se poréčtiti. A tak slovanský svět bude svědkem nacionální smrti tisíců a tisíců Bulharů! A tu teprve vzpamatují se panslavisti v Petrohradě i Praze a budou hledati pravého vinníka i najdou ho: opět Slovana!

Tim, doufám, že je vyčerpáno stručně vyličení nacionálního stavu bulharského živlu v Makedonii ještě v době před založením exarchátu, jemuž by tak rádi Srbi a řeči přičítli

zásluhy o probuzení a vlastně dle nich o pobulhaření Makedonie. Čtenář ze všeho toho, co tu je uvedeno, udělá si sám příslušný závěr. Mohu uvést ještě jeden skvělý důkaz bulharskosti Makedonie, ale nechám tu mluvit raději prof. L. Niederla:

„Srbský vojenský režim,“ — píše prof. Niederle 9. listopadu 1913¹⁴¹⁾ prof. Šišmanovu do Sofie — „který má po řadu let držeti Makedonii v poutech, mluví příliš jasně, jaké je Makedonie národnosti. Kdyby byla srbská, nebylo by třeba těchto opatření.“

Makedonie je bulharská. Ne exarchát i svobodné Bulharsko dalo Makedonii vlastenecké buditele i národní pracovníky, nýbrž Makedonie naopak sama je dala Bulharsku (o Paysije, Neofyt Rylský atd.) a Makedonie také získala si největší zásluhy o bulharské vítězství v tuším církevním boji s Řeky i o založení samostatné církve — exarchátu. Tato Makedonie je bulharská minulostí i přítomností, ona cítí bulharsky vždy a za každé příležitosti, zná potřeby bulharského národa, dává mu literaturu národní, tiskne mu první knihy bulharsky psané, pracuje k dobru národa bulharského, bojuje za jeho svobodu, krvácí a bude opět a opět krváceti, dokud se na ni neusměje slunce svobody a míru.

A to bude po jejím připojení k východnímu Bulharsku! Mírem bukureštským otázka Makedonská řešena není. Ti, kdož tak myslí, trpce se v blízké době zklamou. —

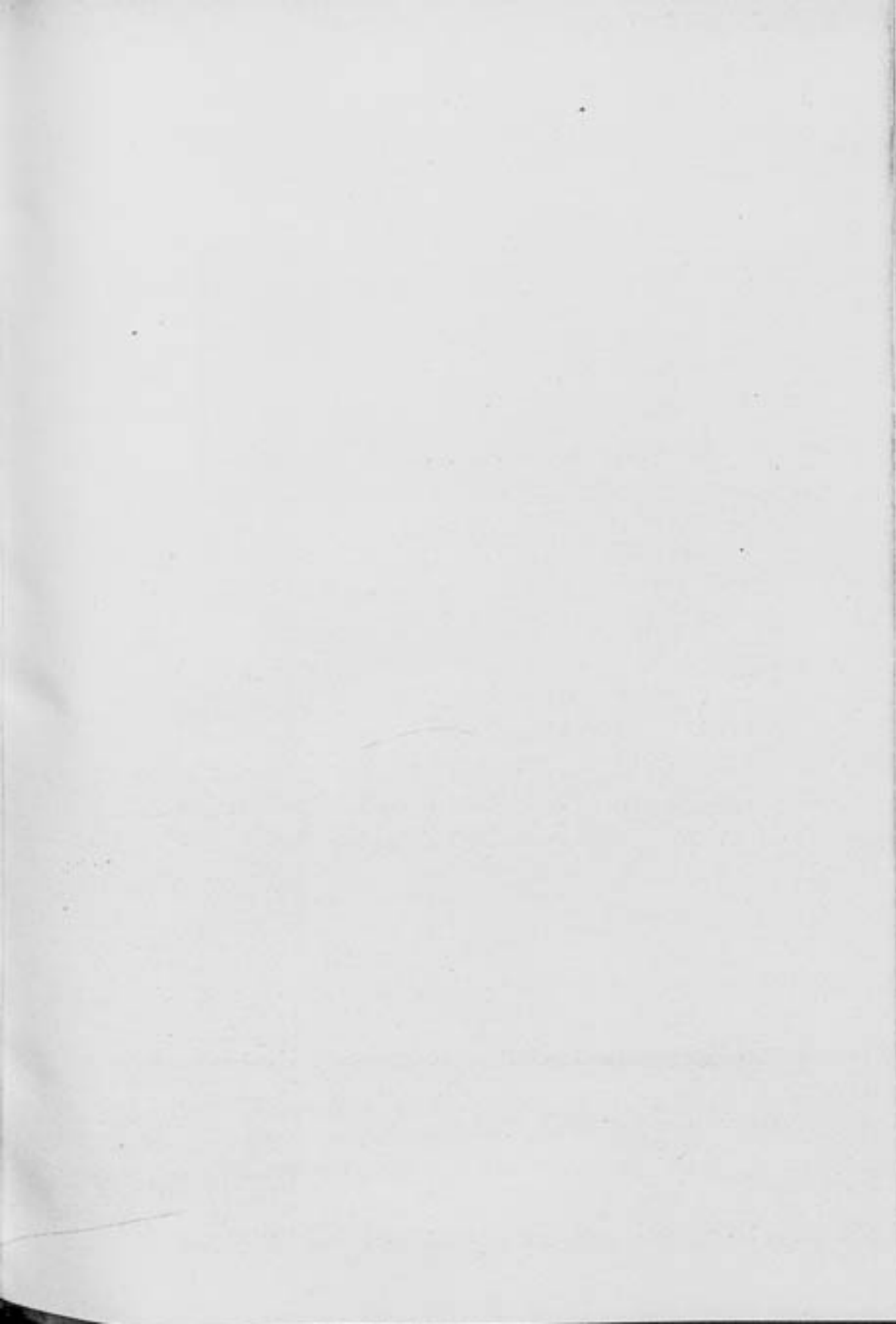
¹⁴¹⁾ „Svobodno mnenie“ (L' opinion libre). Sofie 1913, č. 1.

VIII.
BIBLIOGRAFIE MAKEDONIE.

Práce sl. M. Stefanové.

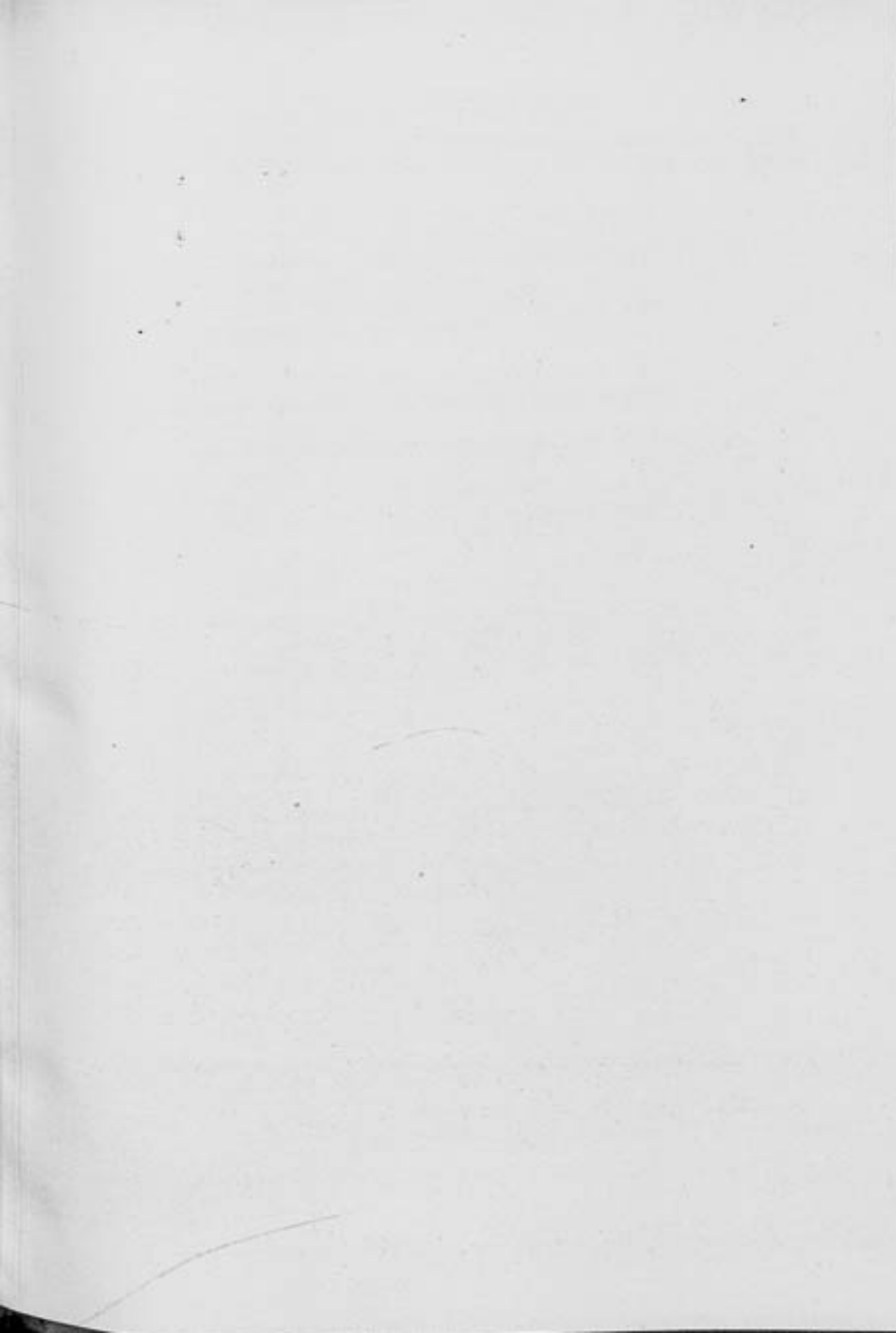

Skopský Vyšehrad.

*Zříceniny patriarch. chrámu v Prespě, vystavěného
carem Samuelem.*

Literatura anglická, francouzská, italská a německá.

- Abel O.: Makedonien vor Kön. Philipp. Leipzig, 1897.
- Abbott G.: The tale of A Tour in Macedonia — London, 1903.
- Arends C.: Der europ. Orient in seiner Neugestaltung. Eine historisch-geographisch-statistische Skizze. Kempten, 1878.
- Avril Adolf d': „Les négociations relatives ou traité de Berlin,“ 1886.
- „Tableau comparatif des écoles helléniques et bulgares dans les vilayets de Manastir, de Solonique et d'Adrianople“ — Constantinople 1902.
- „Buletin d'Orient.“ — Athènes. —
- „En Macédoine.“ Paris, 1897.
- Baker James: La Turquie; le pays, les institutions, les moeurs,“ překlad z angl. 1882.
- Barth H.: Reise durch das innere der Europ. Türkei. — Berlin, 1864.
- Basmadzidès Jean: La Macédoine et les Macédoniens. Munich, 1867.
- Beaujour F. d': Voyage militaire dans l'empire ottoman.
- Bech L. C.: Die heutige Türkei, Leipzig, 1879.
- Bérard Victor: „Conférence sur la Macédoine faite le 15 mars 1905 à l'École russe des Science sociales.“
- „A travers la Macédoine slave“. V „Revue des Deux Mondes.“ Paris, 1892, t. CXIV, 1-er septembre, str. 551—578.
- „Les nationalités de la Macédoine. Turcs et Musulmans, Bulgares, Valaques.“ V „Annales de l'École libre des Sciences Politiques.“ Paris, 1892, t. VII, str. 292—338.
- Bleue Book: Turkey. 1877.
- Bérard Victor: La Macédoine. Le pays et les races. Paris, 1897.
- La Turquie et l'hellénisme contemporain. La Macédoine: Hellènes, Bulgares, Valaques, Albanais, Autrichiens, Serbes; la lutte des races. Paris, 1897.
- Pro Macedonia. Paris, 1904.

- Bernard Marius: Turquie d'Europe et d'Asie (de Salonique à Jerusalem). Paris, 1899.
- Bertrandon de la Broquière: (1443). „Le voyage d'Outre mer (dans le Recueil de voyages etc. Paris, T. XII.)
- Bianconi F.: La question d'Orient dévoilé ou la vérité sur la Turquie, Musulmans, raïas slaves et grecs, tcherkess et tziganes. Paris, 1876.
- Ethnographie et statistique de la Turquie d'Europe et de la Grèce. Races musulmanes et raïas. Territoires occupés par elles dans la presqu'île des Balkans. Paris, 1877.
- Carte commerciale de la Macédoine, Paris, 1888.
- Bigot Charles: Grèce, Turquie, le Danube, Paris, 1886.
- Turquie. Paris, 1886.
- Bikélas D.: Le rôle et les aspirations de la Grèce dans la question d'Orient. Paris, 1886.
- Bilguer Dr. von: Macedonisch-Türkische Wörtersammlung mit kulturhistorischen Erläuterungen. Berlin, 1889.
- Boué Ami: La Turquie d'Europe, ou Observations sur la géographie, la géologie, l'histoire naturelle, la statistique. Paris, 1840.
- Die Europäische Türkei. Wien, 1889.
- Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe. Détails géographiques, topographiques et statistiques sur cet empire. Vienne, 1854.
- Bouroff A. H.: Makédonia! Bruxelles, Paris, 1905.
- Bradaška Fr.: Die Slaven in der Türkei — Petegmanns Mitteilungen J. 1869. T. 22.
- Brailsford N.: Macedonia. London, 1906.
- Brancoff D. M.: La Macédoine et sa population chrétienne. Paris, 1905.
- Brown Edward: Brief account of some travels in Hungaria, Serbia, Bulgaria, Macedonia etc. London, 1673.
- Brodhead J. M. N.: Slav and Moslem. Historical sketches. Aiken, 1894.
- Brunswik Benoit: La traité de Berlin, annoté et commenté. Ouvrage renfermant le texte des traités et conventions diplomatiques relatifs à la question d'Orient, depuis le 13 juillet 1841. Paris, 1871.
- Brutus A.: A propos d'un mouvement en Macédoine — Bruxelles, 1900.
- Burnouf Emile: La Grèce et la Turquie en 1875. V. „Revue des Deux Mondes.“ Paris, 1875.

- Busch M.: Die Türkei. Reise-Handbuch. Triest, 1881.
- Castonnet des Fosses H.: La Macédoine et la politique de l'Autriche en Orient, — Lyon, 1889.
- Cazot E.: Régénération d'un peuple. La Macédoine catholique. Paris, 1901.
- Channebot A.: L'Empire ottoman, l'Italia et la France. Paris, 1891.
- Charmetant Mgt.: Pour la Macédoine. Situation de nos malheureux frères chrétiens dans l'empire ottoman. — Paris, 1903.
- Chéradame André: La question d'Orient. La Macédoine. Le chemin de fer de Bagdad. — Paris, 1903.
- Chevan M.: Une excursion en Macédoine. V „Memoires de la Société Bourguignonne de géographie et d'histoire.“ Dijon, 1884, t. I., str. 167—218.
- Chirol M. V.: Twixt Greek and Turk; or Macedonia and Epirus. Edinburg, 1881.
- Choublier Max: La question d'Orient depuis le traité de Berlin, Paris, 1897.
- Collas B.: La Turquie en 1861. Paris, 1861.
- Cousinéry E. V.: Voyage dans la Macédoine, contenant des recherches sur l'histoire, la géographie et les antiquités de ce pays, par —, ancien consul général à Salonique. Paris, 1831.
- Crousse Franz: La péninsule gréco-slave, son passé, son présent et son avenir. Bruxelles, 1876.
— L'empire ottoman et les Etats tributaires d'Europe. Bruxelles, 1876.
- Curteis Arthur M.: Rise of the Macedonian empire. 3. ed. London, 1882.
- Cvijić J.: Ethnographische Karte der Balkanhalbinsel. — Petermanns. Mittheil. 1913.
— Remarques sur l'ethnographie de la Macédoine (les Annales de Géographie XV.).
— Remarks on the ethnography of the Macedonian Slaves. — London, 1906.
- De Launay L.: Chez les Grecs de Turquie. Paris, 1897.
- Delacoulouche: Macédoine. Paris, 1899. V „Archives des missions scientifiques et littéraires. t. VIII.
- Densusianu Nic. et Damé Frédéric: Les Roumains du Sud: Macédoine, Thessalie, Epire, Thrace, Albanie. Paris, 1877. Avec une carte ethnographique.
- Deruschwanis Hans: Orientalische Reise 1553—55. Globus, Band VII.

- Desdevises du Désert Th. A.: Géographie ancienne de la Macédoine. Paris, 1863.
- Desideri M.: La Macedonia dopo la battaglia di Pidna. Roma, 1901.
- Diefenbach Dr. Lorenz: Die Volksstämme der europäischen Türkei; Frankfurt a. M. 1677.
- Documents diplomatiques: Affaires de Macédoine (1903—1905). Paris, 1905. Vydání francouzského ministerstva vnějších záležitostí.
- Döll M. Dr. Studien zur Geographie des alten Makedoniens. Stadtamhof, 1891.
- Donner E.: Compte rendu d'un voyage d'exploration dans la Thrace et la Macédoine, par — —, consul général de Belgique à Salonique. Bruxelles, 1892.
- Draganoff: „La Macédoine et les Réformes“. Préface de M. Victor Bérard. Carte extraite des Cartes de l'Etat Major. Paris, 1906.
- Macedonia and the reforms. Preface by M. Victor Bérard. Translated from the french. With Map. London, 1908.
- Driault Edouard: La question d'Orient depuis ses origines jusqu'à nos jours. Paris, 1898.
- Dupont J.: Géographie de l'Empire Ottoman. — Paris, 1907.
- Dupuy-Péyou l'abbé Léopold: La Bulgarie aux Bulgares. Hier, aujourd'hui, demain. Paris, 1896.
- Durham M. E.: The Burden of the Balkans. London, 1905.
- Écoles (Les) chrétiennes de Macédoine. Paris, 1905.
- Empire (L') ottoman. Turquie d'Europe, Turquie d'Asie. Géographie physique, politique, agricole, industrielle et commerciale, accompagnée de trois cartes. Paris, 1877.
- Engelhardt Edouard: La question macédonienne. État actuel-solution. Paris, 1906.
- Fallmerayer: Fragmente aus dem Orient. Stuttgart 1845.
- Ferley J. Lewis: Turks and Christians. A solution of the eastern question. London, 1876.
- Flathe: Geschichte Makedoniens. Leipzig, 1832—34.
- Focief O.: La justice turque et les réformes en Macédoine. Paris, 1907.
- Fresneaux Marcel: L'Orient. Les Osmanlys. Chrétiens des Balkans. Etude des documents inédits. Paris, 1892.
- Gallenga A.: Two years of the Eastern Question. London, 1877.

- Gandolphe Maurice: La Crise Macédoine. Enquête dans les vilayets insurgés. Paris, 1904.
- Gaston Monicault: La Question d'Orient. Paris, 1898.
- Gaston-Routier: La Macédoine & les Puissances. L'Enquête du „Petit Parisien“. En Autriche, en Hongroie, en Serbie, en Bulgarie, en Turquie, en Grèce, en Macédoine. Paris, 1904.
- La Question Macédoine (On doit aux peuples la Verité). Paris, 1904.
- Gersin K.: Macedonien und das türkische Problem. — Wien, 1903.
- Ghennadieff Nicolas: La Macédoine. V „Bulletin de la Societé royale de géographie. Bruxelles, 1891, str. 640—677.
- Ghica A. prince: L'Albanie et la Question d'Orient.
- Gilliodts J. O.: Impressions d'Orient. Voyage en Turquie, en Bulgarie et en Serbie. Bruxelles, 1897.
- Gladston W. E.: Les atrocités turques en Bulgarie et la question d'Orient. Pŕel. z angl. Victor Oger. Paris, 1876.
- The hellenic factor in the eastern problem wirth other tracts. Leipzig, 1877.
- The Eastern Crisis. A. letter. London, 1897.
- Goltz C. v. d. Baron: Ein Ausflug nach Macedonien. Berlin, 1894.
- Gopčević Spiridon: Die Türken und ihre Freunde und die Ursachen der Serbisch-bulgarischen Erhellung. Wien, 1878.
- Bulgarien und Ostrumelien. Leipzig, 1886.
- Makedonien und Alt-Serbien. Wien, 1889.
- Die Wahrheit über Makedonien. Wien.
- Gravière J. de la: Le drame Macédonien. Paris, 1883.
- Griesenbach A.: Reise durch Rumelien und nach Brusa in Jahre 1839. — Göttingen, 1841.
- Grothe Dr. Hugo: Auf türkischer Erde. Berlin, 1903. Na str. 304—403 o Makedonii a Albanii.
- Guys Ch. Ed.: Le guide de la Macédoine. Marseille, Paris, 1857.
- Hahn J. G.: Albanesische Studien. Jena, 1854.
- Reise von Belgrad nach Salonik. Wien, 1861.
- Reise durch die Gebiete des Drin und Vardar. Wien, 1869.
- Hammer J. de: Histoire de l'empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours. Ouvrage puisé aux sources les plus authentiques et rédigé sur des documents et des

- manuscripts la plupart inconnus en Europe. Paris, Londres, St.-Pétersbourg, 1835—1843.
- Geschichte des Osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven. Pest, 1831—1835.
- Narrative travels in Europe, Asia and Africa in the 17 century by Evliya efendi. London, 1850.
- Hasdeu B. P.: Ethnographie des vilayets d'Adrianople, de Monastir et de Salonique, Constantinople, 1878.
- Hays Luis (des): Voyage du Levant fait par le commandement du roi en l'année 1621.
- Hellwald Fr. v. und Beck L. C.: Die heutige Türkei. Bilder und Schilderungen aus allen Theilen des Osmanischen Reiches in Europa. Leipzig, 1878.
- Henry R.: L'Autriche vers Salonique. V. „Questions Diplomatiques et Coloniales.“ Paris, 1908, 1er Mars No. 265.
- Heuzey et Daumet: Mission de Macédoine.
- Heuschling Xaivi: L'empire de Turquie. Territoire. — Population. — Gouvernement. — Finances. — Industrie agricole, manufacturière et commerciale. — Voies de communication. — Armée. — Culte, etc. Paris, 1860.
- Heyzey L.: Voyage en Macédoine. Paris, 1869.
- Hoffmann Dr. Otto: Die Makedonien, ihre Sprache und ihr Volkstum. Göttingen, 1906.
- Horn Karl: Das Volksthum der Slaven Makedoniens. Ein Beitrag zur Klärung der Orientfrage. Wien, 1890.
- Hopf Ch.: Chronique Gréco-Roumaine. Berlin, 1873.
- Hugonnet L.: La Macédoine et les réformes. Athènes, 1903.
- Hugonnet L.: La Turquie inconnue: Roumanie, Bulgarie, Macédoine, Albanie. Paris, 1886.
- Ichirkoff, Le Dr. A.: étude ethnographique sur les Slaves de Macédoine. Réponse a M. J. Zvijitch. Paris, 1908.
- Jireček C.: Über die Wlachen von Moglena. Archiv S. Sb. Phil. XV.
- Kahn Maurice: Courriers de Macédoine. Paris, 1903.
- Kalfa Hadži: Roumeli und Bosna. Wien, 1812 (překl. Hammera).
- Kalužňacki: Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius.
— Das rote Buch. Wien, 1906.
- Kanitz F.: Donau — Bulgarien und der Balkan. — Leipzig, 1875.
- Kasiotis G.: L'instruction publique chez les Grecs — Paris, 1887.

- Kasasis Nik.: L'Hellénisme et la Macédoine. Paris 1903.
- Kebedgy Michel S.: La question Macédonienne. Bruxelles, 1904.
- Kellner Wilh.: Das türkische Reich. Politische Statistik nebst historisch-geogr. Abriss. Leipzig, 1876.
- Kiepert H.: Ethnographische Übersicht der europäischen Orient. Berlin, 1876.
- Kuentzer C.: Abdul Hamid II. und die Reformen in der Türkei. Dresden, 1897.
- L. J.: Manuel de géographie de l'Empire ottoman. Constantinople, 1887.
- La Garde de Dieu L. de: Histoire de l'Empire ottoman. Bruxelles, 1892.
- Lacretelle A. de: L'importance commerciale de Salonique. V „Rapports commerciaux. Paris, 1892. No. 22 a 23.
- Lamartine A. de: Histoire de la Turquie. Paris, 1855.
- Lamouche L.: La Péninsule Balkanique. Esquisse historique, ethnographique, philologique et littéraire. Paris, 1899.
- Laveleye Emile de: La péninsule des Balkans. Vienne, Croatie, Serbie, Bulgarie, Roumélie, Turquie, Roumanie. Paris, 1886.
- Leger Louis: Les revendications des Bulgares de Macédoine. V „Bibliothèque Universelle.“ Lausanne, 1885.
- Lejean Guillaume: Les populations de la péninsule des Balkans. V „Revue d'Anthropologie“, Paris, 1882.
- Ethnographie de la Turquie d'Europe. — Gotha 1861.
- Lewenklaus: Neue chronica Türkischer Nation von Türken selbst beschrieben. Frankfurt am Meyn. 1595.
- Loiseau C.: Le Balkan slave et la Crise autrichienne. Paris, 1898.
- Luka Paul: Drite Reise in der Türkei. Hamburg, 1721.
- Lux A. E.: Die Balkanhalbinsel. Freiburg, 1887.
- Macédoine (La) libérale, ou faits événements, anecdotes — — Paris, 1819.
- Macédoine est-elle grecque? V „Revue française de l'étranger et des colonies. Paris, 1897.
- Mach Richard von: Die macedonische Frage. Mit einer Beilage „Statistik der bulgarischen Volksschulen in der europäischen Türkei. Wien, 1895.
- Mackenzie G. Muir and Irby A. P.: The Turks, the Greeks and the Slavons. London, 1867.
- Travels in the Slavonic provinces of Turkey in Europe. London, 1877.

- Malkhazouny J. de: Le panslavisme et la question d'Orient. Essai sur l'origine et l'établissement des Slaves méridionaux dans la péninsule illyrique. La Russie et la question des Détroits. Serbie, Bulgarie, Monténégro, Macédoine. Paris, 1898.
- Mantegazza Vico: Macedonia (marzo-aprile 1903). Milano, 1903.
- Mason D. M.: Macedonia and Great Britain's responsibility. London, 1903.
- Mikhailovsky S. N.: Pro Macedonia. Sophia, 1901.
— La zizanie slave. Serbes et Bulgares. Sophia, 1902.
- Mille L. L.: Une solution de la Question Macédonienne. Paris, 1904.
- Millet René: Souvenirs des Balkans de Salonique à Belgrade et du Danube à l'Adriatique. Paris, 1891.
— De Salonique à Belgrade: Salonique. V „Revue des Deux Mondes. Paris, 1888.
— De Salonique à Belgrade: La Macédoine et la Serbie. V „Revue des Deux Mondes.“ Paris, 1888.
- Miletič Lj. Dr.: Das Ostbulgarische. Wien, 1903.
- Milojevič G.: La Turquie d'Europe et le problème de la Macédoine. Paris, 1905.
- Mitchell O.: The Greek, the Greetan and the Turk: a short history. London, 1897.
- Mitteilungen aus Macedonien. Elberfeld, 1877.
- Mostras C.: Dictionnaire géographique de l'empire ottoman. St. Pétersbourg, Paris, 1873.
- Mouvement (Le) macédonien, paraissant le 5 et le 20 de chaque mois. Paris, 1902.
- Mau mann E.: Macedonien und seine neue Eisenbahn Salonik-Monastir. München, 1894.
- Neiczschtz G. Chr. von: Sieben Jahrige und gefahrliche Welt-Beschauung (1634).
- Nicolaïdès C.: La Macédoine et la Question macédonienne dans l'antiquité, au moyen âge et dans la politique actuelle. Berlin, 1899.
— Macedonien. Die geschichtliche Entwicklung der macedonischen Frage. Berlin, 1899.
— Die neueste Phase der Macedonischen Frage. Berlin, 1903.
- Nicolaïdy B.: Les Turcs et la Turquie contemporaine. — Paris.
— Deux ans des réformes en Macédoine. 1905.
- Noirval G. de: La Question macédonienne et l'influence française en Orient. Bruxelles, 1903.

- Oblak V. Dr.: Macedonische Studien. Sitzungsab. d. k. A. d. W. Bd. CXXXIV.
- Oesterreich K. Dr.: Reiseeindrücke aus dem Vilayet Kosovo. — Wien, 1899.
- Ofeïcoff: Ethnographie de la Macédoine. Philippopoli, 1881.
— La Macédoine au point de vue ethnographique, historique, et philologique. Philippopoli, 1887.
- Parmentier E.: Voyage dans la Turquie d'Europe. Paris, 1890.
- Perdrizet P. et Chesnay L.: La métropole Serrès. Paris, 1904.
- Petermann A.: die Ausdehnung der Slaven in der Türkei und den angrenzenden Gebieten. 1867.
- Petrovic Alexander: Mazedonien und die Lösung seines Problems. Berlin, 1904.
- Picot Émile: Les Roumains de la Macédoine. Paris, 1875.
- Pinon René: L'Europe et la Jeune Turquie.
- Pouqueville T.: Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie, pendant les années 1798, 1799, 1800 et 1801. Paris, 1805.
— Voyage de la Grèce. Paris, 1826.
- Printa Charles: Les Koutzovalaques et la question macédonienne. V „Questions Diplomatiques et Coloniales“. Paris, 1908. 16 Mars, No. 266.
- Question (La) Macédonienne et le Haut Comité Macédono-Andrinopolitain. Sophia, 1902.
- Reclus Élisée: Nouvelle géographie universelle. La terre et les hommes. L'Europe Méridionale (Grèce, Turquie, Pays des Bulgares, Roumanie, Serbie et Montagne Noire, Italie, Espagne et Portugal). Paris, 1887.
- Renouard A.: Les États des Balkans. V „Bulletin de la Société de géographie de Lille“. 1885, novembre, str. 559.
- Report on Macedonia since the Treaty of Berlin. London, 1880.
- Revue d'Orient et de Hongrie. Journal politique, économique et social. Budapest, 1885.
- Ritter A. zur Helle von Samo: Die Völker des osmanischen Reiches. — Wien, 1876.
- Robert Cyprien: Les slaves de Turquie, Serbes, Monténégrins, Bosniaques, Albanais et Bulgares. — Paris, 1844 a 1852.

- Roumain (Un) de Macédoine: Les Roumains macédoniens et les intrigues étrangères. — Bukarest, 1892.
- Russie et Bulgarie. Paris 1897.
- Sakasoff Janco: Die makedonische Frage. V „Die Neue Zeit“, 1902—1903. No. 27.
- Scarfoglio E.: In Levante e a traverso i Balkani. Milano, 1890.
- Schopoff A.: Les réformes et la protection des chrétiens en Turquie (1673—1904). Paris, 1904.
- Schopoff A.: La nationalité et la langue des Macédoniens.
- Schlumberger Gustav: L'Épopée Byzantine à la fin du X siècle. Paris, 1896.
- Senior William: La Turquie contemporaine. Paris, 1876.
- Situation (La) en Macédoine. Le décret de réformes ottomanes du 8 Décembre 1902; les Réformes nécessaires. Paris, 1903.
- Spissarevsky K. D.: La Macédoine et la question macédonienne précédées d'une lettre par Amilcaré Cipriani. Bruxelles, 1902.
- Stanford Edward: Carte ethnologique de la Turquie d'Europe et de la Grèce.
- Straus A.: Die Bulgaren. Ethnographische Studien. Leipzig, 1898.
- Synvet A.: Carte ethnographique de la Turquie d'Europe et dénombrement de la population grecque de l'empire Ottoman. Paris, 1877.
- Les Grecs de l'empire ottoman; Étude statistique et ethnographique. 2e éd. 1878.
- Traité de géographie générale de l'empire ottoman. — Constantinople, 1876.
- Tuma A.: Die östlichen Länder Balkan-Halbinsel. Wien, 1886.
- Griechenland, Makedonien und Süd-Albanien. Hannover, 1888.
- Tomaschek W.: Zur Kunde Hämus-Halbinsel. — Wien, 1887.
- Die heutigen Bewohner Macedoniens. Berlin, 1891.
- Tozer: Researches in the Highlands of Turkey.
- Turcs et Grecs contre Bulgares en Macédoine. Préface de M. Louis Leger, Membre de l'Institut. Paris, 1904.

Ubicini H.: L'empire ottoman —.

- Lettres sur la Turquie ou tableau statistique, religieux, politique, administratif, militaire, commercial, etc. Paris, 1853.
- La constitution ottoman du 7 zilhidjé 1293 (23 Décembre 1876) expliquée et annotée. Paris, 1877.
- Musulmans et Chrétiens. La nouvelle constitution ottomane. V „Revue de géographie“. Paris, 1878, t. II., str. 1—14.
- A. Courteille Pavet de: État présent de l'empire ottoman. Statistique, gouvernement, administration, finances, armée, communautés non musulmanes etc. Paris, 1876.

Urquhart P.: La Turquie, ses ressources, son organisation municipale, son commerce. Paris, 1836.

Vallette E.: Souvenirs de voyage en Turquie, dans la mer Noire et en Grèce. Marseille, 1875.

Vámbéry H.: Das Türkenvolk in seinen ethnologischen und ethnographischen Beziehungen. Leipzig, 1885.

- La Turquie d'aujourd'hui et d'avant quarante ans (přel. z angl.), 1898.

Van den Brule Al: Le bluff macédonien. Paris, 1904.

Verdène G.: La Vérité sur la question macédonienne. Paris, 1905.

Verkovitch Etienne: Veda Slovena. Le Veda slave. Chants populaires bulgares, préhistoriques et antérieures au christianisme, découverts en Thrace et en Macédoine et édités par — —. Paris, 1875.

Vesselinovitch M. V.: Statistique des écoles serbes en Turquie d'Europe (Macédoine et Vieille Serbie) pour l'année scolaire 1895—96. Belgrade, 1897.

Viet Emile: Mémoire sur le pachalik de Prizrend. Paris, 1876.

Viquesnel Auguste: Voyage dans la Turquie d'Europe. Description physique et géologique de la Thrace. Paris, 1857—1869.

Voïnov J. F.: La Question Macédonienne et les réformes en Turquie. Avec deux cartes dont une en couleurs. Paris, 1905.

Waldkampf Anton Tuma v.: Griechenland. Makedonien und Süd-Albanien oder: Die südliche Balkan-Halbinsel. 2. Auflage. Leipzig, 1897.

Walker M.: Through Macedonia to the Albanian lakes. London, 1864.

— Old Tracks and new landmarks: wayside sketches in Macedonia. London, 1897.

Weigand G.: Die Aromunen, ethnogr.-philolog.-historische Untersuchungen. Leipzig, 1895.

— Wlacho-Meglen. Leipzig, 1892.

— Die nationalen Bestrebungen den Balkanvölker. Leipzig, 1898.

Wenneru Adam: Ein Gantz neu Reisenbuch von Prag aus bei Constantinople. (1634.) Nürnberg, 1622.

Wyon Reginald: The Balkans from Within. London, 1904.

Yovanovics Vladimir: Les Serbes et la mission de la Serbie dans l'Europe d'Orient. Paris, 1870.

Literatura slovanská.

Uvedena jsou jen nehlavnější díla.

1. Bulharská :

- Burmov G. St.: Bolgaro-greckata crkovna raspra. Sofija 1902.
Drinov M. S. prof.: Sočinenija. I. a II. d. Sofija, 1909 a 1911.
Iširkov A. prof.: Prinos kam etnografijata na makedonskite slaveni. Sofija, 1907.
— Zapadnata granica na Makedonija i Albancite. V „Slav. bes.“ IV. kn. 1.
Ivanov Jordan: Severna Makedonija. Sofija, 1906.
— Bolgarski starini iz Makedonija. Sofija, 1908.
Kančov Vasil: Makedonija. Sofija, 1902.
— Orohidrografija na Makedonija. Plovdiv, 1911.
Karanov E.: Materiali po etnografijata na nekoj mestnosti v sev. Makedonija. V „Sbor. makedon.“ IV.
Makedono-odrinski pregled. Různé ročníky.
Miladinovci bratja: Bolgarski narodni pesni. Záhřeb 1861.
Periodičesko spisanie. r. LV., LVI.
Sbornik min. prosv. Různé ročníky.
Šopov Atanas: Iz novata istorija na Bolgarite v Turcija. Plovdiv, 1895 a četná jiná jeho díla.

2. Česká :

- Jireček Konst. Jos. Dějiny národa bulharského. Praha, 1876.
Niederle L. Dr.: Makedonská otázka. Praha, 1909.
Safařík P. J.: Sebrané spisy.

3. Ruská:

- Bašmakov A. A.: Bolgarija i Makedonija. Petrohrad, 1903.
- Belić A.: Serby i bolgary v balkanskom sojuzě. Petrohrad, 1913.
- Benderev Kapit: Voennaja geografija i statistika Makedonii. Petrohrad, 1890.
- Florinskij F. D.: Južnyje Slavjane i Vizantija. Petrohrad, 1882.
- Gilferding: Sobranije Sočinenij. Petrohrad, 1868.
- Grigorovič V.: Očerk putěšestvija po evrop. Turciji. Moskva, 1840.
- Grot. Ch.: Izvěstija Bagrjanorodnago o Slavjanach. Petrohrad, 1880.
- Chalanskij M.: Južno-slavjanskija skazanija o kralevičě Markě. Ruský filolog. věstník, XXVII.
- Kondakov N. P.: Makedonija. (Archeol. puteš.) Petrohrad, 1909.
- Makušev V.: Istoričeskija razyskanija o slavjanach v Albánii. Varšava, 1871.
- Pogodin A. L.: Iz istorii slavjanskich peredviženij. Petrohrad, 1901.
- Rittich A. T.: Slavjanskij mir. Petrohrad, 1885.
- Rostovskij A.: Raspredělenie žitělej bitolskago vil. po narodnostjam i věroispovědanijam v 1877 godu.
- Sokolov M.: Iz drevnej istorii Bolgar. Petrohrad, 1879.
- Syrku: Opisanije tureckoj imperiji.
- Teplov V.: Matěrialy dlja statistiki Bolgarii, Thrakii i Makedonii. Petrohrad, 1877.
- Uspenskij F.: Obrazóvanije vtorago bolgarskago carsťva. Oděssa, 1879.
- Verkovič St.: Opisanie byta Bolgar naseljajuščich Makedoniju. Moskva, 1868.
- Topografičesko-etnografičeskij očerk Makedoniji. Petrohrad, 1869.

4. Srbská:

- Cvijić Jovan Dr.: Geografski položaj i opšte geografske osobine Makedonije i St. Srbije. Beograd, 1901.
- Naseleñe srpskich zemalja. Beograd, 1903.

- Cvijić Jovan Dr.: Osnove za geografiju i geologiju Makedonije i Stare Srbije. Beograd, 1906.
- Balkanski rat i Srbija. Beograd, 1913. A jiné.
- Đorđević Vladan Dr.: Evropa i Balkan. I. d. Beograd, 1911.
- Glasnik društva srp. slovesnosti. Ročnik III., IV., V., VI., IX., XVIII., XXXI., LX. i j.
- Matković P. Dr.: Putovaňa po balkanskom poluotoku XVI. v. Rad Jugoslov. Akademije, kn. CXVI.
- Novaković Stojan: S. Morave na Vardar.
- Balkanska pitanija. Beograd, 1906. A jiné.
- Protić Stojan: Mačedonija i Mačedonci. Beograd, 1888.
- Rajić Jovan: Istorija raznych slovenskikh narodov. Vídeň, 1794.
- Ruvarac J.: Makedonija. Beograd, 1890.
- Simić Svetozar (pseud. P. Orlović): Pogled na rad u Staroj Srbiji i Mačedoniji. V „Srp. kniž. Glasniku“ 1904.
- Spomenik kral. srp. Akademije. R. X., XVIII., XXXIV. a jiné.
- Srećković P.: Istorija srpska. Beograd, 1884.
- Srpsko ime u Mačedoniji i St. Srbiji. Beograd, 1894. A jiné.

Literatura turecká:

Evlie Celebi: *Sejahat Namesi*.

Hadži Kalfa: *Džuham Numa*.

„Hassir“ — tur. čas v Soluni r. 1904.

Seadedin: *Tač ůl Tevarich* (rukop. chová se v „Sofijské národní knihovně“).

Zade Ramazan: *Tarichi umumy ile tarichi osmany* (rukop. chová se v sofijské nár. bibl.).

Řecká:

Καλλιστύπης Ι: Μακεδονία, Atheny, 1886.

Καρμύτση Χ.: Γεωγραφία τῆς Κορύτσας, Solun 1888.

Μαργαρίτης Γ. Δημίτσα: Μακεδονία, Atheny, 1874.

A jiná.

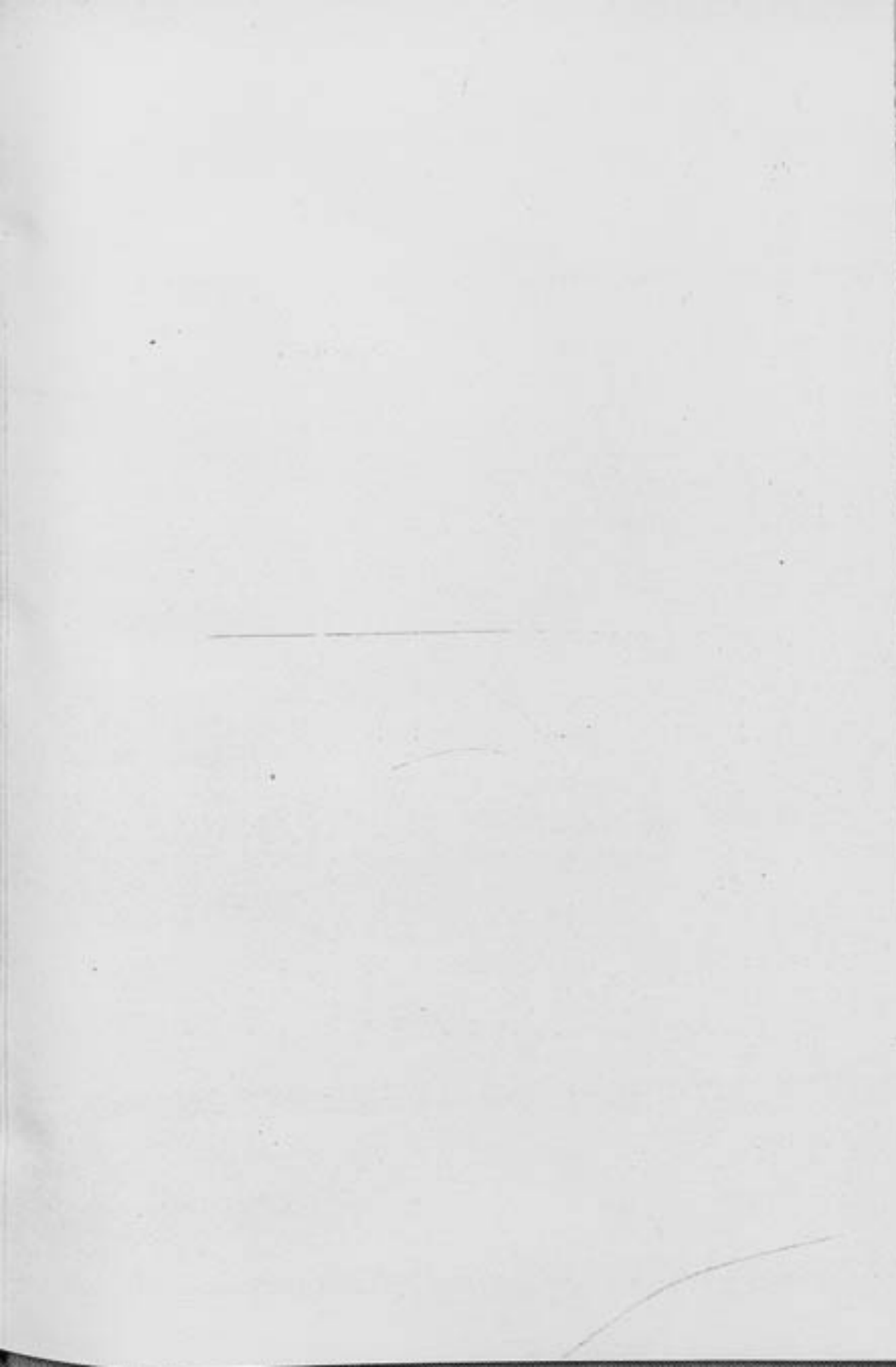

V solunském přístavě.

Trh v Gostivaru.

REJSTŘÍK.

Zkratky: h. = hora, m. = místo, f. = řeka, z. = země.

A

- Adriatické moře 13, 25.
 Achaje z. 13.
 Achrijané, pl. maked. 56.
 d'Aglié Raymond 139.
 Albánie z. 9, 11, 24, 25, 26, 143.
 Albánci 52, 54, 57, 62, 83, 86, 88—90,
 146, 147, 153.
 Albánci makedonští 88—90.
 Albánský jazyk 89.
 Alčar m. 45.
 Alexandr Vel. 21, 87, 142.
 Alexandr I. Obrenovič 91.
 Ali paša 31.
 Amerika z. 41.
 Amsterdam m. 13.
 Andronik Paleolog 140.
 Anglie z. 45.
 Anonym Srb S. S. 155.
 Antim, veš. biskup 181.
 Antimon 45.
 d'Anwille, kartograf 14.
 Apostoli m. 142.
 Aprílov, mak. buditel 159.
 Arapi viz negři 100.
 Arbanasi viz Albánci 88.
 Arcibiskup Bulharska 140.
 Arizvanovci, pl. bulhar. 56.
 Armeni makedon. 100.
 Arnauti viz Albánci 42, 85, 88, 146,
 164, 169.
 Aromuni 94.
 Arsen 45.
 Arta m. 24.
 Asen Jan II. 27.
 Asie z. 28.
 Asie Malá z. 21, 52, 82.
 Asparuch 24.
 Atheny m. 28.
 Athos h. 28, 30, 40, 45, 94.
 Athonské kláštery 94, 153.
 Avret Hisar 45.
 Avxentij, veš. biskup 179.
 Axio viz Vardar ř. 21.

B

- Baba planina h. 13, 39.
 Babuna h. 13, 39, 46, 56.
 Babuni, plemeno bulhar. 56.

- Badžovič K., archimandrit 155.
 Bajazid II., sultán tur. 54.
 Balkán z. 25, 28, 29, 40, 87, 94, 97.
 balkánská komise 64.
 Balža 31.
 Baňa m. 45.
 Banja m. 31.
 bance, koláč svatební 61.
 Baronyi Cesar, kardinál 139.
 Bašibozukové 42.
 Bašino Selo m. 181.
 Bašmakov A. A., rus. publicista 146, 147.
 bavlnářství viz průmysl 43, 44.
 de Beaujour F., franc. konsul 142.
 Beglice m. 181.
 Belasica h. 26, 39, 54, 56.
 Bělehrad m. 91, 94.
 Belič A. 163.
 Benáťčani 29.
 Benderev, spisovatel 40.
 Ber m. 10, 11, 25, 29, 31, 44, 45, 97.
 Berany m. 11.
 Beretti gjol jez. 98.
 Berlín m. 32.
 Berrhoea m. 27, 28.
 besa (čestné slovo) 90.
 Bešik jez. 46, 83, 86.
 Bertiskos h. 13.
 bibliografie Makedonie 193—208.
 Bitol viz Bitolja m. 10, 11, 23, 26,
 27, 31, 33, 39, 44, 52, 89, 91,
 92, 98, 172, 173.
 Bitolsko 12, 26, 172, 173.
 Bitolské pole též pelagonijské 40.
 Bismark 146.
 Bisalti plemeno maked. 21.
 Bílé moře 82, 83.
 Blaeu Guil et Joanis 13.
 Bjelopolj m. 10.
 Bodin Konstantin 156.
 Bohča viz tabák 41.
 Bohdan Petr 13.
 Bohemia z. 39.
 Boehmio Aug. Gottlob 14.
 Bogdan 28, 29.
 Bolgara-brennir viz Harald 26, 139.
 Bolgarland viz Harald 26, 139.
 Boué Amé, franc. kartograf 15, 49,
 142.
 Bonifác, král solunský 27.

Bori, car bulh. 27.
 Boris, car 25.
 Boris, kníže 52.
 Bosanci, plemeno maked. 29.
 Bosna z. 83.
 Botiaiové, plemeno maked. 21
 Boz-Dagh h. 39, 45.
 Brankov D. M., statistik bulh. 115,
 116.
 Bratomír 89.
 Bregalnice ř. 25, 40, 45, 52, 56.
 Brizennský Nikitor 139.
 Brkič V., srb. patriarcha 153.
 Brsjaci, plemeno maked. 23, 56.
 Budkovské jez. 56, 86.
 Bukovo m. 53.
 Bulletin d'Orient 11.
 bukvar viz slabikář 157.
 Bulhaři 5, 6, 24, 26, 27, 30, 31, 85,
 139—141, 145—147, 152, 153, 155,
 158, 160.
 Bulhaři makedonští 52—81.
 Bulharsko 9, 22—25, 29, 31, 32,
 83, 91.
 Bulharství Makedonie 139—190.
 Bulharobijec viz Vasil II. 26.
 Bulgarmiletí = bulh. národnost 103.
 Bunar Hissar 64.
 Bystrice ř. 9, 14, 40, 53, 83, 85.
 Byzantini 26.
 Byzantské císařství 30.

C

Cambunijské h. 15.
 Carevo Selo m. 22, 54.
 Cařihrad m. 23, 44, 92, 150.
 Cedrin G. 139.
 Cibraica ř. 16.
 Cicero 22.
 Cigáni makedonští 98—99.
 cigánský jazyk 99.
 cigánská povaha 99.
 Cincarové 94.
 Conev B. 65, 66.
 Corti, vyslanec ital. 146.
 Cousinéry M. E., franc. konsul 14,
 141, 142.
 Crna Gora h. 9, 13, 17, 39, 64, 91.
 Crousse 15.
 Cvijič J., srb. kartograf 5, 12, 50,
 51, 139, 156.
 Cyril a Methoděj 65.

Č

Čelebi Evlie, cestovatel tur. 150, 151.
 Čerkesové makedonští 100.
 Čerkes-köj m. 100.
 Čermen 29.
 Černá Hora skopská h. 12, 21, 22,
 88. viz Karadagh.

Černé moře 64.
 Černojevič Arsenij, patriarcha 151, 152.
 Čety makedonské viz komitety 33.
 čiflik viz statek 98.

D

Dakorumuni 94.
 Daniil Hadži 162.
 Danseleti (Danteleti), plemeno ma-
 kedonské 22.
 Dardanie z. 16, 31.
 Debrej Zir m. 10.
 Debr m. 10, 11, 21, 31, 45, 54, 166.
 Debrsko 169, 170.
 Dějan, velmož 28.
 Dějiny 21—35.
 Deljan Petr, vůdce I. maked. po-
 vstání 156.
 Demetrii sv. 23, 24.
 Demir Hissar m. 10—12, 86.
 Demir Kapija (železná brána) 39, 46.
 Demotika m. 53, 64.
 Desareti, plemeno maked. 21.
 Despot h. 31.
 dever, bratr ženichův 61.
 Devol m. 25, 27, 52.
 dialekty makedonské viz nářečí 65
 —68, 70—78.
 Dimirisar m. 31.
 Dobromír Stržem, boljar 27.
 dobytkařství 43.
 Dochrjan m. 31.
 Dojram m. 10—12, 85, 97, 186.
 Dojramské jez. 46.
 Dolna Reka m. 10, 11.
 Dolnopolenci, plemeno maked. 56.
 domakin viz hospodář 57, 58.
 domakiňa viz hospodyně 57, 58.
 Dorotej, biskup skopský 168.
 Dospat h. 9.
 Drač m. 26.
 Draganov 139.
 Dragoviči 23.
 Drama m. 10, 11, 23, 29, 31, 44,
 45, 64, 85, 97, 98.
 Drama ř. 25.
 Dramské pole 41.
 Dramsko 28, 189.
 Dražilovič Gergij, vůdce soluňských
 Bulharů 173.
 Drin ř. 16, 17, 52, 53, 88, 141.
 Drin Černý ř. 9, 13.
 Drinov M., učence bulh. 157.
 Dujki viz Torlaci 55.
 Dunaj ř. 14, 17, 36, 63.
 Dupničanin Pavlovič Christaki 157,
 163.
 Dupont J., franc. spisovatel 13.
 Durnovo, rus. publicista 92.

Dušan Sily, car srbský 13, 28, 151.
Dyjara bolgara viz bulh. země 149.
Džuma viz Džumaja m. 46, 83.
Džumaja Dolní m. 10-12.
Džumajsko 187.
Dakovo m. 11.
Dorđević Vladan 92.

E

Egejské moře 9.
Egri-Palanka m. 10, 11, 185, 186.
Elbasan m. 10, 12, 150.
Elemag, velmož 26.
Elin vrch h. 39.
Emigrace viz vystěhovalci 52.
Enidže Vardar m. 10-12, 92, 186.
eparchie 122-124.
Epir z. 9, 11, 13, 24, 25.
Epiroti 21, 88.
esnafy (spolky, cechy) 62, 63.
Euxin 13.
Evans J. A. 81, 144, 145.
Evrenos-ber, velkovezir 29.
Evropa z. 32, 62.
Evropané makedonští 100.
Exarch Alexandr, bulh. vlastenec 168, 181, 185.
exarchát bulharský 31, 168.

F

Faden W., angl. spisovatel 14.
Filip II. 21.
Filipesko, ministr zeměděl. 95.
Filippi m. 25.
Filipus m. 31.
Filotej, patriarcha cařihr. 140.
Florina m. 10, 12.
Florinski, kartograf ruský 50.
Fotoviště m. 45.
Francie z. 45.
Francouzové makedonští 100.
Frankové 27.
Fruzin, carevič bulh. 26.

G

Gabrovo m. 31.
Gallčnik m. 53.
Galik m. 166.
Galik F. 45.
Gaspari Stefano 13.
Gavril Roman, car bulh. 26.
Gegové viz Albánci 88.
Genrens Ant., rytíř F. Johanitu 175.
Georgi Hadži, maked. vlastenec 165, 183.
Gerasim, patriarcha 151.
Gevgel m. 10-12, 85, 91, 92, 186.
Gevgelijské pole 39.

Ghica Gr., rum. vyslanec 94.
Ghica A. 147.
Gilany m. 10, 14.
Gilderding 143, 170.
Gjubek viz tabák 42.
Gjumurdžina m. 31.
Gjupci viz cigáni maked. 98.
Gjuredžik m. 45.
Glubin m. 45.
Golem h. 12.
Golešnica h. 12, 39.
Gopčević, srb. statistik 5, 62, 105, 107, 139, 156.
Gopeš m. 95.
Gorazd sv. 25.
Gorbec h. 86.
Gorna Reka m. 31.
Gornopolenci, plein. maked. 56.
Gostivar m. 12, 166.
Gostivarsko 169.
Gramatika bulh. 68-70.
Gramos m. 10, 88.
granáty 45.
Grevena m. 10, 12.
Grigorovič Viktor 56, 140, 142, 143, 170, 173.
Gruzinci maked. 100.
Guil de Pistle 14.
Gusiň m. 11.

H

Hadži Kalfa 97.
Hafyz paša 91.
Haimos h. 13.
Harald, norvěžský princ viz Bolgarland 26, 139.
Harfi J. rytíř 141.
Hartnaecius Daniel 176.
Hassius J. 14.
Hedvábnictví 43.
Hellada z. 22, 85.
hellenisace 30, 31, 53, 85.
Hellwald Fried. 86.
Heraklei m. 25.
Herodot 21.
Hilmi paša 32.
Hisar D. 44-46.
historie bulharská 30.
hodžové, turečtí kněží 55.
Holandsko z. 43.
Hora Svátá viz Athos 28, 30, 40, 45, 94.
Hor. Dibra m. 56, 64.
hory makedonské 39.
hospodářská škola 42.
hospodářský ústav 37.
hranice Jaxková Bulharů 64.
hranice Makedonie 13, 14.
hranice bulharské národnosti 49.
hranice zeměpisné 7.

Chalkidika z. 15, 21, 24, 45, 53, 86.
 Chalkiopolus, řec. statistik 103—105.
 Chalkondylas 13.
 Chaulaire P. G. 14.
 Chilandarec Nikanor 153.
 Cholomon 24.
 chromová ruda 45.
 Christofor O., bulh. kněz a učitel
 188, 189.

I

Ignatij, velešský biskup 179.
 Ilarion, biskup 55.
 Iliáš Homerova 21.
 Illyři 21, 88.
 Illyrské h. 13.
 Ikonomos, velešský učitel 186.
 Indže Karasu ř. 15.
 Irby A. T., angl. cestovatelka 50,
 180.
 Irena, cisařovna 24.
 islam 54, 55.
 Itálie z. 43.
 Italové makedonští 100.
 Ivanič 5.
 Ivanovič Ivan 156.
 Iver, klášter 100.
 Ivec, bohatýr 26.
 Izvor m. 150, 182.

J

Jablanice ř. 9.
 Jagič, slavista 64.
 Jachym Hadži 31.
 Jan Asen II., car bulh. 27, 28.
 Janai viz Židi 149.
 Janica m. 15.
 Janina m. 30.
 Jan Efesský 22.
 Jan Ugleš 28, 29.
 Jan Vladimír 25.
 Jan Vladislav 26.
 Jastrebov, rus. konsul 72, 78, 139,
 170.
 jazyk maked. Bulharů 63—72.
 jazyk Kucovalochů 96.
 jazyk maked. Reků 87.
 jazyk maked. Reků 87.
 Jeriso m. 24, 25.
 jezera makedonská 46.
 Jigít, vojvoda 29.
 Jireček K. J. 55, 63, 144.
 Joakim, biskup škopský 165—167.
 joghurt 41.
 Jonesen, ministr vnitra 91.
 Jonius Paulus, biskup 175.
 Justinian II. 24.
 Justinian Vel. 22.

Kaboga Martin 153.
 Kačanik m. 46.
 Kajlar m. 10—12, 83.
 kajmakam 92.
 Kalamarija ř. 40.
 Kalfa Hadži geograf tur. 149.
 Kalica m. 24.
 Kaliman II., car bulh. 28.
 Kalojan, car 27.
 Kamča, daskal 31, 182.
 Kameniates 23.
 Kamenná planina 9.
 Kančov Vasil 109—115.
 kapitáni řečtí 34.
 Karadagh viz Crna Gora 9, 13, 17,
 39, 64, 91.
 Karadžić V., historik srbský, 16, 17,
 64, 79, 154.
 Karajovev Georgi, vlastenec mak.
 167.
 Karafer m. viz Ber 10.
 Karaköja m. 45.
 Karastojanov Nikola 31.
 Karavelov, minist. předs. bulh. 33.
 Kareja m. 10, 11, 12, 24.
 kartografové makedonští 49.
 Kasandra poloostrov 86.
 Kasandra m. 10—12, 45.
 Katerina m. 10, 12.
 Katranica m. 31.
 Kavala m. 10, 11, 12, 29, 45, 83.
 Kavadar m. viz Tikveš 10.
 kaza viz okres 10.
 kešie viz kláštery 100.
 keramika maked. 62.
 Khaireddin, velkovezír 29.
 Kičevo m. 10—13, 54, 55, 140, 166.
 Kičevsko 170, 171.
 Kičevský Jakim Hadža, maked. spi-
 sovatel, 159, 160, 185.
 Kiepert, maked. učitel, 146.
 kis viz tabák 42.
 Kjustendil m. 9, 14, 149.
 Klement sv. 25.
 kmeti viz starostové obcí 80.
 Kočany m. 9, 10, 11, 35, 52, 83.
 Kočamské pole 40.
 Kolašin m. 10.
 Kolonia m. 10, 12.
 kolonie albánské 88.
 kolonie cigánské 98.
 kolonie kucovalájské 95.
 kolonie muhadžirské 83.
 Komatovo m. 31.
 Komnena Anna, spisovatelka 139.
 komitety maked. 33.
 komitety revoluční 79.
 komit viz povstalci 31.

- Kondakov, ruský folklorista 62, 148, 165.
 konopí 43.
 Konstantin Bođin 26.
 Konstantin Dejanov 149.
 Konstantin Porfyrogenet 23, 85.
 Konstantin II. 24.
 Konstantinov Jordan (Džino), mak. vlastenec 85, 165—167, 171, 186.
 Konstantinovič Mijailo, srbský analista 177.
 konstituce turecká 34.
 Koňarové 82, 85.
 Kopanovci, plemeno maked. 56.
 Koráb h. 56.
 Korica (Korča) m. 10.
 Kosovo Pole m. 16, 29.
 Kostov Stojan, maked. učitel, 167.
 Kostur m. 10, 11, 12, 25, 27, 44, 82, 97.
 Kosturské jez. 64, 141.
 Kostursko 172.
 Kovačev J. A., školský organisator 183.
 Kozjak h. 12.
 Kozjastena m. 31.
 Kožany viz Kožany m. 9—11, 30, 35, 52, 83.
 koželuhářství 44.
 Kratovo m. 10—12, 14, 31, 44, 45, 82, 145, 150, 185.
 Král A., rak. konsul 42.
 kroje maked. Bulharů 62.
 Kresna m. 45.
 Kruša planina 45.
 Kruševo m. 56, 82.
 Kucovalši 41, 57, 62, 82, 85, 86, 94—96, 142, 147, 148.
 Kukuš m. 10—12, 29, 43, 92, 148, 186, 187.
 Kukušané 54.
 Kumanovo m. 10, 11, 56, 97, 166.
 Kumanovsko 164.
 Kusev T. J., metropolita starozagorský 178.
 Kusevič Methoděj, biskup starozagorský 163.
 Kušnica h. 39, 54, 83.
- L**
- Laga-din m. 10, 11, 46.
 Lagadinské pole 40.
 Latni 27.
 de Laveleye Emile 145, 146.
 Lazar Despot, kníže srb. 175.
 lázně 46.
 Leger L., franc. slavista 79.
 legie bulharské 32.
 Lejean, franc. kartograf 50, 143, 146.
 len 43.
 letopis zografský 52.
 Lencista m. 9.
 Lerigovo m. 24.
 Lerin m. viz Florina 10, 12.
 Lešovský klášter 45.
 lignit 45.
 Lin f. 17.
 Lin m. 64.
 Lišec h. 12.
 literatura anglická, 193—204.
     " francouzská, "
     " italská, "
     " německá, "
 literatura bulharská 205.
     " česká 205.
     " ruská 206.
     " řecká 208.
     " srbská 206, 207.
     " turecká 208.
 Ljubotrn h. 39.
 Lojan m. 45.
 Londýn m. 94.
 Longos poloostrov 86.
 Lonicerus Philippus Theologus 176.
 Luma m. 11.
 Lydie z. 82.
 Lychnida m. 25.
 Lyncestida m. 15.
- M**
- Mackenzie, angl. cestovatelka 50, 180.
 magnesium 45.
 mahala viz cigánská čtvrť 98.
 makarony 44.
 Makedonie 5, 9—14, 16, 17, 22—33, 52, 53, 85, 161.
 Makedonci viz Bulhaři maked. 52—81, 156, 157.
 makedonská říše 21.
 Makedorumuni 94.
 Makušev V. 24.
 mák 43.
 Malaterra Bohumír 24.
 Malaterra Godefroy 139.
 Malečevo m. 54.
 Malev Zafir 167.
 Mangal viz nádobá s uhlím 60.
 Manastras Kumán 27.
 Marica f. 64.
 Marikostensk m. 45.
 Marko, králevič 29, 174—177.
 mapy Makedonie 16.
 mapy národopisné 49.
 Maškov, ruský konsul 92.
 Mat m. 10.
 Mavroner f. 9.
 Mechomie m. 43.
 Meglensko 39.
 Meglen m. 186.

- Meletius, patriarcha orchid. 171, 172, 187.
 Melnik m. 10, 11, 25, 28, 31, 44, 52, 56, 86, 145.
 Meomija m. 31.
 Mesta ř. 9, 15, 23, 98.
 metane viz poklona 61.
 Metoděj sv. 25.
 měd 45.
 Michael Ašen, car bulh. 28.
 Michael, král epirský 27, 28.
 Michael III. 24.
 Mijaci, plemeno maked. 56.
 Miladinov Dimitrij, folklorista bulh. 78, 171, 172, 186, 187.
 Miladinov Konstantin, národ. pracovník 172.
 Milan král 32.
 Miletič Lj. dr., filolog bulh. 64.
 Miletič Jifi, učitel maked. 180, 181, 183.
 Milojevič M. 5, 91, 151, 155, 156.
 munderluky viz pohovky 60.
 minerální vody 45, 46.
 Mitrovica m. 10.
 Mišajkov dr. 163, 172.
 Mladoturci 42.
 mlynářství 43.
 Moglen, car 25.
 Moglen m. 25—27, 56, 145.
 Mokrenská planina 9.
 Morava ř. 9, 13, 14, 25, 64.
 Morozvid 27.
 mramor 45.
 Mramorové moře 23.
 Mrváci, plemeno maked. 56.
 Murad m. 150.
 Myrik h. 9.
 Musa kesedžija 29.
 Musachi Jan 29, 140, 141, 174.
 Mustafa paša 89.
 Müller Jos. 139.
 Mysie Horní 16.

N

- Náboženství Makedonců 54.
 Nagoričany m. 150.
 národnosti makedonské 51.
 národopis Makedonie 47.
 národní zvyky maked. Bulharů 60, 61.
 nářečí makedonská 65—68, 70—78.
 Naselič m. 9—12.
 Naum sv. 25.
 Negři makedon. 100.
 Negroš m. viz Neguš 31, 49, 56, 61, 95.
 Negušská planina 86.
 Němci makedonští 100.
 Neofyt Rylský, pedagog 157.
 Nerezka h. 39, 86.

- Neropi, plemeno maked. 21.
 Nevrokop m. 10—12, 34, 44, 45, 56, 86, 186—189.
 Nevrokopsko 186—189.
 Nidže h. 39.
 Niedrle Lubor 5, 50, 148, 190.
 Nigrita m. 44, 53.
 Nikita, patriarcha 25.
 Nikita Choniat 27.
 Nikolica, spisovatel 139.
 Niš m. 94.
 Nišava ř. 14.
 Nizvoro m. 24, 45, 53.
 Nofuz (křestní list turecký) 103.
 Notia m. 26.
 Novaj m. 31.
 Novakovič Stojan, učitel srb. 17, 92.
 Nová Varoš m. 10.
 Novgrad m. 31.
 Novo Selo m. 100, 184.
 Nový Pazar m. 10.
 Nuovo atlante geografico universale 14.
 Nušič, konsul srb. 92.

O

- Oblasti jazyka bulh. 65.
 obštiny (obce církevní a školské) 62.
 Odrin m. 29.
 Ogražden h. 39.
 Ochrid m. 10, 11, 21, 25—27, 31, 32, 44, 45, 52, 66, 171, 172.
 ochridské arcibiskupství 27—29, 139, 140.
 Ochridské jezero 12, 13, 46, 53, 54, 57, 64, 88.
 Ochridsko 171, 172.
 Ochridský Dimitrijevič Joan 157, 163.
 olovo 45.
 Olymp h. 15.
 opium 43.
 Orbelos (Orbelus) h. 13, 15.
 Orfánský záliv 24, 45, 53, 83.
 organizace čet maked. 33.
 Orchanie m. 10.
 orientálské cukroví 44.
 osmanliji viz muhamedáni 149.
 Osogovo h. 39.
 Osogovská planina 45.
 Osogovský klášter 152.
 Ostrov m. 25, 56.
 Ostrovské jezero 46, 83.
 Ovči Pole 25, 52.

P

- Pajoni (Paionové též Peonci nebo Pijanci) 21, 22, 56.
 Palanka E. m. 11, 31, 45, 145.
 Palašov Angello, vůdce Bulharů 180.
 Parličev, básník maked. 163, 172.

- Partenij hieromonach, bulh. vlastenec 170.
 Patem m. 30.
 Paterice m. 12.
 Pašič, ministr srb. 12.
 Pavel apoštol 25, 97.
 Pavel archimandrit, maked. překladatel 161, 173, 184.
 Paysij, biskup skopský, spisovatel a buditel 30, 31, 157—159, 167, 168.
 Peč m. 11.
 Peččevo m. 10, 11, 22, 54.
 Pejčinovič Kiril, spisovatel 31, 157, 160, 161.
 Peklin m. 10.
 Pella (též Postol) m. 142.
 Pelopones 22.
 Peonia m. 15.
 Perister h. 39.
 Perseus, maked. vládce 22.
 Peršané 22.
 Petr car 24, 27.
 Petr Deljan 26.
 Petr Karadžević 91.
 Petrovič Basilius, metropolita černo-horský 177.
 Petrič m. 10—12, 31.
 petrolej 45.
 Piakos m. 141.
 Pijanec m. 22.
 Pijanečko m. 22.
 Pieři, plemeno maked. 21.
 Pirin h. 39, 45.
 Pirin m. 54.
 Piroť m. 56.
 Piscator Joan 175.
 Piso, kněz 22.
 písně makedonské 61, 70—78.
 Plačkovica h. 39.
 plátnářství 44.
 plemena maked. Bulharů 55, 56.
 plemeno dolopské 21.
 „ germánské 22.
 „ hunské 22.
 „ lynketské 21.
 plemena makedonská 21.
 „ slovanská 23.
 „ srbsko-chorvatská 22.
 Plevlje m. 11.
 Pločnik m. 29.
 plodiny 39—43.
 Plovdiv m. 29, 91.
 Plovdivský Panareť 163, 172.
 pogača (chléb podpopelný) 61.
 Pogradec m. 89.
 podnebí 39—41.
 pohostinství maked. Bulharů 60.
 Polenci, plemeno maked. 56.
 Polivakovci, plemeno maked. 56.
 Pomáci 54, 55, 81, 83, 147.
 pomácká města 54.
 poměry sociální 42.
 Popovič Christo, vlastenec maked. 165.
 Popovič Vasil, bulh. spisovatel a kritik 181.
 Popovič Velko, emigrant maked. 157.
 Porta 29, 32, 33, 35, 88, 93.
 posrbování Makedonců 93.
 postavení Židů maked. 97.
 poturčování Makedonců 54.
 Pouqueville, konsul franc. 14, 141.
 povaha maked. Bulharů 79—81.
 povaha maked. Reků 86.
 pověry maked. Bulharů 61, 62.
 povstání bitolsko-kosturské 32.
 povstání makedonské 33.
 povstání novořecké 85.
 Pravišta m. 10—12, 45.
 Prespa car 25.
 Prespa m. 25, 27.
 Prespanské jezero 9, 46, 53, 64.
 Prešovo m. 10, 11.
 Prešovsko 164.
 Priam, maked. vládce 21.
 Prijepolj m. 11.
 Prilep m. 10, 11, 13, 23, 25—28, 31, 54, 89, 91, 98, 145, 150.
 Prilepsko 174—178.
 Pristina m. 10, 25.
 Prizren m. 11, 91.
 Prokopije m. 64.
 propaganda rumunská 95—96.
 propaganda srbská 92—93.
 Prosečena M. m. 31.
 Prošek m. (Prosek) 27, 52.
 Protič St. 155.
 průmysl 43, 44.
 přírodníny 44, 45.
 přízvuk bulharského jazyka 66—68.
 Psellos Michael 139.
 Pyrajehmes, vůdce maked. 21.

R

- Rabi Josef ben Jeshua 174, 175.
 Račanin Jerotej, mnich srb. 153.
 Radev, ministr 163.
 Radiku f. 56.
 Radoslav Chlapen 28.
 Radoviš m. 31.
 Radovištie m. 10, 11, 83.
 rája (křesťané) 42, 52, 83.
 Rajič, historik srb. 16, 154.
 Ravanikia m. 24.
 Razlog m. 10—12, 27, 41.
 Razložsko 187.
 Reclu, učence franc. 146.
 Reka m. 166.
 Reilly Franz 14.
 Rešid paša 89.
 Rhes, maked. vládce 21.
 Rhodope h. 13, 39, 56, 64.
 Ritich A. T. 144.

Robert abbé 139.
 Robert Cyprien 143.
 Robert S. 14.
 Rostovský, konsul ruský 92.
 roviny makedonské 39.
 rozdělení půdy makedonské 41.
 rudy 45.
 Rumuni 99.
 Rupei, plemeno bulh. 56.
 Rusové maked. 32, 100.
 rybolov 46.
 Ryl h. 31, 39, 56.
 Rvský Neofyt 157, 159, 186, 193.
 Rynchini, plemeno maked. 23, 24, 53.

Ř

Recko 31, 44, 83.
 Rekové 6, 11, 21, 24—30, 33, 39,
 40, 53—55, 62, 79, 83—87, 144,
 147, 148, 155.
 Římané 21, 23, 94.

S

Sagredo Giovanni Marko, benátský
 rytíř 176.
 Sakulati (též Sagudati) plemeno ma-
 kedonské 23.
 Salisbury lord, vyslanec angl. 146.
 Sandanský vojvoda 79.
 sandžak bitolský 10
 „ debrský 10.
 „ dramský 10.
 „ elbasanský 10, 11.
 „ korčanský 10.
 „ kosovský 10.
 „ novopazarský 12.
 „ pešský 11.
 „ plevejský 11.
 „ přišunský 10.
 „ prizrenský 11.
 „ selfidžský 10.
 „ serský 10.
 „ senický 10.
 „ skopský 15.
 „ solunský 10.
 Samokov Malý m. 64.
 Samuel car 24—26.
 Samuel patriarcha 29.
 Sansuino Francesco 175.
 San Stefan 32.
 Sapajové (Sinti) plemeno maked. 21
 22.
 Sarafov vojvoda 33.
 Sarakinova m. 45.
 Sary-Saban m. 10—12, 45.
 Saryšabanské pole 41.
 Sava archimandrit 155.
 Sava ř. 16.
 sádra 45.

Scordus h. 45.
 Seadedin historik 149.
 Selfidže viz Servia 9, 10, 12, 14.
 Selim I., sultán turecký 54.
 Sengelov m. 46.
 Semica m. 10.
 Ser m. (též Sera) 9, 10—12, 15, 27,
 28, 29, 31, 52, 53, 56, 64, 83,
 85, 98.
 Serské pole 40.
 Sersko 189.
 Schlumberger Gustav 15.
 Simeonov Iv., bulh. učitel Fečtiny 188.
 Simič Sv. 92.
 Skeča m. 31.
 Skity viz kláštery 100.
 Skadar m. 89.
 Skardské h. 13, 15.
 Skomské h. 15.
 Skopije (Skopě) m. 10, 11, 13, 14,
 15, 25—27, 29, 31, 43, 44, 52,
 54, 56, 82, 83, 91, 92, 98, 145,
 150, 166.
 Skopské pole 40.
 Skopsko 165—169.
 Skopský Nathanail, metropolita plov-
 divský 163.
 Skupy m. viz Skopije 25.
 Skylica Jan 139.
 sladko = zavařenina 60.
 Slované (Slověné) 22—25, 29, 53,
 54, 82, 85, 86, 94, 139, 142, 153.
 Smiljan m. 31.
 smlouva srbsko-bulharská 12.
 Smoljané 23, 24.
 Sněžik h. 9, 86.
 Sofie m. 94.
 Sokolov Melmed velkovezir 151.
 Solarič, historik srb. 16, 154.
 Solun m. 10—12, 15, 21—27, 29,
 36, 40—44, 46, 53, 64, 85, 91, 92,
 97, 145, 186.
 Solunané 23.
 Solunské pole 39.
 Solunsko 173, 174.
 Sopot m. 12.
 spahi (turečtí statkáři) 54.
 spisovatelé bulharští 31.
 spor srbsko-bulharský 5.
 Srbomani (posrbení Bulhaři) 93.
 Srbové 6, 11, 27, 29, 31, 32, 33,
 62, 79, 139, 145, 146, 148, 151,
 153, 171.
 Srbové makedonští 91—93.
 Srbsko 17, 25, 29, 32, 53, 83, 91.
 Srbsko Staré 9, 11, 12, 31.
 Srečkovič P. 155.
 Srédec m. 56.
 Stará Planina h. 17.
 starobulharština 64, 65, viz staro-
 slovanština.

Starovo m. 10, 12, 89.
 statistika bojů 34.
 statistiky bulharské 109—115.
 „ cizí 117.
 „ komitů padlých 34.
 „ Kucovalachů 107—108.
 „ národností dle eparchií a okresů 122—124.
 statistiky obyvatelstva Makedonie 103—125.
 statistiky nejnovější dle okresů 120.
 „ okresů makedon. 110—111.
 „ plodin 42.
 „ rumunské 107.
 „ řecké 103—105.
 „ srbské 105—107.
 „ škol die vilajetů 126—129.
 „ škol srbských dle diecesí 133.
 statistiky škol řeckých dle diecesí 133.
 statistiky škol kucovalachských dle vilajetu 133.
 statistiky školství dle diecesí 132.
 „ vývozu tabáku 43.
 statistika turecká 108—109.
 statistika v procentech dle okresů 121.
 stav bulharského školství v Makedonii po válce 134, 135.
 Stob ryšský m. 27.
 stonna (nádobna na vodu) 61.
 Strabo, spisovatel 13, 21.
 strateg, vůdce kraje 27.
 Stregorništa m. 55.
 Strumna ř. 15, 21, 23.
 Strumica m. 10—12, 23, 27, 31, 40, 97, 145, 186.
 Strumci (Strymonci) 23.
 Strymonské moře 15.
 stříbro 45.
 Suchá planina 30.
 Sulla 22.
 sůl mořská 45.
 Symeon car 21.
 Synvet A. 144.
 svatba u maked. Bulharů 61.
 Sv. Todor m. 100.

Š

Šafarik P. J. 23, 49, 56.
 Šafraň 43.
 Šalmi paša 149.
 Šar planina 9, 12, 13, 16, 17, 22, 39, 53, 88, 97.
 Šilka ř. 39, 86.
 Šimanovi plemeno bulh. 56.
 Šiman holjar 24.
 Šimanovci, rod panovnícký 15, 52.
 Škipetari viz Albánci 88.
 školy obecné viz statistika 128, 129, 131, 132.

školy měřfanské viz statistika 128, 129, 130.
 školy střední viz statistika 128, 129.
 školství maked. Bulharů 62, 63.
 školství makedonské viz statistiky 126—135.
 Šopové plemeno bulh. 22, 35, 56.
 Štěpán Uroš II. (Milutin) 28.
 Štip m. 10, 26, 31, 35, 45, 52, 82, 83, 92, 97, 145, 166.
 Štipsko 183, 184.

T

tabák 41—43.
 Tadebade Pierre 139.
 Tachino Jezero 46, 86, 98.
 Tamraš m. 54.
 Tatar Paradžik 56.
 Teplov V., spisovatel 144.
 Tetovo (Kalkandelen) m. 11, 14, 31, 40, 45, 46, 54, 91, 166.
 Tetovsko 169.
 Tešov m. 45.
 Thasos poloostrov 86.
 Theby thesalské 24.
 thema (kraj) 27.
 Theodor II. Laskares, fec. císař 28.
 Thelaris m. 31.
 Theodorovič Marko, emigrant mak. 157.
 Theodosij Hadži, archimandrit sinajský 162, 163, 182.
 Theodosius 31.
 Theofylakt, arcibiskup 27, 139, 140.
 Theoklit, biskup veleský 179.
 Theophanes, historik 23.
 Thesalie z. 9, 11, 15, 24, 35, 39, 85.
 Thrakie z. 9, 13, 22, 27, 32.
 Thukydíd 21.
 Tiberius Vítězný 22.
 Tikveš (Kavadar) m. 10, 11, 12, 23, 31, 150, 166, 182.
 Tikvešské pole 40.
 Timok ř. 63.
 tkalcovny 44.
 Todorovič Marko 31.
 Toplica ř. 64.
 Torlaci viz Dujki 55.
 Toskové viz Albánci 88.
 Trajko Hadži, vůdce protireckého hnutí 165.
 Trgovište m. 11.
 Triballe z. 16.
 Tristica m. 31.
 Trojice m. 45.
 Trnovo m. 27.
 Tronoško rodostvie (srb. rukopis) 154.
 třída desátková 41.

třída daňová 41.
třída feudální 41.
třída půdy 41.
třída vakufní 41.
Turci 6, 10, 29, 32, 33, 40, 52, 53,
57, 82—84, 85, 88, 142, 145, 148,
152, 153.
Turecko 146, 147, 149.
Tyrský Vil. 139.

U

Ubicini H. 143, 144, 146.
učenci srbští 5, 6.
Uglaš, maked. vládce 141.
uhlí kamenné 45.
urum mileti (Fecká národnost) 103.
urum-mileti viz rája 149.
Uspenski Portyrius 153.
území maked. Bulharů 52—54.
„ Kucovalachů 95.
„ řeků 86.
„ sporné 12.
„ Turků 83.
Uzunkjupri m. 64.

V

Vardar Enidža (Axis) m. 12, 13,
14, 39, 40, 44, 52, 53, 56, 80.
Valoviště m. 56.
válka balkánských států s Portou 35.
Vasilij Bulharobijce 140, 145.
Vasil II. 25, 26, 27.
Vasil Makedonský 25.
Vaskidovič 163.
Vataces, císař řecký 28.
včelařství 43.
Velbudž (Kjustendil) m. 27, 28.
Velegeziť, plemeno maked. 24.
Veles (Köprülü) m. 10, 11, 12, 23, 25,
27, 31, 44, 45, 83, 150, 166.
Veleško 179—182.
Velestino m. 24.
Velešské pole 40.
Venelin, uher. Rusín 159.
Verrea m. 23.
Verkovič St. 23, 56, 154, 155.
Veselinovič 5, 91, 155.
vesnice kucovalachské 95.
Vidin m. 63.
vilajet bitolský 12, 19.
„ kosovský 10, 12.
„ skadarský 12.
„ skopský 10.
„ solunský 10, 11, 43.
Vijnica 31.
Vitoša h. 56.

Vlacio-Klisura m. 64.
Vlaši viz Kucovalachi 94.
Vlkašin, maked. vládce 28, 29, 141,
174.
Voden car 25.
Voden m. 10, 11, 12, 15, 25, 31,
44, 52, 56, 59, 85, 92, 142, 186.
Vodensko 173.
Vodná planina 40.
Voichna, velmož 28, 29.
Vojislavič Michajl, vládce srb. 156.
Vojnici (Vajuniti) plemeno maked. 24.
vojvodové bulharští 33.
vojvodové srbští 34.
Vranja m. 64.
Vraz Stanko, redaktor „Kola“ 170.
Vučitrn m. 10.
východní tábor maked. Bulharů 53.
vystěhovalectví 41.
vyznání cigánů 98.
Wagner Christoph J. 176.
Walchii Joanis 14.
Weigand, něm. kartograf 50.

Y

Ylidz m. 91.

Z

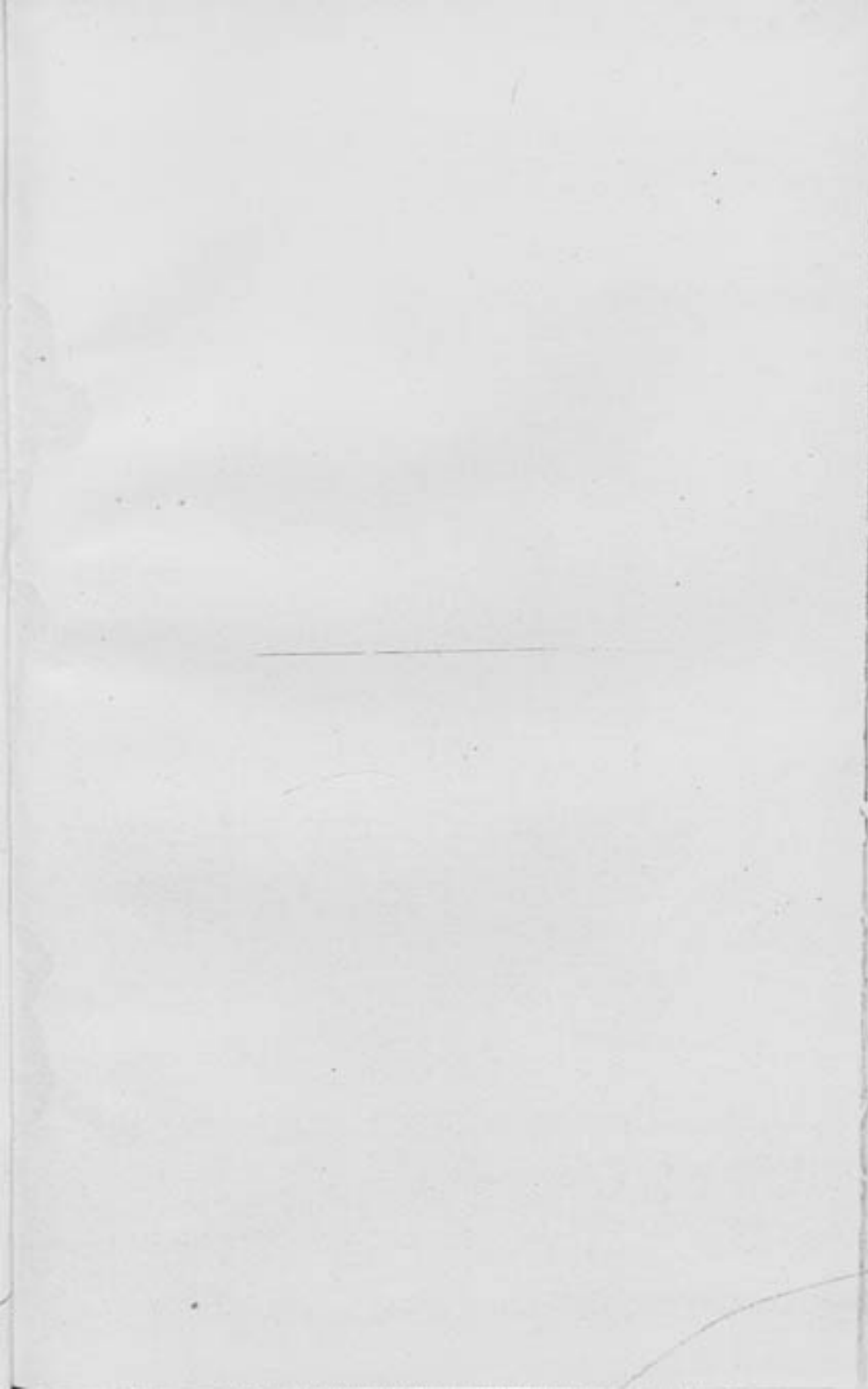
Zade Ramazan, historik 149.
Zagorčany m. 84.
záduhy 56, 57, 58.
západní tábor maked. Bulharů 53.
Zelič Gerasim, archimandrit 153, 154.
Zeljachovo m. 83.
zemědělství 41, 42.
Zichna (Zachna) m. 10, 11, 12, 29,
31, 44.
Zichnensko 189.
zlato 45.
Zletov m. 27, 40.
Zografský klášter 156.
Zografský pomenik (rukopis) 156.
Zonaras, spisovatel 139.
Zvezda, průsmyk 9.
Zvirinské jezero 9.

Ž

Žefarovič Christofor 157.
železo 45.
Žensko m. 52.
Židi makedonští 97, 148, 153.
život komitů 34.
„ Kucovalachů 94.
„ Makedonců 56.
„ sedláků 59.
Žumaja (též Džumaja) m. 31.

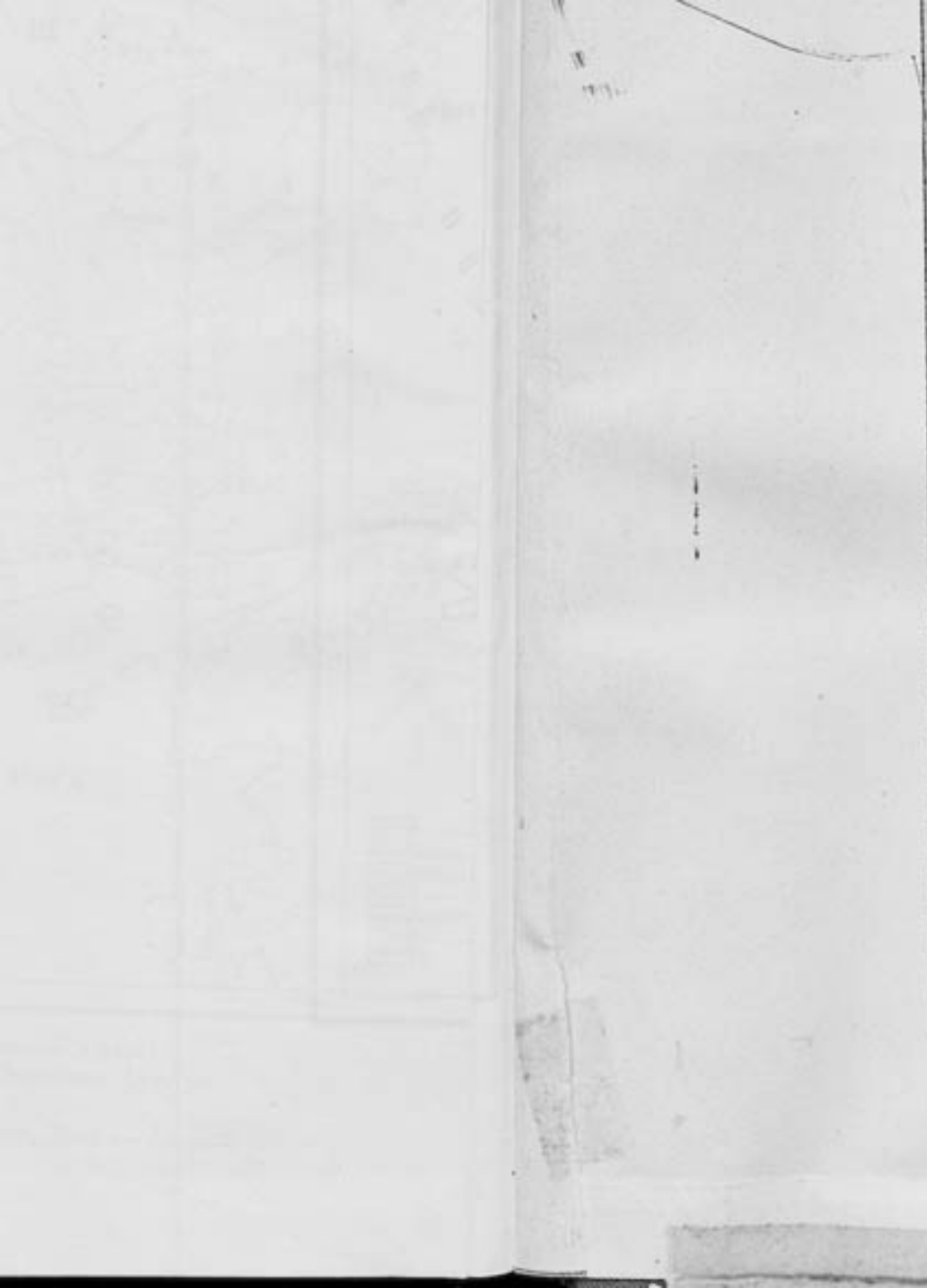
OBSAH.

	<i>Str.</i>
<i>Předmluva</i>	5-6
<i>I. Zeměpisné hranice</i>	7-17
<i>II. Dějiny</i>	19-35
<i>III. Hospodářský stav</i>	37-46
<i>IV. Národopis</i>	47-100
<i>Mapy národopisné</i>	49-51
<i>Bulhaři</i>	52-81
<i>Turci</i>	82-84
<i>Řeci</i>	85-87
<i>Albánci</i>	88-90
<i>Srbi</i>	91-93
<i>Kucovaši</i>	94-96
<i>Židé</i>	97
<i>Cigáni</i>	98-99
<i>Ostatní národnosti</i>	100
<i>V. Statistiky</i>	101-135
<i>A) Statistiky obyvatelstva</i>	103-125
<i>B) Statistiky škol</i>	126-135
<i>VI. Bulharství Makedonie</i>	137-190
<i>VII. Bibliografie Makedonie</i>	191-208
<i>Literatura anglická, francouzská, italská a německá</i>	193-204
<i>Literatura slovanská</i>	205-207
1. <i>Bulharská</i>	205
2. <i>Česká</i>	205
3. <i>Ruská</i>	206
4. <i>Srbská</i>	206-207
<i>Literatura turecká</i>	208
<i>Literatura řecká</i>	208
<i>Rejstřík</i>	209-220

Народонаучна мапа Македоније придата к српском издању књиге др. Маркенице и Арбеџ
„Travels in Slavonic provinces of Turkey“, преводом србог Јасу Миловићем, бивалым
српским вазалцем у Лондону.
Барва жуточрвена означаје краје, где били Булгари, зелена — Срби, модра — Грци, црвена — Албанци.

MAPA MAKEDONIE
S OZNAČENÍM BULHARSKÉ NÁRODNOSTI

- - - - - hranis silajeti
 - - - - - sarni
 - - - - - go Suro

Meritko 1:1,500,000.

[White box] Bulhari 23 %
 [Hatched box] 50 %
 [Black box] 27-100 %